

.

Hebûn, t gihiştin û metafizik

.

Abdusamet Y g t

Hebûn, tēgihiştin û metafizik

Weşanên SORAN e

gulana 2016

Edîtor : Zeynel Abidîn Han

Berpirsiyariya Redaksiyonê: Zagros Baran

Grafîk û Design : Gazîn Han

email: han-grafik@hotmail.de

<https://www.facebook.com/kovaraxwenas>

Çap û Grêdan : Concept Medienhaus GmbH

Bülöwstr. 56-57 10783 Berlîn

ISBN 978-3-940997-36-4

. Hebûn, têgihiştin û metafîzîk

Mijara fahmkirina hebûna civakê wê bi serê xwe de wê dîroka mirovatiyê wê bi me bide nivîsandin. Bi wê re jî pêvajoyên wê yên pêşketinê ên ku ew bi pêşketina civaketîyê re ku ew bûna, wê werênina ser ziman. Dema ku em hewl bidin ku pêvajoyên civaketîyê fahm bikin, em wê bi destpêka pêvajoyên pêşketina fahmkirinê û hwd re emê wê werênina ser ziman. Fahmkirin wê, di vê çerçoveyê de wê weke rastîyeka dîrokî a ku wê ew li ser pêşketina civaketîyê re wê pêşbikeve bê. Lê di aslê xwe de em divê ku di destpêkê de werênina ser ziman ku wê aqil bi xwe, wê weke rastîyeka hîmî a pêşketina civaketîyê wê xwedî weyn bibê. Li ser fahmkirinê de hanîna li ser ziman, wê bi wê re wê aqil, weke rastîyek hîmî mirov wê bi wê re werênê ser ziman.

Pêvajoyên aqil, divê ku mirov bi wê re baş fahm bike ku wê bi xwe re wê bi demê re wê têgînekê bi hişmendî wê biafirênin. Mirov, wê aqil, her wusa weke rastîyek temenî wê fahm bike. Piştî ku aqil, bidest fahmkirina xwe kir û pê de wê, bi wê re civaketî wê bi afirî. Civaketî bi aqil ve girêdayî ya li ser pêşketina xwe re. Bi wê re jî aqil jî bi ziman ve girêdayî ya li ser pêşketina xwe re. Di vê çerçoveyê de wê li ser hişmendiya re bi jîyane civakî a ku wê pêşbikeve re wê hîyererşîyek xwe li ser gotin û têgînan re bi jîyanê re wê bidê dîyarkirin.

Bi demê re çî afirî weke aqil û ankû hişmendîyê wê bi xwe re wê rêya mirov ya di jîyanê de wê bide kifşkirin. Mirov bi wê bi re wê 'zanibê ku wê çî bike.' Ev gotina ku wê *zanibê wê çî bike*, wê weke gotineka ku mirov ji wê dikarê aliyê mirov bi wê bi kûve diçê ku wê diyar dike, bi wê re fahm bike. Her wusa, 'têgîna dîyarkirinê' a bi wê bi vê gotinê re wê xwe bide dîyarkirin, wê di rastîya jîyanê û pêşketina wê de wê bi xwe re wê kifşkariya aqil a ku wê bi wê û pêşketina wê re pêşbikeve jî wê bênê ser ziman.

Civak, dema ku mirov rastîya wê dihilde li dest û wê dike ku wê fahm bike, bi wê re wê mirov bi dîroka civakê re wê hebûna wê ya bi pêşketina wê re wê bike ku kifş bike û werênê ser ziman. Hebûna civakê û hebûna pêşketina civakê, wê weke rastîyna dîrokî ên ku mirov bi wê re li ser têgîn û pêşketina aqil re wê bike ku wê fahm bikê bê. Aqil, li vir, di pêşketina jîyane civakê de wê xwedîyê weyneke dîrokî a ku mirov nikaribê wê înkâr bike bê.

Rastîya aqilê mirovî ê civakî, wê bi wê pêşketina civakê re wê hin bi hin wê pêşbikeve. Mirov, dema ku ew bicih bû û gihîşt wê niştecihîtiyê û hwd, wê pêvajoyên xwe yên jîyanî wê bi wê re wê bijî. Bi hevdû re jîyane mirov, wê civaknasîyekî civakî wê bi xwe re wê bi afirênê. Têkiliyên civakî ên civaknasî, wê bi çûnûhatin û her wusa kirinên mirov re wê bi hişmendîya wan re wê temenê afirîna biaqilê re jî bê. Li vir, divê ku mirov w rastîya jîyane civakê li vir li ser wê çûnûhatin û kirinên jîyanî ên civaknasî re bi gotin bike. Her wusa ev jî wê bi wê re aqil û gotinê wê bi xwe re wê bênê li laş û bi afirênê. Bi aqil û gotin kirin, wê di nava wê jîyane civakî de wê kirinên wê yên ku ew bûna wê bi salixkirina wan re wê bibê. Pirsgirêka salixkirinê wê bi xwe re wê li ser aqil re

wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de pîrsgirêka salixkirinê, nîşanaka pêşketina aqil û bi wê re pêdîvî û pêwîstîya salixkirinê bê. Her wusa, wê 'naskirin' li ser wê re wê pêşbikeve. Naskirin, wê nîşanaka pêşketina hişmendîya ku afirîya wê bê. Wê li ser wê re wê were hanîn li ser ziman. Naskirin, wê di temenê wê de bihişkirin, salixkirin, bi navkirin û hwd wê hebe. Li ser wan re wê bi hişmendî wê hebê. Mirov, divê ku bi wê re vê rastîyê jî werênê ser ziman ku wê naskirin, wê weke têgîneka kirinî bê.

Jîyan, hertimî di xatekê de xwediyê herîkînîya xwe ya. Di wê herîkînîyê de mirov, tiştê ku di wê kêlikê de jîya, wê di piştê ew dûbare wê newê jîyankirin. Her wusa, wê piştê kirin û gavavêtina ku hat avêtin û çûnûhatinên ku ew bûn, wê weke kirinna nû ên ku ew bûna bin. Wê bi wê re wê xwediyê rastîyekê bin. Bi vê re jî ew salixkirinên ku ew berî wê dema ku mirov di wê de dijî ku ew kirina û bi gotin, nav û her wusa hişkirina, wê weke aqilekî 'şenber' wê hebûn li ser wê jîyankirinê re. Lê ew bi navkirin, salixkirin û bihişkirin wê hertimî wê li ser gotin û hanînîya wê ya li ser wê re wê ji aliyê aqil ve wê weke ku ew 'razber' jî bin wê xwediyê dîmenekî jîyanî bin. Di temenê vê rewşê de jî wê ew dûbare nebûna wê rewşê û bûhûrîna wê ya li şûnê wê hebe. Wê ew salixkirin wê bi gotinîya wê ya zimanî re wê weke rewşek teybet a zimanî bê. Li vir, ew gotin, wê bi wê bi navkirina wê re wê xwediyê têgîneka ku ew di ancama kirinê de bûya wê bibê. Lê bi wê re jî wê salixkirin û bi gotinkirina wê, wê weke gotineka zimanî wê hebe. Piştî pêşketina nivîsandinê di jîyanê de wê her wusa ev rewş wê bi gotinkirin û ziman re wê xwe bi awayekî pîr zêde wê hin bi hin wê bide dîyarkirin.

Pîrsgirêka wê gotinê, wê bi hebûna wê ya ku ew bi wê re bi 'razberî' dihê li berçav re wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa, em dema ku her gotinên zimên hildina li dest, emê bi wê re wê bidina dîyakirin ku wê ew gotin bi xwe re wê hem weke têgînekê wê xwediyê rastîyek wateyî bê û hem jî wê xwediyê rastîyeka navî bê.

Gotin, li vir, têkiliya wê ya ji jîyanê, wê di temenê afirîna wê de bê. Piştî mirov pêşket û bidest derxistina dangan kir û pê de wê hin bi hin wê li ser rewşekê û ankû kirinekê wê bidest derxistina dangan bike. Wê di ancama derbehişkekê de wê qêrîneka bideng weke 'aaaayyyy!' û hwd, wê derxe. Wê di ancama şawitînekê de wê 'dengna weke 'bivê' û hwd wê derxe. Her wusa wê her rewşekê wê bi dengê derxistî wê weke ku wê werênê ser ziman. Ev jî, wê bi demê re wê, wê wê denga ku mirov derxist û pê de wê, bike dagera wê kirina ku ew hatkirin jî. Kirinên ku wê bîr kirin, wê bi vê rengê wê ew bi deng derxistinê wê, ew wê werina hanîn li ser ziman. Dengderxistina bi rewşê re wê weke navê wê rewşê bê. Bi wê re jî wê ew dengderxistin, wê her wusa wê ew kirin li ser wê re wê bi jîyankirinê re wê were salixkirin. Mirov, tiştên ku ew di jîyane xwe de rojane dike û dibîrê bi dûbareyî wê wan salix bike. Her wusa, wê bi wê re jî wê vacekê û ankû mantiqekê di nava wan de dênê. Minaq, av mirov

divexwe, Xwarinê mirov dixwe. Rûniştin û rabûn û hwd, wê bi kirinên wan ên di jîyanê de wê bî salixkirin û bi navkirin. Mirov, wê bi wê re wê bi wan kirinên hevbeş re wê bigihijê gotinên hevbeş jî.

Mirov, di jîyanê de weke zindiyekê wê xwediyê kirinên hevbeş bê. Her zindî wê bo ku ew bijî wê xwarinê bixwe. Bo ku ew bijî wê xwe biparêzê. Bo ku ew bijî wê avê vexwe. Weke van kirinan û hwd wê di jîyane mirov de wê gelek kirinên ku ew bike wê hebin. Ew kirin, wê weke kirinna hevbeş û ên gelember bin. Li ser wê re jî wê mirov wê di mejiyê xwe de wê bigihijê gotinên hevbeş. Di vê çerçoveyê de wê rastîyek hevbeş a gerdûnî ya jîyanî wê mirov wê bijî. Rastîya mirov a di jîyanê de wê, weke rastîyek giştî a zindiyî hevbeş wê hebe. Her zindî, wê xwediyê jîyanekê bê. Hevbeşîya mirov a jîyanî wê temenê jîyane wî ya li jîyanê jî bê. Rastîya mirov a li jîyanê, wê bi wê re wê piştî ku mirov aqile wî pêşket û pê de wê, li ser wê re bidest fahmkirinê bike. Her wusa mirov, wê jîyanê de wê li ser wê re wê fahmkirinê wê mirov bi xwe re wê çê bike.

Fahmkirina di jîyanê de divê ku mirov li vir wê rastîya wê baş fahm bike. Her wusa, ew fahmkirin, wê weke rastîyek hevbeş a mirov jî wê xwe bide dîyarkirin. Di temenê wê de rastîya mirov a zindiyî û jîyanî wê hebe. Mirov, di vê çerçoveyê de divê ku mirov wê rastîya wî ya gelemper bi zindîtîya wê ya li jîyanê re wê fahm bike. Her wusa dema ku zindî li jîyanê nebê, mirov wê karibê li ser tiştên ne zindiyî re bahse jîyanê di rastîyê de bike?

Em divê ku vê jî bînin ser ziman ku wê ziman weke ûzwekî mirovî ê laşî wê di serdemên pirr pêşî ên pêşketina mirov de wê hebe. Her wusa, mirov dikarê, rewşa hin bi hin pêşketina ziman bi fîzyolojîkî û hwd re heta li dora dused hezar salî jî wê bi hebûna mirov a zindî re bibê. Wê bi wê re wê mirov wê bidest bikarhanîna ziman wê bike. Wê dangan wê derxe. Dengên ku wê mirov di ancama rewşên weke 'bertek' de wê derxe, wê ew hin bi hin wê mirov wê wan nas bike. Naskirin, wê hin bi hin wê bi mirov re wê pêşbikeve. Naskirin, wê jî aliyekî ve wê weke ku piştî pêşketina aqil re wê bi hiş bê. Lê wê li ser ajoyan re wê dema naskirinê a pêşîya pêşketina aqil jî wê hebe. Ew jî, wê bi mirov re wê pêvajoyên bi deh hezaran salan wê bi xwe re wê bide derbaskirin. Ev rewş hemû wê bi demê re wê bi pêşketina mirov a fîzyolojîkî re li ser wan pêşveçûnên mirov ên laşî re wê xwe di pêşketina mirov a fîzyolojîkî de wê bide dîyarkirin. Wê ev jî wê piştî wê hin bi hin wê temenê pêşveçûnên mirovî ên piştî bê. Rewşên ku mirovek bi fîzyolojîkî pêşketinek bi xwe re jîyankir, wê weke rewşa 'rakendî' a bi laşê mirov re wê xwe bi mirov re derbas bike. Ev jî, wê bi xwe re werênê ser ziman ku mirov çî bijî, wê ew bi wê re di çerçoveyek fîzyolojîkî de wê bi mayîndeyîyek fîzyolojîkî wê xwe bide domandin. Her pitika ku piştî ya berî xwe re ew bû, wê hinekî jî ya ku wê li şûn xwe hişt wê pêşketîr bê.

Têgîna rastîyê wê ancama hişkirina mirov bê. Piştî wê di asta duyem ya wê êdî wê, li ser wê re wê mirov weke bi watekirinek duyem wê di şêwayê weke bawerîyê, maqûlîyê û hwd de wê pêşbixe. Mirov nikarê 'rastî'yên mirov ên weke bawerîyê û 'îdea(mengî)ên mirov' weke rastîya bi watekirinê a pêşî werênê ser ziman.

Civak, wê xate wê ya pêşketinê a bi dîrok û mejûya wê re wê, li ser aqil re wê xwediyê şêwayekî pêşketinê bê. Civaketî, wê ew bixwe jî wê weke ancama wê pêşketina aqil bê. Li vir, dema ku mirov li ser wê bihizirê, wê weke têtgîneka dualî wê ev xwe bide dîyarkirin. Dema ku mirov ji aliyê aqil ve binerê, wê bi pêşketina wê re wê weke ku civaketî wê ancama wê bê. Lê dema ku mirov ji aliyê civaketîyê ve jî binerê, mirov wê kifş bike ku wê di temenê wê pêşveçûna aqilî de wê ew jîyane bikomî a civakî û hwd wê bi pêşketina wê re wê hebe.

Di serdemên şariştanîyê ên berê de mirov dibînê ku wê civaketî wê pêşbikeve. Bi wê re wê bi demê re aqil û weke rengên aqil wê bawerî û hwd wê bi demê re wê pêşbikeve. Wê ev jî wê xwe ji gelek aliyên ve wê bide dîyarkirin. Her wusa divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê, şariştanî, wê bi pêvajoyên wê yê pêşketinê re wê weke pêvajoyên pêşketina aqil jî wê xwe bide dîyarkirin.

Di serdemên sûmerîyan de wê civaketî, wê hin bi hin wê bi kombûna wê re wê bidest pêşketina xwe bike. Bi wê re wê, mirov li ser tevger û fêrbûnên xwe yê weke alimîna bi hevdu re jîyankirinê wê bidest pêşketina xwe bike. Ezmûn û fêrbûn, wê weke aliyên giring ên ku em divê ku wê li vir, baş fahm bikin û wê hildina li dest bê. Her wusa divê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê civaketî, weke rastîyekê wê pêşbikeve.

Civaketî, hinekî aqil a. Her wusa, bi fêr û ezûmên mirov ên jîyankirinê re mirov gelek cerban bidest bixe. Wê li ser wan kirin, dîtin û her wusa fêran re wê bidest xwe kifşkirinê bike. Fêr û ezmûn, li devera ku wê li wê bibê, wê hêsta aîdîyetê wê bi xwe re li wir wê bide çêkirin û pêşxistin. Ev jî wê bi demê re wê pêşbikeve û wê bi pêşketina wê re wê çandaka bi pêşketina aqil re wê bide çêkirin. Her wusa, divê ku mirov vê yekê jî baş fahm bike û werênê ser ziman ku wê civaketî, wê bi wê re pêşbikeve.

Her kirin, tevger û her wusa tiştên ku hat dîtin wê bi dengê wê were bi navkirin. Wê dîtinê re wê were naskirin. Bi navkirin û naskirin, wê bi dîrokê re wê weke aliyekî giring ê pêşketina mirov a di jîyanê de bê. Mirov, dema ku tişt bi navkir û pê de, wê ew tişt wê bi nav û hişê xwe yê bi wê bi navkirinê û bi wê re jî bi wê naskirina bi hişî a li ser wî navî re wê hebe. Ev jî, wê rewşek zêhnî a aqilî a di jîyanê de ku wê pêşbikeve bê. Zêhn, li vir, wê xwe bide dîyarkirin. Her rewş, tişt û tevger, wê bi kirinan re wê werina salixkirin û binavkirin. Salixkirin û bi navkirin, wê di rastîyê de wê weke têtgîna aqilî ên ku ew pêşketina bin. Em li vir, divê ku vê yekê bi awayekî pirr baş fahm bikin û werênina ser ziman, wê aqil di vê çerçoveyê de wê weke rewşek dîyarker wê êdî wê bidest pêşketina

xwe bike. Li kurdistanê pêvajoyên civakîyê ku em bahse wan dikin û dikin ku wan werênina ser ziman, bi wê re em divê ku vê jî werênina ser ziman ku wê pêvajoyîna aqil ên ku ew pêş dikevin jî wê xwe bidîna diyarkirin. Pêşketina aqil, di vê çerçoveyê de wê, bi navkirin, naskirina li ser bi navkirinê, bi watekirina ji bi naskirinê û hwd re wê pêşbikeve. Naskirin, wê weke rastîyek aqilî a giring bê. Di destpêkê şariştaniyê de em dizanin ku gûtî-hûrîyan, wê li ser derîyê ketina bawergehên wan de wê gotinên weke yên 'naskirinê' û hwd wê werina nivîsandin. Wê li ser wan gotinan re wê ji mirov re biheta gotin ku ew divê ku xwe nas bike. Naskirin, li vir, weke nîşanaka aqilekî li jîyanê ku wê pêşketiba bû. Bi wê re wê bi demê re wê ew bi aqil û şîroveyên bi gotinê ên ku wê bihatan kirin re wê biheta pêşxistin. Bi wê re jî wê bi demê re wê aqil pêşketibûba. Aqil, wê weke marşa jîyane şariştaniyê bê. Wê li ser wê re wê pêşbikeve. Têgîna şariştaniyê a jîyanî û her wusa pêşketina aqil, em nikarin ji hevdû cuda bikin û ji hevdû cuda werênina ser ziman. Wê bi hevdû re temem bike û wê ji gelek aliyan ve wê hevdû temem bike. Wê aqil, wê bi demê re wê wê weke rastîyeka şariştanî wê bi ziman û pêşketina ziman re wê li jîyanê serdest bibê. Wê aqil pêşbikeve.

Mirov, wê di jîyanê de wê fêrî kirina tiştan bibê. Wê fêrî çêkirina xwarinê bibê. Wê fêrî çêkirina cilûbergan û li xwekirinê bibê. Wê bi demê re wê fêrî nêçîrkirinê biamûrên wê bibê. Wê di jîyanê de wê pêşbixe. Ev kirin û gelek kirinên weke van ku wê bi demê re wê di jîyanê de wê bibin û wê pêşbikevin, wê ji aliyê pêşketina mirov û domandina jîyane mirov ve wê weke aqilna temen ên kifşkar jî bin.

Mirov, dema ku di jîyane xwe de fêrî tiştêkî û çêkirin û ankû kirina wê bû û pê de wê, bi wê re wê mirov di jîyanê de wê bidest pêşxistinê jî bike. Mirov, çawa ku nikarê bê aqil û zanebûna wê li jîyane şariştanî û pêşxistina tevger û kirinên wê yên rêxistinîkirî û bizane bihizirê, wê biheman rengê ziman û civak jî wê xwediyê rastîyekê bê. Ziman, wê di vê demê de wê giringiya wê zêdetir bi fahmkirinê re wê derkeve li pêş. Em bi pêşketina civakê re dema ku dihezirin, em dikarin bibêjin ku bê ziman, em nikarin bi tenê li civakê bihezirin û wê fahm bikin û werênina ser ziman. Di zanîna civakî de ziman û civak wê bi hevdû re wê li ser şêwayên pêşketina hevdû re wê xwediyê girêdaneka bi hevdû ve bin. Ziman, wê di çerçoveya w bi rêxistinîya civakî de wê xwediyê awayekî giring ê ku em li vir bi zanîna civakî re ku em divê ku wê hildina li dest bê. Her wusa, wê nirx, pîvan û rengê tevger kirinên jîyanî wê bi wê re wê xwe bidîna diyarkirin. Di vê çerçoveyê de em dema ku bi zanîna civakê re dinerin, em divê ku werênina ser ziman, wê ziman di çerçoveyek pergalî de wê xwe bide diyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê ziman jî bi wê zimanzanîniya wê re wê xwediyê rewşek heyînî û jîyanî bê bi hebûna jîyane civakê re.

Bi zimanzanîniya civakî re wê bi şîrove û hanîniya li ser ziman re ew jîyane civakî ku ew xwe didemezrênê wê bi wê re wê temenê sazûmanaka civakî bê.

Bi wê re wê tûra têkiliyên civakî a ew diafirê, wê temenê wê jî bi wê zimanzanîya civakî re wê xwe bide afirandin. Ziman û civak, wê bi jîyane wê civakê re wê ji navikê ve wê bi hevdû ve girêdayî bin. Wê ziman, xwe ji gelek aliyên ve wê temen bê. Lê ziman, her wusa, her rewşa wê ya civakî wê weke aqilekî ku ew li jîyanê heyî û ankû afirî jî bê. Wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rastîyek jîyanî a civakî bê.

Ew ahenge ku mirov dike ku wê li ser jîyane civake re pêşbixe, wê lingekê wê yê temen wê bi ziman re bê. Wê bi demê re wê ew gotinên zimanî wê weke sazûmanaka civakî wê hebê û wê bi têkiliyên bi wan re wê weke tûra têkiliyên civakî wê xwe bide diyarkirin. Dema ku em bahse têkiliya di nava civakê dikin, em bi wê çi qast dikin? Li vir, em divê ku hinekî vê rastîyê jî hinekî serî li ser wê biwastênin. Ew têkiliyên civakî, wê her wusa di asta zimanî de wê weke têkiliyên li ser wateyê re ên bi gotinan û ankû di nava gotinan de bê. Bi wê re ew hîyarerşîya ku wê bi jîyane civakî re wê li ser ziman re wê xwe bi awayekî diyarî wê bide nîşandin, wê li vir hinekî fahmkêr bê. Têkiliya civakî, mirov li ser ziman û gotinên ziman re weke têkiliyên fahmê ên di nava wateyê de jî wê hilde li dest. Ev têkilî, çendî ku dem bi dem mirov di wê têgînê û têgihiştinê de ya ku mirov ew 'fahmkirîya' jî, wê ji aliyekî ve wê weke têkiliyek razber a ne fahmkirî wê li cihê xwe bimênê.

Li vir, em dema ku wê rastîya civakî weke hebûnê wê hilde li dest û ziman weke temenê têkiliya wê ya navxweyî wê hilde li dest, wê hingî li vir, wê ji gelek aliyên din ve jî wê mijarên ku mirov divê ku wan hilde li dest wê xwe bidina diyarkirin. Minaq, mirovekî ku ew di nava wê civakê de dijî û ku ew ne serdest di axiftina zimanê wê civakê de wê, ew dervî wê tûraya têkiliyên civakî ên navxweyî wê bimênê. Li vir, zanîna civakî a zimanî, wê li vir, weke aliyekî giring ê vê rewşê wê xwe bide diyarkirin. Ziman, wê hinekî temenê wê heyîna mirov a zindî a nava civakê jî bê. Di vê çerçoveyê de wê keseyetîya mirov ku ew jî bi pêşketina jîyane civakê re di ahengekê de xwediyê xate pêşketinê ya, wê bi têkiliya xwe ya bi giştîya civakê re wê bi zimanê re wê dênê. Keseyet, weke meneke piçûk a bingihîn a têgîna civakê ya. Ev rewş wê li ser ziman re wê bi pêşketina devokên herêmî û heta hemû ast û pêşketinên din ên civakî ku ew xwe werênina ser ziman, wê bi wan re jî wê xwe bîrê ser ziman. Bi wê re jî li ser rewşa heman gotinê re cûda bi watekirinê jî mirov dikare werênê ser ziman. Di nava civakê de wê herêm bi herêm, wê bi demê re wê rengên pêşketinê bi zimanî û hwd wê xwe bidina diyarkirin. Ev jî, wê weke mijareka fahmkirinê a di nava hebûna civakê de bin. Lê çendî ku fahmkirin bi wê re bû jî wê bandûra wê li pêşketina zanîna civakê û pêşveçûna wê jî wê bibê. Ziman jî û civak jî bi serê xwe, li ser pêşketina wê re mirov çendî dikare wan weke mijarna bi serê xwe hilde li dest, bi heman rengî ewçendî jî mirov bi jîyane civakî û hebûna wan ya bi hevdû ve girêdayî ku mirov li berçav bigirê, bi wê re divê ku mirov bibêjê ku wê bi hevdû re bi hebûna xwe re wê xwediyê temenekî jîyanî ê

pêşketinê bin. Her wusa, wê keseyet, li ser têgihiştin, bi watekirin û fahmkirina bi civakê re wê xwe bide nîşandin. Her wusa kerîgerî, tevger û sînore wê jî wê bi zimanê civakê re wê bi sînor bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê rastîya wê werênê ser ziman.

Dema ku mirov, hebûna civakê hilde li dest, divê ku mirov bi wê re vê jî werênê ser ziman ku wê ziman, di nava wê de wê tenê ne weke amûrekî têkiliyên ê zindî bê. Her wusa bi wê re jî wê, temenekî ku wê civaketî li ser wê re wê bi afirê bê. Axiftin, wê hinekî jî ancama pêşketina aqilê mirov ê di mejiyê mirov de bê. Mirov dihizirê û kifş dike ku ka wê çî bibêjê. Bi wê jî wê êdî wê bi axifîê. Wê tişta ku mirov di mejiyê xwe de hizirkirîya wê bêtê ser ziman. Piştî ku ew hanî ser ziman, wê êdî ew jî weke têngîneka ku ew hatî ser ziman wê bimênê. Bi wê re mirov wê dengên derxe. Ew dengên ku wê mirov wan derdixe, wê weke dengna hevgirtî (sentez) bê. Dengê her gotinekê wê ser kitekirinê û her wusa piştî wê li ser tîp û dengên wan re wê ew hûrgilên dengî ên di hundurê gotinê de wê hebin.

Dengên hevgirtî, wê weke dengna ku mirov ew di mejiyê xwe de levkirina bin. Ew levkirin, wê jî rewşa hevgirtî a ku mirov wê dibînê bê. Her wusa divê ku mirov li ser wê gotina weke girtina wê ya jî rewşê weke dîmenekî ku mirov li wê dinerê, mirov wê pirrdîmenîya dîtîna a jî rewşê mirov bi wê gotinê re wê bi rengê wê kifş dike. Li vir, mirov divê ku wê yekê jî werênê ser ziman ku wê jî sê aliyên sereka ve wê gotin, weke dîmenna dîtîna wê xwe bide dîyarkirin. Ya aliyê pêşî wê, li ser hevgirtina gotinê re bê. Ya duyem wê li ser rewşa dîtîna bê. Ya sêyem jî wê li ser rewşa watekirin û bi wê re dúbare û dubare watekirinê re bê.

Hebûn, gotin û sazûmana jîyanî

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku gotin, wê her wusa weke aliyekî giring ê vê rewşê bê ku wê xwe bide dîyarkirin bê. Gotin, wê her wusa bi sazûmanaka dengî wê xwe bide dîyarkirin. Wê deng wê xwe bi rengê rewşê re wê bi awa bike. Rewş û deng, wê bi wê re bi wê sazûmana dîtînê re wê temenê têgîna sazûmanî a gotinî jî wê bi xwe re wê biafirênê. Her wusa bi wê re divê ku mirov vê yekê jî bi wê re werênê ser ziman ku sazûmana gotinî, wê xwe bi salixkirin, naskirin û her wusa bi watekirinê re wê piştî piştî afirîna xwe re wê xwe bide dîyarkirin. Ev rewşên salixkirin, naskirin û bi watekirin, wê weke rewşa teybet ên têgînî ên bi hişmendî bin. Wê piştî gotinê re wê li ser gotinê re wê xwe bidina dîyarkirin. Gotin bi xwe jî ew weke têgîneka hişmendî a sazûmankirî ya. Gotin, di vê çerçoveyê de bi wê rastîya wê ya gotinî re ku mirov li wê dihizirê, her wusa di vê çerçoveyê de weke têgîneka hişî a bihiş mirov dikarê wê werênê ser ziman. Sazûmana gotinê, wê bi rewşa dîtînî a ku ew xwe dide nîşandin re bê. Wê rewş, bi hişî wê weke têgîneka bi hişbûyî û ankû hatî bihişkirin, wê bi gotinê re weke ku ew hatibê cemidandin wê hebe. Her gotin, dema ku mirov ji vê aliyê ve li wê binerê, wê weke rewşeka wê hatibê bi dîmen kirin. Rewşa gotinê, giringa ku mirov ji vê aliyê ve li wê binerê, Gotin, bi wê rewşa hişî a weke dîtineka cemidî a di hundurê de wê ku ew bi wê heya, wê bi wê re wê xwediyê heyîna xwe ya afirînî bê. Gotin, bi wê sazûmana wê ya çerçoveyî wê xwediyê darêjka xwe ya heyînî bê. Darêjk, wê rewşa wê ya têgînî wê bide dîyarkirin. Rewşa gotinê, di vê çerçoveyê de wê pêşî bi wê heyîna wê re wê xwe bi awayekî wê bide dîyarkirin. Darêjka gotinê, her wusa, wê rewş bê. Çendî ku ew rewşa gotinî weke ku ew bi hiş û cemidî ya jî bê, lê dema ku mirov bi hiş mejiyê mirov bi wê re têkilî danî, wê mejiyê mirov ji wê zindîtîya xwe gav bi avêjê û wê bi awayekî wê rewşê di hundurê xwe de bi vejênê û wê bi wê re wê têkiliyê bi wê re dênê. Ev vêjêndina di mejî de a rewşa hişî a gotinê, wê temenê têkiliyên wê yên bi rewşên gotinî ên din re jî bê. Her wusa rewşeka metafîzîka gotinê wê di vê çerçoveyê de wê bawayekî(di kurdî de şêwayekî sentezkirinê bi rengê "biawayekî" ya.) xwe bide dîyarkirin. Rewşa têkiliya gotinê a bi wê rewşa wê ya hişî a ku ew gotin bi wê heya re ku ew têkilî hat danîn, wê gotin, weke ku ew zindî bibê wê lê werê. Mejî, wê hertimî wê bi hêst û têgîneka zindî wê li gotinê wê binerê. Ya ku wê gotinê bi rewşê re wê zindî bike û ankû weke ku zindî bike jî wê ev rastî bê.

Dîtineka dîtbar wê di vê çerçoveyê de wê hebe. Lê ev dîtina dîtbar, wê weke rastîyeka rewşî a ku mirov wê baş fahm bike bê. Gotin, wê di vê çerçoveyê de wê li ser rewşa ku mejî di xwe de ew zindî kir û vêjand û pê de wê bi tûra

têkiliyên ew didênê re wê temenê pêşxistina têkiliyek bêsînor a bi gotinê bê. Di vê çerçoveyê de wê ev şêwayê ku em bi wê rewşê re wê gotinê dikin ku wê fahm bikin, wê gotinê li rexekî weke rewşek gîyanî a şûbjeyî û li rexê din weke rewşek heyînî a objeyî wê bi awayekî dûalîteyî wê bide dîyarkirin. Mejî, her tiştê ku bi şenberî dît, wê wê tiştê bi awayekî wê di xwe de wê hişê wê rewşa gotinê ku ew dike ku wê bibînê, wê bi wê li wê gotinê wê binerê. Ev, hişê gotina heyî, wê gotinê weke xîyeletekê wê li holê bi wê hişîya wê ya rewşî wê bihêlê. Ev rewş wê gotinê bi wê şenberîya wê ya objeyî ku ew weke ku bi wê heya li berçav, wê bi çerçoveyek dîtîna a şûbjeyî wê wê fahm bike. Li vir, di aslê xwe de em dema ku vê rewşê fahm bikin, em bi wê re divê ku rewşa şûbjektîfî û ya objektîfî jî ji her aliyan ve divê ku mirov li mijarê binerê û wê fahm bike. Her wusa rewşa gotinê a ku ew heya, ku mirov wê bi tîpan û hwd wê di afirênê di nivîsênê, wê ew gotin, weke rewşek ku mirov jî vê aliyê ve jî van herdû aliyên şûbje-obje ve ku mirov wê hilde li dest bê. Her wusa, li vir, ev rewş, wê weke rewşek bihiş bê. Wê li ser hiş re wê ev bibê. Rewşa hiş, wê li vir, xwe bide dîyarkirin. Hiş, wê wê tiştê şenber a li berçav, wê karibê wê bi têgîneka şûbjeyî wê hilde li dest. Her wusa wê Ev têgîna şûbjeyî wê gotinê wê bi dîtina wê ya bi hişê jî wê dîtîna re wê bibînê wê bi zindîtîyeka wê gotinê re wê fahm bike û wê werênê ser ziman. Li ser wê têgîna wê ya heyînî a objeyî ku ew wê gotinê wê dîtîbarî û li berçavîya wê re dibînê re wê gotin, bi wê dîtîna wê ya şûbjeyî re wê weke têgîneka hişî û ankû weke hişekê wê were dîtîna li berçav.

Rastîya gotinê, li vir, ev aliyê wê yê ku em bi wê heyîna gotinê re wê ji aliyê şûbje û obejeyîya wê re wê fahm dike, wê gotinê weke heyîneka jîyanî wê bide dîtîna li berçav. Rastîya wê gotinê, bi wê rewşa wê ya heyînî a objeyî re ew heya. Her wusa, têgîna jî wê a şûbjeyî jî wê weke têgîneka ku wê wê heyîna gotinê wê bi weke hişekê dihênê li berçav bê. Ev hişê şûbjeyî ê gotinê ku ji wê, wê rastîya gotinê bike weke 'rastîyeka ku ew heyî.' Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê rastîya wê bi wê re fahm bike ku wê gotin, li vir, bi wê rewşa xwe ya dîtîna re wê hebe. Wê weke heyîneka rastî a li jîyanê heyî û ku ew jî wê dîtîna wê ew dibê weke hişekê jî wê hebe. Ev, wê weke rastîyekê dide fahmkirin.

Rewşa gotinê, li vir, divê ku mirov bi vê aliyê wê yê heyînî ê objeyî û têgînî û ankû hişî ê şûbjeyî re jî mirov wê pirr baş fahm bike. Rewşa gotinê, li vir, weke rastîyekê xwe dide li berçav. Em li vir, divê ku vê rewşê baş fahm bikin û wê werênina ser ziman ku ya ku wê êdî wê gotinê li ser wê rewşa wê ya obje-şûbje re wê êdî wê bike weke aqilek jî wê ev rewşa wê ya bi heyîn û têgîna wê re ku wê hebe bê. Gotin, ji mirov çî dibêjê. Ev wê hertimî, piştî pêşketina aqilê mirov re wê weke pîrseka ku wê hertimî li bersiva wê were lêgerîn. Lê wê hertimî wê ew bersiva ku wê ji wê re were dayîn jî wê bi şêwayekî dîtbarî wê xwediyê rewşek heyînî a jîyanî ku wê bi wê were hizîrîn bê. Gotin ku ew weke heyînek serbixwe ku wê dî ew xwe bide dîyarkirin, wê li ser vê rewşa xwe ya heyînî û têgînî re wê xwe bide dîyarkirin. Gotin, ji xwe ew weke heyîna wê

rewşek salixkirî a bihiş a. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî bi wê re werênê ser ziman ku wê gotin, piştî ku ew salixkirin, naskirin û bi watekirin ku ew bi wê re wê weke hişna wê bi wê re bi wê weke aqilna ku wê biafirin, wê êdî wê li ser wan re wê hişkirin bibê. Naskirin ji gotinê, wê weke hişkirinaka rewşa duyem a wê heyîniya gotinê a şûbje-obje bê. Her wusa bi wê re wê naskirin, wê temenê wê li ser salixkirinê bê. Salixkirin, wê temenê wê çendî ku wê li ser heyîna naskirinê bê, wê bi heman rengî wê xwediyê temenekî bihiş ê jî wê gotinê bê. Rewşa salixkirina gotinê, wê bi wê re ku mirov dike ku rewşên jîyyanî wê werênê ser ziman, wê weke wateyna ku wê ew bêna girtin ji rewşên tîpî bin. Bi wê re jî wê ew rewş, bi wê re wê were ser ziman. Lê li vir, em divê ku vê pîrsê jî bikin ku ew rewş bi wê tê ser ziman? Her wusa, rewşa bi hişekê hanîna ser ziman bi hişkirinekê jî rewşê, wê li vir, weke mijareka ku mirov divê ku wê bi gelek hûrgilan hilde li dest bê.

Têgîna gotinê, dema ku mirov li vir li ser wê sazûmana wê re dihizirê, her wusa wê bi wê re wê çerçoveyekê bistênê. Dema ku em çerçoveya hevgirtinî a gotinê li berçav bigrin, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê ew tîpî û ankû 'wate' jî wê di wê rengê de wê xwediyê awayekî hevgirtî bê. Tîpa ku mirov pêşî re bikarhanî û deng dayê de wê, bi wê dengê ew tîp bi wê hatiya salixkirin û derxistin, wê li ser wê re wê xwediyê heyînekê bê. Deng û tîp, wê hevdu li hevdu wê bi hiş bikin.

Deng û tîp, wê di rewşa wê bi hişkirina bi wan re de wê hevdu temem bikin. Li vir, ew hişkirin, wê dengê jî tîpê re û vajî wê tîpê jî ji deng bike weke dager. Di vê çerçoveyê de wê êdî ew were derxistin li holê. Dema ku deng û ankû tîp bahse wan hat kirin, wê ew hişkirina salixkirî ku ew bi wan re hatîkirin, wê were bîra mirov. Ew rengê deng û awayê wê yê bi ew bi wê dihê derxistin, wê ew bi wê re wê were bîrhanî.

Deng û tîp, wê li vir, tîgîneka ji xwezayê wê bi xwe re wê bidina me. Ew deng, ji nava xwezayê derdikeve. Mirov, dema ku wî dengê derdixe jî ew deng, biawayekî di ancamekê de derketîya li holê. Her wusa mirov di vê çerçoveyê de wê jî werênê ser ziman ku deng û tîp, wê bi zîndîtiya mirov û xêva mirov a mejiyê mirov re wê xwediyê wê rewşa heyînî a bi hiş û hwd bê. Rewşa xêvê li vir, bi meji û girtinên wê yên bi dîmenî ên ku ew dibin re wê awayekî bê. Mejî, li vir, bi xêva mirov û girtina wê re wê di rewşek navendî a kifşkar de weyn bileyizê. Ya ku wê tîpê jî deng re wê xêv û hişmendîya li ser wê re bê. Bi wê re jî wê, dengê bi tîpê re bi dager bike jî wê ev rewşa girtina xêvê û hişmendîya li ser wê re bê.

Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê tîgîna 'hişê' wê bi afirîna wê re wê li vir weke weynek navendî a wê sazûmana deng û tîpê a bi hevdu re bê. Ev rewş, wê bi wê re wê, xwe di rewşa salixkirina wan de jî wê bide dîyarkirin. Ew rewşa salixkirinê wê piştî wê bi levkirina wan dangan re wê sazûmanên nû ên weke gotinan û hwd wê bîr afirandin û derxistin li holê.

Sazûmana gotinê û ankû pêvajoya bûyîna ê ya heta wê asta derketina li holê a *gotinê*, wê di vê çerçoveyê de wê xwediye awayekî bê. Sazûmana gotinê, weke ku ew çawa ku ji tîpê bi dengê re ku ew diafirê û piştê bi hiş salixkirina wê re ku ew diafirê, wê her wusa wê piştê di asta sazûmana rêzkirina gotina li dûvhevdû û ji wan afirandina hevokan û hwd jî wê xwe bi wê re jî wê ev rewş wê bide dîyarkirin. Gotin û piştê avakirina hevokan, wê di vê çerçoveyê de wê sazûmana wan ya ku ew di afirê. Mirov nikarê wê rastrast werênê ser ziman. Divê ku mirov wê jî bi têngîneka hîyererşîkî û piştê bi wê re bi levkirina gotinan re wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de sazûmana hevokê, di aslê xwe de wê di gelek rewşan de wê dahûrîyên hûrgilkirina wê ji me bixwezê. Ji tîpê, afirîna kita û ankû kirpan û piştê heta çekirin û ankû avakirina gotinekê bi levkirina wan dengên tîpî û hwd re wê bi heman rengî di dahûrkirina xwe de wê têngînekê di derbarê avakirina hevokê de jî wê bide me. Hevok, ew levkirina wê, mirov di destpêkê de ji dû aliyên ve wê kifş dike, aliyê pêşî wê li ser wateyê re bê. Aliyê duyem, wê li ser dangan re bê. Her wusa bi wê re wê piştê wê rewşên din jî wê xwe bidina dîyarkirin. Li vir, her hevoka ku bo hanîna li ser ziman a rewşekê, wê piştî hanîna li ser ziman, wê ew hevok, ne tenê weke têngîneka ji w rewşê bê. Her wusa bi wê re jî wê hinekî jî ji wê wateya levkirî, ahenge bi tîp û dangan û hwd re ku hatî çekirin re jî bê. Ev rewşa pirr alî a hevokê a li ser wateyê û deng û levkirina wan re wê, temenê wê jî bê ku mirov karibê ji heman gotin û ankû hevoka ku mirov ji rewşekê afirand, mirov wateyna din jî ji wê rewşa wê ya heyînî derbixe li holê. Ev jî, wê weke rewşek teybet a din bê ku mirov wê fahm bike bê. Li vir, em divê ku vê yekê jî di dewama w de werênina ser ziman ku rewş bi heyîna xwe re wê bi levkirina wê deng û wateya bi gotinê re wê wateyê ji rewşê biafirênê. Di gotinê de w berî wê salixkirina ji rewşê a gotinê, wê watekirinek bi hişkirî wê di wê gotinê de ku ew hatî girtin û ankû kifşkirin wê hebe. Yanî li vir, wê gotin, wê bi wateya xwe re wê ne bi rewşê re wê hebê. Wê tenê ji rewşê re wê bê weke levkirineka ku ew dike ku wê dîmenê rewş bi hiş bi xwe re werênê ser ziman. ..

Rastîya gotinê, li vir, wê bi xwe re wê rastîyeka civakî a bi aqilê wê re wê bi xwe re wê bîrê ser ziman. Li vir, em divê ku vê yekê jî bi wê re wê werênina ser ziman ku ew rewşa civakî, wê bi sazûmana wê re wê bi wê gotinê re wê xwediye heyîneka wateyî bê. Civak û têngîna wê, wê bi wê wateya wê gotinê re wê temenê wê biafirê. Her wusa, ew wateya ku bi wê gotinê hatîya girtin, wê bi rewşên weke perwerde û hwd, wê hevbeşîya wê ya civakî wê biafirê. Hevbeşîya civakî, her wusa li ser wê têngîna wateyê a hevbeş re wê xwe bide dîyarkirin. Em li vir, divê ku vê yekê jî bi wê re werênina ser ziman ku ew hevbeşîya civakî wê bi w wateyê re bê. Ew wate jî wê bi jîyane civakê a hevbeş re wê hebe. Civak, heta ku ew levkirina wê ya bi hevdû re hebe, wê li gorî wê jîyanek wê bibê. Lê li vir, piştî afirîna wê têngîne ji rewş û jîyane civakê, wê êdî weke têngînek gerdûnî a gelember, wê xwediye rastîyek mayînda bê.

Têgîna civakî, wê li vir, weke aliyekî wê yê giring jî wê ew bê ku mirov li vir, hinekî li ser wê bihizirê. Têgîna civakî a wateyî, wê heyîna wê ya têgînî a bi hevbeşîya wê re wê bi têgîna wê ya şûbjeî re wê werê ser ziman.

Gotin, rastîya wê, wê li vir, giring bê ku mirov wê baş fahm bike. Gotin, wê di çerçoveya têgîna civakî de wê weke rengê wê têgîna şûbjeî a hizrî bê. Gotin, li vir, wê bi xwe re wê bi heyîna xwe re wê bi têgîna civakî re wê weke darazekê bê. Rengê salixkirina gotinê, wê temenê vê rewşê wê bi afirênê. Her wusa, divê ku mirov vê yekê jî bi wê re werênê ser ziman ku gotin, wê bi rengê xwe yê salixkirî re wê weke ku wê bi awayekî 'bêalî' û ankû 'objektîf' wê xwediyê wê kifşkariyê bê. Di vê çerçoveyê de gotin, rengê salixkirina wê, wê di aslê xwe de wê ji aliyekî ve wê di kifşkirina heyîna civakî û rastîya wê de ji wê xwediyê wateyekê bê.

Rengê hanîna ser ziman ku bi çi şêwayê bê, wê li ser wê re bi têgîna civakî re wê di nava wê de wê têgihîştinek darazî a ku ew bi xwe re dide diyarkirin jî bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê jî bi wê re werênê ser ziman ku gotin, bi rengê xweyê kirdeyî, heyînî, wateyî û hwd re wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bê. Rastîya gotinê, mirov di destpêkê de dikarê weke gotina kirdeyî û gotina wateyê wê werênê ser ziman. Gotina kirdeyî ew ku gotin bi darêjka xwe de reng û awa standîya û êdî ew heya, wê bi wê re mirov karibê bahse gotina kirdeyî bike. Lê gotina wateyê, gotina ku li ser wê re wateyek hatibê salixkirin û bi wê re ew hatibê hanîn li ser ziman bê.

Têgîna civakî, bi aqil pêşketina xwe re wê li ser têgîna wateyê re wê pêvajoyên civakî wê bide pêşxistin. Pêvajoyên civakî ên ku ew pêşketina, wê bi rengê jîyankirin û serborîyên xwe re wê werênina ser ziman. Bi wê re jî wê ew serborî û jîyankirin, wê temenekî hin bi hin wê bi şêwayê çandê bê û ankû kevneşopîya jîyane civakê û hwd de wê, wê biafirênê û bîrênê ser ziman. Ev jî, wê bo civakê wê xwediyê wateyekê bê. Rengê jîyane civakê a ku ew dijî, wê hin bi hin fêrbûn û ezmûnan wê di mejiyê mirovê ku wê jîyanê dijî de wê bide çêkirin. Ew jî, wê ji mirov re wê bina temen ku ew çawa karibê bijî. Her wusa, mirov, di jîyane xwe e fêrî bihevdu re danûstandinê dibê. Bi hevdu re diçe nêçirê. Bi hevdu re kirinan hevbeş dike. Çandiniyê fêrdibê û dike. Şivaniyê dike û bi wê re jî fêrî kedîkirin û ahlkirinê dibê. Bi demê re wê tiştên ku mirov wan dike di jîyanê xwe de wê zêde bibin. Her wusa, her tişt û kirin, wê weke fêrek û ezmûnê bê. Lê bi heman rengî jî, wê ancama fêrek û ezmûnekê jî bê.

Mirov, wê wan salix bike. Bi nav bike. Her wusa kirina xwe wê bîrênê ser ziman. Wê kirina ku wî kirî, piştî dema ku ew dûbare wê dike, wê zanibê ku wê çi bike. Wê bi hûrgilên jîyanî û fêrbûnên navarokî ên hûrgilî re wê jîyankirin, fêrbûn û kirinan li wê zêde bike. Wê bi wê re wê her kirina ku kir û ankû tiştê ku çêkir, wê salix bike û wê nas lê bike. Her kirin, wê li ser salixkirin û bi navkirinê re wê wê weke hişekê wê xwediyê rastiyekekê bê. Kirin piştî ku ew bû û pê de, ew weke tiştêkî ankirineka ku bûya, wê xwediyê rastîyeka şenber a

objektîf a heyî wê xwediyê wateyekê bê. Her kirin, piştî ku ew bû, êdî ew heya. Her wusa kirina ku ew bû û ankû hat ser ziman, wê li ser wê kirina wê ya ku bûyî re wê were hanîn li ser ziman. Tiştêkî ku nebûyî, wê newê hanîn li ser ziman. Mirov wê nikaribê wê bènê ser ziman jî. Her kirin, wê li ser salixkirin û bi navkirina wan re wê were naskirin weke hişekê. Her wusa, wê ew weke hişekî ku ew heyî jî bê li jîyanê.

Di nava jîyanê de wê hiş, weke temenekî heyînî ê giring ê fahmkirinê b. Hiş, wê di heyîna girtina mejî û rastîya wê jî bi xwe re wê salix bike. Her gotin, dema ku ew dihê salixkirin, wê bi wê re wê rewşekw ere hanîn li ser ziman. Ji xwe, her gotin bixwe dema ku mirov li wê rastîya wê kirdezanî û watezanîya wê bînerê, mirov wê fahm bike ku ew bixwe jî hişek a. Di vê çerçoveyê de dema ku mirov li rewşa gotinê dinerê, weke ku ew bi wan tîp û sazûmana gotinî re ew hatib çerçovekirin, wê rewşek were li berçav. Ya ku mirov di serî de bi wê re kifş dike, ev rastîya wê ya. Her wusa divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê bi jîyane civakî re wê were dîtin ku wê nivîsandinên dîrokî, wê di vê çerçoveyê de wê çerçoveyek aqilî wê bi xwe re wê bi hîmî wê bi afirênin. Nivîsandina dîroka têgihê, wê di vê çerçoveyê de wê di derbarê kirin û tevgerên mirov ên dîrokî de jî wê gelek rastîyan bide eşkera kirin.

Li vir, em divê ku hinekî ji vê aliyê ve li ser rastîya têgihê binisekin in. Rastîya têgihê, wê bi dîroka wê re wê xwediyê rastîyek temenî a jîyanî bê. Têgih kirin, wê li vir, li ser kirinên mirov ên bûyîn re wê bi mejûya jîyankirinê re wê di temenê rastîya jîyane civakî de wê xwediyê weynekê bê. Di encamê de ji bo fahmkirina zimanê ewqas e ku, eger ku em ji bo bidestxistina tiştên ku daxuyaniya wê wateyê, divê em ne bi tenê dikarin wê esas bigirin û ji wê wate û xwebêjên wê ye, di heman demê de bi çî cûreyê axaftina ku bêt kirin, çalakiya tê îfade kirin, bi heman rengê wê bo wê bi vî awayî bê tiştê bê fahmkirin jî. Têgihên guherbar ên ku hebe û ku ji rastîyê ne, ew tişte ku bêjim di derbarê de ew a ku em çawa dinyayê fahm bikin, ferqên em bi kar tînin û çî tesnîfkirin, ew têgihîştina me bi rêya wê xwe dide dîyarkirin.

Aqilê mirov, bi têgiha mirov re wê her wusa rastîyê di vê çerçoveyê de wê bike ku werênê ser ziman. Li vir, di serî de ya ku ew dihê têgihkirin, ew wê xwediyê rastîyeka heyînî bê. Hişkirin, wê li ser ziman re wê bi dîtinên mirov ên ku ew bi hatina hişkirin re wê were ser ziman. Bi wê re jî, mirov vê rastîyê divê ku werênê ser ziman ku wê bi bandûra dîtinên ji derve wê xwe bi wê hişê re wê werênê ser ziman. His, wê li ser wê rewşê re wê pêşbikeve. Rewşa pêşî a ku ew bihişbûyî, wê hertimî weke nûqteyek destpêkê bê. Li dûra wê ku ew weke navend a, wê hişkirin bi hûrgilên ku wê weke li dora wê û bi vê ve girêdayî re wê pêşbikeve. Ev jî wê bi demê re wê hişkirinê wê zêde bike. Çendî ku hişkirin pêşket û zêde bû jî, wê temenê bi bandûrbûna ji xwezayê û ankû ji dîtinan wê zêdetir bibê. Ya rastî ew a ku em di vê çerçoveyê de bikin ku wê rastîya civakî jî fahm bikin, wê bi wê re wê pêvajoyên ku ew bi pêşveçûn û pêşketina xwe re

derbas dike, wê li ser wan re wê êdî wê gûharînan jî weke *pêşketinê* wê bi xwe re wê bide çêkirin.

Pêvajoya jîyane civakî a ku ew pêşbikeve, wê hertimî jî pêşketin û gûharînen ku ew bi xwe re çê bike re wê vekirî bê. Bi wê re jî wê heyîna rastîya civakê, wê di vê çerçoveyê de wê weke rastîyekê wê xwe bide dîyarkirin. Civak, li vir, ew pêşketn û pêşveçûnên wê, dema ku mirov li ser ziman re li wan binerê, divê ku mirov bibêjê ku civak, pêşketina xwe ya ku ew bi xwe re çê dike, wê li ser salixkirinên zimanî re wê bike malê ziman jî. Li vir, têkiliya pêşketinên civakî û zimanî, wê di jîyanê de wê ji navikê ve wê bi hevdu ve girêdayî bin. Mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê ziman, çî pêşketina ku wê di nava xwe de da çêkirin, wê ew pêşketin wê bi rengê xwe yê têgihî re wê xwe di pêşketin û ankû pêşxistina civakî de jî wê bide dîyarkirin. Kurdan, di vê çerçoveyê de wê weke têkiliyeka nava gotin û jîyane civakî wê têgihîya kevneşopîyên xwe de wê pîrr zêde wê baş bi wate bikin û wê bi wan werênina ser ziman. Her wusa em divê ku vê yekê jî bi wê re werênina ser ziman ku wê bi gotinana wê tişta ku wê bê kirin û newê kirin, wê kifş bikin. Wê bi wê rengê, wê li ser wateya gotinê re wê jîyane xwe ya civakî wê bidina domandin. Jîyane civakî, temenê wê yê li ser wateya gotinê, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê heyîneka temenî a bi ziman re bê. Li vir, em nikarin ziman, tenê weke rastîyeka têkildanîne bi tenê werênina ser ziman. Ji wê zêdetir wê xwediyê rastîyeka jîyanî a heyînî jî bê. Di vê çerçoveyê de wê wate bi gotin û ankû bi ziman re wê wê reng civakê û jîyane wê ya li hevdu hûnandî a bi sazûman jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Bi vê awayekî ziman heyîn û nişanakaya dîrokî û fektoreka heman a. Bi vê re jî mirov divê ku vê yekê jî werêninê ser ziman ku ziman ku wê rêya rastîyê bi wê re bi hişkir, wê bi wê re rastîya rê a ku mirov wê di destpêkê de bigirê, wê bi wê re jî wê temenê me yê ku em li ser wê bimeşin wê werênê ser ziman.

Pêşveçûna cvakî, wê bi demê re wê xwe zêde bike. Wê pêşketinên nû wê li xwe zêde bike. Ev jî, wê bi xwe re wê li gorî demê û wan pêşveçûnên ku ew bûna, ew bi gotinkirina wan re wê pêwîstîniya fahmkirin û her wusa bi gotinkirina wan wê weerênê li holê û bide dîyarkirin. Li vir, em ya ku em dibînin ku wê li ser ziman re wê civak, wê xwediyê şêwayê xwe hanîna li ser ziman bê. Minaq, di roja me de pêşveçûnên demî ên civakî, zanistî û her wusa teknîkî û hwd, wê bi ziman re wê gotinên nû wê bide pêşxistin û wê bike jîyane mirov de. Mirov wê wan fahm bike û mirov wê li ser wan re wê, bide hizirkirin û hanîna li ser ziman bike. Li vir, ev rewş, têkiliya civak û pêşketina wê ya bi ziman re wê, dide nîşandin. Ya ku wê wê temenê wê yê bi vê rengê hanîna li ser ziman ku wê bide dîyarkirin û wê barî pêşarojê bike jî wê her wusa wê ziman bê. Pêşveçûnên civakî ên ku ew di nava wê de dibînin, wê her wusa wê li ser sazûmanên ku ew li ser levkîrin û lêhatîniyên wateyê û têgihê re ku ew dihên pêşxistin in. Ev jî, wê bi wê re wê bide nîşandin ku wê civak, bi rastîya xwe re wê li ser wê wateyê re wê weke ku çawa ku kurdên berê bi kevneşopîyê re ew

dikirin û didan jîyankirin û civaketiya xwe de pêşxistin û di parastin, wê bi heman rengî şêwayek li ser wateyê, sazûmankirina wê û têgiha wê sazûmanê a bi gotinkirina wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Ez li vir, divê ku vê yekê jî bi awayekî vekirî werênina ser ziman ku têgîh wê li vir, weke rastîya fahmkirina wê ya temen bê. Fahmkirin, wê temenê pêşxistinê jî bê. Ev rewş, wê di nava jîyane de jî wê wusa bê. Mirov çendî ku ew fahmkir û ew bi aqil û ankû bi hiş dît, mirov wê êdî wê bastrîn fahm bike, pêşbixe û werênê ser ziman. Ziman, wê fonksîyonên civakê wê bi xwe re wê bi hûrgilên wê re wê pêşbixe. Her wusa wê civak, wê weke rastîyekê wê ziman, di vê çerçoveyê de wê weke rengê pêşketina xwe jî wê bide dîyarkirin. Li vir, em dema ku pêşketina civakê ji nava wê bi hûrgilkirina wê re wê werênina ser ziman, em divê ku li ser têgîna têgîhê a wateyê, kirdeyê, gotin û bigîştî ziman re bi gelek şêwa û rengan wê hilde li dest û dahûr bike. Li vir, em divê ku pêşî, rastîya wateyê û temen û şêwayê afirîna wê ya jî jîyanê wê fahm bikin. Bi wê re jî em divê ku wê rastîya wê ya bihişî wê derxîna têgîhiştinê. Piştî me ew kir û pê de, wê êdî ew rastîya wê ya weke têgîneka têgîhî a kifşkar a di temenê pêşketina jîyane civakê de weke zanînekê, mirov wê êdî wê bastrîn fahm bike. Ji aliyê teorîkî ve dahûrkirin, wê di vê çerçoveyê de wê têgîhekê wê bide me. Lê li vir, em divê ku vê yekê jî bi wê re werênina ser ziman dahûrkirin, wê bi şêwayê hûrgilkirina heyîna rastîya jîyanê û jîyane civakê bo fahmkirinê, wê şêwayekî fahmkirinê wê bi xwe re wê bide me. Dahûrkirin, wê bi heyîn xwe re wê rengê hûrgilkirin û fahmkirinê a di çerçoveya têgîna objeyî de bê. Lê dema ku em di çerçoveya şûbejeya wê de li wê bihizirin, weke ku çawa ku wê 'civak li xwe bihizirê bi aqilê xwe re' wê, wê ev jî wê rengê din ê fahmkirina wê bê. Li vir, têgîna obje a dahûrî, wê di vê çerçoveyê de wê tenê dahûr bike û bi teorîkî wê werênê ser ziman. Lê bi şûbjeî, wê bike ku ew li xwe jî bihizirê û wê bi têgîneka çêkerî wê biafirênê û xwe bi xwe pêşbixe û pêşde bibê. Bi têgîna civakê li wê hizirin û bi wê re kifşkirina zanîna wê ya rast, wê bi wê re wê ji aliyekî ve wê rengê xwe çêkerîya wê ya bi demê re jî wê bide dîyarkirin. Bi têgîna şûbjeî, dema ku kesekî ku got 'ez heme', wê bi wê re wê bahse hebûna xwe ya ku ew heya wê bike. Heyînek zindîyî, çawa ku ew xwediyê têgîna xwe jîyankirin û parastinê bi wê re heya, wê bi heman rengî wê xosletên xwe yên jîyanî wê bide nîşandin. Ew heyîn dema ku ew dike ku ew xwe werênê ser ziman wê bi têgîhiştina xwe re wê rastîya xwe ya ku wê bi wate kirîya wê bi wê re wê li ser wê re wê werênê ser ziman. Salixkirin, bi watekirin, derxistinên têgîhiştinî û hwd, wê sazûmanakê têgînî û teorîkî wê bi xwe re wê werênina ser ziman. Bi wê re wê ew weke rastîyeka ku ew hatî fahmkirin bê. Rastîya civakê, wê hertimî, li gorî demê wê bi pêşveçûnên wê re wê were fahmkirin. Çend ku wê di çerçoveya zimanekî de wê dem bi dem wê bi heman gotinan wê were hanîn li ser ziman jî, lê wê bi têgînen demkî ên ku ew bi wan gotina dihê hanîn li ser ziman û wan gotinkirinên nû ên demkî re wê were hanîn li ser ziman.

Têkiliya ziman û pêşketina civakê wê ji navikê ve bi hevdû ve girêdayî bê. Mirov nikarê yekê bêt ya din werênê ser ziman. Em dema ku li pêvajoyên pêşketin û serdestiya civakî dinerin, em dibînin ku ew pêşketinên wê xwe li ser ziman re wê bidina diyarkirin. Xwe baş hanîna li ser ziman û baş xwe gihandina zimanekî baş û li ser wê re têkiliyek baş a navxweyî wê temenê pêşketina wê ya navxweyî bê. Mirovên nava civakê, wê weke andamên wê civakê wê bi ziman wê têkiliyê wê bi hevdû re dênin. Bi wê re jî wê xwe û rewşên xwe bi zimanê xwe re wê ji hevdû re wê werênina ser ziman. Ya ku civakê dike civak jî wê civaketî û tûra wê ya têkilîdanînê a di cihê wê de bê.

Civak û ziman, mirov divê ku wan bi hevdû re di vê çerçoveyê de bi pêşketina wê ya bi mejûya wê re hûr û kûr bi hûrgilên wê re hilde li dest. Em divê ku rastîya civakê bi wê re bi rastîya wê ya dîrokê re bi zimanê re wê werênina ser ziman. Ziman, wê weke rastîyeka wê ya heyînî bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov rastîya wê ya zimanê bi giringî wê hilde li dest.

Minaq, em dema ku li nava civake kurd diner, em dibînin ku wê ji demên wê yên berê ve wê pirr giringî dayîna li kevneşopîyên wê, wê hebe. Her wusa, ew kevneşopî jî çi na? Ew kevneşopî jî, wê salixkirinên rewşan bi têgînî ên li ser wateyên gotinê û aqil re bin. Salixkirinên bi aqilî, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê giringiyekê bin. Kevneşopî, di aslê xwe de ku ew di kîjan demê bê bila bibê, wê aqilê zelal ê rastîya jîyane civakê bê. Di serî de divê ku mirov rastîya kevneşopîyê bi rastîya civakê re di vê çerçoveyê de wê bi wê giringîya wê re werênina ser ziman. Kevneşopî, di vê çerçoveyê de wê şewayê jîyane mirov a di nava jîyane civakê de wê bi xwe re wê bide kifşkirin. Ya rast û ne rast çi ya, wê weke rastîyna civakî wê wan werênê ser ziman. Bi wê re wê ji mirovan bibêjê ku ew divê ku çawa bijin. Kevneşopî, wê weke pergela civakî a li ser têgînên gotinan re bê ku ew rêya rast û ya xirab li pêşîya mirov dide diyarkirin bê. Di vê çerçoveyê de di serî de divê ku mirov rastîya wê werênina ser ziman.

Dîroka rengê jîyane civakê dema ku mirov bike ku wê bi nivîsandinê werênê ser ziman, wê di serî de wê ev aliyên wê bin. Kevneşopî, bi jîyane civakê re wê weke jîyane wê ya zindî a ne nivîsandî bê. Kevneşopî, di jîyanê de wê weke rêzik, destûr û zagonên jîyanî ên ku mirov li gorî wan diji bê. Di vê çerçoveyê de di serî de divê ku mirov rastîya wê werênê ser ziman.

Bi wê re jî divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê jîyane civakê, bi kevneşopîyan re wê çawa bê jiyîn, ew bi wan re wê were kifşkirin. Mirov, çawa gavartinê dike, wê di wê de wê were diyarkirin. Mirov çawa xwarinê dixwe, mirov çawa di rabê û di rûnihe û hwd, wê di wan de werê ser ziman. Bi wê re wê di wan de were ser ziman ku nêzîkatîya mirov ji hevdû re çawa ya û ankû divê ku çawa bê. Dema ku mirov derket dervî wan ew mirov weke ku ew derketî dervî jîyane civakî a bi kevneşopî. Di aslê xwe de em ji rengê pêşketina jîyane civakê pirr baş fahm dikin ku weke ku çawa ku di roja me de gotina ‘hemdemîyê’ dihê bikarhanîn û weke wê jîyankirin, wê mirov bike ‘mîrovê

hemdem', bi heman rengî wê bi şêwayekî kevneşopî xwediyê çerçoveyeka jîyanî a civakî ban. Di nava wê çerçoveya jîyane kevneşopî de wê hertimî li wê biheta nerîn ku mirov hertimî ya baş û qanc bikira. Mirov, baş tevgerîya ba. Ya rast bikira û bida nîşandin. Xirabî bi ti kesekî nekiriba. Di male xwe de wî, jîyane xwe bi malbate xwe re bide domandin. Bi hevdû re di çerçoveya jîyanek wekehevdû de bijîyan. Di hundurê malbatê de jî wê keç, kûr, dapîr, bapîr, dê û bav wê heban. Her yekê ji wan çendî nêzîkatîya wan ji hevdû re wê çawa ba, bi heman rengî wê xwediyê dadaka çawa ban di nava malbatê de ew jî bi heta hanîn li ser ziman. Wê li ser wê jî bisekinîyan. Minaq, di nava civake kurd de weke rastîya ji vê rastîyê ya ku wê heta roja me jî, wê mirovên pîr û ankû kal, wê gotina bêî ku li wê bi heta lêpîrsîn wê bi heta hanîn li cih, ev jî, wê weke rastîyeka kevneşopîkî a bi rêz û hûrmet bi heta hanîn li ser ziman. Keçîk, piştî ku wê bidest xwe kifşîkirinê kir û pê de û bi ber ciwaniya xwe ve çû û pê de, wê bi dest amedekirina cehîzê xwe kiriba. Ew cehîzê wê, wê weke amedekarîyeka wê ya ji male ya wê ya ku wê dema ku zawaca xwe kir û pê de bûba. Têgîna zawacê û hwd, wê ev jî, weke têgîna ku wê di vê çerçoveyê de wê ew hatiban bi wate kirin bû. Kevneşopîya zawacê ku ew di nava civake kurd de bahse wê dihê kirin, wê bi wê re ev rewş bi hûrgilên wan re wê bi hetan ser ziman. Dê û bav û piştî zarokên wan bi mazin û piçûkên din re wê ew bizanîyan.

Li vir, dema ku em bahse kevneşopîyan bikin, em divê ku di serî de weke mijareka bingihînî û hîmî bahse ziman û wateyên gotinên wê bikin. Her wusa, wê salixkirina gotinan di vê çerçoveyê de wê pîr bi başî wê bi heta kirin. Wê gotin wê bi kevneşopî wê çawa wê bi heta salixkirin, wê bi gotinê re wê ew bi heta ser ziman. Her wusa gotinên ku bi vî rengî li ser kevneşopîyê re dihên bi watekirin û salixkirin mirov dikarê wan weke gotinên kevneşopî jî bi nav bike. Gotinên kevneşopî, dema ku mirov ew dîtin û ankû bihîstin, wê di mejiyê mirov de wê têgînên weke nîrxî ên ku ew di jîyane civakê de bi zindayî xwediyê wateyna na.

Minaq, dinava jîyane civake kurd de gotinên weke 'mem û zîn', 'şahmaran', 'çavê zerdeşt' û hwd, gotinên weke wan, wê gotinên bi çerçoveyê, têgînî û weke nîrx bin. Wê mirov li wan binerê û wê di jîyane xwe de bi mejiyê xwe re wê wateyna baş pêşbixe. Di vê çerçoveyê de wê di nava jîyane civakê de serborîyên baş û serborîyên ne baş jî wê werina zanîn. Ji serborîyên baş, wê tiştê baş û ya rast çi ya wê ew were hildan. Wê bi van gotinên bi vî rengî were bîrhanîn. Wê weke rênîşanakê wê bê dayîn nîşandin. Wê weke rênîşanaka kirina baş wê were dayîn nîşandin. Lê serborîyên ne baş jî wê bi heman rengî vajî wê, wê xwediyê wateyna û bê. Wê ew jî bi mirov bide nîşandin ku wê tiştê ne baş çi bê. Dema ku mirov tiştêkî ne baş kir, wê ancama wê çawa bê û wê mirov çawa bide nîşandin û hwd. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê û rênîşanayekê bê.

Di serdemên kevnera de li kurdistanê û ankû mesopotamîya wê zaneyên weke Zerdeşt wê derkevin. Gotinên weke "kirina rast, tevgera rast û **gotina**

rast' û hwd wê werênê ser ziman. Ev gotinên bi vî rengî wê pêşnîyarî mirov bikin ku mirov ya rast û di cih de bike. Bi kirin û tevgerên xwe rast bê. Bi gotina xwe re rast û dûrûst bê û derewan nekê. Di vê çerçoveyê de wê, ev gotin wê di aslê xwe de wê li kurdistanê wê kevneşopîyeka civakî a jîyanî wê bi xwe re wê werênina ser ziman. Mirov çawa dikarê bijî û çawa divê ku mirov divê ku bijî, wê li ser wê re wê ev gotin werina gotin. Gotinên ku wê bi başî werina şîrovekirin, wê bi vê rengê wê weke gotinna baş bin. Bi heman rengî jî wê gotinên ku bi ne başî werina şîrovekirin wê weke gotinna ne baş bin. Di vê çerçoveyê de wê li ser gotinan re wê ev rewş wê bi watekirinên gotinî re wê were hanîn li ser ziman. Li vir, em dema ku bahse rengê jîyane civakî a bikevneşopî û hwd dikin, em bi wê re bahse jîyaneka bi aqil ku hafî sazûmankirin û mirov di nava wê de dijî dike. Kevneşopî, li ser rastîya jîyane civakê re wê weke pergalek û ankû sazûmanaka civakî ya ku ew civak li gorî wê dijî bê. Bi wê re wê civak, tiştê ku wê li gorî xwe rast dibîne wê werênê ser ziman û tiştê ku ew rast nabîne wê werênê ser ziman.

Jîyane civakî, di vê çerçoveyê de dema ku mirov li ser wê dihezirê, mirov bi kevneşopîyê re wan nîrxên wê yê bingihînî jî bi wê re kifş dike. Kevneşopî, hinekî jî mejûya civakê a ku wê jîya ya û di demên piştê de ew bi gotinkirî ku ew hatîya birêxistinkirin a. Kevneşopî, hinekî temenê wê li ser jîyankirinên demên bûhûrî dirûnihê. Mirov, li wan jîyankirinên xwe yê demên bûhûrî dinerê, wê jîyane xwe ya dema ku ew di wê de dijî, êdî wê dijî. Bi wê re jî wê çî li gorî mejûya wê rast bê ku ew bijî, wê bi kevneşopîyên yê re wê li ber mirov bê. Dema ku kurdan di nava civatên xwe yê ku ew di wan de li hevdû dirûniştin û ku wan di wan civatan de bahse kevneşopîyên xwe dikirin, wê di serê gotina xwe de bigotan ku 'ne, pêşiyên me jî wusa jîya na'. Piştê wê, bahse jîyankirina xwe ya wê demê wê bikiran. Li ser wê re wê êdî ew bihanîyan ser ziman. Dema ku wan, di wê çerçoveyê de bahse rastîyê û başîyekê bikira, wê jî pêşiyên xwe bahse başîyekê û rastîyekê bikiran. Bi heman rengî dema ku wan bahse tişteki xirab û ankû ne başîyekê bikira, wê dîsa bahse ne başîyekê jî demên xwe yê bûhûrî wê bikiran. Wê bi wê re wê wateya tiştê ne baş û ankû kirina ne baş wê bi hanîyan li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê di nava jîyane xwe de wê bijîyan. Wê rêya xwe bidîtan. Rêya rastîyê wê jî xwe re bidîtan. Di vê çerçoveyê de wê jîyane civakê wê xwe bide domandin. Jîyane civakê, di vê çerçoveyê de wê bi kevneşopîyên wê re wê li ser temenê wê yê bi mejûya wê re bimeşîya bi ber pêşaroja wê ve.

Kevneşopî, weke têgînna aqilî û dîrokî ên civakî wê bi gotinan re ew bi hetan ser ziman. Her wusa li vir, dema ku em bahse kevneşopîyê û şewayê wê yê hanîna li ser ziman bikin, emê bi wê re ziman, weke temenekî wê yê rast û baş kifş dikin. Li vir, divê ku em ziman bi pêvajoyên wê yê pêşketinê ên bi jîyane civakê re wê hildina li dest. Ziman û civak, wê di vê çerçoveyê de wê çawa

kevneşopîyê bi xwe re wê bi afirênin, em divê ku wê jî hinekî li vir li ser wê bisekin in.

Li vir, dema ku mirov li ser ziman û heyîna wê ya civakî disekinê, mirov bi wê re hebûna civakî a sazûmanî wê kifş dike. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov werênê ser ziman ku ziman, wê bi heyîna xwe ya sazûmanî re wê temenê sazûmana civakî jî bê.

Rastîya ziman, wê bi rastîya civaketîya civakê re wê xwe werênê ser ziman. Ziman, weke rastîyeka civakî, bi wê re aqil pêş dikeve. Ziman û aqil, wê bi demê re wê xwe weke pêşketina civakê wê bide dîyarkirin. Aqil, bi zanebûna wê ya zêhnî re wê rastîya wê pêşketina bi aqil re a di nava jîyane civakê de wê bide dîyarkirin. Aqil bi zanebûna wê ya zêhnî re wê weke rastîyeka jîyane civakî a ku ew dihê bi hişkirin bê. Her wusa di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku rastîya civakî wê weke rastîya pêşketina bi aqil re jî bê.

Ziman, dema ku mirov wê lêkolîn dike, her wusa bi rastîya wê re wê weke rewşên civakî ên jîyanî ên ku ew hatina bi hişkirin jî bê. Di vê çerçoveyê de wê têkiliyek di nava ziman û jîyana civakî de wê hebe. Ziman, wê ji aliyekî ve wê aliyê wê hebûna civakê a hiş jî wê biafirênê bi hebûna xwe re.

Ziman, wê ji aliyekî din ve jî bi rengê pêşketina xwe re wê xosletên pêşketina civakî ên wê civake ku re zimanê wê ya jî wê bi xwe re wê pêşbixe û werênê ser ziman. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê rengê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ziman, ne tenê weke rastîya axiftina mirov a di nava civakê de ya. Her wusa di çerçoveya jîyane civakê de wê xwediyê heyîneka têkildarîyê, hişmendî û afirandinî jî bê. Her wusa, di çerçoveya hebûna civakê de wê temenê wê civaketîya wê ku wê di pêşaroyê de wê pêşbikeve jî bê. Di vê çerçoveyê de wê ziman, wê weke rastîya civakê a ku ew li jîyane heya bê.

Mirov, dema ku kevneşopîyên civakî ên jîyanî aqilî û hwd li wan dihizirê, mirov rastîya wê baştir fahm bike. Di kevneşopîyan de wê hertişt li ser gotinên ziman û salixkirina wan ya bi wateyê re wê bibê. Her wusa, li vir, şêwayê watekirinê, wê temenê wê pêşketina kevneşopîya wê bê. kevneşopî, hinekî jî wê di vê çerçoveyê de wê bi têgîna xwe re ya ku ew hatî jînkirin wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Wê bi wê re wê ziman xwediyê rastîyê bê.

Têkiliya ziman û civakê, mirov dikarê bi aqilê civakê re wê hilde li dest. Her wusa, wê kevneşopî bi rengê pêşketina wê re wê awa û rengê wê yê giring ê bi mejûya wê re bê. Her wusa, kevneşopî, weke serokekî civakî ya ku ew xwediyê mejûya xwe ya civakî ya û bi wê re jî li ser wê re dike ku ew wê dema xwe ya nû ku ew wê dijî bide kifşkirin jî bê. Di vê çerçoveyê de wê kevneşopî weke rastîyeka civakî a têgînî wê hebe. Bi dîroka civakê re wê ew hebe. Her wusa, tiştê ku ew hat jînkirin, êdî wê ew weke tiştê ku ew heya bê. Kirin, tevgerên ku ew hatina dayîn nîşandin, axiftinên kiu ew hatina kirin, nivîsandinên ku ew bûna û hwd, wê weke rastîya heyînî ên ku ew hena na. Bi

wê re jî wê, di vê çerçoveyê de wê weke rastîyeka aqilî bê. Ziman, bi gotinên wê re wê li ser tîgîn û wateyê re wê bi aqil temenê wê yê pêşketinê wê hebe. Li vir, em di vê çerçoveyê de em dikarin bahse metafîzîka zimên jî bikin. Ew jî wê xwe bi wê re li ser kifşkirinên bi wê re wê bide dîyarkirin. Ziman wê, bi wê re wê di vê çerçoveyê de wê bi watekirinê wê hewl bide ku ew nas bike û kifş bike. Bi wê re jî wê pêşî salix bike. Ziman, gotinên wê, di vê çerçoveyê de wê bi wateyên wê yên ku ew bi wê re hatina pêşxistin re wê sînore wê jî bi zêhnê mirov re wê bide dîyarkirin. Her wusa rastîya ziman, li vir, weke ku mirov wê kifş dike, wê weke rastîyeka aqilî û tîgîhî wê xwe bide dîyarkirin. Wê bi wê re wê xwediyê rastîyeka aqilî a bi fahmkirinê re bê. Ziman, di vê çerçoveyê de divê ku mirov rastîya wê her wusa, bi wê pêşketina wê re fahm bike. Pêşketina wê, wê aqil bê û ew aqil jî wê weke pêşketina jîyane civakî bê. Wê xwe bi teherekê wê bi vê rengê wê bide dîyarkirin.

Li vir, me li jor jî hanî ser ziman ku ziman weke rastîya sazûmana civakî a jindî û zîndî ya. Ev tê çi wateyê? Mirov divê ku rastîya vê gotinê bi awayekî baştirin wê lêbikolê û wê fahm bike. Dema ku em bahse sazûmana civakî dikin, em î ro di roja me de bi wê sazûmanê re gelek alî û rengên pêşketinê di nava wê de kifş dikin û dibînin. Ev rengên pêşketinê ên weke karan û ankû rengên xabatan û an jî kû weke rengê şîrovekirinên weke li ser wêjeyê felsefeyê û hwd re mirov wan kifş dike.

Civakeka roja me, wê di nava wê de wê gelek şewayên pêşketinê wê di nava wê de wê bi wê re wê hebin. Minaq, weke endazyariya awadanîyê û hwd. Têgîna çêkirina avahîsazîyê ('mîmarî'), wê weke rengê giring ê ku mirov li vir karibê wê bibîr bike bê. Her wusa, wê bi naqşkirinê û hwd wê, wê pêşî rengê avakirinê wê werê hanîn li ser ziman. Di nava civake kurdan de wê, jinên kurd, wê bi naqşên destê xwe, wê rengê pelên daran, hebûna daran bixwe, sawalên zindî ku wan ew dîtina û hwd, wê wêneyên wan bi naqşkirinê wê çê bikin. Bi wê re jî wê carna wan, hinek xiyalkirinên xwe jî wê ew di mejîyê xwe de bi xoslet û teybet bikiran û wê ew naqş bikiran. Bi wê naqşkirinê re jî wê gelek reng wê bi hevdû re di ahengekê de wê bikarbihanîyan. Her rengê, wê bi ya din re di ahengekê de ew dihat biharhanîn, wê bi serê xwe weke tîgînekê û ankû hişmendiyeke jî ba.

Ew naqşkirin wê di rastîyê wê de wê temenê tîgîneka awadanî a ku ew di mejî de dihat avakirin jî ba. Her wusa, wê piştî wê naqşên pirr zêde bi reng û tevlihev wê bihetan çêkin. Wê gelek rewşê, tişt û reng wê bi hevdû re di ahengekê de wê bi heta bikarhanîn. Minaq, xiyalkirina wêneya şahmaran û ew naqşkirina wê, wê bûba. Wê di nava wê çerçoveya hizirkirina wêneya şahmaran de wê zindî û nezindî wê bi hevdû re wê heba. Bi wê re jî wê gelek reng wê bi hevdû re wê bi hetan bikarhanîn. Wê hemû bi levhatinaka ku ew dihat li berçav wê biheta çêkin. Heman rewş, di dema avakirina avahîyekê de jî wê wusa bê. Wê çawa wê bi awayekî xweşik wê were dîtin, wê ew biheta çêkin. Xweşikati,

wê weke têngîneka ku wê hertimî li pêşîya ya hizirkirina mirov bê ku wê êdî wê hertimî wê bi pêşde bibê bê. Hertimî li ya xweşik, bedew û rast lêgerîn, wê di aslê xwe de wê di vê çerçoveyê de weke têngînekê bê. Têgînên xweşikatiyê, bedewiyê û rastîtiyê wê di vê çerçoveyê de wê weke kirdeyna vêşarî ên di nav û temenê hizrên mirov ên ku berê wan bi aliyê wan ve didina dîyarkirin bê. Mirov, çawa û bi kîjan aliyê ve dihizirê û li çi dihizirê û çawa hizir dike ku ew tişt wê hebe, her wusa wê di vê çerçoveyê de wê, ew weke rastîyeka ku wê ya hizirî bê.

Têgînên weke yên xweşikatiyê, bedewî û rastîtiyê wê di vê çerçoveyê de wê rêya metafîzîka aqilê mirov a ku ew di wê re diçe jî wê bi xwe re werênê li holê, bide dîyarkirin û wê di wê re çûyînê bide kifşkirin. Têgîna metafîzîkê wê weke kirdeyek vêşarî wê bi kirin, tevger û gotina mirov a ku mirov ew gotî re jî wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê di rewşekê de wê aqilê mirov wê xwe werênê ser ziman.

Rastîya aqilê mirov, di vê çerçoveyê de wê xwediyê rastîyeka kifşkar bê. Mirov, dikarê li vir hinekî li ser rewşa bi gotina çandê, hûnerê, wêjeyê û hwd re li wan bihizirê. Wêjeya, weke binetêra wêjeyî a nivîskî, ew bi xiyalkirinên mirov re dihê nîvîsandin. Lê bi wê re di temenê wê xiyalkirinê de hinek kirinên ku ew darêjka wan weke mînaq dihê esasgirtin û ankû ew li berçav dihên girtin jî wê hebin. Bi wê re ew xiyalkirin ku bû û ew hat nivîsandin, wê ew were pîretîze kirin. Minaq, pêşxistina 'tîyatro'yê mirov dikarê li vir wê bibîr bixe. Tîyatro, wê weke rastîyeka hizirî a ku ew li ser tevgerên ku ew hatina levhanîn re wê were kirin. Di çerçoveyekê de wê ew tevger werina kifşkirin û bi hevdû re wê lêhatinî û levkirina wan wê li wê were lêgerîn. Piştê weke ku ew hatîya hizirkirin, wê were pîretîze kirin. Ew pîretîze kirin ku ew hat kirin û pê de wê êdî ew xiyalkirin, weke kirineka ku ew hatî pêşxistin wê xwe bide dîyarkirin. Bi wan tevgeran re ew hişmendîya ku ew hatî birêxistinkirin, wê ew were dîyarkirin. Mirov wê li wê bihizirê. Her wusa, minaq, mijara leyîstikeka ku ew têkiliyên jin û mêrekê bi hevdû re dike mijara xwe wê ew leyistik, wê bi wê rengê wê were leyistin. Lê berî wê leyistikê, têkiliya di nava jin û mêrekê de ew hatîya dîtin bi çav. Li wê hatîya nerîn. Çavkanîya wê leyistika têkiliya nava jin û mêrê ku ew hatî jînkirin û dîtin a, wê ew dîtina têkilîya jin û mêrê a berê wê bê.

Rewşa têkiliya ziman û têkiliya wê ya bi civakê re wê li ser jînbûyîn, serborîyîn û her wusa tevgerên mirovî û ankû ne mirovî ên ku ew hatîna jînkirin û bûna bê. Di vê çerçoveyê de ew têngîna bi gotina 'jînbûnê' û ankû 'bûhûrînê' re wê li vir, di temenê wê têngîna ya jînkirinê de bê. Ev têngîn wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Tiştê, rewşek û ankû bûyarek, ew dema ku hat jînkirin û pê de wê mirov karibê wê salix bike û li ser wê re gotinê bibê. Tiştê ku ew hatî jînkirin, êdî ew hatîya jînkirin. Lê tiştê ku ew ne ne hatîya jînkirin, ew hê nebûya. Yanî, ew nîn a. Tiştê nîn a, wê vajî ya heyî û bûyî bê. Bi heman rengê

wê tiştê heyî jî wê vajî ya nîn a bê. Ew kêlîka ku di wê de ew tişt, rewşe, bûyar û ankû kirin bûya, hinekî berî wê, weke valahîyeka ku di wê de ti tişt nebûya bê. Di vê çerçoveyê de wê weke gotineka bê darêjk û vala bê. Tiştê vala, wê bêwate û ne bi wate bê. Di vê çerçoveyê de wê ew ne hatibê salixkirin jî bê. Rewşên jîyanî, wê hemû jî li ser tişt, rewş, bûyar, kirin û tevgerên ku ew bûna re bê. Piştî ku ew bûn, wê ew werina dîtî û salixkirin. Ev rewşa salixkirinê, wê gotinê bi xwe re wê bi darêjk bike û wê bi afirênê. Her wusa, wê bi wê re wê rengê wê bidîyê de.

Gotinê di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê bi dualiyan wê şîrove bike û werênê ser ziman. Aliyê wê yê pêşî ê bi darêjk re dahûrkin a. Bi darêjkê re dahûrkin, bi awayekî ji hevdû hûrgilkin û fahmkirina wê ya. Gotin, di vê çerçoveyê de wê li ser wê darêjkê re bi kirdeya xwe re wê xwediyê metafîzîka xwe ya gotinê bê. Bo vê yekê ya ku wê ew heta ku mirov dikarê wê gotin di nava xwe de bi dahûrkinê re li ser hiş re bi dahûrkinê re wê bi fahmkirina darêjkê û hûrgilkinê re wê re wê bibê.

Rewşa dahûrkinê gotinê, di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî giring a fahmkirinê jî bê. Her wusa divê ku mirov vê yekê bi wê re werênê ser ziman ku wê dahûrkin, wê bi şêwayekî awayekî heyînî a têgînê wê bi xwe re wê bide hanîn li ser ziman. Tiştê ku ew bûya û heya, wê ew were dahûrkin û hûrgilkin. Ber ku ew heya. Bo ku ew heya, ew şenber a û tê salixkirin. Mirov dikarê wê têbigihê. Ber ku ew heya, mirov dikarê wê tê bigihê. Di vê çerçoveyê de wê dahûrkin, wê li ser ya ku ew heya re wê xwediyê têgîneka heyînî bê. Gotina dahûrkinê, di aslê xwe de mirov dema ku li wê bihizirê, wê bi awayekê weke rêbazekê jî wê di vê çerçoveyê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ew jî ew a ku tiştê ku ew heya wê bi xwe re wê werênê ser ziman bê. Wê hewl bide ku wê fahm bike bê. Lê ev tenê aliyekî fahmkirinê ê jîyanî ya. Mirov nikarê wê bi hemû tiştî û ankû weke hemû tiştî wê werênê ser ziman. Fahmkirina rastîyê, her wusa wê bi rengê wê yê gotinê de wê xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de dema ku mirov bahse wê bi rengê wê re kir, wê hingê li wê têgîna dahûrkinê wê rengê şîroveyê weke aliyê wê yê dîyem wê xwe bide dîyarkirin. Şîrovekirin, wê li ser fahmkirina watekirina wê re wê xwediyê rengê ku ew dihênê ser ziman bê. Dahûrkinê darêjkê û şîrovekirina wateyê, wê li ser gotinê re di vê çerçoveyê de wê bi hevdû re wê xwediyê rengê wateyê ê giring bê ku mirov divê ku wê baş fahm bike bê. Her wusa li vir, divê ku mirov vê yekê jî fahm bike, dahûrkinê darêjkê û şîrovekirina wateyê, wê bi xwe re wê weke dualiyên fahmkirina gotinê bin. Ji aliyê şîrovekirinê ve wê rengê gotinê wê xwe werênê ser ziman. Her wusa, li vir, wê şîrovekirin, hinekî jî wê bi wateyê û hwd re wê hîs û hêstan wê bi xwe re wê bike ku ew werênê ser ziman. Dahûrkin, wê bi wê re wê bike ku ew zanîna wê werênê ser ziman. Bû dahûrkinê re zanîn û bi şîrovekirinê re hîs û hêstîyarî wê bi têgînê wê bikin ku ew werina fahmkirin. Di vê çerçoveyê de fahmkirina gotinê wê weke rastîyekê wê di vê

çerçoveyê de wê li ser wê rewş, tişt heyî, kirin û tevgera bûyî re wê xwe werênê ser ziman. Dema ku tişt bû û ankû pêkhat û pê de, wê êdî ew hebe. Yanî, wê ew bûyîn û ankû pêkhatîbûn, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wê rastîyê û fahmkirinê bê. Têgîn heyînê ku em li vir dihênê ser ziman, bi şenberkirina wê re wê em li ser rewşa bûyîna wê dihênina ser ziman. Yanî tişt ku ew bûyîya, êdî ew heya. Mirov dikarê bahse wê bike. Piştî ku ew bû, wê bi wê bûyîna xwe re wê darêjka xwe bi reng û awa bike. Her wusa, xwe biafirênê. Bûyerek, dema ku ew bû, ji destpêka wê bûyarê û heta dawîya wê bûyarê, wê di vê çerçoveyê de wê rengê bûyîna wê bûyarê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Wê ew bûyar, ji destpêkê û heta dawîyê wê, weke heyîneka temem û ankû temembûyî wê xwe bide dîyarkirin. Lê li vir, dema ku mirov bahse wê bûyarê bike, mirov divê ku werênê ser ziman ku wê bi wê re wê gelek rewşên ku mirov dikarê wan di hundurê wê rewşê û ankû bûyarê re ku ew hena û ankû bûna jî wan jî weke hûrgilên wê bûyarê wan kifş bike û wan werênê ser ziman. Her hûrgil, wê bi têkilîya xwe ya bi ya din re wê xwe bide dîyarkirin. Têkilî, wê ew bixwe, wê weke rewşeka teybetî ya bûyî, wê xwediyê heyîneka bi têgînê bê. Wê ew hebe. Mirov wê karibê bibêjê ku ew têkilî heya. Ber ku ew têkilî bi wê rewşê û ankû bûyarê re afirîya û heya. Mirov, ew têkilî, piştî wê bûyîna wê rewşê û ankû bûyarê, ji wê bûyîna wê rewşê û ankû têkilîyê ew kifş kirîya.

Hebûn, aqil û gîyan

Rewşa dahûrkirina rewşê û ankû bûyarê, wê di vê çerçoveyê de wê bi rengê ku ew bûya û ankû ew çawa bûya, wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman. Emê bi wê re bigihijina zanîna wê rewşê û ankû bûyara ku ew bûyî. Emê zanîna wê bi dahûrkirina wê re wê bidest bixin. Emê fahm bikin ku ew rewş û ankû bûyar, xwediyê çi hûrgilê ya. Ew rewş û ankû bûyar, xwediyê rewşek çawa ya û çawa bûya, mirov wê êdî wê kifş bike. Dema ku mirov ev kifş kir û pê de, mirov wê êdî wê bi wê re wê fahm bike. Rewş û ankû bûyar, wê di temenê xwe de wê bi zanîna xwe re wê têgînekê wê bidina me. Bi wê re wê ew were ser ziman.

Rewşa bûyarê a bi dahûrkinê re wê di vê çerçoveyê de wê bi dahûrkirina wê re wê xwediyê wê şewayê fahmkirinê bê. Bi wê re jî ew bûyar, ku ew mirovekî û ankş zindiyekî kiribê, wê ew jî bi şewayê ku ew bo çi kirîya û ankû di temenê wê kirinê de çi sedem heya û bi wê kirinê re xwestîya çi ancamê bidest bixe û hwd, wê ew jî bi wê re wê di nava wê dahûrkinê de wê aliyna ku wê werina fahmkirin bin. Li vir, ev rewşa hewldana bi wê dahûrkinê re çûyîna li pêşîya rewşa bûyînê, wê bi wê re wê têgînekê li ser wê zindîtîya mirovî re wê bi wê metefîzîka gotinê re wê bide mirov. Her wusa divê ku mirov vê yekê, em dema ku wê rewşê û ankû bûyarê, bi bûyîn û pêkhatina wê re li piştî wê dihizirin û wê dikin ku wê piştî bûyîna wê re fahm bikin, em êdî wê bi wê rengê wê dikin ku wê weke têgînekê hildina li dest. Her wusa, ev rewşa bûyîna wê, wê weke rewşeka ku wê êdî wê rewşê û ankû bûyînê, weke rewşe şenber wê werênê ser ziman. Rewş û ankû bûyar, piştî bûna wê re hewldana fahmkirina wê, wê nîşanaka heyîna wê û pêkhatîya wê jî bê. Wê nîşanaka wê bê ku ew pêkhatîya, bûya û heya. Tiştê ku ew heya, mirov wê êdî wê fahm dike. Her wusa, mirov wê li ser wê heyînê re wê bi hûrgilên wê re di wê de wê kûr bibê û wê bike ku wê werênê ser ziman. Lê dema ku em li rewşa berî wê rewşa bûyîna wê rewşê û bûyînê ku em li wê dihizirin, wê hingî ew weke rewşek û ankû bûyarek ku ew nebûyî wê hebe. Ew hingî, wê newê dahûrkin û wê nebê. Tiştê ku ew nebûyî, mirov nikarê, wê dahûr bike. Her wusa, her rewş û ankû bûyar, ew piştî bûyîna xwe re wê di pêvajoya bûyîna xwe de wê şekil û şamala xwe wê bi awa û awabûna xwe re wê bistênê. Mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku mirov di destpêkê, berî ku ew rewş û ankû bûyar bibê, mirov wê nikaribê pêş bibînê ku wê ew rewş û ankû bûyar, wê di kîjan rewş, pêvajo û rengê pêşketinê de wê derbas bibê. Ev, wê weke rewşeka ku wê di wê pêvajoya bûyînê û pêkhatinê de ku wê xwe bide diyarkirin û wê bibê bê. Pêşdîtina rewşê, wê tenê weke hizreka bêdarêjk bê. Wê ne şenber bê. Mirov wê nikaribê wê dahûr bike. Lê mirov weke wê heyîna pêşdîtinê û hizra pêşdîtinê mirov wê karibê hizra xwe werênê ser ziman. Ew jî wê di temenê wê de wê biriqîneka ji heyînekê, rewşekê û bûyareka ku berê bûyî wê xwe bide diyarkirin bê. Pêşdîtî, wê tenê weke hizrekê bê. Çendî ku ew hizra ku mirov di serê xwe de afirand ku ew di temenê wê de weke biriqînekê jî ji rewş û bûyarna din ên ku ew berê bûna ku ew hebin jî û ku mirov di çerçoveya wê hizra di serê xwe de wê bike ku bi hûrgil bike jî, lê wê ew rewş wê weke hizrek û tefkîrkirineka ku ew hatî kirin bê. Li vir, dema ku mirov li ser wê rewşê re wê hilde li dest, wê weke rewşek hizirkî wê hebe. Ev rewşa ku ew ancama tefkîrkirinekê ya, wê li gorî wê di jîyanê de wê rewş û bûyarek, nebê. Hewldana pêşxistina rewş û bûyara wê di jîyanê de jî wê bi çêkerîyeka jîyanî bê. Ev rewş, wê weke têgîneka ku ew di jîyanê de hatî bicihkirin bê. Ev rewş, wê ji aliyekî ve wê hizra afirandinê a bi zêhnê mirov re wê bi demê re wê heyîna wê bide diyarkirin.

Aqil, rewşa wê li vir, dema ku mirov wê dihilde li dest, her wusa, divê ku mirov wê jî werênê ser ziman ku wê di v çerçoveyê de rewşeka giring bi pêşveçûnên civatî re bi çerçoveya heyîna xwe re wê bide dîyarkirin. Her wusa, hizirkirin, wê bi wê re wê tiştê ku ew mirov li ser wê dihizirê, mirov wê kifş dike û wê dihênê ser ziman. Ew hanîna li ser ziman, wê bi serê xwe weke mijareka giring a ku mirov li vir wê werênê ser ziman bê. Li vir, hanîna li ser ziman bi rengê şîwayekê wê weke têtîneka wateyê û hwd, wê bi wê re wê werênê ser ziman. Aqil, wê di temenê salixkirinê de wê bê hanîn li ser ziman.

Aqil, pêşî, mirov dikarê weke hişmendîya mirov a li dora mirov a xwezayê û jîyanê û tiştên di jîyanê de ya. Di jîyanê de mirov çî dibînê dike û dixwezê ku wê nas bike û salix bike. Di xwezê ku wê bi nav bike. Bi wê re dixwezê ku wê nas bike. Ev jî, wê bi wê re wê tiştê bide salixkirin û naskirin. Rewş û ankû bûyarên jîyanî ku mirov wan dijî, ew wê bi wê jîyankirinê re wê xwediyê şêwayekî heyînî bin. Rewş û ankû bûyar, piştî ku ew bû û pê de, ew êdî weke tişt û rewşa ku ew heya ya. Mirov dikarê di vê çerçoveyê de wê di serî de wê werênê ser ziman. Her wusa rewş û bûyar, wê weke rewşek aqilî a bi dîmenî bê. Di serdemên berê de hinek hizir ji aliyê filosofan ve jî li ser wê rewşa aqil û ya rewşê û ankû bûyaran, hanîna ser ziman, aqil di wan de weke 'şêwayekî gîyanî' a wan rewşan hanîna li ser ziman. Piştî jî, ev li ser wê re aqil hanîna li ser ziman. Aqil, weke tiştê ku mirov nikarê wê bidest bigrê û ne bi cisma. Lê tişt, bi rewş û cisma. Her wusa, gîyan jî, di vê çerçoveyê de weke têtînek hatiya hanîn li ser ziman. Hebûna wê têtîna aqil ku weke gîyanê hanîna li ser ziman, wê piştî wê zêdetir wê pêşbikeve. Bi wê re jî wê aqil were hanîn li ser ziman. Lê ew aqil, piştî ku ew hat hanîn li ser ziman û di derbarê wê aqilê bixwe de jî hiş afirî û pê de, wê êdî ew rewşa aqilê rewşê ku weke 'gîyanê' hatiya hanîn li ser ziman, wê ew, di vê çerçoveyê de wê êdî were şîrovekirin û wê aqilê wê gîyanê wê were pêşxistin. Pêşxistina aqilê gîyanê, wê bi demê re wê were û pêşbikeve. Aqilê gîyanê, wê bi demê re wê zêdetirî, wê li ser wê hizir wê werina ser ziman. Weke mijaraka *aqilê felsefîkî* wê pirr zêde wê li ser wê re wê aqil were hanîn li ser ziman. Di nava mijarên felsefeyê de wê gîyan, wê weke mijareka wê pirr zêde wê êdî bicih bibe û wê li ser wê re wê aqil were hanîn li ser ziman. Wê aqilê gîyanê wê were hanîn li ser ziman.

Piştî ku têtîna gîyanê bi aqil hat pêşxistin û pê de, wê pirr zêde wê li ser wê re wê aqil were hanîn li ser ziman. Gîyan, wê piştî wê bi serê xwe wê bê weke têtînekê ku ew dide hizirandin. Her wusa, hizrandina gîyanê û afirandina wê ya aqil, wê piştî wê pêşbikeve. Hebûna gîyanê ku weke mijarekê hat dîtin di nava hanîna li ser ziman a aqil de wê, êdî wê li ser wê re wê hizrên cuda wê werina ser ziman. Wê piştî wê hizrên li ser gîyanê wê werina ser ziman ku wê gîyanê weke 'siha mirov' dihê dîtin, wê were hanîn li ser ziman. Her wusa mirov, dema ku di bin tavarajê de ya û ankû di bin tavaheyvê de wê, siha mirov wê weke mirov wê xwe bide dîyarkirin. Ev rengê hanîna ser ziman, wê filosofên weke

platon wê bikina mijara navendî ji aqilê xwe re ku ew dihênina ser ziman. Lê berî wî li mesopotamiya, di vê çerçoveyê de wê aqil, pirr zêde wê were meşandin, Li babilê û hwd, wê aqil zêde wê were meşandin. Aqilê felsefeyê, wê di vê demê de wê zêdetirî wê pêşbikeve. Têgîna gîyanê, wê piştî wê temenê gelek tefsîrên ji hevdû cuda ên di derbarê gîyanê de jî bin. Her wusa, ew jî, wê weke rewşek giring a aqlî bê. Aqilê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê li ser têgîna gîyanê re wê pêşketineka xwe ya pirr zêde mazin wê bide çêkirin. Aqilê gîyanê, wê piştî wê bi mirov re wê temenê afirandina têgînên din jî bin. Berê wê di serdemên şariştaniyê de wê bi têgîna jîyan û mirinê re wê li ser wê gîyanê wê pirr zêde wê were hizirîn. Mirov dema ku mir, wê laşê mirov wê herê axê, Wê ew jîyane mirov a ku ew ji laşê mirov derketî wê çi ji wê were? Ev jî, wê li ser wê were hizirîn. Di vê çerçoveyê de wê, li ser wê re wê hizirên mirin û nemirînê wê werina hanîn li ser ziman. Her wusa, mirovê ku ew mir, wê ew gîyane wî ya zindî wê nemirê. Di vê çerçoveyê de wê mirov wê di mejiyê xwe de wê hizran wê biafirênê. Her wusa wê bi wê re wê li ser mirov re wê bi rohnîya rojê û ya stêran re wê werê hanîn li ser ziman. Di nava têgînên mesopotamîkî de li ser jîyan û mirinê wê pirr zêde wê were hizirîn. Her wusa têgînên jîyan û mirinê, wê weke têgîna ku wê temenê jîyane mirov a civakî jî wê li gorî xwe wê bidina dîyarkirin bin. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî bi wê re werênê ser ziman ku wê aqilekî mazin ê bi axîretî wê were pêşxistin. Mereqe, piştî mirina laşê mirov ji dunyê wê çi ji aqilê mirov ê ku mirov di jîyanê de bidest xistîya kiriya wê bibê, wê ew jî wê bi wê re wê weke mijareka ku wê li wê were hizirîn bê. Her wusa di vê çerçoveyê de wê ev mijar, wê pirr zêde wê li ser wan re wê were hizirîn.

Hizirkirina li gîyanê wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê aqilê re wê bibê. Bi demê re dema ku wê aqilê mirov wê pêşbikeve, wê hinek zane û filosof wê derkevin û wê 'gîyanê wê hebûna aqilê mirov' wê werênina ser ziman. Lê bi wê re jî wê hinek zane û filosof wê derkevin û wê şîroveyên bi gîyanê re wê dervî aqil wê pêşbixin. Wê gîyanê wê weke hebûna mirov a jîyanî wê were şîrovekirin. Mirov, dema ku şax bû û li jîyanê dijî, hingî mirov çawa dijî û bi çi rengê dijî, wê li ser wê re wê li heyîna gîyanê û têgîna wê wê were hizirîn. Ew rewşa jîyankirina laşê mirov, piştî ku ew mir û pê de wê ew têgîna wê, wê weke kisasekê ku wê di wê de wê gîyan xwe bijî bê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku têgîna gîyanê, di vê çerçoveyê de wê wê darêjka laşê mirov a di dema jîyanê de ku ew dijî, wê ji xwe re wê bike weke temenê dîmenê xwe yê jîyanî. Her wusa, mirov, di vê çerçoveyê de wê piştî mirina laşê xwe, wê li ser aqil, fêrbûn û aqilê xwe re wê hebûna xwe wê bi gîyanê xwe re ku ew bi jîyanî wê bide domandin, wê li ser gîyanê re wê tasawûr bike. Wê bi wê re wê bihizirê. Her wusa, li vir, mijara gîyanê, wê weke mijareka pirr zêde ku wê, mejî û rojeve mirov wê bide dîyarkirin bê. Piştî jî, wê jîyane mirov wê bide dîyarkirin bê.

Mirov dema ku ew mir û pê de wê, bi tememî ew ji jîyanê wê her? Piştî mirina laş, wê ti jîyanên din wê darêjkên wan hebin û ankû wê nebin, wê li ser wê were hizirîn. Her wusa, di destpêka jîyane şariştaniyê de wê bi jîyane mirov a laşê mirov re wê li darêjka jîyanê a gîyane mirov wê were hizirîn. Her wusa di vê çerçoveyê de wê li ser wê re wê dunyeyek weke 'dunyeya din' û ankû 'axîretê' wê were hanîn li ser ziman. Bi wê re wê axîret, wê dunya û male gîyanê bê. Wê di vê çerçoveyê de wê heyîna gîyanê, wê bi aqil, wê bê hanîn li ser ziman. Lê salixkirina gîyanê, wê hertimî, wê weke mijareka bi pirsgirêkê a aqilê mirov jî wê bimênê di jîyane mirov de.

Mirov, wê li wê bihizirê ku ew gîyan bi rastî heya û ankû nîn a. Bi wê re jî wê bihizirê ku piştî mirinê jîyan heya û ankû nîn a. Piştî mirinê, bawerkirina hebûna jîyankirinê li 'axîretê' bi şêwa û darêjka gîyanî, wê were hanîn li ser ziman. Mirov li wê li ser wê bihizirê. Lê ev jî salixkirin û bi birhan kirina wê, wê temenê gûmana li wê jî bê. Wê her wusa, weke mijareka di navê de ku wê bimênê wê di mejiyê mirov de wê cih bigirê. Lê mirov, car bi car çendî ku wê li gîyanê bihizirê û wê bi wê re bike ku ew bawer bike ku ew gîyan heya û ankû nîn a, wê bi hebûna mirinê re wê nikaribê bi tememî wê gîyanê jî red bike. Her wusa, çendî mirovê bi aqil, wê hebûna gîyanê weke ku ew di rastiyê herê nekê jî, lê wê red jî nekê. Di vê çerçoveyê de wê di rewşeka navê de wê bimênê. Ev jî, wê hertimî, li ser têngîna gîyanê re wê mejiyê mirov wê bihişê wê re wê xwerênê. Wê bi wê re wê mirov wê pirr zêde wê bihizirê. Wê hertimî, weke ku nûqteyeka ku wê binûqûtê li dilê mirov, wê li wê bihizirê û wê ji xwe bipirsê ku 'gelo, piştî mirinê jîyan heya(?)'. Bi wê re jî wê, bihizirê. Wê bersiva wê pirsê di mejiyê xwe de wê nikaribê bi tememî wê bide. Di vê çerçoveyê de ew mirov, wê li ser hebûna jîyanê ku mirov dijî û piştî mirinê mirov re wê li ser wê bihizirê. Bi wê re wê bi xwe re wê bikeve gûmanê de. Wê mirov, di mejiyê xwe de wê mirov wê bihizirê. Hizirkirin, jîyankirin û piştî mirinê, wê sê rewş û tiştên ku mirov wê bi hevdu re di temenê wê gûmane xwe de wê bicih bike bê. Wê bi hizir bihizirê û wê bike ku wê fahm bike. Wê bijîyankkirinê wê bike ku wê jîyane ku wî ew jîyankirî, wê li ser wê re wê bihizirê ku 'dibê ku bi derfet bê ku piştî mirinê re wê jîyan hebe.' Her wusa, piştî mirov mir û pê de wê mirov, bi aqilê xwe re wê li ser wê jîyane xwe ya ku wî jînkirî re wê êdî wê mirinê û piştî wê, wê bike berlêpîrsînê de.

Hizirkirina li ser jîyan û mirinê, wê weke têngîneka ku wê bi wê re wê jîyan jî wê xistin berlêpîrsînê de. Wê bi wê re wê li jîyanê were hizirîn. Gelo jîyanê ji kû destpêkir û çawa û ber çi destpêkir(?). Ev pirs û pirsên weke wan, wê weke pirsên ku wê werina pirsîn bin. Mirov, dema ku bidest biaqilbûnê bû û pê de, wê bi aqilê xwe re wê bidest hewldana fahm kirinê bike. Wê hewl bide ku hewirdora xwe û xwezaya xwe fahm bike.

Em ji destena gilgamêş fahm dikin ku wê li ser têngîna mirin û jîyane nemir, wê were hizirîn. Her wusa, wê mirov karibê jîyane nemir, wê bijî. Ev têngîna ku

em bi destana gilgamêş re kifş dikin, wê bi xwe re wê têngîna mirin û nemirbûnê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Di destana gilgamêş de rêwîtiya gilgamêş a bi armanca ku ew dike ku xwe bigihênê wê jîyane nemir, wê heta dem Utnapiştîm wê were li wir, wê ew di ezmûna li ser nan re wê bê derbas kirin. Her wusa, bi wê re ew geyayê ku bahse wê dihê kirin ku wê jîyane nemir wê baxşî mirov bike, wê ew di nava avê de wê di bin parastvaniya marakî de bê. Mar jî, em dizanin ku wê di nava bawerîya yazdanîyê de wê weke nirxekê wê werê hildan li dest. Heta ku wê marê reş, wê pîroz jî wê were dîtin. Dema ku mirov li şewayê çêkirin û berhevkirina wêneyê şahmaran dinerê, mirov dibînê ku wê di wê de jî wê mar hebe. Li vir, di wê wêneyê de nirxên ku wê berê di nava civake kurd de ku ew pîroz dihên dîtin, ên weke rengên keskûsorûzer, jin û mar wê werina berhevdû. Wê bi wan, ew wêne wê were çêkirin. Di vê çerçoveyê de wê ew rewş bi awayekî vekirî wê were dîtin.

Di vê çerçoveyê de wê weke têngînên civakî ku ew hatina bi wate kirin û pîrozkirin, wê wêne û ankû naqşaya şahmaran, wê gelek tiştan ji me re vebêjê. Bi wê re mirov vê yekê jî bi wê re biawayekî baş û rast kifş dike ku wê rengên nirxên pîroz, wê werina pêşxistin. Nirxbûn û ankû bi nirxbûn, wê rastîya pêşketina jîyane civakî bê. Her wusa, her nirx wê li dora wê ew nirxên civakî wê pêşbikevin. Wê li dora wan, li hevdû civînbûn wê bibê. Mirov wê bihevdû re wê li hevdû bicivin. Wê li dora têngînekê wê bigihîna hevdû. Her wusa, ew rewşên ku mirov li dora wan digihîj hevdû, wê weke rewşna ku wê civek bi wan pêşbikeve bê.

Têngîna jîyanê wê di di serî de wê pêşbikeve. Mirov wê li ser têngîna jîyanê re wê bihizirê. Piştî wê, bi wê re wê bixwezê ku ew dirêjtir jî ya ku ew dijî êdî bijî. Li ser wê re wê li rêyên dirêj jîyankirinê wê bigerihê. Hewldana Gilgamêş jî bi gera wî re mirov dikarê bi vê rengê wê werênê ser ziman. Her wusa, mirov, piştî bi hişbû di jîyane xwe de û ket farq û hişê jîyanê de wê her wusa êdî wê bidest lêgerîna xwe ya di jîyanê de bike. 'Dirêj jîyankirin', 'xweşîk û baş jîyankirin', û hwd, wê di van çerçoveyên nirxî de wê têngîh werina pêşxistin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê ev rewş wê bi jîyane mirov re bide domandin.

Jîyan û ankû jîyane temen dirêj, wê xwe di mejiyê mirov de wê bicih bike. Çendî ku mirov wê bijî wê bi hiş bê di jîyanê de wê, weke rewşekê bê ku ew zêdetir wê bixwezê ku ew bijî. Xwesteka jîyanê, wê hinekî jî di vê çerçoveyê de wê di temenê wê re wê hişmendî wê hebe. Lê ji aliyekî din ve jî wê ajoya jîyankirinê a zindîyî wê di temenê wê de wê hebe. Her wusa li vir, jîyane temen dirêj, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê têngîna 'hebûna jîyanê piştî mirinê' jî wê di vê çerçoveyê de wê weke têngîneka ku wê di dewama wê jîyane temen dirêj de ku wê xwe bide hanîn li ser ziman bê. Têngîna hizirkirina li piştî mirinê, wê bi şewayekê weke xwediyê ezmûn hizirkirina berî darêjkê bê. Her wusa divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku têngîna

jîyane nemir, wê bi mirov re wê di temenê wê têtîna hebûna gîyanê û ya 'hebûna jîyanê piştî mirinê' de jî bê. Jîyan, di vê çerçoveyê de wê li ser dirêj jîyankirina wê û ankû nemirbûna di wê de wê xwediyê têtînekê jî bê. Ev têtî, wê bi gîyane mirov re wê bijî. Hebûna gîyanê, wê piştî wê pîr zêde wê mijare lêkolînê mejîyî ên fahmkirinê bê. Her wusa têtînê weke 'laş dimirê, lê gîyan namirê' wê di vê çerçoveyê de wê pêşbikevin. Li ser van têtînê bi vî rengî re wê êdî wê weke bi têtîna Zerdestîyê ku mirov fahm bike wê, bê gotin ku "gîyan, wê piştî mirina laş wê bijî". 'Di vê çerçoveyê de wê bi têtîneka 'sermedê' wê bahse jîyankirina gîyanê wê bê kirin. Li ser wê re jî wê ew were hanîn li ser ziman. Di dewama wê têtîna 'laş dimirê, lê gîyan namirê' jî wê, piştî wê şîroveyê weke bi têtîna 'reankarnasyonê' û hwd wê werina pêşxistin. Yanî, gîyan, piştî laş mir û pê de ku ew karibê herê û laşêkî din ji xwe re bibinê û ankû biafirênê.

Têtîna gîyane nemir, wê di vê çerçoveyê de wê di jîyanê de wê rûnihê, ev jî wê bi şewayekî wê rengê jîyane mirov a civakî a di jîyanê de wê li gorî xwe birêxistin bike. Her wusa, wê bi wê bawerîyê wê mirov di nava civake xwe de wê bijî. Wê bi wê re wê hevî bike ku ew wê dirêj bijî. Gîyane nemir, wê çawa bijî û ankû wê ji laşê ku ew di wê de jîya, wê piştî di laşê din de jî wê bijî, wê li ser wê jî wê werina ser ziman. Her wusa li vir, di vê çerçoveyê de em dikarin werênina ser ziman ku wê li kurdistanê ku wê ji serdemîn zerdestîyê û heta roja me ku ew mana, wê hizirna bi rengê ku bi wan wê were lêpîrsîn ku dervî gîyanê wê laş bi hiş bibê û ankû na. Yan jî bêî gîyan, laş bi hiş a û ankû na. Li ser vê jî wê hizir werina meşandin û ser ziman. Lê em dikarin vê bibêjin ku wê zerdest, wê gîyane, weke aliyekî ku ew dikarê dervî laş bijî û bi aqil û hiş. Di vê çerçoveyê de têtînê weke, piştî ku laş mir û pê de wê, aqilê mirov di jîyanê de ew bidest kirî, wê bigîyanê re weke hişekê wê bimênê jî wê werê ser ziman. Lê bi wê re jî, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê di hinek şîroveyê Zerdest de wê gîyan û laş û li rex wan wê aqil jî weke beşek sêyem wê were hanîn li ser ziman.

Ev rewş, wê di vê çerçoveyê de wê têtînekê di derbarê têtîna di derbarê jîyanê a Zerdest de jî wê bide me. Her wusa bi wê re jî, mirov biwê re fahm dike ku wê di wê demê de wê ev mijar bi vê rengê wê pîr zêde wê werina hilda li dest û wê li ser wan were nîqaşkirin û wê hizir werina hanîn li ser ziman.

Li vir, mirov dema ku wan destanê civakî ên civake kurd ên weke yên destana kawa, destana şahmaran, destana gilgamêş, çîrokên keçelok û hwd, ku mirov li wan dinê, mirov rastî rewşê têtîna a giring tê. Destan û ankû çîrok, bi qataker, pêjn(**figûr**) û mijarên ku ew di nava xwe de dihilde, wê weke mijarna ku wê mirov dikarê di çerçoveya vê têtîna metafîzîkê de wê hilde li dest bê. Di rewşa çîrokan de de wê her arfînerî wê hem sînore wê nebê û hem jî wê ji xiyalên mirov bin. Minaq, di destana gilgamêş de wê gilgamêş drêve rêwîtyek dem dirêj û wê li 'nemirîyê' wê bigirihê. Di çîrokên keçelok de de ku

ew di nava civake kurd de wê bi hezaran salan wê li dûv hevdû wê werina vegotin, wê di wan de wê keçelok wê ji rewşek derbasî rewşan bê, wê ji dunyayan rewşî dunyayan bê û wê kirinên ku wê ti kesek weke mirov di jîyanê de ku karibê wê bike bê. Wê sînorê kirinê li pêşîya kirinê wê nebê. Her tişt, wê di çerçoveya bi kirina aqilê mirovî ê xiyalî de wê bi derfet bê.

Bêgûman dema ku mirov çîrokan û rewşên wan lêbikolê, wê wê ji aliyê zanînê, felsefîkî û derûnî û hwd ve jî mirov wê karibê gelek kifşkirina li ser wan bike. Ber ku wê ew jî, wê weke encamna fêr û ezmûnên me bin. Di levkirin û afirandina wê çerçoveya çîrokê de wê ew aqil hatibê bikarhanîn. Wê bi gotinên zimanên me ên ku ew li gorî vacek civakî pêşketina, wê bi têkiliyên di nava gotinan ên bi afirandina li er wateyê re wê rewşna ku ew weke dervî wê têgîna wateyê na û ew dema ku li gorî wê bîrên şîrove kirin, wê bê gotin ku ew 'ne rast in' wê were gotin, wê bîrên afirandin.

Aqil, di vê çerçoveyê de wê xwe bi wan re wê bide dîyarkirin. Lê cihane wan çîrokan û hwd, wê weke cihaneke ku wê xwediyê her derfetê ku mirov bi aqilê dikarê tefkîr bike bê. Her tişt ku mirov dikarê wê bihizirê, wê ew weke ku ew rast bê, wê di wê de wê were hanîn li ser ziman.

Mînaq, di vegotinên çîrokan de wê keseyetna wê biafirênin, bi gotinên ku ew dihênin ser ziman û ermancên xwe wê weke keseyetna mînaq bin. Wê ew gotinên wan, wê di aqilan de wê bi mînin. Çîrok, ber ku ew xiyalî ya û ew li ser teybetîyan re ew dihê hanîn li ser ziman, wê zû di aqilan de cih bigirê. Her wusa, wê mirov, dema ku wan çîrokên li wan guhdar dike, wê pşî li xosletên ku mirov di xwe de kifşkirina wê li wan bigerihê di wan de. Piştî jî wê xosletên keseyetên ku ew dihê ser ziman, wê wan bidest kifşkirinê bike. Ew xosletên keseyetiyê ku ew mirov di mejiyê xwe de kifş dike, wê di mejiyê mirov de wê bê temenê şibendineka wehe hevdû. Mirov, dema ku wan xosletan kifş dike û ku ew xosletna ku ew nikaribê wan bike, wê di xwe de wê li wan bihazinê bi hizrên xwe re.

Wê di çîrokan de wê mijarên weke hildan li dest a têgîna demê û hwd, wê ew jî wê ji gelek aliyan ve wê bala mirov bikişênin. Mînaq, di çîrokna keçelok de ew dema ku ji malê ji cem dayika xwe ya pîr derdikeve û diçê, wê ew ji aliyê jinek pîrhebok ve wê bê bûhûrandin li demek din û li wê demê ew bi wê jinekê re hevnasînê bike û wê gelek salan wê bi hevdû re bijîn û demê derbas bikin. Lê ew weke ku ew jîyane berê ku ew jî wê hatî, weke ku ew ne hişê wî de bê, wê tev bigerihê. Bi carekê re dema ku ew tê bîra wî, êdî ew dihazinê û dixwezê ku ew vegerihê li wê demê û cihê. Pîr balkêş a ku hertimî wê dema ku keçelok bi dest hezîrandinê bike de wê jîna pîrhebok wê derkeve ber wî. Ew dema ku keçelok derbasî wê bûya, wê bi salan di wê de wê bijî. Lê ew dema ku vegeriha mal û cihê xwe, wê weke wê kêlîka ku ew ji wir çûya bê. Di hinek çîrokna de jî wê keçelok, wê di heman demê de di nava heman mirovên ku ew di heman temenê de na, wê herê û wê were. Lê ew çendî di heman temenê de na, wê

hinek ji wan zû pîr û kal bibin û hinek ji wan jî wê zû pîr û kal nebin. Bi wê re wê di çîrokê de wê bê nîşandin ku weke fektora demê li cihan ne weke hevdû hikmetê xwe dide dîyarkirin bê. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê şêwa û rengêkî wê bide nîşandin.

Tabî, wê di gelemperîya çîrokên civakî de wê têngîna bihûşt û dogehê wê hebe. Bi wê re wê têngîna firrîna mirov, wê hebe. Mirov, ew dema ku di hizirê ku ew herê deverê ew xwe di cih de li wir dibînê. Weke ku ew di nava dîmenande derbas bûya, wê rewşek xwe bide dîyarkirin. Di pîrranîya çîrokên kevn ên civakî de ku wê kurd di nava xwe de di civakên xwe de wê bibêjin, wê bahse 'heft tebeqeyên dunyayî' wê bikin. Bi gotinaka din jî, wê van heft tebeqeyan weke 'hefte dunya' wê şîrove bikin. Ev di nava bawertîyên kurdîstanî ên weke mîtratîyê û zerdeştîyê de jî wê hebe. Tabî wê bi wê re weke mijarek teybet a ji nava çîrokan, wê her tişt û rewş, wê ew şîrovekirina wan û salixkirina wan, wê were kirin. Minaq, ku wê 'mifte' weke tişt a ku ew tê xwestin hîskirina wê dide dîyarkirin a. Bi vê rengê wê gelek salixkirin wê hebin. 'Xewn', weke rewşa ji nû ve xwe afirandinê ya. Ankû dûbare di berçav de derbas kirin a.

Rewşên weke şîrovekirina tiştên di nava çîrokê de wê weke aliyekî wê yê têngînî bê. Her wusa li ser wê re wê mirov, di rêwîtiyekê de bê. Wê ew rêwîti, wê li ser têngîn û têkiliyên nava çîrokê ên li ser gotinan re wê herê û herê. Wê weke ku ew çûyîn, wê dawî li wê newê. Wê di wê de wê sînorê kirinê wê nebê. Bi wê re jî wê, bi rengên têngînî ên weke navê 'acîniyan' û hwd re wê şêwayekî aferendêrî ê zindîyî wê bê derxistin li holê ku ew bi gotinekê û ankû tevgerêkê xwediyê wê qûdreta kirina hertiştî bin. Di vê çerçoveyê de wê rewşek wê di nava wan çîrokên civake kurd de wê hebê.

Rewşa çîrokan a bi vê rengê, wê bi wê re wê were dîtin ku wê li ser têngîna aqil re wê wê weke ku meşin û rêwîtiyek bê kirin di mejî de. Her wusa, wê her tişt a ku wê bê kirin, afirandin û hwd, wê tenê bi xiyalkirina me re wê di çîrokê de bê. Wê bi wê re wê mirov xwediyê rewşek afrînerî bê. Di çîrokê de wê her tişt, di şêwayekî li ser rengêkî aqilê kirinî ê pîretîkî re wê bimeşê. Ji xwe, mirov dikarê wê bixwe jî, weke rastîyek aqilê kirinî werênê ser ziman. Çîrok bi navaroka xwe re û çerçoveya xwe re wê çendî ku afirandina mejiyê mirov jî bê, lê bi wê re wê weke rewşeka ku wê hêza afirandina mejî a bi aqilê me re jî wê bide nîşandin bê. Çîrok, çendî ku wê li ser xêva mirov û ezmûnên mirov ên jîyanî re wê weke afirandinaka mejiyê mirov jî bê, lê çîrok, ji aliyekî ve wê xwediyê darêjkna ku mirov wê li vir, dikarê wê tenê di çerçoveya mejiyê me de wê werênê ser ziman bê. Her wusa li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku em li ser rewşa çîrokê re vê jî baş kifş dikin ku wê hebûn û ankû tiştên di nava wê de ku ew salixkirî dihên ser ziman ji hebûna xwe û pê ve wê zêde newênina ser ziman, ew têkiliya nava wan heyîn û tiştan, wê weke temenê rastîya pêşxistina aqilê mirov û hizirandina mirov a bi mejiyê mirov re bê. Li

vir, ev tê dîtîn, têkiliyên nava rewş, tişt û heyînan de, û her wusa xoslet û teybetîyên wan, wê ji aliyekî ve wê temenê pêşxistina zanîna mirov jî bin.

Di çîrokê de wê bi awayekî pirr zêde bi fişalî wê werê hanîn li ser ziman. Lê bi wê re ew rewşa fişalîya wê jî wê bi serê xwe wê bi hişmendiyeka bi têgîna tiştê, hebûn û têkilî û xosletên nava wê re wê xwe bide diyarkirin. Li vir, rewşa fahmkirina wê 'cihane navaroka çîrokê', wê me di nava têgîneka wê ya bi afsûn de wê pirr zêde wê kûr bibê. Afsûn, wê rengê hişkirinê bê. Ev reng, wê xwe zêdetirî li ser çîrok û vegotinên bi vî rengî re wê xwe bide nîşandin. Her gotinên çîrokê wê bi hil û bêhnek afsûnî wê ji mejiyê mirov re wê were. Ji vê aliyê ve mejiyê çîrokê, wê têgînek vekirî a ku em dikarin wê bi gotinên metafîzîkî re werênina ser ziman bê. Di wê cihanê de wê bi gotinên wê re wê sînore wê afirandina wê nebê. Her wusa, wê bi wê re wê bi şewayekî ya ku ew nayê zanîn, wê bi wê re wê tekoşinek li ser wateyê û têgîna gotinan re wê bê dayîn. Mirovek keçelok, ku ew ji nava çîrokê ya, ew dema ku diçe ber avê û şewkê xwe biavêjê avê bo ku masîyan bigirê, wê raqek bi şewkê wî yê masîgirtinê ve were jor. Ew req, wê piştîrê bê 'jinek ferîşte(perî) a pirr xweşik.' Piştîrê jî wê bi wê re wê biserborîyên keçelok, mîr û reqika perî re wê li dûv hevdû wê bîn û bibin. Wê her şertê ku wê mîr dênê li pêşîya keçelok ku ew mîr weke şertên ku wê ti mirov nikaribê wan werênê li dich dibînê jî lê wê keçelok werênê li cih. Heta ku wê di dawîya dawî de wê keçelok, wê herê dunyaya din a gîyanan û wê bi wan re wê hevdîtîne bike. Wê li wir jî tiştî ku ew weke beremberî kirinên wan ên 'baş' û 'xirab' ku ew dijîn, wê bahse wê jî bike.

Serborîyên ku wê bibin, wê her tiştê wê, weke çavkanîya wê, wê jîyanî bê. Lê bi wê re wê ew rewş bi têkiliyên wan ên nava wan re ku ew bi wan hatiya hûnandin re wê rewşek din were dayîn derxistin li holê. Nexwe, 'nan', 'kerîyê' sawal, 'req', 'mirov', 'mîr', 'şewk', 'çem' û hwd, her tiştê ku wê weke tişt wê navê wan di çîrokê de wê derbas bibê, wê weke tiştên ku ew di jîyanê de ew hene na. Lê bi têkilî, xoslet û teybetîyên nava wan re wê rewşa çîrokê wê were pêşxistin. Têkiliya navxweyî, xoslet û teybetî, wê rewşna ku ew aqilê mirov diafirênin bin li ser tişt û heyîn û hebûnên ku ew hena **re**.

Li kurdistanê, mirov dibînê ku wê di van demên berê de wê li ser van mijaran wê pirr zêde wê hizirkirin wê hebe. Her wusa wê hizir werina ser ziman. Bi awayekî, dema ku ew hizir dihê hanîn li ser ziman, wê bi wê re wê dunya û têgîna dervî dunyê ya gerdûnê jî wê were pêşxistin. Her wusa, têgîna dunyayê n dervî dunyê ku wê gîyanên nemir, wê li wan werina bicihkirin, wê werina hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de mirov dikare werênê ser ziman ku wê mirov, w bi aqilê xwe û mejiyê xwe re wê pirr zêde zû wê herê fezeyê û wê ew wê kifş dike. Şîroveyên bi mîtravaniyê re ku mirov li wan dinerê, wê pergalek stêrzaniyê a tekûz wê dênina ber me. Her wusa berî wê jî, wê li ser stêrzaniyê wê xabatkirin wê bibê. Bi wê re wê hewl bê dayîn ku wê dunyayên

dervî dunya me ku ew bi têngînî di mejiyê mirovan de afirîna ku ew werina fahmkirin.

Mirov, çawa dikarê herê wan. Mirov, weke ku wan dihanî ser ziman ku mirov karibê hilkişê azmana û ankû bifirê. Ev jî, wê bi wê re weke têngîna wê werina ser ziman. Dema ku bahse Mîtra dihê kirin, dihê gotin ku ew dema ku ji dunyê goçkir, wê li sr erebokekê ku ew rûniştî û du ga ku wê erebokê dikişênina bi ber azmanan de wê bifirê û wê herê. Wê Mîtra di dunya li rex ya herî mazin ya yazdanê mazin wê bicih bibê. Di vê çerçoveyê de wê bahse wî were kirin û wê tefsîra wî were pêşxistin. Gelek tefsîrên ku ji wê demê mana û ku bawermendên mîtrayî 'metranan' ew çekirina, wê di vê warê de wê têngîna pirr baş wê bidina me. Di vê çerçoveyê de wê têngîna gîyane nemir, wê bi wê re wê pirr baş wê werê hanîn li ser ziman.

Jîyan, her wusa di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê ji gelek aliyan ve wê li ser hişê xwe ve wê li wê bihizirê bê. Bi wê re wê bihişê xwe wê bike ku wê werênê ser ziman. Hişmendiya jîyanê, wê bi wê re wê bi demê re wê pêşbikeve. Hişmendiya jîyanê, wê di temenê jîyane mirov a ku mirov wê dijî de jî bê. Mirov wê karibê êdî bi xwe bawer û ji xwe bawer bijî. Wê bi aqilê xwe wê temenê xwe çê bike. Wê li ser wê re wê werênê ser ziman. Hanîna li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê rengê hizirkirina mirov û şewayê kifşkirinên mirov ên bi aqilê mirov jî wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Her tiştê ku mirov bi hişkir di mejiyê xwe de wê ew bi şîroveyan û hwd, wê were bigotin kirin. Piştî jî, wê ew bi wê rengê weke ku ew hatî salixkirin û ankû hatî naskirin wê hebe. Salixkirin, wê bi gotinan re wê di jîyanê de wê di vê çerçoveyê de wê pêşbikeve. Wateya gotinê a ku mirov ew afirand û pêşxist û hanî ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê di temenê pêşxistina aqilê mirov ê ku wê bibê de jî bê. Bi gotinkirina rengê jîyanê û ankû hizirkirina mirov a ku mirov wê dijî, wê her wusa di vê çerçoveyê de wê wê jîyane mirov wê bike weke hişmendiyekê. Di vê çerçoveyê de weke ku çawa ku me hinekî li jor bi laş û gîyanê re hanî ser ziman, wê bi heman rengê, wê hiş jî wê bi rengê wê bê dîmenê hizirî û ankû aqilî ê ji jîyanê.

Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê salixkirinên zêhnî ên ku wê werina kirin li ser jîyanê, kirin, tevger û rewşên ku ew dibin re wê, bi wê gotinkirina wê re wê rewş were salixkirin. Li vir, dema ku em bahse salixkirinê dikin, li ser gotinê re biwatekirin û hanîna li ser ziman a rewşê û hwd, em bahse wê dikin. Her wusa li vir, rewşa fahmkirina rewşê, wê weke rewşek teybet bê. Em li vir, dema ku li ser wê bihizirin, her wusa li ser wê hişkirina bi wateyê re emê li wê bihizirin û werênina ser ziman. Rewşa fahmkirina bi aqil, li vir, weke rewşek teybet a. Çendî ku em bi zimên dikarin wê werênina ser ziman, lê dervî zimên jî, wê bi aqilîya wê re li ser rewş, kirin, tevger û hwd re jî mirov wê aqil weke rastîyekê wê karibê werênê ser ziman. Dervî ziman, wê aqil hebe? Li vir, ev pirs wê pirr zêde wê dem bi dem ji aliyê zaneyên aqil û ankû felsefeyê ve wê

were pirsin. Aqil, wê bi rewş, tevger û kirinê re wê weke rastîyeka jîyanî wê biserê xwe wê karibê xwe bi me bide hanîn li ser ziman. Zerdeşt, wê bi hizrên ku xwe yên ku ew ji pêşketina Mîtra gohn dixwûn wê bi wan aqil weke rastîyekê wê werênê ser ziman. Aqil, wê weke gotineka ku em dema ku wê bibîr dikin, wê rastîya hişkirinê û bi wê re bi vacî dîtîn, hizirkirin û tefkîrkirinê wê bi xwe re di mejiyê mirov de wê bide zindî kirin.

Li ser hebûna rewşê û rewşa hebûnê re hiş.

Aqil, di vê çerçoveyê de rewşa wê ya jîyanî, wê aqil, weke rastîyekê wê bide hanîn li ser ziman. Aqil, li vir, li ser rewş, kirin û tevgerîn jîyanî re wê weke rastîyekê wê werê ser ziman. Ziman jî wê weke rêya ku ew bi wê dihê ser ziman bê. Li vir, dema ku em li ser aqil re dihizirin, her wusa wê aqil bi hebûna xwe re wê di vê çerçoveyê de wê bi jîyanê re wê derkeve li holê. Têkilîya di nava hanîna ser ziman wê rastîya aqil û rewşa ku ew ji wê bi dîtbarî û ankû biriqînî xwe dide hanîn li ser ziman, wê li vir, weke têkiliyek û bendek ku ew li ser gotinên ziman ên bi hiş re bê. Hişkirin, bi serê xwe wê weke mijaraka aqilî a ku ew pêş dikeve bê. Bi wê re aqil, rastîya wê di jîyanê de wê bi hiş re dîtîn, ketina farqê û fahmkirinê re wê were ser ziman. Her rewşên ku aqil, ku em li wan dihizirin, wê ew rewş li ser wateyê re wê xwe bi me bidina hanîn li ser ziman. Em wê jî bi ziman dikin. Li vir, ev rastî derdikeve li holê ku ziman, nebê mirov wê nikaribê xwe werênê ser ziman. Ji wê zêdetir jî wê ziman, wê li ser wan rewş, kirin û tevgerên jîyanî re wê bê bê ew rengê wê aqil û hişê ku ew dihê hanîn li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de dema ku mirov ji aliyê ziman ve li mijarê û bi teybetî jî li aqil dinerin, wê ew hanîna li ser ziman, wê weke rewşeka ku ew bi heyîna ziman re ku ew heya bê.

Mirovekî ku ew hişê ziman fêrnebûya û nikarê ti gotinê bikarbênê, wê bi wê re wê di mejiyê wî de wê nikaribê wê wateyekê bi dîmenî ji wan rewşên ku ew dibînê wan derxe û wan werênê ser ziman. Her wusa, di vê çerçoveyê de çendî ku weke ku rewşa aqil bi wateyê û biriqîna tiştê bi zêhnê mirov re ku ew xwe dide dîyarkirin jî bê, wê bi wê re wê weke rewşek ku ew di dema hanîna li ser ziman de wê bi gotin, wate û her wusa ziman re bê. Em divê ku em bi vê rastîyê re werênina ser ziman ku ziman, wê weke rastîya ziman, wê ji rewş, kirin, tevger û tiştê re wê weke rewşe mirovê ku ew diçe ber aynê(neynikê) û xwe di wê re dibînê bê. Ya ku ew mirov di aynê re dibînê, wê tenê dîtineka ji wî ku ew dibiriqê bê. Bi wê re wê ew rewşa biriqînê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê bide dîyarkirin ku weke ew li rexê din ê aynê ya. Ayna, wê tiştê ku ew bibînê wê bide nîşandin. Li vir, ya ku di wê dîtina aynê de kifşkar a, wê her tişt, rewş, kirin û tevgerên ku vê aliyê aynê a ku mirov li wê disekinê bê. Wê ew were dîtîn. Li ser wê re wê rewşa dîtînê wê were û bibê. Ew dîtîn, wê weke dîtina biriqînî bê. Mirov dikarê wê dîtina biriqînî weke rewşeka ji wê rewşa heyî ku ew ji wê dibê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de ew biriqîn, wê weke rewşek rast bê? Wê rastîya wê biriqînê, bi wê rastîya tişt, kirin, tevger û rewşa ku ew ji wê tê dîtîn re wê xwe bide dîyarkirin bê. Lê piştî ku ew di aynê de hat dîtîn û pê de wê, ew dîtina ji aynê çendî ku ew weke dîtineka biriqînî a wan tişt, kirin, tevger û rewşa ku ew di wê re tê dîtîn jî bê, wê weke dîmenekî wê hebe.

Minaq, ew dîmen, dema ku ew hat cemidandin û piştire ew rewş, kirin, tevger û tişt ku ew temenê wê biriqînê ya ku ew werina gûharandin, wê temenê wê dîmenê berê ku ew hatî cemidandin, wê bimênê. Wê li holê jî, di wê çerçoveyê de ku ew weke kompuzisyonekê bi gelek tiştên di hundurê wê dîmenê de re dihê li berçav re wê weke dîmenek bi tişt, rewş, kirin û tevger a bê minaq bê. Her tişt, dubare nayê kirin. Ku ev ji aliyê demê ve jî bê, mirov dikarê wê yekê werênê ser ziman.

Rewşa dîtînê a bi rewşê re wê weke rewşek ku ew xwediye rastîyê bê. Ew dîmen, di serî de wê ne tenê ji aliyê demê û wê rewşa çerçoveya kompuzisyona ku ew bi wê dîmenê re dihê dîtîn re wê hebe. Ji wê zêdetirî wê weke rewşeka ku ew bûya re jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Ew dîmenkirin, wê di demê de wê weke aliqîneka hatî cemdinadin, wê xwe bide dîyarkirin. Di wê dema wê demê de ew rewş hatîya kirin. Çendî ku mirov bi mejîyê xwe re wê bibîr bike û nekê jî û ankû mirov ku di hişê wê rewşê de bê û ne di hişê wê rewşê de jî bê, wê ew hebe. Yanî bi gotinaka din, wê ew dervî dîtîn, hiş û bîrkirina mirov wê bi demê re wê hebe. Wê hertişt ji aliyekî ve wê tabîî demê bê. Wê bi demê re wê hebe. Nîşanak û birhana wê jî, bûyîn, mazinbûn û bi demê re pîrbûn û piştire mirina. Ev rewş, wê ji aliyekî ve wê hebûna demê wê bi xwe re wê bike ku ew salix bike.

Rewşa demê di vê çerçoveyê de divê ku mirov bi wê re wê jî werênê ser ziman ku wê bi vê çerçoveyê re wê xwe bi wê hebûnê re wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa rewşa têngîna demê, li vir wê weke rewşeka teybet bê. Rewşa demê, mirov dikarê li du rewşan beş bike. Dem û zamanê tiştê ê di çerçoveya bûyîn, mazinbûn û piştire pîrbûna wê û heta mirina wê bê. Di vê çerçoveyê de wê rewşa demê a hundûrîn a teybet wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ew tişt, rewş, kirin, tevger û ankû zindî, ji destpêkê û heta dawîyê, wê bi wê re wê bidîjî. Heta ku ew bijî, wê ew dîroka wê demê wê bi wê tiştê re wê xwe bide domandin. Lê piştî ku ew tişt mir û pê de wê dawî li dîroka wê û wê jî wê werê. Ew tişt, di asta dawî a giştîya demê û zamên de ew hatîya jînkirin. Di asta giştîya zaman û demê de wê ew weke rewşek û ankû kirineka ku e bûya wê hebe. Ji aliyekî din ve dema ku mirov ji aliyê hiş ve lê binerê û wê bi hiş bike, wê ew rewş weke rewşekê bûyî wê hebe. Mirov, wê di wê demê de wê êdî wê rewş û ankû kirinê wê bibînê. Têngîna bi 'tiştê' re wê xwediye dîtîbarîyeka bi demê re bê. Li vir, em divê ku têngîn û salixkirina tiştê bi têngîneka wê re di serî de baş fahm bikin. Dema ku mirov tenê bi tişt ku bi cism û hacm re ku wê hilde li dest û wê werênê ser ziman, wê hingî wê çerçoveya wê salixkirina wê tang wê bimênê. Em nikarin tenê bi wê re wê fahm bikin. Divê ku mirov di vê çerçoveyê de her tişt ku heya û bûya, bi wê re têngîna tiştê salix bikin û werênina ser ziman. Her wusa her tişt ku ew bûya, weke tişt ku ew êdî heya, mirov dikarê wê werênê ser ziman. Her tişt ku ew bû, wê ew êdî weke tiştêka ku ew heya, wê xwediye hebûnê bê. Di vê çerçoveyê de ew hebûn, wê

êdî mirov karibê, wê fahm bike. Her tiştê ku bû ku ew ne xwediyê cism hacmê jî bê, wê xwediyê fahmkirinê û wê rewşa ku ew were fahmkirin bê. Li vir, sînorê fahmkirinê, ne *bi heyîna cismî û hacmî re bi sînor* a. Ji wê zêdetirî wê xwediyê rastîyeka heyînî a li ser kirinîyî, tevgerîyê, û rewşê re bê. Ev jî, weke tiştê ku ew di dema giştî de dibin in. Wê ew kirin, tevger û rewş jî, ji destpêka bûyîna xwe û heta dawîya xwe, wê weke tiştê bûyî û heyî wê xwe bide dîyarkirin. Rewşa ku em li vir di serî de bi wê re wê hildana li dest, wê rewşa kirinê, tevgerê û rewşê li ser bûyîna wê re wê weke tiştê hildana li dest bê. Ti tiştê ku ew nebûya, wê ne xwediyê bûyînê û wê fahmkirinê bê. Her tiştê ku ew bû, wê bi wê bûyîna xwe re wê darêjka xwe re wê biafirênê û wê êdî wê bide dîyarkirin. Li ser wê re ew bûya, heya û xwediyê wê rewşê ya ku ew dikarê were fahmkirin bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî bi wê re werênê ser ziman ku wê rewş, kirin û tevger, piştî ku ew bûn û pê de wê hingî bina rewş, kirin û tevger. Berî wê, mirov nikaribê bahse wan bike. Her wusa, rewş, kirin û tevgera nebûyî ew nîn a. Di serî de divê ku mirov di vê çerçoveyê de wê rastîya wê fahm bike. Tiştê ku ew nîn a, wê nebê û wê newê fahm kirin. Her wusa, li vir, divê ku mirov vê jî bibêjê ku li ser wê bûyîna wê re wê bi demê re wê xwediyê wê darêjka bûyînê a bi rewş, kirin û tevgerê re bê. Di vê çerçoveyê de wê xwe bi demê re wê werênê ser ziman. Rastîya têngîna demê ya tiştê, li ser kirin, tevger û rewşê re wê di vê çerçoveyê de wê bi piştî bûyîna wê re wê xwe bide dîyarkirin bê. Her tişt, piştî ku bû, wê hebe. Di vê çerçoveyê de wê xwedî darêjk bê. Û wê karibê were fahmkirin. Mirov wê karibê bi wê bi hiş bike û wê fahm bike. Kirin, tevger û rewş, di aslê xwe de ew di demê de dema ku ew bû, wê weke tiştê bêalî bê. ya ku wê êdî wê bi alî bike û bide nişandin jî wê ew hişkirina mirov a bi mirov re bê. Li vir, hişkirin, wê bi rengê wê re wê êdî wê bide dîyarkirin.

Hişkirin, wê weke rewşek şûbjektîf, wê xwediyê awayekî teybet ê giring bê. Li vir, dema ku em bahse têngîna hiş bikin, e, divê ku hinekî li ser wê zindîbûna jîyanî a mejiyê mirov re wê hilde li dest. Ew hişbûn û ankû hişkirina ji jîyanê û ankû bi jîyanê re wê xwe bi wê re bi jîyanî wê bide domandin. Bi vê re mirov vê jî dikarê bibêjê ku hiş hinekî jî zindî û jîyanî ya. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê bi teybetî wê werênê ser ziman.

Hiş, pêvajoyên wê yên pêşketinê jî dema ku mirov wê dihilde li dest, bi wê re mirov heta dema destpêka pêşketina mirov û girtina wê ya bi xêvî mirov diçê. Her wusa rewşa girtina mirov wê temenê wê jîyane mirov a bikomî jî bê. Li vir, divê ku mirov ji aliyekî ve jî di temenê civakîtiyeta mirov û ankû jîyane mirov a bikomî de wê hişkirinê bi xêva mirov re wê hilde li dest. Xêv hinekî jî wê ew ardnîgarîya mirov a ku mirov wê bi jîyane xwe ya komî û ankû civakî re wê bijî bê.

Hiş, di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku ew rewş, kirin û tevgerên mirov ên jîyanî ên ku ew dibin û ku piştî ku ew bûn jî, wê

êdî ew li ser wê darêjka wê rewş, kirin û tevgerê a ku bûyî re wê xwediyê heyîneka ku wê bi wê re wê hiş bike bê. Hiş, weke tiştekî heya.. Lê mirov nikarê weke tiştekî wê bidest bigirê. Li vir, hiş, ew tişt a ku ew bi bûya û heya ya. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê rastîya wê di serî de fahm bike û werênê ser ziman. Hizirkirina mirov a jîyanî, wê di vê çerçoveyê de wê biafirê. Her wusa hizirkirin ku ew dahûrkirina wê ya rewşê ku ew dike, wê rewş, weke heyînek wê werênê berçav. Têgîna ku wê tişt a ku ew bûya û êdî heya, wê hişê wê, wê bi çerçoveyek darêjkî wê êdî wê werênê li holê ku mirov wê bibînê. Lê bi wê re divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku ew tişt û hişê wê, wê her wusa, salixkirina wê û dîtbarîya wê ya bi heyînî, wê li ser wê dîtina bi hiş re wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, çendî ku ew hişkirin, weke heyîna wê rewşê, kirin û tevgera ku bûya êdî dihê li berçav jî bê, lê di aslê xwe de ew rewş dîtbarî a ku mirov di serî de li ser wê bûyîna rewş, kirin û tevgerê re wê hilde li dest û fahm bike bê.

Hiş, li vir, li ser rewş, kirin û tevgera ku piştî ku ew bû re, wê weke kireşekê afsûnî ku wê li xwe bike û wê xwe bi rengê xwe wê bide dîyarkirin bê. Her wusa di vê çerçoveyê de wê ew hişê wê, wê jî wê re wê bê weke rengê dîtî û heyîna wê. Kirin, dema ku ew bû, mirov nikarê wê bidest bigirê. Lê bi wê kirina wê ya ku me kir re em dizanin ku me ew kir. Em bi wê kirinê û hebûna wê kirinê re xwediyê têgîneka ku bi wê em dizanin ku ew hatîya kirin a. Bi fîzîkî, ew çûn û hatina û labitandîna wê ya rewşî, wê temenê wê heyînîya wê ya fîzyolojikî jî bê. Têvger, kirin û her wusa di hinek şewayan de rewş, wê bi dîtbarîya xwe ya demkî re wê hebe. Piştî wê demê re wê weke ku ew nebûbê wê rewşek û dîmenek wê xwe bide dîyarkirin. Di dema nû de emê, tevger, kirin û rewşên nû bikin. Ya ku me berê wê kirîya, ew êdî bûya. Ew di demê de bûya. Em bi demê re ew kirin me kirîya û em li ser wê re derbas bûna. Lê ew bûya. Em nikarin, wê kirina wê, red bikin ku ew nebûya. Her wusa, di vê çerçoveyê de ew dema kirina wê kirin û tevgerê, wê weke demeka wê kirin û tevgerê bê. Li vir, mirov di serî de wê werênê ser ziman. Kirin, rewş û tevger, û her wusa her tişt, di vê çerçoveyê de wê bi dîtina ku ew mirov bi kirina wê re êdî kifş dike ku ew di 'hundûrê demê de ya. Di hundûrê demê de ew kirin, tevger û rewş heya. Her wusa di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê bahse wê bike û wê werênê ser ziman. Rewşa kirina kirinê, tevger û rewşê, wê bi bûyîna xwe re wê di demê de wê weke tiştekî bûyî, wê xwe bide dîyarkirin. Wê wûsa jî wê di demê de û ankû jî di wê dema ku ew di wê de bûya, wê cihê xwe bigirê. Wê di wê demê de wê êdî ew hebe. Tiştekî ku ew bû, wê bi vê rengê wê bi demê re bûyîna wê êdî wê xwediyê mayîndabûyîna bi demê re bê. Bi wê re jî wê bi hişê xwe re wê xwedîyê rengê xwe yê heyînî bê. Rewşa kirin, tevgerê û rewşê, wê di vê çerçoveyê de wê weke tiştekî wê êdî wê xwe bide dîyarkirin. Wê weke tiştekî wê hebe. Heyîn û ankû hebûn, wê bi vê rengê wê di temenê kirin, tevger û rewşê de bê. Heyîn û ankû hebûn, wê bi ya ku bûya re wê hebe. Heyîn, hebûna

hatî salixkirin a. Yanî, wê tişt a ku bûya ku ew kirinek bê, tevgerêk bê û rewşek bê. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bê.

Em divê ku vê yekê jî bi wê re werênina ser ziman hiş, wê di vê çerçoveyê de li wan kirin, tevger û rewşan bi bûyîna wan re wê heyînî û hebûnîya wan wê werênê li holê û bide dîyarkirin. Ya ku wan diafirênê wê ne hiş bê. Ya ku hiş diafirênê wê ew bin. Wê ew kirin, tevger û rewş bin. Bi wê re tişt bin.

Hiş, di vê çerçoveyê de wê weke fahmkirina wê kirin, tevger û rewşê bê. Bi wê re wê xwediyê heyînekê bê. Kirinek, tevgerêk û rewşeka ku ew nebûya, wê hişê wê jî wê nebê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî di serî de werênê ser ziman ku ya ku wê hiş bi temen bike bi heyînî, wê ew bûyîn û kirin bê. Lê ew kirin, tevger û rewş piştî ku ew care pêşî bû û hişê wê afirî bi salixkirin û fahmkirina wê re wê êdî hişê kirinê, tevger û rewşê wê biafirê. Di vê çerçoveyê de ew hiş, wê weke têgînekê wê dimejiy mirov de wê bi ezmûnî wê hebe. Mirov, dema ku piştî wê dema ku ew kirin, tevger û rewş di wê de bûya û ankû rûdaya ku mirov bûhûrî li demek din, mirov wê di wê demê de jî wê xwediyê wê têgîna wê kirin, tevger û rewşê bê. Bi wê re mirov wê di mejiyê xwe de xwediyê têgîneka kirin, tevger û rewşê bê. Lê li vir, her kirin, tevger û rewş, di dema xwe de wê xwediyê xwemalîya xwe ya wê demê bê. Di vê çerçoveyê de wê çendî ku piştî ku wê kirina ku mirov ew dît, piştî wê demê ku ew kirin dubare hat kirin jî, wê ew kirin, ne kirineka dúbare bê. Wê kirineka bi ew di demek nû de bûya bê. Her wusa, wê bi wê re wê di hûrgilên wê yên bi kirin, tevger û rewşê de wê cudabûn jî wê hebe.

Hişkirina mirov di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku weke rastîyeka aqilî a ku ew di afirê ya. Di vê çerçoveyê de ew hişkirin, wê bi demê re wê bi salixkirina wê kirinê, tevger û rewşê re wê werênê ser ziman. Ji aliyê hişmendî ve ew şûbejektîfiya demkî a ku ew heya, wê kirinê, tevger û rewşê, wê bi rengê wê re wê bide dîyarkirin. Em di vê çerçoveyê de divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê kirin, tevger û rewş, wê bi rengê hişê xwe re wê xwediyê wê heyîna xwe bê. Li vir, dema ku mirov rengê hiş bîrê ser ziman, mirov dikarê bi du şêwayan werênê ser ziman, Yek bi rengê bûyîn û pêşketina rewşê a bi şêwayê pêşveçûna wê ya. Ew rengê darêjka wê ya. Di vê çerçoveyê de ew xwediyê çi awa û şeklê ya. Di vê çerçoveyê de wê ew were dîtîn. Aliyê din jî ew li ser hiş û hanîna wê ya bi hiş a li ser ziman re ya. Dema ku mirov ew kirin, tevger û rewş hanî ser ziman, wê her wusa bi wê şêwa, reng û awayê hanîna li ser ziman re wê ew xwe bide dîyarkirin. Li vir jî wê ew hiş wê weke rastîyeka wê kirin, tevger û rewşê a heyî wê xwediyê heyîneka jîyanî a mayînda bê. Di aslê xwe de rewşa bi hişê hanîna li ser ziman, wê ji gelek aliyan ve mihtacê fahmkirinê bê. Hiş, piştî ku ew hat ser ziman û pê de wê weke binetereka bi nivîskî û hwd wê hebe. Ev jî, wê weke rewşeka wê kirin û tevger û rewşê wê xwe bide dîyarkirin. Lê ew binetere nivîskî a wê, weke heyîneka ku ew heyî wê hebe. Her wusa, dema ku mirov li kirin, tevger û

rewşê binerê, mirov wê bike ku wê bineterê fahm bike. Lê ew binetera nivîskî, wê karibî piştî ku ew bû û pê de wê rastîya kirinî, tevgerî û rewşî ku ew ji wê bûya, weke were ser ziman? Her wusa, di vê çerçoveyê de divê ku mirov werênê ser ziman ku ew binetera nivîskî, çendî ku ew weke ku ew şenber jî bê, lê wê ew bi heyîna xwe ya serbixwe re wê weke rewşek bineterî a razber jî wê li jîyanê wê bimênê. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê awayek jî bê. Binetera nivîskî wê weke rewşek ku ew ji wê rewşa bûyî ku ew afirîya ya. Her wusa, ew jî bi hişê mirov ew afirîya. Li vir, mijara din jî, ew a ku ew binetera nivîskî çendî zelal û biserê xwe ya. Dema ku mirov ew nivîsand ji mejiyê xwe bi hiş û dîtina wê rewşa ku ew bûya re wê, çendî ew weke rewşeka hişî a ji dîmenê wê rewşa bûyî bê? Di vê çerçoveyê de divê ku mirov werênê ser ziman ku wê ew gotinên wê bineterê, dema ku mirov ew li ser kirde, wateyê û hwd re dahûr kir, mirov wê bibînê ku ew bineter, wê ne tenê weke binetereka ku ew ji wê rewşê bi dîmenî hatîya derhanîn bi nivîskî bê. Ji wê zêdetirî, wê bi gotinana, kirde û wateyê û hwd, wê di wê de têgînên cuda jî wê hebin. Lê wê di çerçoveya wê bineterê de wê ew rewş, weke ku ew hatibê ser ziman jî wê bi wê re wê rewşê bide dîyarkirin ew binetera nivîskî.

Rewşa binetera nivîskî, mirov dikarê weke rewşeka girtina xêva dimejiyê mirov de jî şîrove bike û wê werênê ser ziman. Her wusa rewşa xêva mirov, wê bi girtinên xwe û dîtina xwe ya wê demê a rewşê, kirinê û tevgerê wê bi hevdû re wê bike ku wê şîroveya rewşê wê pêşbixe. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê rewşa şîroveya rewşê, weke şîroveyek ku ew bi xwe re gelek hevgirtinan di hawênê jî werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de ew rewşa wê hevgirtinê a bi wê şîroveyê re wê weke şîroveyek giştî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê li ser wê nerîna mirov re jî heman rewşê werênê ser ziman. Nerîna mirov, wê weke rewşeka hevgirtî a bi nerînî bê. Dîtina mirov a ji dervê ku tenê weke wêneyekê mirov dênê berxwe û wê dahûr bike, mirov wê di hundûrê wê de wê gelek dîmen û qatkên rewşê, dîmenî û ankû rewşî mirov wê bibînê. Dema ku mirov li pêşîya xwe dinerê, mirov tenê tiştêkî nabînê. Mirov wê bi nerîna xwe re wê gelek tiştan bi hevdû re bi rewşekê re wê bi nerîna xwe re wê bibînê. Ew nerîna mirov wê rewşa bi hevdû re a dîtînê, wê di têgîna ahengekê de wê bide dîyarkirin. Her wusa wê bi hevdû re wê werênê ser ziman. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê ew rewşa dîtînê, wê weke rewşek teybet bê. Weke ku çawa ku dema ku mirov rewşê, kirin û tevgerê dahûr dike, mirov bi wê re dema biheman rengî nerînê dahûr dike, biheman rengî mirov wê gihijê ancamekê. Nerîn û ankû dîtîn, wê di wê nerîn û ankû dîtina xwe de wê rewşên bihevdû re û di nava hevdû de ku ew di çerçoveya wê nerînê û ankû dîmenê de ku ew 'weke nerînekê' bi hevdû re dihêna li berçav, wê di nava xwe de wê hevgirtîniyekê wê bidina dîyarkirin. Her wusa rewşa hevgirtîniyê, li vir bi nerînê ve mirov dikarê weke rewşek teybet hilde li dest. Di wê nerîna mirov a bi rewşê re de wê mirov wê gelek heyîn, hebûn û tiştan bi carekê w di nava wê

dîmenê û ankû wêneyê nerînê û an jî kû dîtînê de wê bibînê. Ev jî wê êdî wê nerînê, weke nerîn û ankû dîtineka ku ew ne tenê ya tiştêkî ya mirov dikarê wê werênê ser ziman. Li vir, nerîn û ankû dîtîn, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wê çerçoveya xwe ya dîtînê bê. Di wê çerçoveyê de wê ne tenê kirinek, rewşek, tiştêk û heyînek wê hebe. Wê bi wê re wê gelek bi hevdu re wê hebin. Lê wê bi wê çerçoveya nerînê re wê weke ew di çerçoveyekê de wê binerînê re wê werina li berçav. Her wusa li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku nerîn, wê ew naqşaya wê ya dîtînê, wê bi nerînê re wê were li berçav.

Mîrovek, dema ku ew li pêşîya xwe dinerê, wê qadaka berfireh wê bibînê. Di wê qadê de wê gelek tişt, rewş, heyîn û hebûn wê bi hevdu re wê hebin. Ew jî, wê bi rewş, kirin û tevgerên xwe re wê hebin. Wê ew bi wê re jî wê werina berçav. Di vê çerçoveyê de ew qada berfireh ku mirov li wê dinerê û bi çavê serê xwe wê di wê qadê de wê gelek tiştan wê bihevdu re wê bibînê, wê di nava wê dîtîna xwe ya li qadê de wê di nerîna pêşî de wê bike ku di asta pêşî de qadê û wê çerçoveyê û navaroka wê kifş bike. Lê wê bi dîtînê re wê çendî ku wê weke ku wê 'hemû tiştî' wê bibînê jî, lê wê nikaribê hemû tiştî bi hûrgilên wan re wê bibînê. Lê li vir, çendî ku nerîna xwe dirêjgirt û bi wê dirêjgirtina nerînê re xwest ku kifş bike û bînê, wê bi wê re wê hin bi hin li ser hiş re wê hûrgilên jî wê çerçoveyê bi rewş, tişt, kirin û tevgerên di wê qadê de re wê bidest kifşkirina wan bike. Bi wê re jî wê ew qad, wê di wê de wê hin bihin mirov wê kifş bike. Lê li vir, çendî ku mirov bi nerîna xwe re wê gelek tiştan wan kifş bike û bi wê rewşa dîtîna qadê re wê di mejî û ankû xêva xwe de wê qayd bike jî, lê wê bi wê re di wê dem û kêlîka nerînê de wê dîtîn û nerînen berê ên ku ew di mejî de bi dîtîn û nerînê hatina girtin û hena, wê bi regekî hişmendî wê hin bi hin weke ku wê bivejin wê li wan were. Bi wê re jî wê mejî, di vê çerçoveyê de wê li ser wan dîtîn û nerînen li qadê re wê tevgerîyekê di xwe de wê li ser xêvê re wê bide jîyane wê bike. Di vê çerçoveyê de wê li jî mejî û nerînê re li rewşa dîtîna qadê, wê rewşeka ku wê hevdu bi beremberî bi bandûr dike, wê biafirê. Çendî ku wê mejî û xêv bi girtinên xwe yên jî qadê wê bigirê û bi bandûr bibê, wê bi wê re wê ew dîtîna bi rewşa qadê re jî wê li ser xêvê re wê di nava wê nerîn û dîtînê de wê rewşên bandûrî wê xwe bidina dîyarkirin. Ew tevgerîya xêvî a mejî ku wê bi dîtîna rewşa qadê û kifşkirina hûrgilên wê re wê hin bi hin li ser hişkirinê di xwe de wê kifşkirinan bike, wê wan jî di rewşa nerînê de wê li ser hiş re wê bikarbênê di dîtînê û kifşkirinê bi dîtînê re de. Di vê çerçoveyê de mijara nerîneka zelal, wê hertimî li vir weke pîrsekê wê xwe biparezê.

Nerîna rewşê, darêjka rewşê û fahmkirina wê.

Rewşa nerînê, wê di vê çerçoveyê de weke ku me li jor jî hanî ser ziman, wê li ser rewşeka ku em dikarin wê bi têngîna hev girtinekê re werênina ser ziman re bê. Hev girtina nerînê, dema ku mirov wê ji hevdû dahûr dike, wê bi wê re ew hûrgilên wê yên bi dîtina rewşê re ku bûna, wê ew jî wê xwe bidina dîyarkirin. Her wusa bi wê re jî ew girtinên mejîyî ên xêvî ku ew weke hiş di vê rewşê de wê weynekê wê bileyizin, wê ew jî were dîtîn. Li vir, rewşa xêvê, wê di her rewşê de wê weke rewşek teybet bê. Çendî ku mirov digirê, wê ew girtin bi wê re wê di beşên wê de wê vegerihina li hiş. Wê bi wê re wê êdî wê di dema dîtînê de wê ew jî xwe bi wê heyîn û bandûra xwe re wê bidina dîyarkirin. Em li vir, vê yekê jî werênina ser ziman. Em dema ku li rewşekê û ankû tişteki dînerin û wê weke ku xêva xwe de bi nerîn û dîtina xwe re qayd dikin. Piştî ku ew demek bi ser wê ve çû, mirov wê dûbare li heman rewşê bi heman rengî û di heman çerçoveyê de bînerê. Wê ev care duyemîn, di dema nerîn û dîtînê de wê ji care pêşî a nerîn û dîtînê, wê ji wê cûdahîyek wê xwe bide hîskirin. Ev jî, wê li ser hiş re wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa, wê mirov di care duyem de jî wê heman rewşê bibînê. Lê di vê care duyem de wê mejî û xêva mirov, bi nerîn û dîtina mirov re wê li şûna ku weke care pêşî ku gişîya rewşê xwe bi hoyê û bike ku wê kifş bike, wê li ser wê kifşkirina pêşî a ku wê kirîya re wê bi hişê xwe yê xêvî re wê bike ku hûrgilên wê kifş dike. Di vê çerçoveyê de wê di care duyem de wê tenê bi dîtîn û bîrkirina çerçoveya giştî re wê xwe bi sînor bike bi wê heya xwe re. Lê wê bi wê re wê hin bi hin çendî ku ew nerîna mirov li wê rewşê ma û mirov meyîzend, mirov wê hûrgilên wê yên ku mirov bi nerîna xwe re di nerîna care pêşî de kifşkirina wê wan kifş dike. Di vê çerçoveyê de wê wan bibînê. Ew jî, wê li ser wê rewşê re wê bina weke kifşkirina nû ên ji wê rewşê ku ew dûbare li wê dînerê. Her nerîna ku weke 'nerîna dûbare' ya, di vê çerçoveyê de di aslê xwe de wê nebê nerînek dûbare. Ji wê zêdetir jî wê bê weke rewşek nû ya xwemalî a bi dîtina mirov re. Di vê çerçoveyê de mirov wê, bi wê re wê kifşkirina wê bike. Ev rewşa kifşkirinê jî wê pirr zêde wê giring be ku mirov wê bi gotinekê jî bê li vir wê bînerê ser ziman. Ber ku ew rewşa kifşkirinê, wê dualî bê. Aliyê pêşî wê ji wê rewşa ku mirov li wê dînerê û ankû dimeyîzênê bê. Aliyê din ê duyem jî wê, li ser xêvê û kifşkirinê bi hişî ên di wê de û bi wê re bin. Her wusa di vê çerçoveyê de wê rewşek pirr zêde ku ew di nava hevdû re di bûhûrê wê bi nerînê û kifşkirinê ku mirovî ên bi aqil re wê xwe bide dîyarkirin.

Kifşkirinên mirovî ên bi aqil re wê weke rewşek giring a ku mirov divê ku wê pîrr zêde wê fahm bike û werênê ser ziman bê. Her wusa li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê ew rewş wê ji rewş bi ber xêve ve û ji aliyê din ve ji xêve ve bi dîtina rewşê ve wê dîtîna û nerînên bi hişmendî wê bi kifşî wê xwe bidina dîyarkirin.

Rewşa fahmkirina mirov, wê li ser wê re bibê. Rewşa dîtina rewşê wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek teybet a giring bê. Rewş, bixwe jî, di çerçoveya dîtina mirov de ku mirov li wê dihezirê, divê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê weke rewşek teybet a giring a ku mirov dikarê wê fahm bike bê. Di nava wê rewşa ku mirov wê bi nerînî dibînê de wê, bi hevdu re û di nava hevdu de wê gelek rewşên hûrgilî wê hebin. Her wusa, dema ku mirov li wan dihezirê, di vê çerçoveyê de wê ew xwe bidina dîyarkirin. Di çerçoveya dîtina rewşê de wê ew hûrgil hemû wê bi hevdu re wê weke ku wê rengê wê çerçoveya rewşê wê bi xwe re wê bidê dîyarkirin. Rewşa fahmkirina 'rengê rewşê', wê ew jî bi wê çerçoveya rewş û şêwa û sazûmana hûrgil û heyîna wan re wê xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê rewşa rewşê, wê weke rewşek teybet a ku mirov di vê çerçoveyê de wê hilde li dest û wê bike ku wê fahm bike bê. Rewşa rewşê, wê bi hevgirtîniya wê ya rewşê re wê hebê. Ev binerîna mirov re heya. Dîtina wê nerînê, wê bi wê re wê êdî wê bide dîyarkirin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman. Her wusa rewşa rewşê, di vê çerçoveyê de wê di vê çerçoveyê de wê bi çerçove, hevgirtîni û sazûmana xwe ya rewşî re wê bi wê dîmenê wê yê ku ew bi wê re dihe dîtîna re wê rengê xwe bide dîyarkirin. Bi heman rengî, bi wê re divê ku mirov wê jî werênê ser ziman ku gotina rewşê ew 'dîtbariya' wê, her wusa wê rewşa wê ya tevlihev jî bi xwe re dike ku werênê ser ziman. Rewşa rewşê, di vê çerçoveyê de divê ku mirov bi wan hûrgilên wê re di çerçoveya wê çerçova, sazûman û hevgirtîniya rewşî de mirov divê ku li ser wê bisekinê.

Sazûman û hevgirtîniya rewşê dema ku mirov li wê dihezirê, her wusa di vê çerçoveyê de mirov wê bi wê çerçoveya wê ya giştî re wê kifş dike. Rewş, ew çerçoveya wê, ew sazmana wê, wê bi ahenge wê ya rewşî re wê xwe bide dîyarkirin. Ahenge rewşê, di çerçoveya wê ya pêşketî a rewşê re wê hebe. Her wusa çerçoveya rewşê, wê di wê de wê gelek hûrgilîkirin wê bi hevdu re wê 'weke wê' wê werîna li holê û wê hevdu temem bikin. Ev rewşa dîtbariya rewşê, wê rewşê di çerçoveya wê sazûman li lihevdukirina wan gûrgilên rewşî re wê xwe bide dîyarkirin.

Rewşa ku ew hatî pêşxistin, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rastîyeka heyînî a bûyînî bê. Bi wê rewşa wê ya bûyî re wê ew hebe. Ew rewş, wê li ser kirin û tevgerên ku ew bin re wê bibê. Bi wê re divê ku mirov heyîna têkiliyên hûrgilî jî ji bîr nekê ku wê ew jî bi wê re weke aliyek temen ê heyînî bê.

Li vir, têgîna rewşê, mirov divê ku werênê ser ziman ku wê bi bûyîna wê rewş re wê xwe bide dîyarkirin. Bi wê re wê ew rewş rengê xwe bi wê re wê

bide dîyarkirin. Rengê rewşê, wê bi kirin, tevger û têkiliyên hûrgilî ên nava wê ku ew bûna re wê li ser wan re wê xwe bide dîyarkirin. Heyîna rewşê, wê piştî bûyîna wê re wê bi çerçoveya wê re wê weke rastîyeka ku ew bûya û heya wê bibê.

Ji aliyê têgîna hevgerîna ve ku mirov li wê dinerê, mirov wê bibînê ku wê rewş, wê weke gelek rewşikên piçûk ên hûrgilî ên nava wê, wê xwe bide dîyarkirin. Ev rewşên weke hûrgil, wê bi çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Di asta giştî de wê rewş, wê li ser wan rewş û hûrgilîyên wê yên heyînî re wê weke dîmenek duyem jî wê xwe bide dîyarkirin. Dîmenek yekem wê bi hûrgilîyên wê re wê bi wan rewşikên navaroka wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Em li vir, divê ku vê yekê bi awayekî baş werênina ser ziman ku rewş, wê ji aliyê bûyîna wê re wê weke tiştê ku ew bûyî û heya re wê xwe bide dîyarkirin. Rewş, wê xwe bi wan rewşên xwe yên navarokê re wê bi heyîna xwe re wê werênê li berçav. Bi wê re jî divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê rewş, wê hertimî wê weke kirinên mirov, tevgerên mirov û têkiliyên mirov ên ku ew bûyîna wê hebe. Ew jî, wê li ser zinditiya mirov re wê hebin. Zinditiya mirovî, wê di temenê rewşên me yên jîyanî hemûyan de bê. Her wusa divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê zindîtiya mirov, wê bi serê xwe weke rewşek heyînî a kifşkar bê. Mirov divê ku wê yekê jî werênê ser ziman. Bi wê re jî rewşa zindîtiya mirov, wê bi heyîna mirov a hişmendî re wê xwe bide dîyarkirin û werênê ser ziman.

Pêvajoyên pêşketina jîyane mirov, wê bi demê re wê pêşbikevin. Her wusa, mirov çendî ku dijî, wê ew pêvajo jî wê hebin. Li ser hebûnê re wê heyîn û hebûna pêşketinê wê hebê û xwe bide dîyarkirin. Di nava jîyanê de mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku pêvajoyên jîyane civakî, wê her wusa di vê çerçoveyê de wê xwe bidina dîyarkirin. Mirov, bi komî, bi hevdû re dijî, têkiliyê bi hevdû re didênê û bi hevdû re kirin û tevgeran dike. Bi hevdû re wê di destpêka jîyane komî a bi civakî de wê bi hevdû re wê nêçîrêyê bike. Wê bi hevdû re bijîn. Wê mirov, wê encamên wê bi jîyankirin û domandina jîyane xwe re wê bibînê. Her wusa wê bi hêzbûna xwe re wê bi xwe re w kifş bike. Di vê çerçoveyê de wê êdî wê bi xwe re wê bide domandin. Jîyane civakî, wê di vê çerçoveyê de wê hin bi hin wê êdî bi hevdû re wê bi jîyanê re wê pêşbikeve. Piştî ku civaketî pêşket û mirovan bihevdû re bi dest jîyankirinê kir û pê de wê bi wê re wê rewşa têkilîdanînê û xwe di nava wê têkilîdanînê de hanîna ser ziman de jî wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Mirov wê di vê çerçoveyê de wê bi wê rewşa têkilîyên zindîyî wê bi wan re wê xwe bijî. Her wusa wê mirov wê bi wê re wê xwe kifş bike. Wê pêşketina xwe wê bijî. Pêvajoyên jîyanê ên ku mirov ew derbas kirin, wê bi mirov re w ezmûn û fêran wê bide çêkirin. Minaq, dema ku mirov destê xwe bide êgir, wê fêr bibê ku wê destê wî wê bişawitê. Dema ku ew xwarinê nexwe, wê ji birçîbûnê wê bimirê. Wê ji nêza wê bimirê.

Bi wê re wê kifş dike ku ew dema ku avê nevexwe, wê ji tîbûnê wê bimirê. Ev rewş û rewşên weke wê, wê xwe bi ezmûnî wê bi mirov re wê bidina dîyarkirin.

Ev rewşên fêrbûnê, wê di nava jîyanê de wê mirov, weke ku mirov bi wan rewşan re kifş dike, wê li ser rewşên bi vî rengî re wê bike ku ew xwe zanebûn û birêxistin bike. Wê bi demê re wê şewayên jîyankirinê û bidestxistina pêdîvîyên xwe wê kifş bike û wê wan pêşbixe. Di nava jîyane civakî de minaq rewşa çandinîyê û ankû bi şivanî kedîkirin hawandina sawalan li malê û ji wan sûdgirtin û hwd, wê weke aliyna ku wê pêşbikevin bin. Rewşa çandinîyê û şivaniyê, wê di çerçoveya jîyane malbatî û civakî de wê, weke rewşna ku ew hatina birêxistinkirin bin. Her wusa di vê çerçoveyê de wê weke rewşna ku ew hatina pêşxistin û bi demê re dihên dayîn domandin bin. Mirov wê wan rewşan wê bi demê re wê pêşbixe û di çerçoveya jîyane xwe de wê birêxistin bike. Minaq, rewşa çandinîyê, mirov dikarê wê hilde li dest. Wê pêşî, wê ardê xwe yê ku ew li wê çandinîyê bike wê kifş bike. Piştî wê, ard, rast bike, paqij bike û wê bigêsn lêxistinê re wê bikolê û ji çandinîyê re wê amede bike. Piştî ku ew kir, wê piştî wê zadê xwe li ser wê bi raşênê. Piştî ku ew jî kir, wê piştî wê li bendî şîndûn, mazin û gihabûna wê bê. Piştî ku ew jî bûn, wê êdî dema berhevkirina zad wê were û wê hemû şandîniya xwe ya ku ew şînbûya mazinbûya û gihaya wê bidehevdû. Piştî jî, wê zad û geyayê wê yê hişkbiyê wê ji hevdû cuda bike. .

Ev tenê wê rengê rewşekê bê ku wê kirin bê. Mirov, li vir, di nava 'rewşa çandinîyê' de çawa û çiqas rewşên teybet ên ku bi hevdû ve girêdayî ku ew dihên kirin mirov wan kifş dike. Hemû rewşên ku bi rewşa giştî a çandinîyê re dihên kirin, wê rewşa çandinîyê wê biafirênin. Wê rewşa çandinîyê wê bi hevdû re wê temem bikin. Di hundurê rewşa çandinîyê de wê rewşên rastkirina ard, gêsnekirina ard, kolandin û raşandina zad, piştî berhevkirin û ji hevdû cudakirina zad û hwd, wê weke rewşna wê ku wê di hundurê wê rewşê de wê bijîn bin. Ev rewşên hundûrîn, dema ku mirov wan kifş dike, mirov bi wê re rengê rewşa çandinîyê bi çerçoveya wê re êdî kifş dike. Her wusa, mirov fahm dike ku wê çandinî, di kîjan rewş û pêvajoyan de wê derbas bibê. Ev rewş û pêvajo, wê hemû jî di çerçoveya rewş û çerçoveya rewşa çandinîyê û hildana zad de wê bi têkiliyên navxweyî ên rewşî re wê bi hevdû ve wê girêdayî bin. Li vir, ew rewşên nava rewşa çandinîyê, wê di vê çerçoveyê de wê bi awayekî hîyererşîkî wê bi hevdû ve girêdayî bin. Minaq, heta ku mirov ard rast nekê û paqij nekê, mirov wê nikaribê gêsni lêxe. Heta ku mirov gêsni li ard nexê û nekolê, mirov wê nikaribê, zad lê biraşênê û biçênê. Heta ku mirov zad neçênê, wê zad şîni nebê, mazin nebê û ne gihê û mirov wê nikaribê wê berhev bike û zad û geyayê wê yê hişk ji hevdû cuda bike. Her wusa bi wê re mirov wê nikaribê zad bidest bixê.

Di vê çerçoveyê de dema ku mirov bi têkili, kirin û tevgerên wê re rewşên piçûk ên di çerçoveya rewşa giştî de ku ew hena ku mirov li wan dinerê, mirov

wê jî kifş dike ku wê her rewşek bi têkiliya xwe ya ku ew bi wê re heya re wê, weke pêdîvîyekê jî wê hebe. Her wusa, wê hevdû bi wan têkiliyên xwe yên bi hevdû re wê temem bikin. Di vê çerçoveyê de rewşa rewşê, wê weke rewşek heyînî a hîyererşîkî wê xwe bide dîyarkirin. Hîyererşîya rewşê, wê di vê çerçoveyê de wê bi hevdû ve girêdayî bê, di çerçoveya hevdû tememkirin û ankû hevdû ji hevdû afirandinê de.

Her rewşeka di nava rewşa çandinîyê de wê weke pêpelokekê wê xwe bide dîyarkirin. Wusa dihê li berçav ku mirov heya ku yekê çenekê û temem nekê, mirov wê nikaribê ya din çê bike û pêşbixe. Her ya ku wê wê were kirin, wê di çerçoveya rewş û têkiliya xwe de wê temenê ya din bi bûyîna wê re wê biafirênê. Rewşa pêvajoyên çandinîyê, her wusa di vê çerçoveyê de wê bo rewşên din jî wê hinekî vegotinbar bê. Her rewş, wê bi têkilî, kirin û tevgeriyên xwe yên navxweyî re wê xwediyê xoslet û teybetîyên xwe yên xas ên teybet bê. Di serî de divê ku mirov vê yekê werênê ser ziman ku wê her rewşên nava rewşa çandinîyê ku ew weke pêvajoyîna wê jî na, wê jî aliyekî din ve wê weke xosletên wê yê çandinîyê jî wê xwe bide dîyarkirin. Wê di nava wê de wê gelek hûrgilên din jî wê hebin. Ew jî, wê di çerçoveyê de wê xwediyê rengêkî pêşketinê bin. Wê ew, weke xosletên çandinîyê wê hebin. Di asta giştî û çerçoveya rewşa çandinîyê de wê kolandina ardê, zad lê raşandin, piştire berhevkirina wê, wê weke çend xosletên giştî ên ku wê xwe bidina dîyarkirin bin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê ew xosletên wê yên ku ew dihêna ser ziman, wê rengê hîyererşîya pêşketina rewşa çandinîyê jî wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin.

Li ser rewşa çandinîyê re mirov rewşa rewşê û her weusa hebûna wê ya bi navaroka wê re a weke hevgirtinê mirov wê kifş dike. Rewşa rewş, wê hertimî weke rewşek dîtbat bê. Mirov, çendî ku di wê de kûr bû, wê her wusa bi wê kûrbûnê re wê rewşa wê rewşê wê bi rengên bi wê navaroka wê re ku ew digirê re wê derkeve li ber me.

Rewşa têngîna rewşê, di vê çerçoveyê de wê weke têngîneka dîtbar, wê di vê çerçoveyê de wê ew rewş, bi wê çerçoveya wê re wê xwe werênê ser ziman. Li vir, dema ku mirov rewşa rewşê şîrove dike, mirov bi wê gotina rewşê çî qast dike, wê ev li vir, weke aliyekî giring ê ku mirov divê ku wê li vir bike ku wê kifş bike bê. Her wusa rewşa têngîna rewşê, wê hertimî wê weke aliyekî wê yê ku wê bi xwe re wê karibê gûharînê bide çêkirin bê. Mirov, dema ku rewşê şîrove dike, mirov bi çerçoveya hûrgilên wê re wê çerçoveya şîroveya wê dihêna ser ziman. Bi wê re jî mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê li ser rewşa têkilî û heyîna hûrgilan re wê li gorî wê çerçoveyê û heyîna wan ya ku ew bi rewşê re hena, wê rastîyê bidina dîyarkirin. Şîroveya rewşê, dikarê bi gûharîna hûrgilên navaroka wê re bi wê re jî gûharîn bibê. Di vê çerçoveyê de ew rewşa şîrove û ankû têngîna rewş a ku bi nivîskî û ankû bi rewşên din mirov ew 'zelal kiriya', wê weke têngîneka ku wê hertimî wê aliyekî wê yê razber jî wê

hebe bê. Ew şîroveya rewşê, wê çendî weke şîroveya rewşê bê. Li vir, dema ku mirov rewşa çandiniyê weke ku me li jor bi hûrgilên wê re hanî ser ziman, bi wê re ew şîroveya ku mirov ew kir, wê çandî karibê wê rewşa çandiniyê bi xwe re werênê ser ziman? Rewşa çandiniyê, her wusa, wê weke rewşeka ku ew heyî bê. Li jîyanê li ser bi rêxistinkirin û levkirina tevger û kirinên mirov re dihê kirin.

Çandînî, wê li ser wê rewşa kirinîya xwe ya di jîyanê de re wê weke 'rewşek şenber' wê were li berçav. Her wusa bi wê re wê ew rewşa şenber wê, li ser wê kirinê re wê were û bê kirin. Di wê rewşênê de wê gelek hûrgil hebin. Weke ku çawa ku ew rewşa çandiniyê bi hûrgilên wê re dihêkirin, wê ew hûrgil hemû jî bi wê çerçoveya wê re wê werina kirin. Li ser wê re wê rewşa çandiniyê wê bibê. Di dema rewşa çandiniyê de wê hertimî di şînbûn û her wusa rewşa jîyankirinê de wê xwemaliyek wê hebe. Ev jî, wê rewşa şenberîyê, wê tenê di wê çerçoveyê de wê weke têtînekê wê bihêlê. Hertimê, wê ew rewşa şîrove û ankû hanîna wê ya ser ziman û nivîsandin, wê li ser mejiyê ku ew jîyan kirî re wê 'şenberîya' wê, wê hebe. Lê ev rewşa çandiniyê, mirovekî ku ew nedîtî, dema ku ew rewşa nivîsandinê dît, wê çendî u karibê, wê weke ku ew wê rewşa ku ew nivîsandin ji wê hatîya nivîsandin wê bike? Ev jî, wê weke aliyekî din bê. Li ser nivîsandinê re wê hertimî aliyek weke 'razber' wê bimênê. Di serî de divê ku mirov vê yekê bi teybetî wê werênê ser ziman. Ew kirinên ku mirov wan bi çandiniyê û rewşa wê re dibîne, wê çendî ku ew weke ku 'tê nivîsandin' jî, lê wê ji aliyekî ve wê weke rewşa razber bimênê. Mirov, dema ku mirov, li wê nivîsandinê binerê, wê çandiniyê bi hemû hûrgilên wê re fahm bike, Ankû, dema ku mirov piştî wê nivîsandinê ku ew nivîsandin jî di dest de û çû devereka ku li wê çandînî dibê û li wê çandiniyê bi hemû aliyên wê ve ji destpêkê û heta dawîyê li wê nerî, wê ew hingî karibê wê fêrbûnê bike? Li vir, çendî ku mirov ji aliyê teorîkî ve mirov wê weke ku wê dihênê ser ziman jî, lê wê ew kirinîya wê ya bi dîtînî ku mirov dikarê bi rewşa teorîya kirinî û ankû pîretîkî re jî werênê ser ziman, wê ew bi salixkirina rewşên şenber ên tîn dîtîn re wê ew wê têtînekê bi mirov re wê çê bike. Li vir, kirin û ankû pîretîk, wê ji aliyekî ve bi dîtînîya xwe re wê têtînek şenber ku mirov dikarê bi gotina 'teorîya kirinî' re werênê ser ziman re wê biafirênê. Her wusa teorîya kirinî, wê hinekî şenber bi kirinê re wê were li berçav. Di vê çerçoveyê de wê çerçoveya wê kirina ku mijara gotinê re ya wê ew dîtîn û bi kirinê re wê were ser ziman. Kirin, di vê çerçoveyê de weke ku ew kirina bi pîretîkî bê, weke kirineka li ser wê rewşa pîretîkî re wê weke kirineka bi çav û ankû li berçav wê were dîtîn. Di vê çerçoveyê de wê ew rewş, wê weke kirinekê wê were ser ziman. Her timî kirin, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşek ku ew bi wê re pêkhanîn re wê bibê.

Wateya kirinê û ankû 'pîretîkê' wê li ser wê wê rewşa ku ew bi wê re dibê re wê bi wê re wê xwe bide nîşandin. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku kirina mirov, wê di vê çerçoveyê de wê ji aliyekî ve wê weke ew rewşa dîtînîya wê bikirinî wê li berçav bê. Di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya

wê dûaliteya kirin û hizra wê de wê ew kirin, wê bi li berçavbûna xwe re wê hebe. Lê piştî ku ew kirin bû û piştî wê ew hizra wê bimênê weke 'hizreka ji wê kirinê a şenber.' Ew kirina şenber ku mirov li wê dihizirê, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wê wateya wê kirina ku ew bi wê re hatiya dîtî bê. Piştî ku ew kirin bû û bûhûrt û pê de wê, ew 'dîtina wê ya şenber' û ankû 'ew hizra wê ya bidîtî' wê li holê bimênê. Ew hizir, wê demê, wê ew kirin, wê weke kirineka bûhûrtî bê. Di vê çerçoveyê de wê êdî wê ew kirin bi wê 'hizrê' re wê were bîrhanîn weke kirineka pêkhatî.

Kirina pêkhatî, wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê rewşa kirinê re wê hebe. Wê were 'dîtî.' Her wusa ew kirin, wê di çerçoveya wê 'pêkhatbûnê' de wê xwediyê wê rewşa dîtî a heyînî bê. Lê ew kirin, piştî wê bûyînê re wê tenê weke hizrekê wê li holê bimênê. Her çend ku weke 'hizreka pêkhatî' jî ku ew were dîtî û ser ziman jî, wê ji wê têngîna 'hizra pêkhatî', wê ew aliyê têngînê ê 'pêkhatî' wê weke aliyekî ku wê hin bi hin wê ji berçav wê xwe bide alîkî bê. Wê tenê ew hizir, wê hebe. Li ser wê re wê ew were dîtî û ser ziman. Rewşa wê ya pêkhatîniyê, wê weke kirdeya vêşarî wê xwe bi wê 'hizra pêkhatî' re wê bide nîşandin û hîskirin. Di vê çerçoveyê de wê li ser wê hizra pêkhatî re jî wê ew rewşa hizra pêkhatî, wê weke ku ew wê din perdeya dîtbar de bê. Wê bi wê re wê xwe werênê li berçav. Hizir, dema ku ew ji kirina pêkhatî ku ew hat li berçav, wê ew kirin, wê di wê hizrê de wê weke kirdeya vêşarî wê xwe bide hîskirin. Her wusa, li vir, ew kirdeya bi têngîna pêkhatîniyê re ku wê weke 'hîsekê' wê xwe bide dîyarkirin, wê ew wê 'hizra pêkhatî', wê tenê weke hizrekê wê li holê wê bide hiştin. Her wusa, ew pêkhatîbûn, wê bi serê xwe wê weke têngîneka ku ew ji kirinê ku ew mihtacê salixkirinê bê. Her wusa, li vir, ew rewş, wê têngîna pêkhatîbûnê, wê bi xwe re wê di vê çerçoveyê de wê bide dîyarkirin.

Rewşa fahmkirina hizra pîretîkî ku wê li ser wê rewşa têngîna pêkhatîniyê re wê xwediyê rewşeka fahmkirinê bê, Her wusa ew kirina ku ew bi wê hizrê re were fahmkirin, wê weke hizrekê, li holê bimênê. Ew hizir, wê tenê bi wê gotina ku ew bi wê heya re wê hebe. Ew gotin, wê were dîtî. Ew gotin, wê ji wê hizrê bê. Li vir, ew hizir, wê li ser wê têngîna kirdeya pêkhatîbûnê re wê di temenê wê de weke kirdeya vêşarî, wê xwe bide hîskirin. Lê wê hîskirin jî, wê piştî ku ew kirin bûhûrt û pê de wê, weke hizreka ku wê mihtacê salixkirinê bê. Ew gotin, wê weke gotineka ku ew wê mihtacê salixkirinê bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku têngîna 'pêkhatîniyê' ku wê di rengê wê gotinê de wê weke kirdeya vêşarî ku wê bike ku ew 'şenberiyê' di mejiyê mirov de dide çêkirin, di aslê xwe de wê ew temenê hinek ezmûnên mirovî ên ku mirov ew jîyankirina, wê wan bide bîrkirin. Mirov, di jîyanekê de ew dijî. Her wusa di wê jîyane xwe de mirov, wê gelek kirinan bike û pêk werênê. Wan pêkhatîniyê ku ew dike, wê her wusa wê têngîna pêkhatîniyê wê di mejiyê mirov de wê weke ku wê şenber bike. Mirov wê dema ku wê kirdeya vêşarî a gotina pêkhatîniyê ku ew dike ku wê bibîr bike, wê di vê çerçoveyê de

wê wan ezmûnên xwe jî wê bixwe re wê bibîr bike û wê werênê bîra xwe. Her wusa li vir, wê êdî ew gotina 'pêkhatinîyê' wê weke kirdeyeka vêşarî a gotina pêkhatinîyê ku wê li gorî her mejiyê ku ew dihezirê wê xwediyê rengêkê xwe yê teybet ê ku mirov divê ku wê, ji wê fahm bike bê. Her wusa rewşa wê kirina mirov û salixkirina wê, wê her wusa, di vê çerçoveyê de wê ew jî ji ya gotina 'pêkhatinîyê' wê ne cuda bê. Kirin, çi ya? Her mirov zindiya û xwediyê kirinê ya. Her wusa gotina kirinê, wê çendî ku ew bi kirdeyek 'şenber' re li ser wê kirina ku mirov wê dike re wê were ser ziman jî bê, lê di aslê xwe de wê ew jî 'wê dîtbar' û ankû wê razberîyeka şenber bê. Kirin, wê weke gotinaka ku wê, her kirinê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê salixkirina wê xwemal û li gorî mirov û jîyankirina mirov bê. Di vê çerçoveyê de mirov wê dîtbarîyê çawa salix dike ji kirinê, wê ew gotin bi wê re wê wateyê wê bistênê. Di vê çerçoveyê de wê têngîna dîtbarîyê, wê weke têngîneka serdest a bi kirinên mirov re bê.

Têngîna pêkhatinê, wê kirinê bi xwe re weke kirinka bûyî wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de pêkhatînin wê weke rastîyeka bûyî wê xwe bide dîyarkirin. Rewşa rastîya rastîya bûyî, wê li ser kirin, tevger û rewşên ku ew bûna re wê xwe bide nîşandin. Mirov dema ku kirinek û tevgerê kir û ankû da nîşandin, mirov nikarê, piştî bêtê me ew kirin û tevger nekirîya. Ew weke kirinekê û tevgerê hatîya kirin û bûya. Ev wê weke rastîya wê ya bûyî bê. Bi wê re wê ew weke kirin û tevgerê pêkhatî jî bê.

Her wusa li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê rewşa bûyîna rewşê, wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê têngîna pêkhatinîyê re wê xwe bidîyarkirin. Têngîna 'pêkhatinîyê' weke têngînek şûbjektîf, wê heyîna û pêkhatinê wê ji xwe re weke kirdeyekê wê bike temen. Di vê çerçoveyê de kirdeya têngîna têngîna pêkhatinê, wê di serî de wê bi wê têngîna kirinê a pêkhatî re wê xwe bide nîşandin. Kirina pêkhatî, wê weke kirina ku ew bûya, wê di vê rewşê de wê xwediyê wê heyîna 'şenber' a ku ew bi wê heya bê.

Herwusa, pêkhatin, divê ku mirov werênê ser ziman ku ew di demeka demê de ew pêkhatîya û bûya. Di vê çerçoveyê de ew weke kirina di demê de ku ew bûya wê 'hebe.' Rewşa têngîna pêkhatinê, wê her wusa di vê çerçoveyê de ew bixwe wê bi rewş, kirin û tevgeran re bê. Her wusa kirin û tevger, dîtbarîya wan, ji aliyekî ve wê weke rewşek çerçoveyî a li ser kirinên mirov ku bûya bê. Mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê kirin û ankû tevger, wê weke rewşekê êdî heyî, wê piştî wê rewşa bûyîne re wê hebin.

Tevger kirinên mirov, kirina wan a di hundurê demê de wê, di vê çerçoveyê de wê weke aliyek din ê giring bê ku mirov bike ku wan fahm bike bê. Her wusa, mejiyê mirov bixwe jî, wê dema ku mirov kirinek kir, wê çerçoveya wê kirinê wê bixwe re wê biafirênê. Her wusa ew kirin, di meji de ew weke 'tiştêkî' ku ew bûya û heya, wê hebe. Di vê çerçoveyê de meji, wê weke rewşekê dide dîyarkirin. Li vir, qaydkirina kirin û tevgerê di meji de wê kirin û tevgerê weke

rewşek bûyî, wê bi têngîneka 'şenber' a 'tiştî' wê werênê ser ziman. Her wusa, mejî, wê bihizirê, wê bide dîyarkirin ku 'ew tişt, di wê demê de(di dema ku ew di wê de bûyî de) bûya.' Di vê çerçoveyê de wê, li ser wê rastîya wê ya bûyî, wê bihizirê. Ew bûyîn, wê di vê çerçoveyê de wê bi reng û awayê wê yê ku ew bûya re wê di mejî de wê xwe bi pêşnûma û ankû çerçova bike û bide dîyarkirin. Her wusa di vê çerçoveyê de ew çerçova, wê weke çerçoveyeka mejîyî ku ew li ser wê kirin û tevgera bûyî re ku ew êdî heya ya.

Mejî, di vê çerçoveyê de wê bi rewşa xêvê a girtinê re wê di vê çerçoveyê de wê xwediye weynek giring bê. Xêv, wê rewşê, bi çerçoveya wê kirin û tevgerê, wê di xwe de wê qayd bike. Ew wê, di wê de (di xêvê de) wê hebe. Weke kirin û tevgerê pêkhatî, wê her wusa di vê çerçoveyê de wê bi mejî re wê hebe. Ti kirin û tevgera ku ew nebûya, wê ne pêkhatî bê. Ti tiştê pêknehatî, wê ne pêkhatî bê. Wê ew ne bi darêjk bê. Her wusa wê darêjka wê, wê li ser pêkhatîniya wê re wê ew xwe bide dîyarkirin û wê hebe. Her wusa di vê çerçoveyê de rewşa kirin û tevgerê a bi pêkhatinê re wê hebûna darêjkê a bi bûyîna wê re jî wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê darêjk wê li ser bûyînê re wê hebe.

Rewşa hebûna kirinê a di jîyanê de wê piştî ku ew pêkhat û pê de wê xwediye heyînekê bê. Heta ku mirov çandinîyê bi hemû aliyên wê re nekê, mirov wê nikaribê bahse wê bike. Heta ku mirov xwarinê nexwe, mirov wê birçî bê. Heta ku mirov avê nexwe û mirov wê tî bê. Her wusa, di vê çerçoveyê de kirin weke ku ew bi 'sedemên' xwe re wê hebin. Lê her kirin, piştî ku ew pêkhat, wê ew kirin, tenê bi wê bûyîn û pêkhatîniya xwe re wê were dîtin. Ber çî ew pêkhatîya, wê ew zêde li berçav wê newê dîtin. Lê her tişt bi hebûna xwe ya bûyî re wê xwediye kirdeyek vêşarî jî bê. Rewşa kirinê û tevgerê a di jîyanê de wê xwe ji vê aliyê ve wê weke têngînekê wê bide dîyarkirin. Rewşa ku kirin û tevger weke têngînekê didina dîyarkirin, wê bi girtina mejîyê mirov û qaydkirin di xêva mirov de ve wê girêdayî bê. Her wusa di vê çerçoveyê de divê ku mirov wê jî werênê ser ziman ku rewşa xêvê, di vê çerçoveyê de wê temenê wê rengê hişkirinê bê. Hişkirin wê di temenê wê de hinekî jî kombûna bixêvî wê hebe. Mirov wê li ser jîyankirin û rewşa fahmkirina di jîyanê de re wê hişkirinê wê bike.

Li vir, bi mijarê ve girêdayî divê ku mirov hinekî li ser rewşa kirin û tevgerê a pêkhatî û her wusa têngîna darêjkê jî bi hevdu re li ser wê bisekinê. Darêjk, wê hertimî, wê weke mijaraka ku wê xwe bi wê çerçoveya kirin û tevgerê re wê xwe bide dîyarkirin bê. Rewşa darêjkê a ji kirin û tevgerê, wê li ser pêkhatîniya wê re wê bibê. Em li vir, bo ku wê rewşa wê baştirîn fahm bikin, divê ku mirov kirinekê û tevgerê jî destpêka bûyîna wê û heta dawîya bûyîna wê, ku ew bi wê diafirê, em divê li berçav bigirin. Bi wê re em divê ku wê werênê ser ziman. Ev rewşa darêjkî a vê rewşê, wê weke çerçoveyeka darêjkî bê.

Ev çerçoveya darêjkî, her wusa di vê çerçoveyê de wê bi rengê kirin û tevgerê re wê xwe bide dîyarkirin. Rewşa kirin û tevgerê, bi pêkhanîtiya wê re wê weke pêşnûmayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Em li vir, divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ew rewşa ku wê weke destpêka kirin û tevgerê û ankû ew xale ku ji wê destpêkirîya, wê li vir, wê hertimî weke navenda wê darêjkê a ku wê temenê hizirkirineka bi wê re a birina bi kûrbûna wê re bê.

Rewşa darêjkê, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku em nikarin tenê bi tişteki ku ew bûyî û ankû heyî bi tenê re wê werênina ser ziman. Ji wê zêdetirî bi hemû rewşên jîyanî re em dikarin wê werênina li ser ziman. Di çerçoveya rewşa heyînê de kirin, tevger, têkilî, rewş û hwd, wê weke xalna ku mirov wan bi teybetî hilde li dest bê. Rewşa têkiliyê, wê hinekî jî rewşa heyîna sedemê jî wê bixwe re wê bike ku ew biafirênê.

Darêjk, wê kirin û tevgerê, di vê çerçoveyê de wê weke rewşek heyînî a ku mirov wê bi rewşa wê re wê hilde li dest bê. Rewşa kirin û tevgerê, wê her wusa di vê çerçoveyê de wê bi rewşa bûyînê re wê xwe bide dîyarkirin. Mirov, dema ku çû bi rêwîtiyekê ve mirov, ku wê rêwîtiyê bike sedema mijarê, mirov wê di mejiyê xwe de wê rêwîtiyê bi sedemeka ku mirov wê dike re mirov wê êdî wê kifş bike. Her wusa rewşa rêwîtiyê, wê rewşeka ku wê li gorî wê rewşa heyînî a ku mirov wê hilde li dest bê. Kirina wê rêwîtiyê û ankû pêkhanîna wê, wê rewşa kirin û bûyîna wê bide dîyarkirin. Piştî ku ew rêwîti bû û pê de, wê weke kirineka ku ew bûyî bê.

Kirina ku ew bûyî, wê her wusa weke rewşeka pêkhatî wê hebe. Ew kirin, wê xwediyê wê rewşa xwe ya hêyî bê. Her tişta ku ew heyî, wê hebe. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê heyîn û hebûn, wê bi zindîtiya mirov re wê xwediyê rastîya hevdû bin. Mirov, weke zindiyekî ew dihizirê. Tefkîr dike. Mirov ew dihizirê, ber ku ew heya. Mirov zindîya, bi wê re jî ew xwediyê aqil a. Aqil, nîşanaka heyîna mirov a jindî û zindî jî ya. Mirov dihizirê, ew hizir kirin wê pêşî ber ku mirov weke zindiyekê heya bê û piştî jî ber ku mirov zindiya dihizirê û bi wê hizirkirinê re dide nîşankirin ku ew xwedî aqil a.

Rewşa hebûnê û nêzîkatîya metafîzîkê

Rewşa mirov a ku mirov wê pêşî hilde li dest wê ew zindîtîya mirov bê. Bi wê re jî wê rewşa mirov a jîyanî bê. Mirov, ber ku dijî zindîya. Dema ku mirov ne nejî, wê ne zindî bê. Jîyankirina bi zindîyîtiyê re wê, her wusa di vê çerçoveyê de wê bi rewşa mirov a jîyankirinê re wê têkildar bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê aqilê mirov, bi jîndîtîya mirov re wê hebe. Mirov, çendî ku bi jîndî dijî û heya, wê aqilê mirov jî wê hebe. Mirov wê karibê bihizirê. Di vê çerçoveyê de wê zindîtîya mirov û kirina mirov, wê bi hevdû ve girêdayî wê hebin. Zerdeşt, ev rastîya aqilê mirov a bi jîndîtîya mirov re kifşkirîya. Zerdeşt, wê şîroveyekê bi hiş û zanînê wê li ser rewşa darêjkê re wê pêşbixe. Zerdeşt wê destûrên hebûnê wê dervî aqil wê li wan hizirê û wê aqil jî di çerçoveya wan de wê weke pêşketinekê wê di jîyane mirov de wê werênê ser ziman. Piştî, Zerdeşt, wê li wê dualiteya xwe ya gîyan û laş, wê aqil wek beşek sêyem wê lê zêde bike û wê rewşa aqil, piştî mirina laşê mirov jî jîyanê, wê bike berlêpîrsînê de ku wê çi jê were. Metafîzîka aqilê Zerdeşt, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê têgîneka gerdûnî a berfireh bê. Ew bi têgîna gerdûnê re bi aqilê xwe re derketîya dervî dunyê û li fezeyê dijî û tîne ser ziman. Şîroveyan ku ew di 'avêsta' de wê li ser gîyane 'baş û 'nebaş' re wê bike, wê bi wê re rewşa fezeyê jî wê bike ku ew fahm bike. Ew fezeyê, weke demê li ser 'Zerwan' re wê bîne ser ziman. Bi wê re jî wê di wê şîroveya xwe de wê kûr bibê. Di vê çerçoveyê de wê têgîna felsefîkî a ku wê Zerdeşt li ser wê mazin bibê, wê li ser xate yazdaniyê re wê ji têgîna ***kosmolojî û kosmogonîya melekê tawis*** û heta têgîn û şîroveyan Mîtra, wê bi xwe re bi şêwayekî wê ji wan sûdbigirê. Piştî wê bi têgîn û felsefeya '*mirovê pêşî*' ê bi navê 'Yîma' û piştî heta hatina 'şaoşyant' û pêşxistina wî ya di aqil û têgînê de wê, werênê ser ziman. Wê Zerdeşt 'jî aqilê ser' wê şîroveyê pêşbixe. Piştî jî wê aqilê ku ew heyî, wê bike ku wê fahm bike. Li vir, di şêwayekê de wê têtîliya gîyan û aqil, wê bi xwe re wê bike berlêpîrsînê de. Li ser wê, di dema xwe de aqil meşandîya. Her wusa wê aqil, piştî ku mirov mir û ankû ku laşê mirov mir û pê de wê bi gîyane mirov re wê bijî(?). Di vê çerçoveyê de wê Zerdeşt van pîrsên weke vê bipîrsê. Têtîliya jîyanê û ya aqil bi hevdû re wî kirîya ku wê lêbipîrsê. Ew têtîlî, bi wê lêpîrsînê re wî kirîya ku wê fahm bike û bi rastîya wê re wê êdî wê werênê ser ziman.

Têtîliya aqilê mirov û jîndîtîya mirov, wê biawayekî vekirî wê were dîtin. Piştî ku mirov mir û ankû ku laşê mirov mir, wê ew aqilê mirov jî wê bi wê jîndîtîya mirov a bi jîyane mirov re wê ji berçav wê wînda bibê. Mirov wê êdî wê nikaribê wê bikê. Dema ku mirov dijî, mirov dikarê wan kirina bike. Ber vê

yekê, têkilîya wan kirinan û ankû aqil bi jindîfîya mirov a jîyanî re wê di vê çerçoveyê de wê hebe. Ev rewşa piştî ku laşê mirov mir û pê de ewqas fêr û ezmûnên mirov ên jîyanî wê çina kûderê û wê çi ji wan were, her wusa wê ew weke rewşeka ku wê aqilê mirov wê pirr zêde wê mereq bike bê. Bo vê yekê, wê li ser wê aqil were meşandin. Hizra, piştî mirinê ku mirov bi gîyane xwe re dijî û her wusa ew gîyan bîaqil a û dikarê bihizirê, wê weke hizreka ku wê di vê temenê de ku wê bê hanîn li ser ziman jî bê.

Hizra jîyanê, wê temenê wê bê ku wê li ser jîyanê û hebûnê wê hizirkirin wê were kirin. Mijara hebûnê, wê ji destpêka pêşketina aqil ve wê weke mijaraka ku wê li ser wê were hizirîn bê. Her wusa, wê bi hebûna jîyanê û nebûna jîyanê re wê hizirîn bê kirin. Di vê çerçoveyê de mijara hebûnê, wê weke mijaraka ku wê felsefe jî wê bi xwe re wê bike ku wê salix bike. Di sedsale 20an de zanîna ku ew pêşket, wê 'hebûnê' weke weke ji 'atoman' wê pêk were. Ev jî, wê di nava xwe de wê gelek hizrên cuda wê wê li ser wê werina pêşxistin. Wê bi wê re wê li ser hebûnê wê bi wê re wê hizrên cuda wê derkevina li holê. Di serdemên felsefeyê de wê felsefe bi 'tiştê ku ew heyî' û ankû 'hebûnê' re wê alaquadar bibê. Wê bike ku wê vebêjê û ankû ji wê re şîroveyekê werênê. Hebûn ji çi ya û ankû 'hebûn, bixwe çi ya?' Wê li ser wê bê hizirîn. Di serdemên kevnera de wê felsefeyên ku wê derkevina li holê, wê li ser van mijaran, wê bihizirê wê bike ku şîroveyekê bi hebûna re wê werênê ser ziman. Di wê demê de weke ku em bi hizrên Zerdest re jî têgihin, wê bi hizra 'tiştê ku ew heya, wê hebe' re wê hizir werina ser ziman. Bi wê re wê bi reng vajî wê, 'tiştê ku ew nebê, wê nebê' jî wê weke hizreke din a ku mirov wê bike ku wê werênê ser ziman.

Salixkirina 'hebûnê' wê weke mijaraka ku wê pirr zêde wê li ser wê bê hizirîn bê. Têgînên hizrî ên weke felsefeyê, wê di vê çerçoveyê de wê bixwezê ku hebûnê, rêgezên jîyanê ku ew li gorî wê dijî û hwd, wan kifş bike û bîrê ser ziman. Felsefeyê di vê mijarê de wê gavna pirr zêde mazin wê biavêjê. Wê bi şîroveyên li ser hebûn, jîyan û rêveçûna jîyanê û rêzkarî (disiplîn)ya jîyanê û hwd wê bi wan re wê bike ku fahmkirinekê pêşbixe. Felsefe, wê hertimî, her hebûna ku wê şîrove ji wê re hanî, wê pîrsekê li şûn wê bide hiştin. Ev jî, wê bi xwe re wê têgîna metafîzîkê a felsefeya hebûnê wê pêşbixe û wê weke pêvajoyeka nû a felsefeyê wê bi wê re û bi şîroveyên wê re wê bide destpêkirin. Hizrên li ser têgîna metafîzîkê ku ew dihêna hanîn li ser ziman, wê di nava rengê felsefeya serdema kevnera û ya piştê ku wê bi gotina zaistê re wê werênina ser ziman, wê pêvajoyek navber bê. Di vê çerçoveyê de wê têgîna metafîzîkê, wê weke pêvajoyeka nû a hizirkirinê a ku wê têgîna 'hebûnê' ji xwe re bike navend bê. Hebûn û 'berî hebûnê' çi hebû û hwd, wê weke pîrsna giring ên felsefeya metafîzîkê ên giring bin. Di vê çerçoveyê de wê felsefe, wê têgîna hebûnê, wê zêdetir wê ji xwe re bike mijar. Têgînên felsefîkî ku wan weke ku şîroveyek ji hebûnê re hanîna, wê weke şîroveyna li şûn xwe wê mihtacê

şiroveyekê bin bi hizra metafîzîkê re. Di vê çerçoveyê de wê li ser wê were hizirîn.

Hebûn çi ya? Wê ev pirs, weke pirsêka pirr giring ku wê navaroka wan nîqaşên hizirkî ên metafîzîkê, wê biafirênê. Rê û rêbazê hizirkirî metafîzîkê, wê bi şêwayê ku ew wê li ser hûrgilkirinê re wê bi vacê wê bike ku ew bi wê re pêde herê û wê fahm bike û wê bike ku werênê ser ziman. Metafîzîk, bi gotinaka din weke ku mirov bi Arîsto re di serdema felsefeya kevnera de dibînin wê bi şêwayê 'berî hebûnê' û ankû 'berî fîzîkê' wê werênê ser ziman. 'Berî fîzîkê', wê têngîna metafîzîkê a ku wê pirranîya mijarên felsefe weke mijarên xwe dihilde li dest û felsefeyê tenê bi felsefeyên felsefeya vacê û hwd bi sînor hiştîya, wê qada berî bûna hebûnê wê di vê çerçoveyê de wê ji xwe re bike temen û wê li ser wê re bihizirê. Piştî 'destpêka pêşî' a berî bûna hebûnê, wê piştî wê destpêka pêşî re wê di çerçoveya têkiliya dayîmî a bi hevdû re wê mirov karibê werênê ser ziman. Ev têngîna 'berî hebûnê', li berî her tişt û hebûna ku ew hat kifşkirin û salixkirin bê. Di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka 'mayînda' wê hebûna xwe ya li ser wê re wê biparêzê. Heta ku nepenî heya, wê metafîzîk jî wê xwediyê rastîyeka li jîyanê a bilêkolînkirin û fahmkirinê re bê. Di vê çerçoveyê de wê metafîzîk, wê xwediyê rastîyekê bê. Zerdeşt, bi têngîna 'piştî jîyanê' re wê hinekî li wê bihizirê. Her wusa, piştî çi heya, wê jîyan heta kengî û kûderê wê hebûna xwe bidomênê, di şêwayê ku ew li bersiva pirsên bi vê rengê li wan digerihe, wê li ser wê bihizirê û wê bike ku wê fahm bike û bîne ser ziman. Di têngîna metafîzîka Zerdeşt de ku wê berê metafîzîkê wê li pêş bê. Wê li pêşbînerê. Her wusa, wê li ser pêş û ankû 'pêşarojê' wê bide hizirandin. Her wusa, di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku pirsên Zerdeşt ên weke 'wê piştî mirinê wê çi jî mirov bê' û hwd, ew dike ku bersivna bide wan. Wê jî aliyê 'laş' ve wê bibersivênê û wê bêjê ku laş wê herê axê, Gîyan jî wê herê 'yazdan' li devera ku ew jî wê ya. Her wusa bi wê re têngîneka gîyaneka ku ew dikarê bihizirê, wê di vê çerçoveyê de wê regekî metafîzîka hizra Zerdeşt a hemdem jî bi xwe re wê werênê li holê. Em li vir, dikarin vê jî werênîna ser ziman ku wê têngîna gîyanê wê di vê çerçoveyê de wê li pêşîya wê, weke 'jîyanek sermed' wê hebe. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê Zerdeşt li valahîya fezeyê jî wê bihizirê û wê li ser wê re wê bîne ser ziman ku 'weke valahîyek bêbînî.' Wê bi vê rengê wê werênê ser ziman.

Felsefeya hemdem heta serdemên navîn jî wê li ser metafîzîkê re bi felsefîkî wê li ser 'hebûna yazdan' wê bihizirê û wê bike ku wê fahm bike. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê yekê jî werênê ser ziman ku wê heta van serdemên navîn jî wê metafîzîk, wê têngîneka felsefîkî a ku ew di navaroka felsefeyê de ew heya bê. Wê bi wê re wê bide hizirandin bê. Di vê çerçoveyê de wê gavna mazin jî bi hizirkirina felsefeyê re wê bide avêtin.

Felsefeya hebûnê, wê weke regekî felsefeyê ku wê di serdemên kevnera de wê bi têngîna metafîzîkê a ku ew hin bi hin pêş dikeve re wê pêşbikeve. Wê bi

wê re wê hebûn wê were lêkolînkirin. Her wusa, metafîzîk, wê bi şêwayekê wê weke tefkîrkirina hebûnê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê li ser wê re wê xwediyê wateyekê jî bê. Hebûn, li vir, wê di vê çerçoveyê de wê bi sedema jîyane wê, hebûna wê, û hwd, wê bike ku wê werênê ser ziman.

Têgîn hebûnê, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê şêwayekê fahmkirinê bê. Hebûn, wê tişta ku ew heyî a li berçav bê. Bi wê re wê tişta ku ew bahse wê dihê kirin bê. Li ser gotina hebûnê a kurdî, dema ku mirov li wê dihizirê, wê têtgîna hebûnê, wê bi şêwayekî heyî û li berçav wê xwe bide dîyarkirin. Lê bi wê re jî wê tişta ku e bûya, wê bi wê rengê jî wê wateyekê bide me. Di vê çerçoveyê de têtgîna hebûnê, li vir em dema ku dikin ku berî wê bihizirin, em di vê çerçoveyê wê pêşhebûniya hebûnê, mirov li ser wê dihizirê. Pêşhebûn, wê têtgîna ya berî hebûnê wê bide me. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê têtgîna hebûnê û pêvajoya wê ya ji destpêkê û piştî ku bûya, wê bide me. Lê bi wê re jî, di vê çerçoveyê de dema ku mirov dihizirê, wê di cih de pîrsa têtgîna pêşhebûnê a li pêşîya wê, û ankû berî wê ku wê çi hebe, wê di mejiyê mirov de wê şaq bide. Berî hebûn, çi hebû? Berî hebûnê, hebûn hebû? Ku nebê, wê çaxê hebû ji çi bû? Her wusa, di vê çerçoveyê de wê hin bi hin li ser têtgîna hebûnê û berî wê re wê nepenîyek ku wê xwe bide dîyarkirin wê biafirê.

Berî hebûnê, wê ew 'destpêka hebûnê' wê ji çi bibê? Her wusa di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî giring û zor wê xwe bide dîyarkirin. Di çerçoveya têtgîna felsefeyê de wê 'hebûn' wê ew 'tişta ku heyî' bê. Her wusa, di vê çerçoveyê de ew tişta ku heyî, di asta xwe ya dawî a ku heyî de wê, rengê wê hebûnê wê bide dîyarkirin. Her wusa, li vir, hebûn, wê bi têtgîna felsefeyê re wê bi wê tişt û ankû heyîna ku ew li berçav tê dîtin re wê xwe bide hanîn li ser ziman. Felsefe, tişta ku heyî li jîyanê bi vê rengê wê bike ku wê fahm bike. Felsefeya destpêkê, wê bi şêwayekî wê bi fahmkirina ya ku ew li jîyanê bi hebûna xwe re heya re wê alaquadar bibe û wê bike ku wê fahm bike û werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de tişta ku ew bi hebûnê heyî, wê xwediyê çi xosletê û rengê bê, wê li ser wê re wê bike ku wê fahm bike. Di vê çerçoveyê de felsefe, wê xwediyê têtgîneka hebûnê bê. Lê piştî ku hin bi hin bi hizirkirinê re têtgîna metafîzîkê di nava hizirkirina felsefeyê de xwe da der û pêşket û pê de, wê êdî ew 'hebûna ku ew heyî' wê hin bi hin wê weke ku wê ji berçav xawr bibê. Yanê, wê weke ku ew ji berçav wê wînda bibê. Metafîzîk, wê ji aliyekî ve wê wê hebûna ku ew heyî bi rewşa xwe ya dawî re wê metafîzîk wê, hûrgil bike û wê li ser wê re wê bihizirê û wê bike ku ew werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê metafîzîk, wê tîpolojîya felsefeya serdema kevnera wê weke ku ji aliyekî ve wê bidest xirakirinê jî bike. Piştî serdema kevnera hizrên ku wê werênina ser ziman, wê di vê çerçoveyê de bin ku ew hebûnê, di vê çerçoveyê de wê fahm bikin. Her wusa, pîrsgirêka fahmkirina hebûnê ku wê xwe bide dîyarkirin, wê weke pîrsgirêkekê ku wê di temenê fahmkirina rastiyê de jî bê. Têtgîna

gûmankirinê wê li vir wê derkeve li pêş. Her wusa gûmankirina ku wê li ser hebûnê re wê xwe bide diyarkirin, wê rengê nîqaşên felsefîkî jî wê bi xwe re wê bide diyarkirin. Aliyê felsefîkî ê li dijî gûmankirinê, wê ji aliyekî vê weke ku ew bi têngîna felsefeyê û şîroveya wê ya hebûnê a destpêkê ku ew li ser 'asta dawî a hebûnê a heyî' re ku ew dike re dike bê. Bi demê re rengê şîroveyên jî hevdû cuda ku wê pêşbikevin, wê di derbarê têngîna hebûnê de wê têngiştinekê biafirênin. Fahmkirina hebûna heyî, wê aliyê wê temenê fahmkirinê bê bi serdema serdemên kevn re bê. Lê bi wê re piştî hanîna ser ziman a têngîna hebûnê bi şîroveyan û hwd re wê li ser wê re wê êdî wê têngî û şîroveyên li ser hebûnê ku ew nayê dîtîn li berçav, ne xwedîyê darêjkê ya û her wusa tenê bi têngîna 'gîyanê' re ku ew dihê ser ziman. Gîyan, weke têngîneka hebûnî wê were li ser ziman. Li ser wê re wê mejiyekê metafîzîkî ku ew dihizirê wê hin bi hin wê biafirê. Razberîya ku ew nayê şenberkirin, wê bi wê re wê temenê wê têngî û pêşketina hizrên metafîzîkî bê. Her wusa metafîzîk, wê li aliyekî xwe wê hebûna heyî û salixkirî û şenber wê bicih bike û li aliyê xwe yê din wê vajî wê, wê nepenî, ne fahmkirin, ne salixkirin û ne hebûnê wê bicih bike. Di vê çerçoveyê de wê ew hebûn, wê bi wê re wê bê xwestin ku ew were parastin. Ew şîroveya destpêka felsefeyê a hebûna ku ew heyî û li berçav a, ku wê şîrove dike û dike ku wê fahm bike bi wê hebûna xwe ya ku ew tê dîtîn re wê, li ser wê re wê bike ku wê w fahmkirinê bike. Zerdeşt, di hizrên xwe yên ku wî hanîna ser ziman, wî weke ku temenê nîqaşkirina wê têngîna hebûnê a ku ew heyî û tê dîtîn jî dike. Di vê çerçoveyê de ew şîroveya hebûnê a xwe, wê gavek din wê bi pêş de wê bibê.

Bi wê re wê her wusa, hûrgilkirina hebûnê û li wan hûrgilên wê hizirîn û bi wan hûrgilan ew hebûn çawa bûya, ji xwe re bûya û ankû bi hizrekê ew bûya? Wê li ser wê re hizirkirina ku wê bê kirin, wê di vê çerçoveyê de wê temenê fahmkirina mirov a hûrgilan bê. Em li vir, divê ku vê yekê werênina ser ziman ku hebûn, wê di çerçoveya xwe de wê xwedîyê hizrekê bê ku ew ji xwe re bûna wê, bi wê re wê bibê bê. Tiştê ku heya ku ew çî bê, ew a. Lê bi wê re wê her tişt bi têkiliyan wê bi hevdû re wê di têkiliyek ahengî de bê.

Têngîna fahmkirina hebûnê, wê di vê çerçoveyê de wê bi demê re wê xwe bide domandin. Em li vir, divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku mijara fahmkirina hebûnê, wê bi serê xwe re wê piştî serdemên navîn wê weke herîkîneka hizirkî wê xwe bide domandin. Metafîzîk, wê li ser têngîna hebûnê re wê xwe bi wê re wê bîrê ser ziman. Di vê çerçoveyê de hebûna ku ew heya, fahmkirina wê bi rastîya wê re ku ew berê weke têngîneka felsefîkî bû, wê piştê bi têngîneka fahmkirina hebûnê re wê weke têngîneka pêşzanîyê û hizirkirina li pêşhebûnîyê bê. Di vê çerçoveyê de wê xwedîyê pêvajoyeka hizirkirinê bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê metafîzîk, wê weke rengekê felsefeya hebûnê wê xwe bi demê re wê bide pêşxistin. Her wusa, her

hebûn, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê têngîneka ku ew were fahmkirin bê. Wê li ser wê re wê bihizirê.

Li vir, em divê ku vê yekê jî bi wê re werênina ser ziman ku mijara hebûnê û hizirkirina wê, wê di vê çerçoveyê de wê bi têngîna yazdanîyê û gerdûnîyê re wê weke 'heyîneka nîqaşî a sermedî' wê bide domandin. Dawîya fezeyê heya û ankû nîn a? Her tiştên weke ziman û hwd, mirov ji hebûn û bûna xwe ve bin? Her tiştê ku ew heha ku ew hebûn bê, di vê çerçoveyê de li pêşîya û ankû berîya wê hizirîn jî, wê weke aliyekî têngîna hizirkirina hebûnê bê.

Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ew hûrgilkirina heyînê û hewldana bi wê re fahmkirina wê, wê temenê wê fahmkirina bi 'têkiliyên heyînî ên navxweyî ku wê hebûn bi wan re wê hebe' bê. Her wusa, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê fahmkirina têkiliyên heyînî ên nava heyînê wê ji aliyekî din ve wê temenê wê hizra 'azadbûn' ankû 'neazadbûna' mirov jî bê. Her wusa, ev alî, wê weke pirsna ku wê hertimî bi rastîya heyînê re wê li ser wan re wê werê hizirîn bê. Pirsgirêka salixkirina heyînê a bi metafîzîkê re wê xwe di vê çerçoveyê de bi wê hûrgilkirina wê re bê. Rewşa ku ew hûrgil dike, her wusa, bi wê rengê ew dibînê. Lê li vir, em divê ku em vê yekê jî werênina ser ziman ku çendî ku têngîna metafîzîkê, çendî ku wê di têngîna xwe ya hûrgilkirinê de wê kûr herê, wê temen û derfeta afirandina mirov bi têngîna wê re wê bide mirov. Ji aliyekî ve wê metafîzîk, wê afrînerîya wê, her wusa, di vê çerçoveyê de wê bi karîna wê ya ku ew dikarê bi xwe wê çêkerîyê bi hûrgilî wê bike. Di roja me de xate pêşketinê ku me hanîya heta vê dema ku em dikarin bi hûrgilkirina li ser genan re wê, ev rewş wê bi xwe re wê temenê afirandina wê bi genan re jî bê. Rêya tere çûnê a mmetafîzîkê û beşa wê rêyê ku wê li şûn xwe hiştîya, wê bi fahma wê re wê temenê wê zanîna mirov a bi aqilê mirov û yê wê fahmkirina hebûnê re bê.

Her wusa, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê têngîna metafîzîkê, wê di vê çerçoveyê de wê zanînekê wê xwediyê rastîyeka pêşxistinê bê. Têngîna li pêşîya zanînê û ankû weke ku em di roja me de dikin ku wê bibînin li pêşîya zanistê jî ya, wê dîsa ev mijara têngîna metafîzîkê a hebûnî bê. Wê li ser wê re wê hizirkirin xwe li dûv hevdû û li ser hevdû re wê bide domandin. Ya ku wê bi demê re wê di beşên zanistê de di roja me de wê pêşketinê jî wê bi xwe re wê hin bi hin wê werênê jî wê ev bê. Li vir, di roja me de di vê çerçoveyê de weke ku mirov dibînê wê *metafîzîk, weke renegekî felsefeya zanistê a roja me* jî bê. Her wusa di vê çerçoveyê de wê bi hizirkirin û hizrên xwe re wê temenê wê yê hebûnî wê biafirênê. Her wusa wê bi wê re wê temenê hizirkirina wê wê bide çêkirin. Metafîzîk, wê rastîya li pêş a zanînê û hebûnî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê di serî de wê hebûna wê werênê ser ziman.

Mijara hebûna hebûnê, wê ji aliyê felsefeya hebûnê ve wê xwediyê rewşek teybet bê. Her filosof, wê hewl bidin ku hebûnê salix bikin û wê fahm bikin.

Weke hewldana fahmkirina hebûnê, wê destpêka felsefeyê wê bi xwe re wê êdî wê hildina li dest. Piştî serdemên Mîtra ên mîtannî û yên Zerdest û Medîya, wê li ber bahre reş wê gelek filosof, wê derkevin û wê li ser wê rewşa hebûnê wê hizrên xwe werênina ser ziman. Weke hereklîtos wê Zenon jî wê hizrên Mîtrayîyan wê esas bigirin û wê weke wan werênina ser ziman ku wê destpêka pêşî a hebûnê wê ji êgir wê çê bibê. Filosofên weke Emplodokles wê hizrên Babilî û medîyan ên weke "di koka hertiştî de wê av, ax, agir û hewa wê hebe." Ji dema Sûmerîyan ve wê li mesopotamîya û ankû li kurdistanê wê bi wê bawerî hebe ku 'mirov, ji axê ya.' Piştî jî, wê bi wê re wê Yazdanî ku wê di dema gûtî, hûrî û mîtannîyan de wê bi bawerîyî wê serdest bin, wê werênina ser ziman ku "wê di koka her tiştî de wê agir weke destpêkê wê hebe." Ev hizrê yazdanîyan, wê ji têngîna 'melekê tawîs' bê. Bi wê re jî, wê bawer bikin av ji hewayê ya û mirov ji hewayê çê dibe. Gelek vegotinên yazdanîyan ên weke bi çîrokî ku ew dihênina ser ziman û dibêjin ku "acînî jî, wê weke me mirovan wê hebin û ew ji weke ku çawa ku em mirov ji ji axê na, wê ew ji hewayê bin." Yazdanîyan, redkirina ku ew weke mirovan ji axê na. Ev hizrên wan, wê weke ku 'ew xwe ji mirovan çêtir dibînin' wê werina şîrove kirin. Di vê çerçoveyê de ew xwediyê hizirna teybet in.

Bi wê hizrê re wê yazdanî, wê afirandina ji avê û hewayê, wê weke bi hizir û çîrokên acînîyan û hwd re wê werênina ser ziman. Kurdên yazdanî, bi vê rengê, gelek caran bo wan hatîya gotin ku ew acînî na.

Ev hizrên ku wê weke 'kok'a hebûnê wê werina hanîn li ser ziman, wê filosofên weke Emplodokles û hwd, wê li hevdû bidina li hevdû û wê bînina ser ziman ku wê mirov ji av, agir, ax û hawayê bê. Wê di dewama wê de wê filosofên weke yên Girekî ên weke Anaxîmandros, wê wê werênê ser ziman ku wê hebûna hemû hebûnan wê ji tiştek sermed û bêsînor a hişk û nerm ku wê tevlihevdû bibê, wê ji wê biafirê. Piştî wî re wê Anaxîmenes, wê ji vê hizrê gavê biavêjê û wê bînê ser ziman ku wê her tişt bi hebûna xwe ve wê ji 'hewa'yê bê. Anaxagoras, wê bûyîn û tûnabûnê weke cewherê hemû tiştî ku ew dihênê ser ziman, wê bêjê ku wê gelek toven ku wê ji wan wê hebûn bibin, wê hebin. Wê di navika wan hemû tovan de jî wê bînê ser ziman ku wê tovek bi navê 'nous' wê hebe ku ew jî hizrek û ankû tiştek ku ew pirr teze, paqij a û ew jî li gerdûnê hemû serdest a. Bi wê re wê Protogoras wê li ser wê re bînê ser ziman ku wê di gerdûnê de her tişt di gûharê. Bi wê re jî wê werênê ser ziman ku wê di gerdûnê de wê ne tenê hebûnek wê hebê, lewra jî wê pirr zor bê ku mirov di derbarê hebûnê de bigihê hizrekê. Hizra Protogoras, nîşanaka wê ya ku wê her tişt, wê li ser aqil wê êdî wê zêdetir wê werina ser ziman. Piştî filosofên weke Arîsto wê werênina ser ziman ku 'wê hertişt ji darêjkê û bûjen(madde)ê bê.' Li dunyê wê li gorî vê hizrê wê her tişt, wê bûjenek ku ew gihiştîya darêjkê bê. Ev hizrên Arîsto, wê nîşanaka têngîna metafîzîkê û pêşketina wê ya di nava meşandina aqilê felsefeyê ê demê de jî bê. Her wusa ev rengê hizirkirinê ku wê her tişt, wê

bûjenek ku wê darêjk girtîya, wê hizreke ku bi heman rengê Zerdeşt jî wê di avêsta de wê li ser wê şewayê re wê bihizirê. Lê wê Zerdeşt, weke cewherê wê bûjene ku wê darjk girtîya wê weke gîyanek pîroz û ankû 'yazdan' re wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê di şewayekê de wê ew jî werênê ser ziman.

Ev hizra ku wê di cewherê hemû tiştê de wê 'tişt'ek û ankû 'yekek' wê hebe, wê bê temenê hizra weke ya 'destpêkê.' Mirov, divê ku bi ew bi hizra xwe re ji deverekê bide destpêkirin. Di vê çerçoveyê de wê hewl bide ku wê destpêkê werênê ser ziman. Di dema Platon û Arîsto de wê ew zêdetirî li ser vê rewşa bûjenê û darêjkê wê bi hizirin. Di vê çerçoveyê de wê ew hizrên wan, ku ew di farqê bin û ankû ne di farqê de jî bin, wê temenê têngîna metafîzîka hebûnê jî bê. Ev rewşên weke hanîna cewherê, wê bi tenetîyeka destpêkî re wê piştî temenê hizrên piştî bê. Filosofên weke Manî, Sîpnoza, Descartes, Hegel û hwd, wê ji vê xalê û ankû nûqtê wê gav biavêjin û wê weke 'îdea', 'aqil', 'peyv' û ankû 'gotin', û hwd re wê werênina ser ziman. Hegel wê hebûna hêzek manewî ku ew xwe di xwezayê de diafirênê, wê bi gotina 'tînê' re wê werênê ser ziman. Wê di vê çerçoveyê de wê hebûna hebûnê a bûjen wê 'weke hizrekê' wê bînin ser ziman.

Di vê çerçoveyê de em vê yekê dibînin ku wê dema ku hizir û ankû aqil wê derkeve li pêş, wê bi wê re wê hebûn hewl bê dayîn ku wê were hanîn li ser ziman. Spînoza û Hegel jî wê ku wê ji aliyê şîroveyên wî yên hizir ve ên Manî ve wê di vê çerçoveyê de wê werênina ser ziman. Piştî ku bi vê rengê wê hizir derkeve li pêş û pê de wê, pîrsgirêka fahmkirina hebûnê bi hzir re wê xwe bide diyarkirin. Her wusa, tiştî ku ew diyarkera û li berçav a û mirov dikarê dest lê bide, wê çawa weke hizrekê û ankû aqilekê bê. Li ser vê re wê hizir wê werina ser ziman. Bi demê re wê şîroveyên bi vî rengî wê pêşbikevin. Her wusa, wê bi demê re wê gûharîna hebûnê wê were dîtin. Bi demê re ew gûharîna miriov wê dijî, wê di vê çerçoveyê de wê rewşa hebûnê jî wê bike berlêpîrsîn û nîqaşê de. Dema ku tişt heya, ew çawa dibê ku ew bi demê re weke ku tûna wê wînda bibê? Gûharîna bi demê re wê mijara hebûnê wê bike berlêpîrsînê de. Di her tişt û hebûnê de gûharîn heya. Ber ku gûharîn heya, wê hêst, xwestek û raman û hwd, wê hebê. Dema ku gûharîn nebê, wê ew jî nebin. Gûharîn, hinekî jî nîşanaka jîyanê û hebûna wê ya. Gûharîn, wê di nava xwe de wê bi gelek şewayan wê bibê. Mirin jî wê li deverekê wê rastîyeka gûharînî bê. Mirov ku mir, wê laşê mirov bibê ax. Ev jî, bi şewayekê gûharîn a. Di xwezayê de wê hebûna demsalan wê, di mejiyê mirovên berê de wê hizra dewrûdayimîyê wê biafirênê. Bi wê re jî wê ew hizra gûharînê, wê bi wê re bi şewayekî wê, wê hebe. Em dema ku bahse pêşketina jîyanê dikin, em ji aliyekî ve weke ku bahse wê gûharînê dikin. Mijara gûharîna bi demê re li vir, divê ku mirov bi wê re wê bi hebûna demê û ya hebûnê re ku em wê dihildina li dest, wê hebûna ku ew heyî ku ew bi demê re dijî û piştî wînda dibê, wê di vê çerçoveyê de wê têngîna

hebûnê di çerçoveya hebûn û nebûnê de wê bike berlêpîrsînê de. Her tişt, wê bi demê re wê bibê, mazin bijî, bijî û piştî pîr bibê û bimirê û ji holê wê winda bibê. Ev rewş, wê weke rewşa ku wê girêdayî hemû rewşên jîndî û zindîyî ên jîyanî bê.

Li vir, em divê ku, hinekî li ser hizrên ku ew hebûnê li ser *'hebûn û nebûnê'* re nîqaş dikin bi wê re jî em divê ku werênina ser ziman. Hebûn heya û ankû nîn a, wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê re wê hizir werina ser ziman. Filosofên girêkî ên weke 'Thales, dihênina ser ziman ku 'ti tişt, ku ew ji nebûnê naefirê.' Ev hizir, wê destpêka wê hizrê bê ku wê hertişt ku ew hebê, wê ji destpêkeka ku ew heya, wê bibê. Tişt, yan heya û yan jî nîn a. Tişt ku ew nîn a, wê nebê. Tişt nîn a, wê ne destpêk bê ji hebûnê re. Bi wê re filosofên weke Parmenîdes, 'tişt ku ew heya, ew heya. Mirov dikarê li wê bihizirê. Ya ku ew nîn a, ew tûna ya. Mirov nikarê li wê bihizirê.' Her wusa di vê çerçoveyê de ew hizra xwe dihênê ser ziman. Platon jî li ser hebûnê hizra xwe tîne ser ziman û ew dibêjê ku "mirov nikarê, bi tememî bahse tûnebûnekê bike." Di dewama wê de Arîstoteles, hizra xwe ya li ser hebûnê tîne ser ziman û ew dibêjê ku "mirov nikarê li ser nebûnê bihizirê." Bi vê hizra xwe re Arîstoteles bahse hizre hebûnê dike. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî bibêjê ku wê hizra hebûnê, wê rengê hebûna wê bê. Li ser vê re wê hizra 'xwûdê' wê were hanîn li ser ziman. Hizrên li ser hebûnê, wê di vê çerçoveyê de wê zêdetirî wê pêşbikevin. Filosofê kurd Şemsedîn Şehrezorî, wê li ser tîgîna metafîzîkê re wê werênê ser ziman ku 'wê hebûn, hebe. Lê wê li gorî destûrekê wê hebe. Ew destûr jî wê destûra jîyanê bê.' Seydayê Cîzîrî, wê li ser hebûnê bi 'dîtin' û wê bi demê re wê werênê ser ziman. Seydayê Cîzîrî, wê weke Êlî Herîrî, wê bi tîgîna 'rastteqînîyê' wê 'hebûnê' bi pêşketina wê ya bi demê re wê werênê ser ziman. Li gorî wî, wê gelek 'rastî' hebin. Lê wê rastîyeka weke 'rastteqîn' wê di nava hemûyan de bê. Li gorî Cîzîrî, mirov wê karîbê xwe bigihênê rastîyê. Mirov wê karîbê bi aqil xwe wê fahm bike û bîne ser ziman. Lê mirov wê destpêka wê, li dunyê nikarîbê wê bi tememî fahm bike. Bi wê re tîne ser ziman ku mirov çendî ku xwe ji lewîtîyên zêhnî xilskir, wê bi nerînek paqij, wê baştir karîbê wê bibîne. Hebûna hebûnê, wê di nava filosofên serdema navîn de wê bi rengê ku 'xwûdê, hertiştî diafirênê' re wê werênina ser ziman. Ev tîgîna li dora destûreka jîyanî hanîna hebûna hebûnê, wê vê rastîyê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Manî, wê bi vê rengê wê tîgîneka felsefîkî wê pêşbixe û li ser wê re wê hizrên xwe werênê ser ziman. Hizrên Manî, wê bina temen ji hizrên serdema piştî jî. Wê filosofên weke Spînoza û Descartes û hwd, wê di temenê hizrên xwe de wê ji hizrên Manî wê sûdwergirin. Her wusa, dûalîteya Zerdeşt û Manî, wê di temenê hizrên wan ên felsefîkî de jî bê.

Li vir, em dema ku li hebûna hebûnê dihizirin, ew hizrên li ser hebûnê a Zerdeşt û Manî a bi rengê "hebûn û nebûn di nava hevdu de derbas dibin" û ku wê temenê hizrên zane û filosofên piştî jî bin, wê di vê çerçoveyê de wê bi

hebûnê re wê weke rastîya hebûnê vedibêjê werênina ser ziman. Di vê warê de wê Hegel, wê hizra xwe ya hebûnê bi wê re wê werênê ser ziman. Hegel têne ser ziman ku "wê hebûn û hebûn heman tişt a." Li ser vê hizrê re wê Kant wê hizra xwe ya li ser hebûnê dihizirê û dibêjê ku "wê hebûn bi lêkolînkirina şert û mercên zanebûnê ve girêdayî bê." Ev hizrên ji hevdû cuda û ankû di hin rewşna de wê vajî hevdû jî bin, wê bi wan wê hewl bide hebûna hebûnê were hanîn li ser ziman.

Hebûn, wê weke gotineka ku wê mejiyê mirov wê pirr zêde wê bi xwe re wê bide mijul kirin. Her wusa, wê hizrên ku wê li ser hebûnê wê werina hanîn li ser ziman, wê ji aliyekî ve ne fahmkirina hebûnê û rengê jî wê bide dîyarkirin. Hebûnê, mirov çawa dikarê wê baş fahm bike. Têgîna felsefîkî a felsefeya hebûnê, wê di vê warê de wê di warê salixkirin û her wusa dîtina wê de wê xwediyê hizrên ji hevdû cuda wê li ser wan re bêne hanîn li ser ziman bê. Em li vir, divê ku hinekî jî bi têgîna hebûnê re li ser dîtîn dîmen û ankû rewşa hebûnê a li berçav jî bikin wê fahm bikin.

Rewşa hebûnê û bûna wê, wê weke rewşeka bi demê re ku wê di nava rewşa bûyîn û tûnebûnê de wê xwediyê rewşekê bê. Rewşa hebûnê, wê xwediyê rengêkî gûharînê bê. Di xwezayê de wê hertişt, ku ew çendî hişk bê û ankû çendî nerm bê, wê weke hevdû wê di pêvajoyeka gûharînê de wê derbas bibin. Ya ku wê gûharîna wan ji hevdû bike, wê ne fektora demê bê. Wê ew rewşa wan ya hişkayî û ankû nermeyîya wê bê. Tiştê ku ew heya, wê di vê çerçoveyê de wê bi rewşa hebûna xwe re wê xwediyê rewşekê bê.

Lê piştî ku têgîna metafîzîkê pêşket û pê de, wê di nerîne mirov de wê rewşeka din jî wê bi xwe re wê pêşbixe. Ew jî ew a ku wê hebûna hebûnê ku wê bi hûrgilî hildê li dest, wê di vê çerçoveyê de wê her wusa, ew dîmenê hebûnê a tiştê ku ew li berçav heya, wê li ser wê jî wê bike ku mirov bikeve gûmanê de. Mirov, nikarê wê gûharîna dîmenê tenê bi gûharîna bi demê re wê bi tenê werênina ser ziman. Ji wê zêdetirî, divê ku mirov hinekî jî bi rastîya hûrgilîya tiştê a heyî re bi hebûnê wê hilde li dest. Her tişt, wê bê hûrgilîkirin heta atomê. Ji atomê jî wê bê hûrgilîkirin heta menên bin wê. Piştî jî, wê ji wê jî heta rewşa kifşkirinan gen(genetîk)an herê. Rewşa kifşkirina genan, wê her wusa wê asta hûrgilîkirina mirov a hebûnîya tiştê bê ku ew zindî bê û ankû ne zindî bê. Bi wê re, em dema ku dîmenê tiştê bi asta wê ya dawî a ku ew li berçav tê dîtîn ku mirov li wê dinerê, mirov dîmenekî dibînin. Lê dema ku mirov bi hûrgilîya wê re pêde diçê, wê ew rewşa wê ya weke hebûna tiştê a bi asta wê ya dawî a ku ew heyî wê hin bi hin ew ji berçav wê winda bibê bi wê rewşa hûrgilîkirinê re. Wê bi wê re wê ew rewş, wê ji tiştêkî bi mazinajîya xwe ku ew biqasî avahîyeka 100 qat a bilind û mazin, wê heta meneke binî a genî wê were hûrgilîkirin ku ew tenê bi mîkroskopê tenê dikarê were dîtîn, wê bê kirin. Di vê çerçoveyê de ew dîmenê avahîya mazin a 100 qatî bilind û mazin, wê bi wê re wê weke dîmenekî ku wê bi çerçoveyî ku ew hatî çêkirin bê. Rewşa hebûna wê avahiyê, di vê

çerçoveyê de wê tenê bi wê dîtîna wê ya wê bi hebûna wê ya li berçav re wê heta demekê wê xwe bide li berçav. Ew wê tenê demeka wê, bi xwe re wê bide dîyarkirin û werênê li berçav. Ew dîmen û ankû rewşa dawî a wê tiştê(avahiyê) û hebûna wê, wê tenê bi dîtîna wê re bê. Lê ew dîtîna li berçav wê karibê hemû rastîya wê ya ku ew bi wê heyî wê bide dîyarkirin? Bêgûman, wê nedê dîyarkirin. Wê di nava wê de wê gelek rewş û heyînên ku wê werina dîtîna wê hebin. Di vê çerçoveyê de di aslê xwe de wê rewşa dîtîna hebûnê a bi nerîna çav û hebûna wê, wê ji hevdû cuda wê xwediyê rewşekê, wê dîmenekî û wêneyekê wê bidina li berçav. Di vê çerçoveyê de wê ev encam wê ji wê derkeve ku wê dîtîna bi nerîna û ankû bi dîtîna wê re wê, hebûna wê hebûnê wê neyênê ser ziman. Ev rewş, wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de ew tişt(hebûn) û pêvajoya wê ya bûyînê mirov dikarê bibînê, wê bixwe, mirov wê bi wê re nikaribê bibêjê ku mirov wê bizanibê. Wê di vê çerçoveyê de ya ku wê bibê, wê ew bê ku wê mirov bi nerîna xwe re wê bigihê nerîna dîtîna wê hebûnê. Lê wê negihê cewherê bê. Dîtîna ji cewherê, wê bi xwe re wê dîmenekî din wê bide nîşandin, weke ku çawa ku wê dîtîna ji dîtîna hebûnê wê dîmenekî din wê bide mirov bi nerîna mirov re.

Dîtîna û rastî, li vir, di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka ku mirov wê hilde li dest bê. Her wusa, dîtîna, wê weke tişt û ankû hebûna li berçav a ku mirov wê dibînê bê. Rastî, weke cewherê wê bê. Dîtîna, wê tenê di derbarê rewşa wê ya heyî a wê kêlîkê de wê têgînekê wê bide mirov. Lê wê cewher, wê bi temenî ew newê dîtîna bi dîtîna re. Dîtîna, her timî wê sereke bê. Yanî, wê ne bi hûrgilî bê. Wê serkî bê. Ev jî, tê wê wateyê ku mirov tenê rûyê wê yê ser ê serkî dibînê. Di bin wê rûyê weke lihêfeka rayîxistî de wê rastîya wê hebe.

Her tişt, wê weke tiştêkî û ankû hebûnekê wê nebê. Wê tenê weke çerçoveyekê û ankû pêşnûmeyekê wê hebe. Her wusa, ew çerçoveya dema ku ew bi dahûrîkirinê re were hûrgilîkirin, wê rastîya wê, hin bi hin wê menên wê yên bin re wê were dîtîna. Menên bin, wê gav bi gav, wê bi hûrgilîkirina wê re wê hin bi hin wê ew wê rewşa wê hebûnê, wê bi dîtîna wê ya wê kêlîkê re wê wêne û dîmenê wê bide gûharandin.

Di vê çerçoveyê de her tişt, wê bi çerçoveyekê û ankû pêşnûmeyekê wê hebe. Ev rewş heta ku wê bi 'cism'ên li fezeyê bi xwe jî wê wusa bê. Li ser fezeyê, wê hizrên ku wê werina ser ziman, wê bi wê çerçoveya wê re bê. Di serdemên felsefeyê ên kevn ên kevnera de wê hebûna fezeyê wê li wê were hizirîn bi gelek dunyayên weke ya ku em di wê de dijîn. Wê li ser wan re wê aqil wê werê meşandin. Yazdanî, piştî Mîtrayî û Zerdeştî jî ku heta ku wê bigihîjê Manîyîyan, wê şîroveyekê di derbarê wê wê pêşbixin. Wê bi dîtîna xwe re wê her tiştên ku wê bibînin, wê şîrove bikin û wê ji wê şîroveyê jî gav biavêjin û wê gelek aliyên ku wê newîna dîtîna, lê ku wê bi wan aliyên ku ew tîna dîtîna re wê werina tefkîrkirin re wê kifş bikin. Li ser hebûna fezeyê, wê hizrên xwe werênina ser ziman. Minaq, Yazdanî, wê werênina ser ziman ku "yazdan,

gerdûn afirandîya û dem di hundûrê wê de bicihkirîya.” Bi wê re tînin ser ziman ku wê her tişt wê tabîî demê bê. Bi wê re weke ku Manîyî jî di dewama wê de tînin ser ziman, wê di herîkîna demê de wê hertişt weke ku ‘xwûdê kifşkirîya wê bibê.’

Şîroveyên li ser hebûna gerdûnê, wê weke şîroveyna ku wê bi hebûna xwûdê re jî wê bînin hanîn li ser ziman bin. Li vir, divê ku mirov bahse *kifşkirina xwûdê* jî bike. Her wusa, wê li ser wê jî wê gelek hizir wê werina ser ziman. Çawa tişt û ankû hebûna afirîya? Wê li ser wê bê hizirîn. Her wusa, Filosofên weke descartes tînin ser ziman ku wê ”xwûdê hertişt afirandîya, lê tevî şuxilîna wê nabê.” Di vê çerçoveyê de hizra ku wê were ser ziman, wê di wê çerçoveyê de bê ku wê ”xwûdê, destûra hebûnê wê biafirênê û wê hertişt bi hebûna xwe re wê li gorî wê êdî wê bijî û xwe bidomênê.” Di dewama wê de wê bînin ser ziman ku ‘her tişt, wê bi bandûra li hevdû re wê bijî û xwe bidomênê.’ Bandûra hebûnê a li hevdû, wê di rastîyê de wê ji gelek aliyan ve wê hebe. Lê, em divê ku vê jî werênina ser ziman ku destûra bandûrê, w di nava xwe de wê hem bandûrê û hem jî ne bandûrê wê bi hevdû re wê di xwe de bihawênê. Di vê çerçoveyê de wê ji aliyekî ve pêwîstî wê hebe. Lê ji aliyê din ve jî wê ji xwe re bûn, wê serdest bê. Lê wê ev jî bi hevdû re di ahengekê de wê bibin. Wê hevdû temem bikin û biafirênin. Her wusa, ev jî wê di çerçoveya destûra hebûna hebûnê de wê bibê. Ya ku wê, êdî wê bide dîyarkirin, wê hebûn û pêvajoya wê afirînê û xwe domandinê bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikare wê yekê bi wê re werênê ser ziman ku wê bi hebûnê re wê azadî û pêwîstî wê bi hevdû re wê hebe. Çendî ku wê hebûn azad bê, wê bi pêdivî, pêwîstî û tîkiliyên xwe re wê girêdayî jî bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov wê bi rastîya wê re wê hilde li dest. Her wusa, her dema ku mirov hebûnê hilde li dest û mirov wê tenê ji aliyê azadîya hebûnê ve hilde li dest û ankû ji aliyê pêdivî, pêwîstî û tîkiliyên wê ve hilde li dest, wê tenê weke aliyekî wê û kêmbimênê.

Hebûna hebûnê a li jîyanê ku ew heya, wê ew bi tîkiliyên xwe yên bi hevdû re wê temenê gûharîna xwe jî wê bi xwe re wê bide çêkirin. Spînoza dibêjê ku ‘xwûdê, gerdûna ku wî çêkirîya ew jî di wê de dijî.’ Ew gerdûna ku wî çêkirîya wê di wê de wê destûrên wê çê bike û wê bijî. Kant, wê bînin ser ziman ku xwûdê, di dema afirandinê de wê ji aqilê xwe hem bide gerdûnê û hem jî bide mirov.’ Ev rengê şîroveyê a li ser aqil re wê, berî wî wê di nava yazdanîyan de wê bi şîroveyna nêzî wê, ew wê hebê. Bi awayekî din jî ya ku mirov wê dibînin weke ku ”wê xwûdê, mirov biafirênê û dijîyanê de wê bicih bike. Piştî jî wê aqil biafirênê bi di wê de bicih bike, dakû ew xelatîyan nekê.’ Em dema ku bi vê şêwayê li hebûna aqil û hizra afirandina wê dihizirin, hizra ku di serê mirov de çê dibê ew a ku ‘xwûdê, aqil çêkirîya û daya mirov. Bi wê re jî mirov ji kirînin wî yên ku ew bike, li ser wê re bi berpirsîyar girtîya.’ Yanî bi gotinaka din, mirov bi aqil, ji kirin û tevgerên xwe berpirsîyar a.’ Aqil, hinekî jî bi rastîya wê re ev weke encamekê derdikeve li holê ya.’ Ji aliyekî din ve weke ku ‘xwûdê’

mirov temem kirîya. Gotina ku ew heta roja me jî, di nava kurdên yazdanî de dihê gotin û piştîre Manîyan jî dihanî ser ziman û ku wan li ser navê xwûdê dihanî ser ziman û digot ku "kirin ji te û dayîn jî ji min", wê hinekî vê rastîyê weke ku wê werênê ser ziman. Bi vê gotinê re mirov fahm dike ku weke ku xwûdê mirov serbest berdaya bi kirin û tevgerên wê re. Ew azad hiştîya. Bi wê re jî mirov, ji kirinên xwe yên baş û ne baş jî berpirsîyar girtîya. Di vê çerçoveyê de ew têngîna azadîyê ku ew li jîyanê bahse wê dihê kirin, di vê çerçoveyê de wê bi vê rengê wê bi hinek şert û mercna jîyanî wê hebe.

Şîroveyên li ser hebûna hebûnê, wê bi wê yekê ve girêdayî wê pêşbikevin. Şîroveyên ku wê bi têngîna hebûna hebûnê re wê werina pêşxistin, wê bi wê re wê bi demê re wê bi pêşketina felsefeyê û aqilê re wê ji hevdû cuda bin. Şîroveyên ku wê ji aliyê hebûna aqil û ankû gîyanê ve wê lê binerin, wê di vê çerçoveyê de wê şîroveyekê wê pêşbixin û wê werênina ser ziman. Ew jî, wê hebûna hebûnê, wê bi wê re wê herê bikin. Wê bi wê re wê hizra hebûna hebûnê, wê weke pêşnûmaya wê ya li jîyanê, wê were ser ziman. Ev rengê şîroveyê wê ji aliyekî ve ku wê tenê wê li ser aqil re wê werênê ser ziman û binerê, wê hebûnên din ên li dunyê ên ku ew bii cism, hebûn û hacmî û hwd hena, wê wan weke 'hizrekê' wê werênina ser ziman. Hizir, mirov nikarê wê bi dest bigirê û dest lê bide û wê hilde li dest. Lê tişteki heyî li jîyanê, mirov dikarê wê wan kirinan bi wê bike. Li vir, pirsgirêka ji vê aliyê aqil û ankû gîyanê ve a fahmkirina tiştê, wê tiştê weke ku wê di nava xwe de wê bike ku wê xawr bike. Yanî, wê bêhacm û cism bike û werênê ser ziman bi aqil xwe re. Li vir, di vê çerçoveyê de bi demê re windabûna wê tiştê, wê weke birhana wê were hanîn li ser ziman ku ew 'nîn a' û ankû 'ew tenê hizrek a.' Ev şîroveya li ser zêhnê mirov re wê ji aliyekî ve wê rastîya tiştê a bi hacm û cism, wê weke ku wê red bike. Li vir, em divê ku ji her aliyên ve wê bi heyîne wê hildina li dest. Her wusa, têkiliya herdû aliyên ya bi hevdû re wê çerçoveya wê hebûnê a bi heyîna wê re wê bide dîyarkirin. Em li vir, vê yekê bi wê re kifş dikin ku wê her tişt wê xwedîyê heyîneka vejenî bê ku wê karibê bijî. Feze jî, wê bi wê re wê hebê. Kişîna ardê û hwd, wê hêza wê vejenê a tîrbûyî wê bide nîşandin. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku tîrbûn, wê afirandina hebûna hebûnê, wê ji aliyekî ve wê weke ku wê bîne ser ziman. Her tiştê ku di roja me de bi vejenê dijî, wê di vê çerçoveyê de wê bi aqilê me, wê bi me bide fahmkirin ku wê vejen weke çavkanîyeka giring a jîyanê bê. Bi wê re darêjkgirtina wê vejenê û bi wê re afirandina wê, wê rastîya heyîna hebûna hebûnê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Her xwarin û avxewertin ku mirov jî wê dixwe û divexwe bo ku mirov bijî, ew jî vejene mirov bê. Di vê çerçoveyê de wê vejen, weke destûreka jîyanê bê. Hebûn, wê dervî dîtîna têngîhiştina mirov wê li dunyeyê bi hebûn û tiştayîya wê re wê hebe. Mirov, bi wê re ya ku mirov wê bi çav û dîtina xwe re dibîne wê digirê. Lê ji wê zêdetirî ya ku mirov wê nabîne, wê ew dervî dîtîna têngîhiştina mirov wê bimênê. Tiştê ku mirov wê

dibînê û weke ku wê têdigihê jî wê tenê bi ew tişt û ankû hebûna ku ew bi heyîna wê re ew asta wê ya dawî a bûyîna wê re ku wê dibînê re wê bisînor bê. Mirov, wê bi wê re wê çerçoveyekê wê bibînê û wê kifş bike. Dema ku mirov bi aqil digirê û ankû derk dike, wê rêyên girtina me ya weke çav, gûh û hwd, wê adilandinê di zanîna me ya ku ew diafirê de wê çêbikin.

Hebûn, hebûna wê dema ku mirov li wê dihizirê, wê weke 'rastîyekê' bi cewher û dîtin, wê were dîtin. Ya ku heya û hebûya, mirov li wê dihizirê. Ya ku nîn a, wê li wê hizirkirin jî wê nebê. Zêhn, li vir, wê ji heyîn û hebûna heyî, wê sûdbigirê wê darêjkekê wê biafirênê. Ev jî, bi wê zêhnê û ankû darêjkê tiştê ku ew hat ser ziman, ew heya li jîyanê û ankû nîn a. Di aslê xwe de wê, ew tişt wê di jîyanê de wê hebe. Mirov, sînore hizirkirina mirov, wê jîyan û pêşketinê di jîyanê de bin. Em çendî bi aqilê xwe karin derkevina dervî jîyanê? Ew dervîya dervî jîyanê, wê nejiyan bê. Wê ew nebê. Ew nebûn, wê weke ku mirov bi gotina wê re jî kifş dike, wê valahîyek bi têgînî wê bi wê re wê xwe di mejî de bide dîyarkirin. Mirov wê nizanibê ku mirov wê çi bibînê û çi bîne ser ziman. Heyîn, wê bi salixkirina hebûnê re bê. Ya ku wê, felsefeya destpêkê wê wusa werênê ser ziman wê ew bê. Felsefeya destpêkê, ku wê tiştê bi hebûna wê re di asta rastîtiya wê ya heyî a dawî de wê ew wê hilde li dest, wê bi wê re wê li ser salixkirina wê re wê ew wê werênê ser ziman. Lê piştî ku aqil pêşket û hiş zêde bû û pê de wê bi wê re wê ew hebûna tiştê a ku ew hatîya salixkirin jî wê li ser wê re wê pişt di derbarê jî kû hatina wê de wê bê pirsîn. Mirov, çi ya û jî kû hatîya û wê herê kûderê û hwd. Bi vê rengê wê hebûna hebûnê wê, piştî wê bi hiş re wê hertimî ew pirs bi afsûn a li şûn wê, wê li wê were pirsîn.

Hebûna hebûnê, wê di vê çerçoveyê de bi dahûrkirina wê re wê hewl bê dayîn ku wê ew were fahmkirin. Lê her tiştê ku ew hat hûrgilkin, wê weke xwe nemênê. Her wusa, wê darêjka wê xira bibê. Li vir, rastîya darêjkê, weke ku mirov wê kifş dike, wê li ser tiştê û hebûna tiştê re wê weke pêşnûmeyerê wê xwe bide dîyarkirin. Salixkirina wê, wê salixkirina wê çerçoveya pêşnûmeyerê a darêjkî bê.

Pirsgirêka fahmkirina hebûnê, wê du alî bê. Fahmkirina wê, wê ji aliyekî ve wê were fahmkirin. Lê ji aliyekî ve wê weke xwe wê ew newê fahmkirin. Wê ya ku ew tê dîtin li berçav wê ew were fahmkirin. Ew darêjka heyînî a tê dîtin, wê di derbarê wê de wê hiş bibê. Lê çendî ku bi dahûrkirin û hûrgilkinê mirov bi wê re kûrbû, wê ew fahmkirina mirov a ku mirov bi wê re kirî, wê li şûn bimênê. Wê ew fahmkirin, wê tenê weke rewşeka wê heyînê a hatî dîtin wê bimênê.

Her wusa, li vir, dema ku mirov wê dahûr dike bi hizir re wê ya ku weke ku wê di destê mirov de wê bi menê wê ew hizirkirin bê. Her wusa, li vir wê di vê çerçoveyê de wê ji wê heyîna tiştî a bi hebûnê ku mirov wê dike ku fahm bike, wê bi hewldana fahmkirina mirov re wê, ji wê hizir derkeve li holê. Pêvajoya jî hebûnê û bi ber ya hizir û ankû aqilê wê tiştê ve wê, weke ku wê bi serdestbûna

aqil a li wê heyînê re wê xwe bide dîyarkirin. Hegel li vê rewşê dinerê û dibêjê ku 'aqil û hebûn weke hevdû na.' Aqil, wê li vir, wê weke rêyeka xwe gihandina wê rastîya wê hebûnê wê xwe bide nîşandin. Her wusa, li vir, aqil, ku ew darêjka hebûnê a tiştê nebê, wê ew aqil jî wê xwe nikaribê wê biafirênê. Li vir, di çerçoveya têgînek rastîti de mirov divê ku werênê ser ziman ku wê hebûn û bûjenîya wê, wê hebe. Lê ew jî, wê ne zelal xwediyê wê rewşa xwe ya heyînê bê. Ber ku ew rewşa hebûna tiştî a li berçav, wê di çerçoveya wê heyîna tiştê de wê weke pêşnûmeyerê hişk a bi hebûnê bê. Bi wê re bi darêjka wê re tîrbûna ku ew heya, wê vê rewşê bi afirênê. Di vê çerçoveyê de wê çendî ku ew hebûn, wê di hundurê demê de wê di pêvajoyeka gûharînê de bê, bi heman rengî wê ew darêjk jî wê di pêvajoya gûharînê de bê. Wê weke xwe w nemênê. Ji tovekê, çawa ku wê zindî heta wê asta xwe ya mazinbûnê wê pêvajo bi pêvajo wê bibê û wê bigûharê. Bi wê re di aslê xwe de dide nîşandin ku wê hebûn û gûharîn wê bi hevdû re di nava hevdû de wê hebe. Wê gûharîn, weke destûreka hebûnê ya ku ew heya bê. Şêwayê gûharînê, mirov dikarê li vir wê bike ku fahm bike. Wê gûharîn, bi bûyînê re wê bibê. Gûharîna ku ew bi bûyînê re dibê, wê di şêwayekî afirandinê de wê xwe bide dîyarkirin. Weke ku çawa ku wê ji tovekê wê hebûn biafirê, piştê wê bibê, wê hin bi hin mazin bibê. Di vê çerçoveyê de wê bê dîtî ku wê hertişt weke wê gûharîn û hebûnê bi hevdû re wê bi bûyînê re wê b hevdû re di nava tîkiliyê de jî bê. Li vir, wê her tişt, wê bi tîkiliya bi hevdû re wê biafirê. Lê her tiştê ku afirî û bi hebûn bû, wê ew li gorî destûra bûyîna wê, wê piştî bûyîna wê êdî wê serbixwe jî bibê. Tîkiliyê hebûn û serbixwebûnê, wê bi bûyînê re wê bibê. Ew hebûn, wê piştê wê bi pêvajoyên xwe yên gûharandinê re wê bi xwe re wê pêşketinê wê bide çêkirin. Li vir, em divê ku vê yekê jî bi wê re werênina ser ziman, ew destpêka bi tovekê re ku wê xwe bike destpêk, wê ew weke nûqtêya ku wê weke rengê têgîna metafîzîkê jî bê. Her wusa, ew nûqte û ankû tov û berî wê bûyîna wê, wê çi hebe? Ev pirs, wê temenê wê rengê wê têgîna bê.

Pirsgirêka fahmkirina rastîya hebûnê, wê bi felsefeya hebûnê re wê xwe bi demê re wê bide dîyarkirin. Mirov, bo ku bi ser wê pirsgirêkê ve were, wê asta dawî a darêjka hebûnê, wê weke xale heyî wê esas bigirê. Wê li berî wê jî wê zêde bike ku ew ne hizirê. Lê wê aqil, wê pirsê bi xwe re wê biafirênê. Me jî, wê li wê bide hizirandin. Her wusa, ew xale berî wê, wê li vir, weke valahîyekê û ankû xale nebûnê, wê destpêka hebûnê jî wê ji wê xwe weke ku wê bide destpêkirin. Xale ku wê herî zêde zor ku wê were fahmkirin jî bê wê ev bê. Ji nebûnê, wê çawa hebûn biafirê? Her wusa, wê dîroka aqil, wê di dîroka xwe de wê hertimî bi aqilê xwe re wê li bersiva wê pirsê bigerihê. Metafîzîk, wê hinekî jî weke ew nûqte û xale valahî û ya 'nebûnê' bê. Wê hebûnê jî, bii dahûrkirina bi hûrgilî wê ji asta wê ya dawî a heyî, wê heta wê xalê wê herê. Di wê rêwîtiyê de jî wê salixkirina weke nebûyî û ankû ne salixkirî wê, hebûna hebûnê wê di bin maskeya aqil de wê bi renga aqil wê werênê li holê û bide dîyarkirin.

Pirsgirêka hebûnê bi darêjka wê re ku wê xwe weke xiyeletekê wê li holê bihêlê, wê temenê wê pirsê ku wê ji kû wê destpêk bibê. Ew xale destpêkê, wê weke darêjkê bê ku mirov li wê bihizirê. Her çendî ku ew weke darêjkê hat li wê hizirîn, wê li navaroka wê ya navendî û ankû xale wê ya navendî wê li wê were hizirîn. Heta roja me, ji vê xalê re weke xaleke ku ew darêjka wê ne hatî salixkirin, wê gotina 'xwûdê' wê hebe. Ev jî, wê weke destpêka darêjkê û ankû hebûnê, wê were hanîn li ser ziman. Bi wê re wê, destpêk were hanîn li ser ziman. Fahmkirina darêjkê, w piştê wê xwe hertimî wê li ser afirandinên piştê ku wê bi xwe re bide çêkirin re wê werênê ser ziman. Ev rewş, wê weke rêwîtiyekê bi fezeyê re ku wê ser sê-milyar salan re bê ku wê li wê demê hemû werê hizirîn, lê ew destpêk çawa bûya û ji kû bûya, wê ew pirs, wê weke xwe wê bimênê. Lê ya piştî wê xalê bi hemû dema wê re wê bibê. Bi wê re wê hin bi hin, wê biawayekî dewrûdayimî wê xwe biafirênê. Rewşa aqilê mirov, di vê çerçoveyê de wê, weke rewşeka aqilê wê heyînê, wê xwe bide diyarkirin. Rewşa wê fahmkirina wê pêşketina **fezeyê**, wê dînamîsma wê re wê bi heyîna bûyîna wê ya firehbûn û kûrbûna wê re wê bide nîşandin. Her wusa ji kozmogonîya Zerdeştîtiyê mirov reng û pêvajoyên afirandin û pêşketina fezeyê û ankû gerdûnê, mirov wê kifş dike. Bi wê dualîteya nava angra-maînyu û spente maînyu, wê tînê ser ziman. Di felsefeya wî ya afirandinê de wê xweza li pêş bê weke navenda xwenûkirin û gûharînê. Li ser wê re dualîzm, realîzm, îdealîzm û heta bûjenîya zerdeştîtiyê wê were ser ziman. Têgîna gerdûnê a zedeştîtiyê, wê pêşveçûnên felsefîkî bawerî û hwd ên ku wê piştî wî werina re wê bê hîm jî. Lê di navarokê de wê têgîna gerdûnê, demê û hwd a zerdeştîtiyê wê kifşkar bê. Têgîna hebûnê a Zerdeştîtiyê, wê li ser esasê heyîna wê, pêşketina aqilê wê û bi demê re windabûn û ji nû ve bûyîna wê ya bi rengên nû ên darêjkî re wê xwe werênê ser ziman. Hebûna hebûnê wê xwe bi wê wateyê û li ser wê re wê bîrê ser ziman. Li vir, em dema ku bahse hebûnê û hebûna têgîna metafîzîkê bikin, divê ku em vê yekê jî werênina ser ziman ku wê metafîzîk, wê hebûnê weke heyîneka têgînî wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de ew hebûna ku dibê ku ew li dunyê bi cism û hacm jî bê, wê metafîzîk, wê bi têgînî wê bike û wê li ser wê re wê bi gotinê re wê bîrê ser ziman. Li vir, tîkiliya gotin û wateyê, me hinekî li jor hanî ser ziman. Lê li vir, em divê ku hinekî din jî li ser wê re werênina ser ziman. Gotin, li gorî têgîna metafîzîkê, mirov dikarê wê 'vala' bihasibênê û werênê ser ziman. Mînaq, gotina 'hebûnê' em li berçav bigrin, wê karibê bi wê rengê wê werênê ser ziman? Di vê çerçoveyê de bîguman, wê ji wê zêdetirî, wê bi awayekî wê gotinê bi darêjkê re wê bike ku wê wateyê werênê ser ziman. Lê bi wê re jî, wê wê jî bike ku wê gotinê, wê bi wê wateya wê re wê di hundurê wê de wê li wateyên din jî wê bigerihê. Wateyê gotinê, temenê wê, wê li vir, wê ew temenê ku wê metafîzîk li wê û destpêka wê û berê wê bihizirê bê.

Em li vir, dema ku wê yekê, li wê dihizirin, di mejiyê min de gotina wateya metafizîkî ma heya, dike ku xwe şaş bike. Mirov dikarê bahse wateyekê metafizîkî bike? Li vir, mirov dikarê hevoksazîyê bibîr bike. Rewşa ziman a bi hevoksazîyê re wê bandûra wê li rewşa afirandina wateyê û salixkirina wê jî bike. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê yekê jî werênê ser ziman ku wê hevoksazî, wê wateyê bi rengê pêşxistina wan re jî wê bide dîyarkirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de ji wateyê derhanîna wateyê û bi wê re têkilîdanîna wan ya bi hevdû re wê di vê çerçoveyê de wê bandûra wê li wê hebe. Her wusa, li vir, di çerçoveya zimên de em divê ku wê yekê jî werênina ser ziman ku bi gotinên zimên re afirandina hevokan bêt ku rêgezên rêzimanî werina bînpêkirin di ziman de wê, nîşanaka kêmesîya vacê û pêşketina wê ya bi zimên re bê. Her wusa di vê çerçoveyê de di serî de divê ku mirov wê yekê jî werênê ser ziman ku hişmendîya navxweyî a zimên, wê di levhanîn û bikarhanîna rêzimanîyê de jî wê bandûra wê hebe. Di avakirina hevokekê de wateyek şaş û ankû 'bêwate' dana derxistin, wê ji aliyekî ve wê hem bibê û wê ji aliyekî ve wê nebê. Li vir, di serî de ya ku wê dide dîyarkirin, wê ne hevoka ku ew hatîya avakirin bê. Wê ew têngîna wateyî a ku mirov di mejiyê xwe de ew hizirkirîya û weke ku ew di mejî de 'li wê serdest a', wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê yekê jî bibêjê ku tevî hevdû kirina gotin û bêjeyan û bi wê re avakirina hevokan, wê ne karibê ya şaş û ne jî ya rast bide dîyar kirin. Wê tenê hevokê/wateyê bide dîyarkirin. Tiştê weke têngîna 'şaş' wê bi dahûrî, wê nelevkirina bi wê rewşa ku ew dihê hizirkirin bê. Mijara ku mirov ji gotina 'şaş'ê çî fahm dike, wê weke têngîneka nelevkirin û vajî hevdûbûnê bê. Ev têngîna ku em bi wateyê re weke nîrxekê dikarin werênina ser ziman, wê li ser kirinê re bê. Bi gotinaka din, wê hîmê xwe ji 'rastbûna' li gorî wê rewşa ku mirov li wê dihizirê û ankû ne rastbûna li gorî bê. Ya ku wê li gorî min ne rast û şaş bê, dibê ku ew di rewşek din de li gorî yekî din û ankû min jî rast û ne şaş bê. Mirov dikarê wê rewşa ne rastî û şaşbûnê, li gorî levkkirin û nelevkirina rewşa hebûn û hizirkirinê werênê ser ziman. Minaq, gotina 'levkirina hebûn û aqil', wê weke gotinaka ji aliyê vace têngîna zimanî û ya aqil ve jî wê ne rat bê. Aqil, wê çawa bi hebûnê re levnekê? Ankû hebûn wê çawa aqil bû wê nerast û şaş bê.? Di çerçoveya rewşa hebûnê a jîyanî de mirov dikarê bahse levkirina rewşa hebûnê û aqil û ankû hizirkirinê bike. Lê aqil, wê ne beremeberî hebûnê ku ew ji hebûnê re weke bijartinekê bê. Bi fahmkirina rewşa hebûn û aqilê re wê rewşa vacê wê weke rewşek teybet wê xwe bide dîyarkirin. Vac, wê di rastrastînyekê de wê bi awayekî **'dirb(formel)'** wê xwediyê awayekê bê. Jevbûn, rêûdirb, rewşûdirb, rewşa têkilîyê û bi wê re bi bandûrbûn û bi bandûrkirin, wê weke rêgezîna têngîna vacê bin. Rengê dîtina bi vacê re wê rengêkê weke rastkirî bê. Her wusa bi wê re wê rewşek dîzaynkirî a li ser aqil re bê. Têngîna vacê, mirov li vir, wê dema ku wê bike ku wê werênê ser ziman, divê ku mirov wê bibêjê ku wê weke rewşek rêkarî û rêgezî a bi aqil bê. Li vir, hinekî jî rewşa têngîna vacê,

bi bandûra wê bi pêşketina wê ya di aqil de di hanîna li ser ziman de wê, xwe bi awayekî zêde bide hîskirin. Di nava hemû rengên hanîna li ser ziman de mirov dikarê bahse rengêkî aqil a ku ew bi vacê ê ku ew bi wê dihê hanîn li ser ziman bê. bandûra wê di pêşxistina têngîna darêjkê de biqasî ku ew bûya, wê wilqasî jî rewşa têngîna darêjkê bi hiş û têngîna wê ya felsefikî a ku ew dihê hanîn li ser ziman, wê li wê bibê. Rengê têngîna hanîna ser ziman a vacê bo ku mirov wê fahm bike, mirov ku di rêzekê A, B û C'yê li hevdû wan herê bike. Piştî jî li wan D'yê zêde bike. **A, B û C** rêza wan li dûv hevdû ya û cihê wan li dûv hevdûya. Ev rewş, weke rewşek ku em wê bi vacê herê bikin a. Lê dema ku em B'yê li pêşîya A'yê dênê û piştî C'yê werênê ser ziman, wê hingî, ew rewşa vacê wê hatibê xira kirin. Wê li gorî wê rêûdirba vacî wê ne di rewşek bi vacî de bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê vê bi rewş û bûyarên dîrokê re jî werênê ser ziman. Medîya wê piştî Mîtannîyan wê bijî. Dema ku rewş ev bê û medîya piştî Mîtannîya jîyabê û ku em medîya li pêşîya Mîtannîyan dênin di rêzenivîsê(kronolojî) de wê ev rewşek ne bi vacî bê. M2 ku ew berî M1'yê bê, wê çaxê jî aliyê vacî ve wê mirov nikaribê cihê wan bigûharênê. Vac, wê ji aliyê rewşa rastkirina bi wateyî bê. Di vê çerçoveyê de weke ku me li ser demê re bahse wê rewşa rêzenivîsê kir, wê ev rewş li ser rewşa metamatîkî û ankû werzêyê re jî wê wusa bê. 1 wê di xwe de nirxekê bihawênê. Bi komî wê çend ji wê hebin, wê bi 1'ê wê werina hanîn li ser ziman. Di dewama wê de bi hijmarî, 2, 3, 4, 5 û hwd, mirov dikarê li dûv hevdû wê rêz bike. Li vir, vace wê ew a ku her kom, wê bi qasî wê hijmara ku ew hatî salixkirin wê di xwe de wê bihawênê. Hijmara 2', wê di xwe de 1+1 wê di xwe de wê bihawênê. Ev wê weke rengêkî vacî ê bi wateyî bê. Lê bi wê re di çerçoveya gelemperîya hijmaran de jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Minaq 1, 2, 3, 4, 5 û hwd, wê di rêza xwe ya li dûv hevdû bin. Em dema ku ji 3'yan destpê bikin û herina 4 û 5'an, wê hingî wê 1 û 2 wê ji wê destpêka wê hatibê birrîn. Ev rewş, wê bi şewayekî tûna hasibandin bê. Lê dema ku em hijmarên 1, 2, 3, 4, 5 û hwd, li dûv hevdû weke nîrx herê bikin, wê hingî ew herêkirina wan, wê ji me re wê bê rewşek vacî. Piştî jî, dema ku wê bi rengê 2, 1, 3 û hwd ku di rêza wê de bikin ku wê bikin ku ji ya piçûk bi ber ya mazin ve werênina ser ziman, wê hingî wê ew ne li gorî vac û rêgezên wê bê. Li gorî rewşa ji piçûkatîyê bi ber ya mazinahîyê ve wê bi vacî wê rengê 1, 2, 3 û hwd wê li dûv hevdû hatîna wan wê rast bê.

Ev rewşa vacê, di dema nivîsandina gotinê de jî wê xwe bi heman rengê wê bide nîşandin. Minaq, dema ku mirov weke hevoka li gorî vacê rast werênina ser ziman û bêjim 'ez li malê me', wê çaxê ez rewşa xwe ya li malbûnê bi wateya wê re tênima ser ziman. Lê ku ez li malê bin û binivêsenim û bêjim "ez li mal bûm", wê hingî ev li gorî demabûhûrî a gotinê bê. Ev wê wateya ku ez di dema bûhûrî de ez li malê bûm, wê bi xwe re wê bînenê ser ziman. Ku ez li mal bim û gotina dema bûhûrî ez bo wê rewşa xwe ya nû a li malê werênima ser

ziman, wê ew gotin, ne rewşa min wê kêlîka nû wê bênê ser ziman. Wê rewşa demek bûhûrî wê bênê ser ziman. Lê rewşa nû a nûha ku ez li malê me ku ez wê bi gotim dikim ku wê werênima ser ziman, wê ew newê ser ziman. Bo ku rewşa min a nûha bi rastî were ser ziman, ez divê ku hevokek ku ew li gorî dema nû a nûha hatî avakirin, wê ava bikim û bêjim 'ez li malê me'. Wê hingî rewşa min a nûha wê bênê ser ziman. Dema ku ez gotina rewşa demek bûhûrî bênima ser ziman, wê hingî ew bo demek bûhûrî bê. Ew wê ne bo dema nûha bê. Li vir, li gorî vacê nivîsandin, wê dixwezê ku mirov rewşê û bi watekirinê di gotinê de li hevdu bike û wê werênê ser ziman.

Vac(mantiq), wê weke nêzîkatîyek wateyî a nirxî bê. Di vê çerçoveyê de di hanîna li ser ziman de levkirina bi gotinê û wateyê a li ser kirdeyê re wê rewşê bike ku wê werênê ser ziman. Levkirina bi wateyê û gotinê re wê dixwezê ku mirov li ser rewşê re wê bike. Li vir, wê hingî ew were hanîn li ser ziman. Kirina ku ew hatî kirin, wê salixkirina wê, bi gotinê re wê, di vê çerçoveyê de di çerçoveya hanîna wê ya li ser ziman bi gotinê re wê vaca levkirina di nava wateyê û rewşê a li di gotinê de wê bide nîşandin. Gotin û kirde, wê li vir, weke têgînna ku ew tenê hena bin. Ya ku wê li ser wan re bi rewşê re wê levkirinê bide çêkirin wê wate bê. Wate jî wê di vê rewşê de wê çi bê? Wate wê, hişê rewş a wê rewşa wê bê. Di vê çerçoveyê de di têgîna vacê de wê li ser wateyê re û ankû bi wateyê re wê çalakbûn, wê bi têgînê re wê xwe bide dîyar kirin. Rewşa vacê, dema ku mirov li wê dihizirê li vir, wê bi wê re wê di rewşa wateyê û gotinê de wê xwe bi rewşekê wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê di çerçoveya watekirinê de wê gotin û kirdeya wê, wê di rewşek cemidendî de bê. Wê ew di rewşek ku wê bi hemû her dîyarde û ankû xûyanek, wê weke bi rengê têgînî wê salixkirina wan ku ew hatibê kirin, wê li ser wê re wê levkirinê di nava xwe de ku ew çê bikin, wê rewş û rastîya têgîna vacê wê bi xwe re wê bênin ser ziman. Bi awayekî din jî mirov dikarê bêjê ku "'mîrov bi mimik a.' 'Feqiyê Teyran mirov a.' Wêçaxê 'Feqiyê teyran bi mimik a.'"

Vac, weke rewşa rast axiftinê lêkolîn dike. Li vir, vac û ankû mantiq, wê ne rastîya zanînê lê rastîya rast hanîna li ser ziman û di wê çerçoveyê de rast levhanîna gotinan dikê pêşbixe. Gotinaka ku ew ji aliyê hevokîya wê ve ku ew dikarê pirr rast bê, lê ji aliyê wateya wê ve dikarê ne rast bê. Lê rewşa levhanînê bi têgînekê, wê rewşa zanînê û ankû wateyê jî wê bike ku ew bandûrê lê bike. Di têgîneka derpêşî de hizrek wê karibê di xwe de hem rastîyê û hem jî ne rastîyê wê bihawênê. Lê li gorî vacê, gotinek hem rastîyê û hem jî nerastîyê bi hevdu re di xwe de nahawênê. Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku vac û ankû mantiq, wê di rewşa gotinê a wateyê de wê bi vê rengê rewşek cemidendinê wê bide nîşandin. Li vir, meşandina vacê û ankû mantiqê, wê rewşek hizirkirinê a li gorî rgezên wê bê. Kurdistan û Îran, li hemen herêma û di heman gûzergehê de na. 'Li Kurdistanê havînan germa. ' Wê çavê Li Îran jî havînan germa. ' Ev şêwayekê vac û ankû mantiq meşandinê ya. Ji ya ku ew

dihê hanîn li ser ziman, derhanîna ya duyemin, wê weke rengê meşandina wê ya **aqil bê**.

Rewşa gotinê, li vir, em dema ku wê wateya wê dikin ku wê kifş bikin û wê werênina ser ziman, ew wateya wê ya gotinî a kirdeyî wê li vir, têgînekê bide me. Em dema ku wateyek din bi wê re dihênina ser ziman, wê bi kêmenî wê levkirinek, wê li ser wê wateya nû û kirdeya gotinê û ankû wateya wê ya berê heyî re wê bibê. Di vê çerçoveyê de ew ahenge ku wê çê bibê û ankû wê were çêkirin, wê bi vaceke gotinî wê were hanîn li ser ziman. Pêşketina ziman, bi vac û wateyê re wê, bi nivîsandinê re bê. Li vir, wê bandûra wê, wê li afirandina kirdeyên nû jî wê bibê. Lê li vir, em divê ku vê yekê, werênina ser ziman ku kirde, wê weke wateyekê wê reng wê bi de dîyarkirin. Li vir, em dema ku wê gotinê dikin ku wê hizir bikin, wê weke têgîna serdest wê ew wateya wê bê. Her wusa, gotin, wê bi wateya wê ya ku wê bi wê re werê ser ziman, wê ew kirdeya wê ya têgînî wê weke darêjka wê bê. Ev rewşa gotinê a pêşî, mirov dikarê bi têgîna dahûrîya darazî a gotinê re jî werênê ser ziman. Bi wê re wê li ser wateyê re wê pêşî rewş weke xwe wê were kifşkirin û bi gotin kirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê rewşa gotinê, wê li vir, teybet bê. rewşa pêşî a bi navkirina rewşê, wê temenê wê levkirina wateyî a ku wê werê hanîn li ser ziman jî bê. Li vir, ew rewşa têgîna kirdeyê a gotinê, wê ji têgîna 'şaş' û ankû 'rast' wê dîr wê werina ser ziman. Ya ku wê bi têgînên 'şaş' û ankû rast re wê werina ser ziman wê têgîna wateyî a ku ew bi ezmûn(tecrûbe) û fêrên mirov re ku ew dihên ser ziman bin. Li vir, li ser gotinê re dema ku mirov li rewşa gotinên metafîzîkvan ku em binerin, wê bikeve kîjan beşê de? Hevokên metafîzîkvan û ankû têgîna metafîzîkê, wê ne weke hevokên dahûrî bin û ne jî wê yên ezmûnî(empîrîk) bin. Wê hevok û ankû gotinên metafîzîkê, wê ne xwediyê sepanê û ankû serlêdanî bin. Lê li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku mirov ji kîjan aliyê ve li mijarê li ser gotin û ankû hevokên metafîzîkê re li wê binerê jî wê hevokên ku wê ji watêyê dîr wê bên avakirin. Metafîzîk, wê ew îdîaya wê ya li ser zanînê re wê ew bê ku ew 'zanîna zelal' û ankû 'hizra saf' wê werênê ser ziman. Ev rewşên li ser rengê gotinên metafîzîkê re ku wê temenê spekûletîfên weke li ser wateyan re ku wê bên kirin jî, wê vê rewşa têgîna metafîzîkê bi bandûr bike? Li vir, di serî de divê ku mirov vê yekê werênê ser ziman ku wê têgîna kifşkirinê wê bi gotinên metafîzîkê re wê li şûna yên dahûrî û ezmûnî wê hebin. Têgîna zimanî, em dema ku wê bi wê re hildina li dest, li vir, gotinên zelal, wê li ser kirdeyê re wê xwe bidina dîyarkirin. Minaq, weke ku çawa ku mirov dema ku gotina 'rêgezî' ku wê bi têgîna wateya fermanê bê û ya ku wê bi gotina darazê û wateya wê re werê ser ziman, wê ji hevdu cuda bin. Dema ku mirov gotin "tê wî nekuje", wê di wê de têgîna fermanê wê hebe. Lê dema ku gotin bi rengê 'kuştin xira a", wê di wê de wê gotinaka darazî bê ku wê bi wê re darazkirin, wê bê kirin bê. Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê di nava

rengê tégîna rêgezî a dahûrî û ya darazî de wê, xîşkeka tenik wê hebe. Mirov di serî de divê ku wê bi fahmeka baş wê karibê wê ji hevdû cuda bike.

Li vir, em hinekî din jî li ser mijara zimên re herin û werênina ser ziman. Gotinên zimên, di vê çerçoveyê de weke ku me hanîn li ser ziman, wê li ser wateyê û ji wê wateyê derhanînê re wê temenê afirandinê bi xwe re bide dîyarkirin. Em dema ku nava kerîyê sawalê şivanekî dihizirin, em di nava kerîyê wî de gelek bizin, meh, berxik, kehrik û hwd dibînin. Dema ku em ji nava wan bizinê bi naqênin bi wê hebûna bizinê, em li ser wê bihizirin. Em dema ku wê hebûna bizinê weke tégînekê wê hildina li dest û wê bikin ku wê fahm bikin, wê tégîna bizinê wê xwe bide dîyarkirin. Gotina bizinê, dema ku em bi wateya wê re li wê dihizirin, ew gotin heya. Ew gotin, piştî ku ew bû û pê de wê ew hebûna bizinê wê bi wê re wê were dîtin. Bizin, ew ji berçav winda bibê û nebê jî, wê ew gotina bizinê bi navê xwe re wê hebê. Derpêşkirina tégîna bizinê, wê hebê. Her wusa, wê bi wê re wê ew hebûna wê, bi gotinê re wê ji derpêşekê zêdetir wê weke 'rastîyekê' wê hebe.

Tégîneka weke derpêşekê û ankû tezekê ku ew hat derhanîn û hat ser ziman û pê de, wê ew bi rengê ew ku hatîya derhanîn û tê derpêşkirin wê hebe. Ew wê bi darêjkî wê xwe werênê ser ziman. Minaq, dema ku ti kesekî di derbarê 'dînazoran' de ti tişt nizanîbû ku ew hena û ku mirov yek kifşkir û li ser wê re hebûna dînazoran kifşkir û bi wê re mirov bi mejiyê xwe afirand derhanî û derpêşkir, wê ew derpêş wê weke derhanînekê û ankû tezekê wê 'hebe' bi wê darêjka wê ya ku ew li wê hatîya hizirin. Li vir, piştî ku ew hat kifşkirin û derhanîn li holê û pê de, wê ew weke rastîyekê wê 'hebe.' Li vir, mijara derhanîna tégînekê û ankû tezekê weke derpêş derhanîna li holê, wê her wusa wê weke kifşekê wê xwe bide dîyarkirin. Rastîya metafîzîke di temenê tégîna afirandina de a wê, ew a ku wê li pêşîya wê derhanînê, wê ji wê ti minaqekên hebûnî ku wê ew werina esas girtin û wê ji wan bê afirandin bê. Her wusa rewşa *mîtolojîya mîtannîyan*, ku mirov li wê dihizirê, her wusa aferêndêrîyên pirr bi teybet çekirin. Şêr çekirina ku wê serê keyekê li ser milê wê bê li şûna ya wê. Mirov, çekirina ku wê serê tayrê tawis wê li ser milê wan weke serê wan bê. Her wusa wê gelek rewşên bi vî rengî wê çê bikin. Di vê çerçoveyê de em dema ku li wê rewşê dihizirin, her wusa, wê li pêşîya wan, ti minaqên mirovî wê li ber wan nebin ku wê afirandinê ji wê derhênin û wê çê bikin. Lê mirov, li jîyanê heya. Tayrê tawis li jîyanê heya. Ev zindî wê li jîyanê cuda û cuda wê hebin. Bi heman rengê, mirov dikarê li rewşa naqşaya şahmaran jî binerê. Zindiyek weke şahmaran di rastîye de li jîyanê ne hatîya dîtin. Lê dema ku mirov li rewşa naqşaya şahmaran mirov ku dinerê, mirov bi wê re mar, serê jineka pirr xweşik, rewşeka keyekî bi tac, rengên weke keskûsorûzer mirov wê bi wê re wê bibînê. Li vir, çerçoveyê de wê ev weke afirandinaka ku ew bi mejî hatîya çekirin. Afirandinên bi vî rengî ku ew xîyalî na, wê hinek çavkanîyên wan ên jîyanî jî weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê hebe. Bi wan çavkanîyan, li ser

xosletan re wan, kiriya ku wan aferêndîyan bi wê afirênin. Ew encama aqilê mirov jî na. Li vir, hinekî jî bi aqil, mirov hatîya derbas kirin. Her wusa, hêza şêr li jîyanê pirr zêde heya. Ew jî, wê weke çavkaniyekê de wê bê bikarhanîn. Rewşa têgîna metafîzîkê, li vir, di aslê xwe de wê bi têgîna afirandinê re wê xwe bide dîyarkirin. Dema ku mirov li wê têgîna berî hebûnê ku mirov bi wê re li wê dihizirê, her wusa bi wê hebûna ku ew afirî heyî re wê afirandinê bike. Her wusa di wê afirandinê de ew vaca jîyanê a zindiyên bi hebûn ku ew hena, ew tê li berçav girtin û ankû na. Metafîzîk, wê hinekî jî li vir, sînorê wê, bi derketina dervî wê vaca zindîyî ya hebûnî û ya mejiyî. Minaq, em mirov bi mejiyê xwe re î ro dihizirin ku wê kevirek ne zindî bê û ne bi jîyan bê. Wê karibê bi ling, dest, serî bide rabê ser xwe û weke me bimeşê û bixwe û vexwe. Her wusa, ev rewş, wê weke rewşna zindîyî ên u em bi vaca zindîtiyê û rastîtiya wê re li wê dihizirin. Li vir, tişta ku bi wê meji û xiyalkirina wê re mirov ew hizirkir, wê çendî mirov karibê bi wê têgîna rastîtiya heyî wê werênê ser ziman. Li vir, têgîna rastîtiyê, wê hinekî jî wê li ser têgîna heyîna hebûnî a ku ew heya û tê dîtîn û hwd bê. Her aferêndîyên ku wê bi têgîna Metafîzîkê bê kifşkirin, wê ji aliyê rastîti(*realîsm*)ya hebûnî ve wê weke heyînekê wê li gorî vaca bê dîtîn. Bi wê ew ew rastîtiya dîmenî a hebûnî, wê bi wê re wê di çerçoveya wê hebûnê de wê dervî wê têgîna rastîtiya vacî a ku ew bi têgînî li jîyanê heya, wê xwediyê rastîyeka dîtînî a hebûnî bê. Her wusa rewşa aferêndîyên bi zindîyî ku wê di nava aqilê mîtolojîya mîtannîyan de wê bê afirandin, wê vê rastîyê bide dîyarkirin. Ankû, wê navê zindîyekê hilde û bahse reng û şamal û hebûna wê bike. Ew zindî bi çi xosletan heya, kêr zêde wê werê hanîn li ser ziman. Ew zindî dibê ku di wê demê de ew hebe li jîyanê. Di roja me de ew nîn a û nayê dîtîn. Wê hingê, ew weke têgînekê wê bimênê. Têgîna rastîtiya hebûnî, hebûna tevna jîyanê ji rastîyê pêk tê, bi gûharîn, dem, cih, cewher û hwd, hemû rewşên wê yên din re wan lêdikolê û dike ku wan fahm bike. Bi vî awayî, sereke û herî rastîyê, hebûna mutleq ku, ji bo îfade ji cewherê hizra e ku, hewl dide ku nîşan bide çawa ku ji bo ku ew rastiya ji bo hebûna xwe ya ku di cîhana derve ve girêdayî ya. Li gorî vê, tiştê ku heyî ji hebûna xwe digre, pîrsa ku wê ji rewş û heyînen neyî û tiştên cuda, wek hizir, gerdûnî û hwd, ku tê wateyê ji bo lêkolînkirina hebûna heyî, dike ku wê fahm bike û werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de rastîtiya hebûnî a gotînî wê ji bi hişmendî ya ku wê hebûn, dervî zêhnê mirov ew heya û ku ew zêhnê mirov nebê jî ku wê ew hebe, bi têgînekê dike ku werê ser ziman. Di vê çerçoveyê de ew têgîna rastîtiyê, her wusa, tişta ku ew dervî zêhnê mirov heya û wê hebûna wê ne girêdayî zêhnê mirov wê hebe, wê dihilde li dest. Ev rewşa bi têgîna rastîtiya hebûnî re ku ew dihê dîtîn, wê dîmenekî bihiş wê di temenê hişkirina ya bihiş de jî wê bicih bike. Li ser wê re wê weke ku wê çawa ku bi têgîna rastîtiya hebûnî re wê were ser ziman ku wê hebûn dervî zêhnê mirov wê hebe, bi wê re wê li ser zêhnê mirov re wê têgîna darêjkî ku ew hatîya afirandin, wê ew weke têgîneka ku ew weke

rastîtîya dîtînî a hebûnî ku ew dihê hanîn li berçav. Minaqe çekirina naqşaya şahmaran û her wusa aferêndêrêyîn bi vê rengê ên di mîtolojîya hûrî û mîtannîyan de wê, hinekî jî bi vê rengê wê werina ser ziman.

Têgîna rastîtîyê a hebûnê, li vir em dema ku hinekî li ser wê dihizirin, her wusa bi wê re mirov dîmenekê wê rengê afirandina bi zêhnê jî bi wê re kifş dike. Rastîtî weke têgîna felsefîkî, têne ser ziman ku 'her hebûna dervî zêhnê me heya', ew ne bi zêhnê me heya. Wê ew ku zêhnê me nebê jî wê hebe. Ne ew bi dîtîn û zêhnê me re dibê û ne jî wê bi windabûna dîtîn û zêhnê me re wê ji holê winda bibê. Her wusa di vê çerçoveyê de wê rewşekê bi xwe re wê werênê ser ziman. Li vir, em divê ku vê yekê werênina ser ziman ku têgîna rastîtîyê a felsefîkî a ku ew hebûnê dervî zêhnê dipejirênê, her wusa wê biheyan rengî têgîna tişt û ankû hebûnê ku ew hê bi aqilê me re nayê zanîn û ku ew heya jî wê bide me. Her wusa, hewldana fahmkirina wê, wê hinekî ji aliyekî ve wê weke têgînê felsefîkî a rastîtîyê ku mirov bi têgîna metafîzîkê re werênê ser ziman jî bê.

Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ew hebûn û rastîya wê heyî, wê bi demê re wê ji holê wê herê weke ku ew neyî. Her wusa, piştî wê weke ku ew nîn a, wê rewşek, bibê. Lê bi wê re jî, ew tişt bi rastîya xwe ya hebûnê re ew di demek demê de bûya û hebûya. Mirov, wê nikaribê, wê red bike. Li vir, wê dem bi ber pêşde wê were. Her wusa li pêş jî wê tiştên nû wê bên afirandin. Wê tiştên nû ên bi hebûna xwe re ku wê bibin, wê çê bibin. Li ser dikarê li wê dema pêş bihizirê bi wê hebûnê ku wê di wê de wê nû derkevina li holê? Îdealîst, li têgîna destpêkê a ku ew ji kû û çawa destpêkîrîya li wê dihizirê û di wê nûqteya nepenî û ne zelal de wê gotina 'xwûdê' w bicih bike. Her wusa, wê ji wê bide destpêkirin. Ji wê jî wê bênê ser ziman ku weke 'baxt' ku wê bi pêşde ku wê çî bibê, wê ji pêşve hatibê kifşkirin bê. Herwusa, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê têgînekê bê. Têgîna realîsmê (*rastîtî*), wê hebûna ku ew li jîyanê heya, wê hebûna weke hebûnek heyî wê herê bike. Her wusa, li vir, têgîna wê ya li pêşarojê û ankû li dema pêş ku wê werê, wê ew çî were afirandin, wê ew tişt ku wê ew were afirandin ku ew hebûnek heyî a li berçav jî bê, wê nizanibê. Her wusa, li vir, realîsm û ankû rastîtî, wê hertimî gavekê metafîzîkê li pêşîya xwe dênê û wê bi wê re bi pêşarojê ve wê gave xwe li ser wê 'heyîna heyî' û kifşkirina wê re wê biavêjê. Di rastîyê de hebûnê ku wê biafirê, mirov dikarê wê weke ku 'hebûna heyî' ji pêşde wê bi wê rengê werênê ser ziman? Li vir, ev hinekî jî wê pîrseka metafîzîkî bê.

Çendî ku wê aqilê mirov pêşbikeve û bi berpêşarojê ve herê, wê zêdetirî mihtacê fahmkirina wê rêwîtiya bi ber pêşarojê ve ku ew dike bibê. Bi vê re jî wê şewayekî metafîzîkê wê xwe di wê nava wê kêlîka ku mirov wê dijî û ya pêşarojê de ku mirov wê bijî de wê bicih bike.

Têgîna hebûnê, wê bi demê re darêjkekê wê dîtîn. Dîtîna hebûnê, wê dîtbar bê. Çendî ku hebûn, weke tişt nerm û ankû hişk jî bê, wê ev destûra gûharîne

wê bo wê derbasdar bê. Rewşa hebûnê, bi demê re wê vê pêvajoyê bijî. Li vir, hebûn, ew hebûna wê ya ku ew bi demê re digûharê, wê bi wê gûharîna xwe re wê darêjkên nû ên xwe yên hebûnî jî wê biafirênê. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê darêjka hebûnê wê demkî bê. Yanî, wê ne mayînda bê. Li vir, darêjk, hebûna wê, bi demê re wê xwediyê gûharînerîyekê bê. Her wusa wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Dema ku mirov li darêjkê dihizirê, weke ku darêjk, ne gûharîner a, wê têgihek li ser wê wê têngîna wê ya hebûnî re wê bi mirov re çê bibê. Di aslê xwe de ew têngî, wê weke têngîneka ku wê li ser wê hebûna wê ya hebûnî a ku ew hatîya salixkirin re bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku têngîna hebûnê, wê di vê çerçoveyê de wê têgihekê wê bi mirov re çê bike.

Bi demê re gûharîniya wê darêjkê, wê bi rewşa hebûnê re wê bibê. Her wusa mirov nikarê wê ji rastîya hebûnê dûr şîrove bike û werênê ser ziman. Li vir, ew rewşa hebûnê wê darêjkê bi hebûna xwe re wê çawa bi me bide fahmkirin? Di serî de li vir, divê ku mirov vê yekê fahm bike ku wê darêjk, weke pêşnûmeyek çerçoveyî a ramî wê bê dayîn dîyarkirin û fahmkirin. Li vir, şewayê wê darêjkê wê bi rengê hebûna realist a li jîyanê ku ew li berçav dihe dîtîna bê. Her wusa, ew hebûn, wê weke hebûneka ku wê ew hebê bê. Di vê çerçoveyê de wê ew hebe.

Li vir, li ser vê rewşê re vê jî weke pirsekê bikin. Dema ku ew hebûn bi tiştayî û bûjenîya wê re ku ew heya û mirov dikarê dest lê bide û wê hilde û hacm û cismê wê bibînê, destlêde û hîs bike, piştî demekê ku ew wînda bû û çû jî jîyanê, wê ew weke ku ew neyî û ankû nebûyî, mirov wê karibê wê wusa herê bike. Li vir, tişteka ku ew bûya, hêstek, ramanak û hîsek bi mirov re wê daya çêkirin. Çendî ku ew nebê jî wê, ew raman, hêst û hîs wê hebe. Mirov wê bi wê rê wê, hîs bike.

Her tişt a ku ew heyî, wê weke teybetîyeka heyînî a hebûnê, wê bi wê re wê xwediyê wê rewşa xwe ya hebûnî a darêjkî bê. Herwusa, ew windabûn, wê rewşa wê çawa were fahmkirin. Ew rewşa windabûnê, wê ji hebûnê bi ber nebûnê, û piştî wê ji nebûnê bi ber hebûnê ve weke ku wê rewşek bê wê têgihekê wê bi me re bide çêkirin. Wê têngînekê bide me. Mirov wê li ser wê re bigihijê zanînekê. Li vir, rewşa hebûnê bi wê têngîneka wê ya felsefîkî re ku wê weke têngîneka dîtbar wê xwe bide dîyarkirin ji meji mirov re wê, bi wê re wê ew rewş, weke rewşeke jîyanî bê. Gelo hebûn û nebûn, bi vê rengê wê di nava hevdu de wê hebe. Yan jî, wê nebûn nebê û hebûn hebe. Li vir, li ser wê re mirov wê her yekê bi aliyekî wê ve wê mirov wê fahm bike? Her wusa, ji aliyê nebûnê ve nebûnê fahm bike. Ankû ji aliyê hebûnê ve hebûnê fahm bike. Nebûn, ne têgiheka bi darêjka ku mirov wê hilde li dest û fahm bike. Dema ku ew ne xwediyê darjkek jîyanî a heyînî bê, mirov wê çawa wê fahm bike. Tenê, bi hêsteka ku ew bi wê heya, mirov wê fahm bike. Ew hêsta ku ew bi wê heya, wê karibê ji wê bi wê rewşa hêstê a gotinî, wê karibê ji wê re bibê weke

darêjkekê? Li vir, ev rewş, wê hinekî mejiyê mirov wê bi xwe re wê bibînê û bînê.

Rewşa hebûnê, li vir, divê ku mirov vê yekê werênê ser ziman ku wê ew bi darêjkîya wê re wê were fahmkirin û bê hildan li dest. Her wusa, nebûn, weke wê ne bi darêjk û rewş a ku ew li ser wê re were hildan li dest. Nebûn, wê li vir, weke hîsekê wê hebe. Ev jî, jî, wê xwe bime li ser wê rewşa hebûnê re wê bide dîyarkirin. Rewşa hebûnê, bi ya vajî wê re ku ew nebûn û ankû ne hebûn a, wê bi wê re wê were ser ziman. Zerdeşt li ser têgîneka dûalîteyê re tîne ser ziman ku wê her tişt bi ya li dijî xwe re wê hebe. Ankû wê, bi ya vajî xwe re wê hebe. Minaq, ew dema ku bahse gîyane baş dike, vajî wê û ankû beremberî wê, bahse gîyane ne baş dike. Bi vê rengê wê bi dûalîteyekê re wê werênê ser ziman. Li vir, rewşa hebûn û nebûnê, ku mirov bi wê re şîrove bike, wê nebûn, karibê bi rewşa heyîna hebûnê re wê hebe? Ankû wê hebûn, nebûnê û ankû neyînê bi xwe re wê bi hebûn bike? Rewşa fahmkirina vê rewşa wê, wê her wusa, xwe bi me bi tîgehê wê bide dîyarkirin. Em li vir, dema ku vê rewşa tîgîna Zerdeşt ji wê gav biavêjin û wê şîrove bikin û wê werênina ser ziman, wê bi wê re wê bi hebûnê re wê nebûn jî wê weke rewşeka ku wê karibê xwe bi heyîn bike bê. Heyîn û neyîn, wê karibê bi hevdû re hebe û ankû di nava hevdû de hebê. Pêvajoya gûharîna hebûnê, ji destpêkê heta dawîyê, wê ji çi û bi ber çi ve bê? Herwusa di vê çerçoveyê de wê rewşekê bi me re wê bi tîgîn bike. Rewşa hebûnê, weke aliyê hebûnê, wê xwe li vir wê bide dîyarkirin. Hebûna hebûnê, xwediyê realîteyekê heyînî ya. Ew mirov wê dibînê û dikarê wê werênê ser ziman. Lê bi wê re tîgîneka wê ya felsefîkî re wê ew jî wê bi wê re wê di vê çerçoveyê de wê xwe weke ku wê ji pêvajoyeka hebûnê bi ber ya neyî re wê bide jîyankirin. Dema ku mirov mir, wê bê kirin bin axê de, wê ew bi demê re laşê mirov wê bibê ax, ew darêjka laşî û heyînî wê bi tememî wê ji holê wê rabê. Bi wê re wê ew weke ku ew neyî û ankû êdî ew nîn a, wê xwe bide dîyarkirin.

Rewşa hebûnê, di vê çerçoveyê de divê ku mirov bi wê re bi wê re wê ya heyî re wê dibînê û wê tîne ser ziman. Lê piştî ku ew darêjk winda bû ji jîyanê çû û pê de wê rewşa hebûnê a ku ew berê hebû, wê piştî wê re bi wê tûnabûnê re wê rewşa nebûnê wê bi wê re ne afirê. Êdî weke ku ew neyî wê nebê. Wê ew li jîyanê wê nemênê. Li jîyanê wê tenê li şûnê, wê hizira wê, ramana wê, hêst wê ya ku ew hebû, wê li şûn bimênê. Mirov bi heyîna hebûnê re baştirîn wê hîs dike. Her wusa, hizrek û ankû ramanak, bi heyîna hebûnê re wê hêst û hîsa xwe ya ji wê hebûnê jî wê bide çêkirin. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşeka heyînî a ku ew hebe bê. Wê bi mirov re wê bide nîşandin ku ew heya. Mirov wê hîs bike, hizir bike ku ew heya. Bi wê re mirov wê bi xwe re hiş bike ku ew heya. Hizirkirin ku ew heya, wê tenê weke hizreke ku mirov bi wê dihizirê ku ew hebûn heya. Ew weke hizrekê ya. Dema ku ew hebûn, ne li cem me bê, ew hizir, wê weke hizreke ku ew divê ku were piştrastkirin bê. Lê rewşa hişê ne

wusa ya. Rewşa hişê, wusa ya ku mirov hiş dike ku ew heya. Yanî bi gotineka din, mirov dizanê, fahm dike û bawer dike ku ew heya.

Rewşa heyînê, her wusa, ew aliyê wê yê din ku wê weke nebûnê wê xwe bide dîyarkirin, wê li wir, têgîna metafîzîka hebûnê wê xwe bicih bike. Her wusa divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku metafîzîk, wê bi hizra wê hebûnê re wê bihizirê. Metafîzîk, wê nebûnê, wê ji xwe re wê weke ardnîgarî wê bikarbênê. Wê li ser wê re wê bijî. Her wusa, wê ji wê, darêjkê biafirênê û wê salix bike û wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê hebûnekê wê biafirênê. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê ew metafîzîka hebûnê, wê hertimî di temenê wê de jî wê bi zindîtîya jîyanî re wê ezmûnên jîyankirî ên ku ew berê bûna wê di temenê wê de bin ku ew karibê li ser wê re bijî. Bi v rengê mirov dikarê bibêjê ku wê ezmûnên jîyanî jî wê bi wê re wê ji wan sûd bigirê. Ji xwe dema ku mirov li rewşa têgîna 'jî nebûnê afirandina metafîzîkê' ku mirov li wê dihizirê, her wusa, ev weke rastîyekê xwe di hîm û temenê wê de wê bide dîyarkirin. Minaq, mirov wê bi hizra metafîzîkî re wê bihizirê ku 'mirov difirê.' Bo ku mirov bifirê jî, wê pêwîstî bi per(bask) û çengên firînê wê hebe. Mirov ne xwediyê wan a. Her wusa, wê ji kûderê mirov vê bigihijê hizreka bi vî rengî? Di jîyanê de mirovên ku ew difirin tûna na. Lê zindiyên weke teyrikan ên ku ew difirin wê hebin. Her wusa di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Aqil, wê li vir, wê afirînerîya xwe wê li ser wê rewşê û jîyane mirov re wê bide dîyarkirin. Di serî de wê bihizirê ku mirov li şûna wî çûkê û ankû tayrikê bi bifirê. Bi wê re wê wan per û ankû çengên tayrik, wê li ser mirov wê bihizirê ku ew bi wan difirê. Wê laşê mirov wê weke laşê tayrik bê di bin wan per(bask) û çengên wê de. Di rengên hizirkirina mîtolojîkî ên hûrî û mîtannîyan û berî wan ji dema qasît û gûtîyan de mirov, vê yekê bi awayekî vekirî wê bibînê. Her wusa, tefsîrkirina şêr bi serê mirov û baskên eylo û hwd, wê li vir, têgîneka teybet a bi hizirkirinê wê bide me. Her wusa li vir, wê şêwayekî afirandinê bê. Mejiyê mirov wê di vê çerçoveyê de wê tişta ku ew dibînê li jîyanê wê wan di çerçoveya vaca xwe ya demkî de wê tevlihevî bike û wê bi wan re wê afirandinna wê bike. Rewşa afirandina bi vê rengê, mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Rengê hizirkirina mîtolojîkî ên serdemên dema mîtolojiyê, wê di vê çerçoveyê de wê karibin rengê aqil ê ku em dikarin di vê çerçoveyê de wê bi nav bikin û wê li vir werênina ser ziman jî wê bidina nîşandin. Serdema mîtolojîkî, her wusa wê rengê hizirkirina wê, wê sînorê wê nebê. Wê ew afrînerî û aferêndêrîyên ku ew di nava wê têgîna wê de dihên kirin, wê ew li jîyanê nebin. Ew rewşên ku ew li wir dibîn, wê ew nebin. Wê ew hemû, weke rewşna ku ew hatina hizirkirin bin. Rewşa têgîna vê rengê hizirkirinê, wê her wusa, wê şêwayekî metafîzîkî jî wê bi xwe re wê bîrê li holê û bide dîyarkirin. Aqilê metafîzîkê, wê li ser wê qada nebûnê wê bi têgînên ezmûnê ên berê wê afirandinê wê bike. Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê

metafizîk, wê di vê çerçoveyê de wê weke renekî ji nebûnê bi ber hebûnê ve wê bi têngînî wê bide me. Li vir, wê li ser têngîna hebûnê re wê li ser şêwayê hizirkirinê bi aqil re wê bê meşin. Li vir, di çerçoveya aqil de hizirkirin û bi wê re bi awayekî bi hizirkirin û aqilê xwe re karîna kirina hertiştî û afirandina wê, wê ji aliyekî ve wê rengê hizirkirina hebûnê a felsefîkî wê bîrê ser ziman. Li vir, di vê çerçoveya têngîna felsefeya hebûnê de ku wê pêvajoyek hizrî ji aqil bi ber hebûnê ve wê bide destpêkirin û werênê ser ziman, wê aqil û hebûna aqil, weke rastîyeka hebûna tiştê a rastî a li jîyanê jî bê hanîn li ser ziman. Hebûna aqil, wê hebûna rastîyê a tiştê bê. Bi vê rengê wê şêwayekî hizrî, wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, ev rengê hizirkirinê, çendî ku weke ku ew tiştayîya hebûnê bi rastîya wê ya li jîyanê re red dike ku ew wê dîmenekê bide me jî, em divê ku di çerçoveya hebûnê a heyî û bûyî de wê aqilê wê werênina ser ziman. Li vir, bi vê rengê bi gotinkirinê re wê weke levkirina aqil û hebûnê, wê rewşek xwe bide dîyarkirin. Li vir, levkirina aqil û hebûnê ku wê weke renekê levkirina nava kirde û gotinê bixwe jî wê xwe bide dîyarkirin, wê li ser ziman re bi wê levkirinê re wê bike ku ew têngînekê bide me. Levkirina ziman û aqil, wê bi hebûnê re, wê di hebûna aqilê hebûnê a tîrê ser ziman de jî wê weke levkirina di nava aqil û hebûnê de wê xwe bide nîşandin.

Levkirina aqil û hebûnê wê, weke aliyekî ku mirov bike ku wê li ser wê bihizirê bê. aqil, wê hebûnê bîrê ser ziman. Ziman jî wê aqil bîrê ser ziman. Di vê rengê hanîna ser ziman de wê hebûn, aqil û ziman, wê li dûv hevdu, wê xwediyê têngîneka ku wê ji hevdu wê bidina me bin. Em dema ku li gotinên ziman, dinerin, em dibînin ku wê gotin ji kirdeyê û darêjka wê, wê pêk werê. Li ser wê re wê kirde, weke têngîneka aqilî a jîyanî bê. Her wusa, wê bi gotinê re salixkirin, binavkirin û têngiştin wê were kirin.

Li vir, berî ku em di mijara aqil û hebûnê de kûr bibin, divê ku mirov hinekî li ser ziman û aqil, pêşî hinekî kûr bibê. Ev rewş, wê weke aliyekî giring bê. Li vir, salixkirina gotina û lêkerîya wê, wê bix we re wê têngînekê werênê ser ziman. Her nav, wê bi xwe re lêkerkirinek jî bê. Bi wê re wê her lêker, bi renekî navî jî wê xwediyê awayekê bê. Di vê çerçoveyê de wê, bi renekê û awayekê wê hevdu wê temem bike.

Gotin, wê ji aqilê hebûnê bê. Bo vê yekê, hebûn li jîyanê çawa heya û bi çi şêwayê ew heya, wê aqil wê bide dîyarkirin. Di çerçoveya destûra heyîna hebûnê de wê aqil bi hanîna xwe re wê xwediyê heman reng, wate û pêşketinê bê. Wê pêşketina wê, bi heyînê re wê xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de bi aqil dema ku mirov hanî ser ziman, levkirina wê ya bi hebûnê re wê rastîyê wê bide dîyarkirin. Bi heman rengê, mirov ku hinekî bi şûn ve herê û li rewşa gotin û aqil binerê jî mirov, wê heman tiştê werênê ser ziman.

Î ro di ziman de mirov, bi gotinên wê re bi têngînên 'ne baş', 'xirab', 'baş', 'şaş', 'xelat', 'dûrûst', ''ne dûrûst' û hwd, mirov wê renekî fahmkirinê bii gotinê re wê bibînê. Ev rengê têngînê e darazî ku wê li ser wateyê re di çerçoveya

têgînên 'baş' û 'ne baş' de wê bi regekî dualîteyî wê hebe, wê rengê daraza mirov jî wê werênê ser ziman. Li vir 'baş' û nakû 'ne baş', wê li ser hebûnê re wê çawa wê were ser ziman? Rewşa têgîna bi gotina 'ne baş' û ankû 'şas' wê çawa wê bi hebûnê re wê b wate bibê. Têgînên wateyî ên weke 'şas'î û ankû 'xirab' û hwd, wê bi hebûnê re wê hebin û ankû wê tenê bi têgîna gotinê re wê hebin? Li vir, rengê salixkirinê, wê bi awayekî wê xwe li ser wateyê re wê bide dîyarkirin.

Li vir, divê ku mirov vê jî di dewama wê de werênê ser ziman ku wê têgîna 'şas' û ankû 'dûrûst', 'rast' û ankû 'xelat' wê bi zêhnê mirov re wê weke daraza mirov re wê bibê. Bo fahmkirina wê re jî wê, têgîna rengê gotinê wê xwe weke wê darazê wê bide dîyarkirin. Ev rengê hizirkirina mirov, wê li ser wateyê re wê weke darazê bê ku wê were ser ziman. Dema ku zêhn dihizirê, wê dageran weke gotinan wê bikarbênê. Gotin jî wê, bi hişkirina mirov re wê weke ancama hişmendî û ya razber bê. Ew hişê ku wê bi gotinî wê razber wê xwe jî dîtîn, tişt û heyînê wê bi me re wê biafirê, piştî ku ew afirî û pê de wê ew bixwe jî weke heyînekê wê hebe. Piştî ku ew hişê tiştê bi razberî afirî, wê çendî karibê wê tişt, hebûn û rewşa ku ew hiş weke hişê wê afirî ya, wê êdî wê werênê ser ziman, ev wê di nava wê tişt û hişê de wê weke mijara fahmkirinê bê. Ew hişa razber ku ew afirî, mirov dikarê êdî ji wê, gelek rewş û têgînên din ên bi hişmendî ji wê biafirênê. Her gotin, wê çendî wê tiştê ku ew wê tenê ser ziman, wê werênê ser ziman? Di aslê xwe de wê li vir, wê bi wê xwe wê weke biriqînê bê û hwd, wê hişna din jî wê wê bide derhanîn ji xwe. Bo vê yekê, her hiş û ankû aqil, ew tiştê ku ew wê tenê ser ziman, wê ne tenê ew bê. Wê hinekî jî li ser wan tîpên wê gotinên ku ew dihên cem hevdû bi deng û wê wateya ku ew bi xwe diafirênin re bê û ankû bi ew li ser biriqîna bi wateyê re wê bide dîyarkirin. Rewşa fahmkirinê, li vir, wê hertimî weke mijaraka tevlihev a rewşî bê. Her tiştê ku mirov ew fahmkirin, wê ji aliyekî ve wê weke ya ku ew ne hatî fahmkirin jî bê. Ew razberîya gotinî, wê bi vê rengê wê bi neşemberîya xwe re wê têgîna wê fahmkirinê ku ew ne hatîya fahmkirin jî wê bi xwe re wê biafirênê. Her rewş, wê tenê bi wateyekê wê newê ser ziman. Minaq, dema ku ez bêjim pirtûk li ser masayê ya, bi wê re wê ne bi gelekî re wê xwe di mejiyê min de bide dîyarkirin ku masa di bin pirtûkê de ya. Ev rewşa 'masa di bin pirtûkê de ya' wê weke kirdeya vêşarî a gotina 'pirtûk, li ser masayê bê.' Di vê çerçoveyê de çendî ku gotina 'pirtûk li ser masayê ya' ku weke salixkirina tiştêkî bê, wê ew tenê rewşek bê. Ji aliyekî din ve, pirtûk li ser kîjan masayê ya. Yanî kîjan pirtûk li ser masayê ya. Wê di hundurê wê gotinê de wê weke têgîna ku ew ne hatina bi gotinkirin û ankû weke kirdeyna vêşarî wê bi gotinê re wê hebin. Wê rewşa gotina 'pirtûk, li ser masayê ya, wê tenê têkiliya wê bi van rewşên din ên bi wê re wê têkildar wê hebe. Wê li ser wê re wê weke rewşeka afrînerîya mejiyê me, wê xwe bide dîyarkirin ku mirov wê kifş dike. Her rewşa ku mirov weke ku wê salix dike û tenê ser ziman, wê weke ku ew ji aliyê wê yên din ve jî wê bi vê

rengê wê hebe. Di her rewşê de mirov dikarê wê bihizirê. Minaq wê di rewşa pirtûk û masayê de wê zêhnê mirov wê ji rewşa ku pirtûk li ser tê dîtin wê hiş bike ku pirtûk li ser masayê ya. Wê vê ji aliyekî ve wê hilde li dest. Tenê ji aliyê pirtûkê ve dihilde li dest û dibêjê 'pirtûk, li ser masayê ya.' Lê ji aliyê masayê ve, wê bîrê ser ziman ku masa, di bin pirtûkê de ya. Ev jî, wê weke aliyê wê gotina 'pirtûk, li ser masayê ya' salixkirî bê. Lê aliyê wê yên din jî, wê weke 'masa di bin pirtûkê de ya, wê weke kirdeya vêşarî wê hebe. Bi wê re wê, bi heman rengî, dema ku mirov got ku 'masa, di bin pirtûkê de ya', wê gotina 'pirtûk, li ser masayê ya, wê weke kirdeya gotinê a vêşarî ku ew bi heman rengê ne hatî bi navkirinê wê hebe. Li vir, rewşa ku ew heya bi masa û pirtûkê re wê li vir, bi rengê dîzaynkirina wan re wê çerçoveya zêhnî wê bi xwe re wê biafirênê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî bibêjê ku wê herdû gotin jî hem ya 'pirtûk, li ser masayê ya' û hem jî ya 'masa, di bin pirtûkê de jî ya, wê li gorî rewşa ku ew tê dîtin wê xwedîyê vacaka rewşî bê. Em bi heman rengê, pirtûkê li şûna ku dênina ser masayê, pirtûkê dênina bin masayê weke rewşa pêşî û ankû kirina me ya pêşî û piştî em bêjin "pirtûk di bin masayê de ya." Wê bi wê re wê rewşa pirtûkê a di bin masayê de wê were dîtin. Lê bi wê re wê were kifşkirin ku masa jî li ser pirtûkê ya.

Rewşa hebûna pirtûkê li ser masayê û ankû li bin masayê, wê weke rewşek hebûnî ya ku ew bi heyînî hatîya kirin û tê dîtin bê. Li vir, wê ji wê kirinê, wê zêhnê mirov wê kifş bike ku pirtûk li ser masayê ya û ankû li bin masayê ya. Ew têgîna 'li ser' û ankû 'li bin' ku ew dihê salixkirin, wê ew weke rewşek teybet a hişmendî bê. Lê ew rewş, bo ku mirov wê wusa kifş bike, bi nerîne mirov re mirov dibîrê ku pirtûk, li ser masayê ya û ankû pirtûk li bin masayê ya. Ev tê dîtin. Ji wê dîtinê ev tê hanîna li ser ziman. Lêkere 'bi li ser masayê ya' re wê bi rewşa ku pirtûk li ser masayê ya re wê xwe bide hanîn li ser ziman. Li vir, ev rewşa hebûnî heya ku mirov divê ku wê li vir kifş bike. Mirov, bi gotinê wan tîrê ser ziman. Gotin, ew bi wê rengê hatîya hanîn li ser ziman. Li vir, em li ser gotinê jî tiştekî li vir bi vir ve girêdayî werênina ser ziman. Gotin, weke 'dîtina' mirov a zêhnê mirov a. Li vir, di aslê xwe de ya ku wê bibîrê ne gotin a, wê dîtina mirov a zindî, bi hiş û hatî bi gotinkirin bê. Mirovek ku ew di mejîyê xwe de ew bi gotin a, wê bi gotinên mejîyê xwe re wê werênê ser ziman. Ew bi hişmendîya xwe dihênê ser ziman. Lê piştî ku mirov mir, wê ew hişmendîya wî ya li ser gotinê re ku ew tê ser ziman jî wê bi mirina wî re wê ji holê wîda bibê. Rengê salixkirina wî ya di dema ku ew li jîyanê bû a gotinan, wê li vir, weke rewşek teybet bê. Hişê ku ew werênê ser ziman wê bi wî re wê wîda bê. Gotin, ji xwe ew weke hişekê ku ew ji yê yê ku ew hatîya salixkirin a. Lê weke ku ew bi gotinên ziman re ku wê bê malê gelek mirovan, wê êdî ew hiş û ankû gotin wê bê weke hiş û ankû gotinaka hevbeş. Rewşa gotinê û wateya wê, wê weke mirovekî ku ew heya lê zimane wî nîn a û ew nikarê gotinekê jî bi lev bike. Bi

deng, dema ku wan dengên gotinê di bihîzê jî wê ew weke dengekî ku ew wateya wê nizanê û ankû bê wate wê li wî wê were.

Rewşa gotinê, rewşek teybet a. Bi gelemperbûna wê ya di nava mirovan de wê bê weke hişek hevbeş. Dema ku mirov di mejiyê xwe de salix bike ku ew dema ku telîya xwe dirakê ew azmanan nîşan dike, wê demê wê ev tenê ew zanibê. Lê dema ku wî li cem gelek mirov telîya xwe bi azmanan ve kir û gotinan azmanan bi lêv kir, wê mirovên li dora wî, wê fahm bikin ku wî bihizirin ku ew azmanan nîşan dike. Bi wê nîşankirinê re wê ev gotina 'azman' jî wê weke wê rewşa ku ew dike wê di mejiyên de wê cih bigirê. Lê gotina azmana, wê çawa di mejiyê wan de wê azmanan werênê ser ziman. Ev, wê li ser têngînek û dîtînek şenber a bi hişbûyî re wê bibê. Ew dîtina şenber ku ew hat salixkirin bi wê gotina 'azman' re wê hingê wê ew weke navê azman bê. Li vir, gotina 'azman', weki din wê weke dagerek bêwate bê. Minaq, mirovekî kurd, dema ku gotina 'azman' bihîst, wê zanibê ku ew bahse azmanan tê kirin. Lê mirovekî kurd ku ew zimanê kurdî nizanê û wateya gotina 'azman' nizanê, wê dema ku wî gotina azman bihîst, wê nizanibê ku ew gotin bahse azman dike. Dibê ku ew gotin, di zimanê wî mirovî de bi awayek û wateyek din hatibê salixkirin. Dema ku wî mirovî ew gotin bihîst, ib heman rengê, wê li şûna azman, wê ew tiştê ku wî bi gotinê re salixkirî di zimanê wî de wê ew were bîra wî.

Li vir, li ser vê rewşê re em gotina "ziman, aqil pêş dixê" em wê hinekî di vê çerçoveyê de li wê bihizirin. Ev, wê weke aliyekî din ê vê rewşê bê. Ji vê rewşê mirov fahm dike ku wê gotin, salixkirina wê teybet bê. Wê kesî bê. Piştî ku ew hat hevbeşkirin wê civakî bê. Lê li vir, gotin û ankû ziman wê, aqil pêşbixe. Li vir, ev rewş, dema ku mirov li wê dihezirê, her wusa mirov bi wê re vê jî kifş dike ku wê gotin bixwe weke 'hişekê' bi zêhnê mirov re bê. Mirov, ew salixkirîya. Ev jî, bi wê re bûya. Rewşa salixkirinê, wê weke rewşek teybet bê. Li vir, rewşa gotina 'ziman, aqil pêş dixê', wê weke rewşeka teybet a li ser wê salixkirina gotinê a mejiyê mirov re bê. Ev jî, ku em wê salixkirinê weke 'aqil' wê salix bikin û werênina ser ziman, wê rewşa ew hişkirina me, wê bê aqil. Rewşa fahmkirina aqil, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka ku ew bixwe di salixkirina wê de wê mirov wê pirr zêde wê bikeve zorê de. Li vir, ziman û aqil, wê ji aliyekî ve wê hebûna weke du aliyên madalyonekê bin. Aliyek, weke ziman a. Aliyê din, ew hişê bi gotinê ya. Em dema ku ji aliyê aqil ve dihezirin li rewşê gotin weke dagerekê wê di nava wê hizirkirinê de wê weke ku wê xwe xawr bike. Her wusa, wê bi wê re wê weke rewşa aqil wê derkeve li pêş. Lê li vir, ji aliyê ziman ve, ew gotina, bi kirde ya, salixkirina wê ya bi rewşê re wê wateyê bi xwe re bîne û **hwd**. Em dema ku ji aliyê gotinan ve binerin, wê ew têngî bi me re çê bibê ku mirov bi gotinan li hebûnê dinerê û bi gotinan hebûnê dibîne. Mirov, rastî bi gotinê hebûnê dibîne? Li vir, em dema ku vê bipejirênin, emê hebûna hebûnê a heyî li berçav emê wê înkâr û red bikin. Bo vê yekê, em

nikarin vê yekê bi vê rengê bibêjin. Li şûna wê, em dikarin bêjin ku em hebûnê dibînin û bi wê dîtina xwe re bi gotinê dikin. Her wusa, bi wê rengê wê di nava wê hebûnê û wê gotina bi gotinkirinê de wê têkiliyeka bi gotina hiş a bi mejiyê me re wê **hebe**.

Li vir, li ser hebûna hebûnê re mirov divê ku hinekî din jî li ser ziman re kûr herê. Her wusa, fahmkirina bi ziman, wê çendî karibê cihê wê tişt û ankû hebûna ku ew bi hiş û gotinê hat fahmkirin bigirê. Dema ku mirov bibêjê, mirov wê bi gotinê hebûnê bibînê, wê çaxê, mirov hebûna hebûnê a li jîyanê înkare dike. Wê red dike. Lê di wê rewşê de jî çendî ku ew were redkirin û înkarkirin jî wê hebûnaka ku ew hişê gotinê û fahmkirina wê, ji wê bûya, wê ew hebe. Ev hebûn, mirov dikare wê weke neyî bihasibênê û wê tûna bihasibênê? Li vir, çendî ku mirov hebûna hebûnê herê bike jî, lê dema ku mirov wê tenê bi fahmkirina gotinê fahm bike, wê hingê, ew gotin bi wê hişê hebûnê ê ji wê, wê weke ku wê li şûna wê êdî wê bicih bibê. Weke ku mirovekî xiyelek, li şûna yekî ku ew li jîyanê dijî, cih bi gûharênê û bijî wê lê were. Ev jî wê, ji aliyekî ve wê rastîyê bi serî ve berjêr bike. Hebûna ku ew li jîyanê heya, çendî ku wê piştî wê di demê de wê winda bibê jî, ew heya. Ew di demek demê de bûya. Ew mirov dikare wê bi vê rengê wê werênê ser ziman.

Rewşa ziman, dema ku mirov wê weke hişê hebûnê a ji wê hatî derkkirin ku mirov wê hilde li dest, wê ji rewşa hişmendiyeka hebûnê wê zêdetir wê xwediyê wateyekê bê. Rewşa zimên, li vir, divê ku mirov bi rastîya wê re baş fahm bike. Ziman, ew bûna hebûna wê, wê weke ku wê li ser dagerên weke tîp û piştî gotinê re wê hişê weke pêşnûmeyekê wê bike ku wê bide dîyarkirin. Her wusa, wê ziman, ji wê hebûnê wê weke pêşnûmeyekê bê. Lê ziman, wê çandî karibê wê rewşa weke pêşnûmeya hebûnê re wê bi xwe re wê karibê werênê ser ziman. Ziman, bi gotinên xwe re wê weke heyîna hişê bê. Ziman, bi gotinên re wê şewayekî aqilê kirinê jî wê bi xwe re wê bide nîşandin. Ew dagerên bi gotinê, wê rewşa hişê wê bide dîyarkirin. Li vir, pêvajoya ji hebûnê bi ber hiş û piştî ew hiş ku wê bi gotinê di jîyanê de wê were bi dagerkirin û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide hanîn li ser ziman. Rewşa dagerîya gotinê, wê di çerçoveya wê hişê de wê bi dîtina û dîmenê hebûnê re wê darêjkê wê bi wê re wê biafirênê. Darêjk, wê ji aliyekî din ve wê bi gotinê re wê bi du rewşên giring wê hebe. Rewşa pêşî ew a ku ew weke rengê gotinê ya. Rewş duyem jî ew a ku ew di gotinê de wê weke ku bihişê bê. Ev jî, wê têgîna gotinê û kirdeyê wê bi hevdu re di dualiteyê de wê bide hanîn li ser ziman.

Rewşa gotinê li vir, divê ku mirov wê bi vê rengê bi darêjkê re wê bi hebûnê re ku wê dihênê ser ziman, divê ku mirov vê yekê jî bi wê re baş fahm bike û werênê ser ziman ku wê darêjk, di 'rastîyê' de wê weke pêşnûmeyekê wê hebûnê bê. Lê wê bê weke pêşnûmeyekê ku ew ew di derbarê xwe de bi hiş a. rewşa têgîna kirdeyê wê vê rastîya wê werênê ser ziman.

Gotin û hişê hebûnê, wê weke pêşnûmeya hebûnê bin. Her wusa, di rastîyê de wê gotin wê weke hişê wê hebûnê bê. Dema ku hebûn nebê, wê ew gotin jî nebê. Lê di rastîyê de wê wusa bê. Wê ew gotin nebê? Di rewşeka ku di gotinê darêjk bi hiş bibê, wê ev rewş weke ku wê gûmanekê bi mirov re wê bide çêkirin. Lê emê karibin bi ser wê gûmanê ve werin. Di vê rewşa bi hişbûna wê hişê hebûnê wê hinekî li vir, hem ji aliyekî wê rastîya afrînerîya di zimên de wê bînê li holê. Li aliyê din jî, wê rastîyên têngînê en weke estetîkê, çand, felsefeyê, metafîzîkê, rewîstê, olzanîyê û hwd jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ev wê weke afrînerîyna wê hişê têngîna hebûnê a di gotinê de bin. Lê ew hişê ew afrînerîyên ku ew çêkirina, wê di jîyanê de wê minaq û rastîya wan tûna bê. Wê, ew ji wê rewşa afirandinê wê biber jîyanê ve wê di pêvajoyek afirandinê de bê. Her wusa, hizirkirin û pêşxistina tiyatroyekê, nivîsandîna romanekê ji xiyalên xwe, çêkirina pêşnûmeya avahîyekê bi têngîna awadanîyê û ankû 'mîmarîyê' û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke ancama wê bin. Li vir, ev rewş, vê jî didîna dîyarkirin ku wê bi rastî ziman, weke kargeheka ku ew bi vê rengê wê ji xwe bide afirandin bê. Ev rewş, wê bike ku ziman bi wê têngîna 'hebûna hebûnê' a bi xwe re ku ew bi wê re bijî. Ew têngîna hebûna hebûnê ku zimên ew di xwe de girtîya, ew derxistîya têgihîştinê û hişê wê pêşxistiya û wê hebûnê weke wê diafirênê. Ev hebûna têgihîştî, wê weke hebûneka bi pêşnûme û gotin a di zimên de bê. Wê ew weke rastîyekê wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa, wê ew hebûn, wê weke hebûnekê wê hebe. Çendî ku wê weke hebûnekê wê hebe jî wê, weke wê minaqe me ya li jor bi rengê mirovê xiyalî ku ew li şûna yê ku ew di jîyanê de dijî ku wê cih bigûharênê, wê di rewş û rengê pêşketinê bi vê rengê de wê rewşa hebûna di jîyanê de a ku ew heyî yan wê bike weke xiyalekê û yan jî wê ziman, wê ew wê hebûna xwe ya ku wê bi hişkirî wê bi bi hebûna di jîyanê de re wê cih bide gûharandin. Di vê rewşê de wê ew hebûna di jîyanê de jî wê di rewşek xiyalî de wê xwedîyê têngînekê bê. Wê di wê rewşa heyîna xwe de wê têngîneka nebûnê jî bi vê rengê wê weke kirdeyek vêşarî wê bi wê têngînekê re wê bide jîyankirin. Ev têngîna weke kirdeya vêşarî, wê ew weke xiyaletekê de wê li hebûnê wê serdest bê. Ankû wê bi aqil û hiş, wê bike ku ew serdest bibê. Rewşa hebûna hebûnê, li vir, wê êdî ew bi gûman bibê û wê bikeve berlêpîrsîna têgihî a mejî de. Ev jî, wê temenê w têngînê bê ku mirov werênê ser ziman ku 'mîrov, hertîştî bi ziman dibînê.' Ev têngîn, wê çendî rast bê? Li vir, bêtûman, rewşa ziman, bi hiş re wê di çerçoveya fahmkirinê de wê navendî bê. Di serî de divê ku mirov vê yekê werênê ser ziman. Lê ev navendetîya wê, divê ku ew bi me hebûna hebûnê nede wînda kirin. Ji jîyanê û hebûna jîyanî, têkiliya mirov nede qûtkirin. Ev rewş, wê weke aliyekî wê yê giring bê ku mirov divê ku wê werênê ser ziman. Ber ku wê ziman, weke heyîneka ku ew bi hiş re weke hebûnaka zindî, wê karibê bi hiş di nava xwe de wê bi afirênê. Ev jî, wê ji aliyekî ve wê têkiliya bi jîyanê û hebûna wê re wê bide birrîn. Li vir, em divê ku vê yekê jî weke aliyekî giring wê werênîna ser ziman ku wê ziman, li vir, bi rewşa wê ya

hiş ku ew weke zindîya, wê ji vê aliyê ve wê karibê wê təkiliya mirov ji jîyanê jî qût bike. Li vir, wê ziman êdî wê xwe weke hebûnê, wê bi têgîneka hebûnî wê werênê ser ziman. Ziman û hebûn, wê karibê bibê wek hevdû? Ziman, raastîya hişê hebûnê a ku ew ji wê hatîya derkkirin a.

Her ziman, di nava xwe de xwediyê rewşeka sazûmanî a nava xwe ya teybet a. Di vê çerçoveyê de wê li ser wê sazûmana wê re wê rengê fahmkirin, derkkirin, têgihiştin, hişkirin, bi watekirin, rastkirin û hwd, wê bi wan teybetîyên xwe wê bike. Ev jî wê, di jîyanê de biriqîna wê, wê weke cudahîyên ji hebûna zimanan jî wê xwe di jîyane civakan de wê bide dîyarkirin. Wê ev rewşên nava her zimanê wê ji zimanên din wê karibê cudahîyê bide nîşandin. Ev rewş, wê weke rewşa teybet a zimên bê. Her ziman, wê derfeta hizirkirinê û rewşa bihişkirina hebûnê wê bide me. Di vê çerçoveyê de təkiliya mirov û hebûnê wê bi vê rengê wê bihiş wê dênê. Ew hebûna di jîyanê de weke dar, kevir, zindiyên weke sawal û ajal ên ku hena, ku em ne xwediyê wê zimanê û fahmkirin û hizirkirina bi wê zimanê re jî bin wê ew hebin. Yanî ew hebûn, wê ne bi zimanê re hebin û ne jî wê nebin.

Ziman, li vir, rewşa wê ya teybet wê pêşî wê bi hişkirina wan hebûnan wê destpê bike. Em bi mejiyê xwe re dema ku weke ku em çêlekekê û ankû gayekî dibînin û wan bi hiş dikin û wan dimejiyê xwe de qayd dikin, ew ber ku di jîyanê de hena û em wan dibînin. Lê piştî ku me ew hişê wan ji wan derkkir, mirov wê ew hişê wan tenê weke hişê wan wê hebe. Bi awayekî afsûnî ku ew hizir di serê me de heya û em weke wê hizir dikin ku em bibêjin 'bibe!' wê çêlekek din weke wê, wê di cih de en afirê ji wê hizra me ya ku hişê wê ya û wê newê dunyê. Têgîna afsûnê, wê ji aliyekî ve wê rengê rastîya afirandina di mejiyê mirov de ku ew xwe li ser zimanê re dide dîyarkirin jî wê bîrê ser ziman. Afsûn, wê bi xwe re wê tiştêkî bide nîşandin. Ew jî ew a ku hiş, di nava xwe de çendî gihiştîya astek afirandinê. Her wusa, rengê hêza afirandinê a hiş, wê xwe bi têgîna afsûnê re wê bide nîşandin. Di nava têgîna afsûnê û di çerçoveya hizirkirina wê de wê b vacekê, mirov karibê di mejiyê xwe de her tiştî biafirênê. Wê sînorê afirandinê wê nebê. Wê hertişt, wê bi wê re wê karibê were li holê wê bi darêjk bibê. Hinekî jî wê têgîna afsûnê wê, rewşa afirandina bi darêjkî wê bi me re wê werênê ser ziman. Lê fahmkirina wê, wê pêşî temenê afirandina wê ya di mejî de wê bide mirov. Her wusa mirov wê di mejî de bi xwe re derk dike. Ev rewşa, ku mirov ew bi hiş derkkir û pê de wê di jîyanê de wê bi rewşên din re wê xwe bide dîyarkirin. Mirov wê di mejiyê xwe de wê êdî wê afrînerîyê li ser wan hebûnan re wê bide çêkirin. Ew hebûn, pêvajoyên wan jîyankirin û zabûn û zêdebûna wan û hwd, em bi çavê xwe dibînin.

Di vê çerçoveyê de em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê bi hebûnê re wê sazûmanaka xwezayî a heyînî wê hebe. Her wusa, her zindî bi rengê xwe heya. Her hebûn weke xwe heya. Çêlekek, ku ew heya, em nikarin wê weke gayekî bihizirin. Jineka ku ew di jîyanê de heya, em nikarin wê weke

mêrekî bihizirin. Bi heman rengî vajî van rewşan jî wê rast bê. Her tişt û hebûn wê weke xwe wê hebe. Wê di vê çerçoveyê de wê pêşketin û pêşveçûna xwe ya di jîyanê de wê bide domandin.

Hiş û hebûn, li vir, wê bi demê re weke ku mirov bi rewşa hişkirina bi ziman re wê bibînê wê hevdû biafirênin. Afirandina hişê, wê teybetîya wê li şûn ya hebûna heyî a jîyanî bê. Hebûna heyî a jîyanî, wê xwediyê rengê afrînerîyê a bi xwezaya xwe re bê. Lê ya hiş, wê bi şewayê li ser darêjkê û rengê hizirkirina wê re bê. Minaq, ji axê çêkirina 'kerpîç'an, çêkirina malan û ankû xanîyan û hwd. Hiş, wê piştî wê, vê hêza afrînerîya xwe wê zêdetir bike. Minaq, di roja me de radîo, tv, înternett, bernemeyên înternettê û hwd. Ev rewş, wê bi demê re hêza afirandina hişê a bi ziman re wê bide diyarkirin. Lê divê ku mirov vê jî di dewama wê de werênê ser ziman ku wê çavkandîya wê afirandîniya hişmendî, wê darêjka hebûnî a jîyanî a li jîyanê bê. Weke ku çawa ku mirov, bi têgîneka ku mirov dikarê 'li pêşarojê hizirînê' bike, wê bi wê re wê ev jî wê xwe bide diyarkirin. Hizra 'hizirîna li pêşarojê', wê têgîneka hişmendî a afrîner bê. Ti minaqên wê nîn li ber mirov. Lê mirov ji rewşa jîyane demên bûhûrî û ya wê dema ku mirov di wê de dijî, dike ku hizirîna di derbarê pêşarojê de pêşbixe. Di vê çerçoveyê de wê bi demê re wê li ser wê rewşa afirandinê re wê ev jî bê dîtî ku wê 'hiş, ji nava xwe diafirênê. 'Têgîna kifşkirina wê afrînerîya hiş a bi gotinan re wê, li ser darêjkê re wê xwe bide diyarkirin. Li vir, di vê rewşê de dema ku hiş digihê asteka afirandinê bi xwe re wê giringîya pêşketina ziman û bi wê re afrînerîya wê, wê xwe li ser wê rewşê re wê bide diyarkirin.

Li vir, çendî ku wê ziman û hiş, li vir, di çerçoveyekê de wê xwediyê wê rengê pêşketinê jî bin, wê têkiliya ziman a bihebûna jîyanî re wê kêmbibê. Wê ew têkilî tenê bi şewayekî li ser wê rewşa hişê diafirênê re wê bimênê. Her hebûna ku wê hebe di jîyanê de wê hişê ku ew diafirênê wê li wê jî wê bihizirê. Wê bi wê hizirkirinê re wê bi hizreke afrînerî wê hebûnê derk bike. Çerçoveya sazûmana zimanî wê bi rewşa hişê afrîner re wê zêdetirî wê giringtir bê. Her wusa wê bi wê re wê sînorê wê afirandinê wê ew sazûmana zimanî a heyî wê bide diyarkirin. Hebûna ji hiş û hişê ji hebûnê, wê di vê çerçoveyê de wê bi wê sazûmanê re wê ji hevdû wê biafirin. Her çend ku wê hiş di nava xwe de wê biafirênê û wê bi darêjk bike, wê piştî wê afirandina ku ew kirî û bi darêjkkirî wê bihiş jî bike. Ev jî wê hişê hişê bê.

Li vir, li ser wê têgîna afrînerîya hiş re divê ku hinekî din jî kûr herin û li ser wê darêjka ku wê afirand, wê çendî bi wate bê di jîyanê de? Wê di jîyanê de wê weke ku wê beremberê wê nebê. Dibê ku hinek rewş, tişt û heyîn, bi şibîna wê xwe di mejî de bidina têkilî kirin. Lê ew hebûna wê di jîyanê de nebê. Dema ku ew hebûna wê di jîyanê de nebê, wê çaxê, mirov dikarê wê weke 'bêwate' û ankû ji aliyê hebûnê ve vala ya, wê werênina ser ziman. Her têgîn û hişa ku ew hat hişkirin û bi darêjkkirin, wê ne vala bê. Wê ne bêwate bê. Tenê wê ew hebê ku em wê wateya wê dizanîn û yan jî nizanin bin.

Li vir, di vê çerçoveya hişê afrîner de wê bi qasî sazûmana zimên wê xêv, wê giringîya wê, wê xwe bide hîskirin û dîyarkirin. Ber ku wê mirov, bi hezaran salan xwediyê mejiyekî ku ew dijî û di xwe de digirê bê. Mirov, temenê wî, ku em ji aliyê fizyolojikîya laşê wî ve hildina li dest, wê weke mirovekî roja me ku ew dibê, mazin dibê û piştire dimirê bê. Lê mejî, wê di rewşekê de wê bi her girtinên xwe re wê biawayekî rakendî wê xwe bide domandin bi demê re. Ev jî, wê di temenê wê afrînerîya hişê me de wê rewşeka ezmûn û fêrê a dîrokî a bicih bike û wê biafirênê. Di vê çerçoveyê de wê ew dîtî û fêrbûnên me, wê hertimî wê di wan afirandinan de wê hebin.

Ev rewşa hişî ku wê bi ziman û sazûmana wê re wê mirov li ser hiş re wê di jîyanê de wê bide meşandin, wê bi wê re wê giringîya ziman û fahmkirinê bi hevdû re di nava sazûmana zimên de wê bide dayîn hîskirin. Di vê çerçoveyê de wê ziman, ji rewşek têkilîdanînê zêdetir wê bi hiş re wê xwediyê wateyê bê. Di aslê xwe de têgîna kifşkirina metafîzîkî a hebûnî di vê çerçoveyê de meşîna wê ya di wê hişê de wê ji aliyekî ve temenê kifşkirinê wê bê. Metafîzîka hebûnî, li vir, wê bi hiş re wê bi gotinên zimên re wê di rê de wê bimeşê. Di vê çerçoveyê de bi gotinî û darêjkî kifşkirinê ku wê hin bi hin wê bibin, wê di vê sayê de wê **bibin**.

Hebûna ku ew heya, dema ku aqil ew hanî ser ziman, divê ku aqil wê bi rastîya wê re wê were ser ziman. Di nava aqil û hebûnê de levkirin, aheng û hemanîti, wê her wusa, wê rastîya bi hevdû re a aqil û hebûnê wê bîrê ser ziman. Destûra hebûnê a jîyanî, dide nîşandin ku dema ku ew bi aqil hat hanîn ser ziman, ew bi rastîya wê re were hanîn li ser ziman. Wê hingê ew gotin, wê rastîê bîrê ser ziman. Bi heman rengê, aqil ew rastîya ku wê dibîrê wê bi heman awayê wê bi gotin bike. Li vir, levkirina di nava gotin û aqilê de wê, levkirineka di nava aqil û hebûnê de jî bê. Mirov dikarê di vê çerçoveyê de jî wê têkiliyê dênê û wê bîrê ser ziman. Ziman, wê hertimî wê bi xwe re wê têgînê bi me re bide çêkirin ku wê dunya ku em di wê de dijîn wê cuda bê. Lê wê ne tenê dunya wê cuda bê, wê ev rewş li ser pêşketina bi demê re a bi gûharîna hebûnî re bê. Li vir, rewşa têgihkirin û derkkirina dunya derve, wê xwe bi zimanê me re wê bi gotin bike û wê werênê ser ziman. Her ziman jî wê xwediyê pergale xwe ya zimanî û rewşa hanîna li ser ziman bê. Her wusa, di rewşa hanîna li ser ziman a dunyê û rewşan de wê bi gotinan re wê li ser ziman re jî wê cudabûn wê xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê têgiha zimên, wate û rengê wê, rengê dahûrkirinê ku wê li ser rengê gotin û wateyê û levkirina wan re wê xwe bide dîyarkirin û hwd re wê xwe werênê ser ziman.

Ziman, ji aliyekî ve çendî ku ew hebûnî ya, wê weke heyîn û hebûna dîrokî, çandî û civakî bê. Ziman, wê hem kifş bike û hem jî wê biafirênê bi aqil. Di vê çerçoveyê de wê ziman, wê xwediyê rastîyeka jîyanî bê. Ziman, li ser wê afirandina xwe re wê vî rewşê jî bi xwe re wê bike berlêpîrsînê de ku wê çendî wê rastteqînîyê wê bîrê ser ziman. Di vê çerçoveyê de zimanekî ku ew xwediyê

karîn û sîyane afirandinê ya, wê tenê bi kifşkirinê re wê ne bi sînor bê. Dema ku wê bi wê re ne bi sînor bê, bi wê re wê vê jî bide dîyarkirin ku wê ziman, wê ne tenê hanîna ser ziman a rastteqînîyê jî bê. Bi wê re wê temenekî afirandinê jî bê. Li vir, ziman, dema ku wê afirandinê dike, bi wê re wê rastteqînîyê wê çawa wê kifş bike û bêtê ser ziman. Her wusa, wê çawa wê bibînê. Ziman, dema ku ew di nerîna afirandinê de li rasttqînîyê bînerê, wê ew rasttqînîya ku wê hanî ser ziman, wê ne rasttîyeka heyînî a jîyanî a ku ew heya bê. Wê li vir, ew rastteqînîya hebûnê, wê ziman wê weke kirdeyeka wê afirandina xwe wê bêtê ser ziman. Lê di aslê xwe de wê ev jî wê bê weke têtîneka 'rastteqînî' a ku ew hatî afirandinê. Li vir, rewşa ziman û ya afirandina wê, divê ku mirov wê baş fahm bike. Ev wê karibê, mirov ji jîyanê û hebûnê dûr bike. Çendî ku wê hîmê wê, ji hebûna heyî jî bê, wê hebûna xwe ya ku ew 'diafirênê' wê bêtê ser ziman.

Li vir, fahmkirina bi ziman re wê têtîna fahmkirinê û ya têtîhkirin û derkkirina hebûnê wê bi xwe re wê bi vê rewşa xwe re wê ji aliyekî ve wê bike, berlêpîrsînê de. Dema ku ziman, ji rastîya hebûnê a jîyanî dûrket, wê bi vê rengê wê bandûra vê û rastîya vê dûrketinê wê bi ziman û gotinên ziman re wê, xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de zimanekî li ser kirdeyê û ankû bi gotinaka din li ser 'îdealîzmê' re pêşbikeve û zimanekî ku wê bûjenîya hebûnê li pêş bigirê û wê zimanê ku wê bi wê re wê pêşbikeve jî wê bi wê rengê û wê di wê çerçoveyê de bê. Rewşa ziman, wê xwediyê heyîna ku ew li gorî rengê aqil û pêşketina aqil a ku ew pêş dikeve bê. Wê bi wê re wê xwe bi rengê wê, wê werênê ser ziman.

Li vir, dema ku ziman, wê weke rastîyeka ku wê di hanîna li ser ziman a hebûnê re wê ji van alîyan ve wê xwediyê rengê bi pîrsgîrêk jî bê. Rewşa hanîna li ser ziman a hebûnê, pêşî dixwezê ku ziman dakevê li jîyanê û wê bibînê. Her wusa, ziman, li vir, li ser rewşa dîtina bi aqil re wê weke rexneya pêşî a ku ew ji mirov bigirê, wê ew bê ku wê bi têtîliya wê ya bi hebûnê re bê.

Ziman, li vir, divê ku mirov di rengê pêşxistin û bi wê hanîna li ser ziman de jî, bi wê re di vê çerçoveyê de xwediyê gûmanakê bê. Ev jî wê temenê wê bê ku mirov bi wê re rastîyê wê bike ku bi wê rastîya hebûna jîyanê bi wê re bibînê bê. Ziman, çendî dikarê wê rastîyê baş bibînê û fahm bike? Rewşa fahmkirina bi ziman, li vir, wê çendî bi hebûnê, wê ji vê aliyekî ve wê weke aliyekî ku em divê ku wê bikina berlêpîrsînê bê. Ziman û aqil, û berî wê aqil û hebûn, têtîliya wan ya li dûv hevdu a bi hevdu re wê li vir, weke mijaraka ku mirov divê ku wê hûr û kûr hilde li dest bê. Ev teher û dîyeleketîka hebûn, aqil û ziman a bi hevdu re divê ku mirov wê rast temenê wê dênê. Minaq, em vê tehere hebûn, aqil û zimanê, bi rengê vajî wê bi rengê ziman, aqil û hebûnê werênina ser ziman. Li vir, dema ku ziman li pêşîya aqil hat danîn û aqil jî li pêşîya hebûnê hat danîn, wê hingî ziman, wê bi wê afrînerîya xwe re wê rewşa dîtina xwe ya b hebûnê re wê bide dîyarkirin. Li vir, ev hebûna ku ew êdî wê bêtê ser ziman,

wê li şûna wê hebûna heyî bê, wê ew hebûna ku wê ziman di nava xwe de wê biafirênê wê li şûna wê bêtê ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de rewşa ziman, wê weke ku wê li vir were dîtîn, wê bi hanîna wê ya li ser ziman re wê rengê pêşketinê ji gelek aliyan ve wê bide dîyarkirin. Ji gelek aliyên din ve jî wê ziman, wê bi wê rewşa xwe ya teherî a vajî a weke li pêşîya aqil ziman û bi wê re li pêşîya hebûnê ku aqil dihê danîn re wê têkiliyeka wê ya ji jîyan û hebûnê qût wê hebe. Di vê rewşê de wê ziman, di rewşa mirovê ku ew bi aqilê xwe kêrî xwe tê bê. Wê di rewşeka ku ew pêwîstîyê bi dîtina rastîya jîyanê û fahmkirina wê nebînê de bê. Di vê çerçoveyê de wê li şûna ku wê jîyan û hebûn bi pêşketin, gûharîn û afirînerîyên xwe yên bi demê re wê bidina kifşkirin, wê vajî wê, wê têtînek bi sînor wê wê kifş kifşkirinê bike. Ya ku wê rastîya hebûnê, bi ya civak û jîyanê re wê ji pêşketina jîyanê dûr bike û wê pêşîya wê ya hanîna li ser ziman wê bigirê jî wê, ev rewş bê.

Fêrbûn, derkkirin û fahmkirin

Dema ku em ji fêrbûnê dest bi hanîna li ser ziman bikin, wê fêrbûna me ya ji jîyanê wê were qastkirin. Fêrbûna me ya ji hebûnê, wê bi xwe re weke aliyekî din wê xwe bide dîyarkirin. Fêrbûn û rastîya hebûnê mirov çawa dikarê wê bihevû re werênê ser ziman. Her wusa, fêrbûn bi demê re ew dibê, ew weke hiş a.

Di jîyanê de wê gelek tişt û hebûn wê bihevdû re wê hebin. Her tişta ku heya jî wê ji aliyê heyîna xwe ya bûjenî û ya têngînî ve wê were fahmkirin. Ev li vir, divê ku vê yekê werênê ser ziman ku rastî û ankû têngîna rastîyê, wê li vir, wê xwe weke gotinaka ku mirov divê ku wê baş hilde li dest û bike ku wê fahm bike. Rastîya rastîyê, wê bi têngîna giştî a felsefîkî wê weke ya hebûnê jî bê. Her wusa, têngîna hebûnê û ya rastîyê, wê di çerçoveya heyîna di jîyanê de wê xwe bi hevdû re wê werênina ser ziman.

Di nava rewşa ku mirov wê dijî û bi wê re rewşên ku wê bi jîyanê re wê bi heyînî w derkevina ber me, wê di vê çerçoveyê de wê di derbarê heyînê de wê têngînekê wê bidina me. Di nava jîyane ku em dijîn de wê, hewa, agir, av û ax wê weke bûjenna temenî wê hebin. Bi wê re jî wê mirov bi jîyane xwe ve wê bi van girêdayî wê jîyane xwe bide domandin. Mirov, bo ku bijî wê hewayê bistênê. Ankû wê hewayê bikişênê hundûrê xwe. Bi wê re wê dîsa bo ku bijî wê avê vexwe. Av, wê weke aliyekî ku wê jîyanê bide mirov. Ev rewşa avê û hevgirtina wê ya ku wê bi hevdû re weke nirxekê wê bi afirênin wê rewşa avê derxina li holê û wê bi wê re jîyan bidomê, wê weke aliyekî din ê ku wê bi hebûna zindiyî re wê were hildan li dest bê.

Bi rastî dema ku mirov dihizirê, mirov wê bi wê re çî werênê ser ziman. Di jîyanê de wê heyîn û neyîn, yekî û pirannîti wê di nava hevdû de wê derbas

bikin. Wê hevdû bi vebêjin. Em dema ku li jîyanê û herîkîna wê dinerin, em vê rewşê biawayekî vekirî wê kifş dikin. Minaq, navê mirov, wê weke navekî teybet bê. Lê ji aliyekî ve jî wê navê girseyekê bê. Dema ku mirov bahse mirovekî dike, bi wê re weke kirdeyeka vêşarî a wê bahskirinê wê bahse hemû mirovan jî wê were kirin. Mirov, li vir, wê weke gotineka hem teybet û hem gelemper bê. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê rastîyekê bê. Ji aliyê têgîn aqil ve dûaliteya têgîn a li ser wateyê re wê hinekî jî bi vî rengî wê xwe bi wê re bide dîyarkirin. Lê di nava mirov de wê cudahî weke rastîya ne wekhevdûbûnê bê.

Hebûn, deme ku were hildan li dest, mirov dikarê tenê ji aliyê hebûna wê ve hilde li dest? Ne, mirov nikarê hebûnê tenê ji aliyê hebûna wê ve hilde li dest. Ew hebûna wê, ku heya, wê bi wê re wê rewşa wê jî wê bixwe re wê bide dîyarkirin. Li vir hebûn, weke nirxekê wê xwe bide dîyarkirin li ser wê rewşa xwe ya heyî re.

Dema ku mirov bahse hebûnê dike, her wusa, heta roja me, wê hertimî li ser hebûnê re li nîşanak û ankû birhana wê ya ku wê weke hebûn dide dîyarkirin li wê dihê lêgerîn. Birhan, wê her tişta ku ew heyî wê bi wê xwe bê. Ew hebûna wê, wê bi rewşa wê ya heyî re wê nîşanaka herî mazin ya jîyanê bê. Ku ew heya, wê ew nîşanaka wê xwe bide dîyarkirin. Lê dema ku ew nebê, wê nîşanaka wê jî wê nebê ku ew xwe bide dîyarkirin.

Fêrbûna mirov a ji jîyanê wê gelek tişta di nava wê herîkîna wê de wê bi me bide fahmkirin. Mirov wê zanibê ku bijî. Bi wê re jî wê fêrbûna mirov a jîyanî ya bi hebûnê re wê xwe domandina mirov a di jîyanê de bê. Heta ku ev domandin hebê, wê jîyan jî wê biafirê û wê hebûn bi darêjkên xwe yên cûr bi cûr re wê biafirê û reng bistênê. Wê di vê çerçoveyê de wê şewayên nû wê derkevina li holê. Dar, di demsala xwe de wê şîn bibê û pel bigirê û wê piştire ku ew ji wê bê, wê fêkî bigirê. Lê ku ew demsala wê bûhûrt, wê ew dar weke ku ew zûwa bibê wê pelên xwe hemûyan wê bide weşandin heta demsala piştire a wê demê ku di sale piştire hat. Di vê çerçoveyê de wê dewrûdayimîyekê wê bi xwe re wê bijî û bide jîyandin.

Di vê rewşê de wê hertişt, wê sedema xwe bi xwe re wê biafirênê. Her wusa, wê bi xwe re wê ew wê bènê holê û bide dîyarkirin. Ev jî, wê dinava têkiliyên heyînî ên hebûnî ên di nava jîyane de wê bibin. Hebûn, dema ku mirov wê hilde li dest, wê wê ew çawa were herê kirin? Her wusa, em dema ku hebûnê bi her tişta ku ew di jîyanê de hena, wê wê çaxê, bi hemûyî re wê were hildan li dest. Em nikarin tenê ji 'mrov' re wê bitenê werênina ser ziman. Bi wê re jî wê sawal jî wê weke hebûnê wê hebin. Ew jî zindî na. Li vir, em ku hemûyan weke hebûn herê bikin, wê wê çaxê, divê ku mirov werênê ser ziman ku wê hemû jî weke hevdû xwediyê nirxîtyekê bin. Her tişt, wê bi xoslet û teybetîyên xwe yên navxweyî wê cuda bê. Wê di jîyanê de wê bi rengê jîyane xwe re wê cuda pêşbikeve. Sawalek, wê karibê, bi zindî bijî, rewşa xwe ya parastinê pêşbixe. Çend ku mejî û zimanê wê jî heya, wê nikaribê hizir bike û biaxifê. Divê ku

mirov vê rewşê bi hev girtin û dizayna pêwîstîni a genên wan û rengê levkirina wan re wê hilde li dest û fahm bike. Wê ew bo jîyane wê bê. Li vir, têgîna jîyanê, wê weke ku were dîtî wê di temenê fêrên me de bê. bo vê yekê, wê ne tenê fêrên me bin. Fêrên me, wê hinek girtinên ji wê bin.

Di rewşa hebûnê de wê wekhev dîbûn, cudabûn, dij bûn, pêşîbûn û piştrebûn, newekhev dîbûn û hwd, wê di çerçoveya wê herîkîna jîyanê de wê li gorî destûra jîyanê wê di nava hevdu de wê herîkîna jîyanê bi pêşketina wê re bidina dîyarkirin.

Tabî, dema ku mirov bahse fêrbûnê dike, wê di cih de wê di roja me de wê rewşa xwendin û ankû dibistanan wê were bîra mirov. Fêrbûn bi dîtî, bihîstin, destlêdan têj kirinê ya. Ev hemû wê bi mejiyê me re wê rewşê çê bike. Mirov, bi van rewşên girtinê ên weke dîtî, destlêdan, têj girtin û bihîstinê re wê xwedîyê mêyla fêrbûnê bê. Bi wê re wê gelek rewşên jîyanî wê ku hebin, mirov dikarê wan werênê ser ziman.

Mirov, weke zindiyekî ku ew xêva wî pêşketîya û bi wê re aqilê xwe pêşxistîya. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê bibêjê ku wê mirov, teybetîya wî wê bi pêşketina aqilê wî ê li ser xêv û hwd re bê. Di nava xwezayê de wê weke ku mirov bibînê wê gelek zindî wê hebin ku wê xwedîyê wan piyên mirov ên ku mirov bi wan xwedîyê girtinê bê. Lê bi wan re xêv pêşneketîya. Bi hinek zindîyan re xêvv pêşketîya lê bi hinekan re jî pêşneketîya. Lê her zindî wê di rewşa xwe de wê xwedîyê rewşeka fêrbûnê bê. Mînaq, mêşa hingiv, çendî ku ew ne xwedîyê xêvê jîya, lê wê xwedîyê şewayekî fêrbûnê ê ku ew bi wê re dijî û diafirênê bê. Sa(kuçik), wê xwedîyê şewayekî fêrbûnê ê bi rengê alimandinê bê. Çûk û ankû tayrik, wê xwedîyê per (bask) bin ku ew bifirin. Ev rewş hemû wê weke rewşna zindîyî bin. Weke van rewşan wê gelek rewşên din wê hebin. Her wusa, bi wê re wê mirov, bi demê re wê bi pêre wê xêv bi afirê. Li ser wê re wê fêrbûnên xwe di mejiyê xwe de di wê de qayd bike.

Çêbûna fêrê bi mirovan re mirov dikarê ji gelek aliyan wê hilde li dest. Fêr, wê ji aliyekî ve wê zanîn bê. Lê mirov bi xwendinê jî zanînê bidest dike. Mirovê ku fêr bi ceribandina bi jîyanê re bidest xistî, wê ji yê xwendî wê jîrtir û bifahmtir bê. Fêra ceribandî, wê bi kirina mirov a di jîyanê de re wê biafirê. Ew pêvajoyên wê afirandinê, wê bi serê xwe wê rewşeka teybet a fêrbûnê bi mirov re wê çê bikin. Ew pêvajo, wê mirov di jîyane mirov de wê serwax bike. Fêrbûn, wê di temenê wê de wê zêde dîtî wê hebe. Ew dîtî, wê bi demê re wê bi mirov re wê weke temenê hev nasînekê bê. Ji gelek aliyan ve wê fahmker bê. Mirov wê bi wê re wê xwedîyê wê ceribandina jîyanî bê. Her rewş, wê hinekî jî bi wê re fêrbûn hebe. Fêrbûn, di vê çerçoveyê de wê weke rastîyeka giring a jîyanî bê. Li vir, ku mirov mirovê pirr dît û yê pirr xwendî, bide berhevdu, wê kîjan ji yê din li pêştir bê. Dîtî, wê bi wê serwaxtîbûnîya jîyanê re wê rehetîyek jîyanî wê bide mirov. Lê aliyê yê xwendê wê ev kêmbê. Li vir, em vê jî bi wê re bi gotina fêrê û yê fêrker re werênina ser ziman. Mirovê fêrbûyî, wê zanibê

ku ew fêrî tişteki bûya. Lê ber çi ew fêrbûn kirîya, wê di derbarê wê de wê ne xwediyê zanîn bê. Ev weke rewşeka ku mirov tişteki bike, lê mirov nizanibê ku mirov ber çi wê dike bê. Rewşa nezanîna ber çi, wê ji aliyê fêrbûna bi jîyanê re wê nizani bê. Wekî din, dema ku mirov, di mejiyê xwe de weke armanc kifşkir ku ew ji ber tişteki wê herê deverekê, wê vê zanibê. Lê rewşa fêrbûnê ji ber çi fêrbûnê wê ji vê rewşê derbastir bê. Dema ku mirovekî ku ew tiyatroyekê çê dike û wê dileyîzê, wê zanibê, ku ew bi çi peyamê û rengê wî ew leyistik çêkiriya û dileyîzê. Lîstikvan, weke yê serwaxtî wê rewşê ya û xwediyê zanîna wê sedema rewşa ku wê bide û ankû rûdaya. Bo vê yekê, ew li berçavê mirov weke yekî bizane wê were dîtin. Rewşa mirovê bi fêr, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Wî bi fêra xwe ya jîyanî re rewşên ku bûna bi pêvajoyên bûyîna wan re bûya xwediyê dîtin û zanîna sedema wê.

Fêrbûna, bi dema jîyane wê re wê xûyê wê bi mirov re wê bide çêkirin. Mirovek, dema ku ew dûbare her şev, rabê bergê li ber rohnîya êgir ji yazdanê xwe re bike, wê di roja yanzdahan de wê ew ji wî re wê bê weke xûyekê. Di vê rewşê de wê ew rewş bo wî mirovî wê ji zanîne û fêrbûnê derkeve û wê bê weke xûyekî ku dûbare dike. Bo ku ew rewş weke rewşek fêrbûnê xwe bide domandin, ew bi zanîne re xwe bide domandin. Ya ku wê weke hûnerê di jîyane mirov de bibê, wê ew weke zanînekê bê. Hûner, bi têgihîştina wê re wê zanînaka jîyanê jî bê. Huner, ya ku wê dike zanînek, ew fêr dike. Her tiştê ku wê fêr bike, wê weke fêrbûnekê wê zanîn bê. Hûner, wê ji aliyekî ve wê weke dîtina ku ew hatî fêrkirin û tê dûbarekirin bê. Di vê çerçoveyê de bi awayekî afrîner danîşana wê, wê êdî wê bike hûner û ankûn zanîneka hûnerî.

Lê mirov jî wê ew wê zanîna ku ew fêrbûya, wê nikaribê, wê bi tememî rava bike û fahm bike û bide fahmkirin. Agir ber çi dişawitênê? Agir, germehî ya. Bo ku agir bê pêxistin tişteki şawetê bi bûjenên weke 'oksijenê' re divê bikeve têkiliyê de. Tişteki ku ew bi şawetê bi tevlihevîya kimyewî û heyîn fizîkî ve girêdayî ya. Oksijen hewayê. Bûjenê gazê ku bi wê re têkiliyê didênê agir dibê. Ev dibê ku di hewayê de bê û ankû li ardê bê. Pêşî wê gaz, wê bigihijê asta germehîyek ku ew pêkeve û piştê wê pêkeve. Di serdemên berê û ên roja me de toziken piçûk u ew tevli hewayê dibûn, wê bibîna sedema derxistina agirên mazin. Minaq, weke tozên **komur û metalê**. Bi wê re mirov dikarê vê jî bibêjê ku bûjena megnezîyomê weke tozê ku ew tevli hewayê dibê û zêde germ dibê û tê asta derxistina agir, wê bi agirêkî pirr bi rohnî re wê bişawitê. Dema ku mirov di nava avê de bê, tevî ku wê zindiyên weke masîyan di avê de bijîn, mirov wê nikaribê di wê de bêhnê bistênê û bijî. Mirov, weke fêrekê dikarê agir pêbixe. Lê nikarê bêjê ku ew ber çi bişawat a.

Fêr, wê weke zanîna ku wê ji rêyên girtinê ên me yên weke bihîstin, têgirtin, destlêdan, dîtin û hwd, wê hatibibîna girtin bin. Ev wê tenê bi van rewşên rêyên girtina mirov re wê bigirê. Wê xêva me jî wê wan bi wê rengê wê bi fêr bike. Biyên me ên girtinê ên weke dîtîne û hwd, wê tenê bigirin. Lê wê ew nizanibê

ku ew berçi girtîya. Ew rewşa girtinê a bi girtinê re ku mirov bi wê re digirê, wê tenê di çerçoveya wê rewşê de wê têgihîştinekê wê bide me. Wê ji me re bêjê ku rewş çawa bûya.

Farqe fêrê û ya xwendinê wê ji hevdû hebe. Wê mirovê ku ew agirekî pê dixê û destê xwe di wê agirê ku wî pêxistîya de dişawitinê, wê êşa wê hîs bike. Lê heman rewş, dema ku ew hatibê nivîsandin, ew mirovê ku wê dixwênê ku ew navê wî mirovê ku navî wî weke yê ku ew destê xwe şawitand ku ew yê ku dixwênê ku ew navê xwe li şûna yê wî bicih bike û wê nivîsê bixwênê jî û ew bi wê xwendinê re bibêjê ku 'min destê xwe şawitand' jî wê dîsa ew yê ku dixwênê, wê ew wê êşê hîs nekê. Ber ku ew destê wî ne şawitîya û ew wê êşê di kirinê de wê jîn nakê. Ew, weke yekî çavdêr, wê di wê rewşê de wê hebe.

Bo vê yekê, fêrbûn, wê ji aliyekî ve wê zanîna jîyanî bê. Wê mirovê xwedî wê fêrê bi jîyanê re wê weke yê zane bê. Ew wê, zanebûna wî bi tementir bê. Ber ku ew zanîna wî ji kirinê ya. Kirin, wê zanînê di mejiyê mirov de wê bi kirinê re bicih bike.

Em î ro bi zanîna xwe re vê dihizirin ku wê bi kirinekê re wê ew kirin di kirina jîyanî de wê hebûna wê hebe. Bi wê re jî wê bi jîyankirin û ankû dîtina wê kirinê re wê zanîna wê kirinê wê hebê. Zanîna wê kirinê, mirovê ku wê ji derve dibînê, wê bidest bixê. Lê hişê wê, wê rastrast, mirovê ku wê dijî wê ew wê di xwe de bidest bixê. Farqe di nava hiş û zanînê de wê ew bê ku wê hiş ya ku wê tê bi hişkirin bê. Zanîn, wê ya fêrbûna wê hişê bê. Kesê ku ew digihê wê hişê, wê rewşenbîrê bizane ê zanin bê. Ev rewşa rewşenberîyê, wê weke rewşek bijarta wê ji aliyê mejiyê me ve wê pêşbikeve. Di rewşekê de wê, mêyl, derûnî û rewşên jîyane mirov, wê di pêşxistina wê de wê kifşkar bin. Mirovê zane jî, yê ku wê ji wî hişî û rewşenbîrî zanînê bigirê bê. Rewşenbîr, weke yê ku xwediyê zanîna jîyanê bê. Ew wê li pêşîya yê ku ew xe digihênê zanînê û bi zane bê. Rewşenbîr, yê ku ew di hiş de wê afrîner bê. Ew yê ku wê kifş dike û dide nîşandin bê. Fêrbûna wê hişê ji aliyê kesê duyem ve wê bê zanebûn û ankû zanîn. Rewşa zanînê, wê bi pêşketina hiş ve girêdayî bê. Li gorî vê jî wê rewşa yê zane wê li şûn ya rewşenbîr bê. Yê rewşenbîr, sînorê wî yê bi hişê wî yê jîyanê û fêrên wî re wê bi sînor bê. Ew rewşenê jîyanê ya. Di vê çerçoveyê de ew wê, weke yê ku ew bi hiş re wê zanînê dide diyarkirin bê. Herkesek dikarê bizane bibê. Lê herkesek wê nikaribê bibê rewşenbîr. Herkesek, wê karibê xwe bi tahbaka ku ew bide nîşandin re wê xwe bigihênê zanînê û wê bizane bibê. Wê bibê bi zanebûn.

Têgîna hebûnê û nebûnê, li jor, me hinekî li ser wê sekinî bû. Hebûn, ku ew hebe û hebûnîya were were piştrastkirin, êdî ew dikarê yan bi hêrênî û yan jî bi ne hêrênî bê hanîn li ser ziman. Tişta ku ew dikarê were dîtîn. Bi wê re tişta ku heya, wê karibê bijî, bigerê û bêtê ser ziman. Mirov, ber ku ew heya, ew dikarê bijî, bigerê, bi axîfê û her wusa her kirinên din ên bi vî rengî bike. Ev jî, dide nîşandin ku wê her kirin, bi hebûnê re wê hebe. Li vir, em dikarin bi vir ve

girêdayî cardin gotinekê li ser wê bibêjê. Bi fêrê xwe ya jîyanî, dema ku mirov li wê bînerê, mirov wê têbigihê ku wê hebûn û nebûn wê hebe. Hebûn, wê weke ya bi darêjk û tişî wê hebe. Lê nebûn, wê weke ya neyî û vala wê hebe. Lê ku em valahiyê li berçav bigrin, em dikarin li ser wê bibêjin ku wê ew jî ne kêmtî ya hebûnê wê hebe. Li vir, êdî mirov dikarê nîqaş bike, çî heya û çî nîn a. Di hewayê ku em dikişênina kezebên xwe de jî wê tozên piçûk ku em wan bi çavên xwe nabînin wê hebê.

Mirov, ji aliyekî ve wê bi bi rêyên xwe yê derkkirinê ên weke çav ku dibîne, guh di bihîzê, ziman ku têj dike, dest ku wê destlêde ve girêdayî ya. Mirov, bi guh deng dike. Bi çav rewşê dibîne, weke ku mirov di rajê pelekê, dest li kevirê dixê û hwd, mirov destlê dide. Ev wê bi me re wê bê aqilek. Ev wê zêhnê me, bi me re wê pêşbixe. Nirx, wê bi hêjayîyekê hebê. Çendî ku nirxbû û di wê de tîrbûn bû, wê wê gûharîne jî wê çê bike. Ti tişt, wê weke xwe nemênê. Ev wê di xwezayê de jî wê wusa bê.

Mirov, dema ku li kevirê dinerê, mirov dibîne ku kevir, weke ku ew di cihê xwe de çendî girana û sekinî ya. Kevir, wê ne labitê. Dema ku mirov li rewşa kevir, dinerê, wê weke ku ew di cihê xwe de bêtevger sekinî ya. Na labitê. Lê gelo rastî wusa ya. Kevir, wê bi demê re wê weke ku ew bûya, wê wusa jî wê ji xwe ya kevir wê derkeve. Kevir, bi demê re wê bigûharê. Wê li gorî toz û piçkên wê di wê de na, wê bi wan re wê ew gûharîn bibê. Ew gûharîn, wê di wê rewşa kevirê bêtevger sekinîya de wê bibê. Ev rewş, dema ku mirov li wê dihiwirê, wê weke ku ew bêtevgerî û tevgerî, di nava hevdû de bi gûharîne re pêktê.

Darek, di dema xwe ya ku ew şîn dibê de wê dar, şîn bibê. Wê çiqilên wê bi pel bibin. Wê ew dar, bi wê rewşa xwe ya şîn re wê rewşek cuda ji ya dema ku ew bîpel a, wê bide nîşandin. Lê piştî ku ew demsal bûhûrt û ew dar dîsa zûwa bû û pelê xwe weşandin, wê weke ku ew zûwa û tenê bidarî wê bimênê. Lê vê naqlê, wê ji ya sala bûhûrî, wê rewşek nû bi wê darê re wê hebe. Wê çiqilên zêde ku ew di wê salê de bi wê ve çê bûna, wê li wê zêdebûyî wê hebin. Mirov ku ew bi aqilê xwe ji zindiyên ên xwezayê cudabûya, wê ew jî bi xwezaya xwe re wê gûharînan jîn bike. Her ku wî gûharîn jînkirin jî, wê di mejîyê de wê aqilên nû wê biafirin. Jîyankirin, têkiliyek wê ya bi aqilbûnê re jî heya. Divê ku mirov vê jî li vir werênê ser ziman.

Di jîyanê de wê aqil, wê bi hiş wê rê şanî mirov bide. Wê dema ku mirov nexweş ket, wê çawa fêrî çêkirina derman ji wê nexweşîya re kirîya û bi wê başkirîya, wê bi aqilê xwe wê bi fêrên xwe yê bi wê rengê wê bijî. Wê tişt, gûharîne di jîyane mirov de wê bike. Lê wê gûharîne di xwe de jî wê bike. Tiştê ku mirov di vê kêlikê de got ku ew 'halo'ya, wê piştê bê ku dîsa wê 'wilo' bê. Bi demê re wê tişt, çendî ku wê gûharîne bixwe re wê çê bike, wê ne di rewşa hevnegirtinê de bê. Wê rewşek hevnegirtî wê nede nîşandin bi xwe re. Wê di ahengekê de hem bi xwe re û hem jî bi dora xwe re wê were li berçav. Rewşa di

ahenge de dîtin, wê weke rewşeka xwezayî a bi xwezayê re bê. Li vir, ya ku wê levkirinê bi ahengî dide çêkirin, yek wê dîtina mirov a bihiş bê. Ya din jî, wê bi rewşa wê ya xwezayî a di jîyanê de bê. Levkirina xwezayî, wê weke levkirineka xwezayî bê. Lê di nerînê de dîtin, wê weke levkirineka ahengî a çêkerî bê. Bi heman rengê, dema ku em avê divexwûn, em ji wê têja ku bi wê rewşa rehetbûnê re ji wê dikin, wê ji jîya vexwertina cimsê ku şîrîn a, wê ne weke hevdu bê. Herdu jî av in û avî na. Herdu dirijihin. Lê têja wan cuda ya. Ew têja cuda, wê hêst û hîsên cuda di dema vêxwertinê de wê bi mirov re wê çê bike. Mirov, ji wê xweş dibê û lezeta ku wê zevkekê wê bide mirov, wê ew zevk, wê bime re wê xweşîyek mazin bide çê kirin. Zevk, çi ya? têja Tahm û têja rengê ku mirov re çê dibê, wê heman xweşîyê bi mirov re çê bike. Ev têja ku wê xweşîyê dide me, ew xweşîya ku mirov ji wê digirê, di dema dilxweşîyekê de jî wê mirov wê hîs bike. Bi wê re rewşa têrbûnê jî wê hêsta xweş û rehetîyê wê bide me. Ne rehetîya piştî birçîbûnê wê di dema têrbûnê de wê winda bibê. Ew jî, wê xweşîyeka ku mirov dikarê biheman rengî werênê ser ziman, wê bide çêkirin. Ev 'xweşî' weke hîs û hêstekê, mirov serwerî mirov bê. Mirov, dikarê bi tgîna mêylê re bi derûnîyê re jî wê werênê ser ziman. Tiştê ku mirov ji wê haz bigirê, wele têkiliyên zayend, xwarin, û hwd, wê hinekî ji aliyê ajoyên mirov ve jî wê xwedî temen bê. Bo vê yekê, haz, wê hinekî jî, ji ji v aliyê ve wê weke aliyekî xwezayî jî wê xwe bide dîyarkirin. Lê haz, tiştê ku mirov şa dik, dilxweş dike, kêfxweş dike û hwd a. Bi wê re têngîna şahîyê, wê hinekî jî, ji aliyê gîyane mirov ve wê xwedî temenekê bê. Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ew rewşa hazê, ku mirov bi wê re dilşa dibê û bi wê re weke ku 'xwe diberdê' û weke carna kurd jî dihênina ser ziman 'xwe berdê' û 'têkiliya xwe ji dunyê qût bike' û xwe bijî, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka ku wê bi wê re wê were ser ziman bê. Lê haz, hinekî jî di temenê wê de rehetbûna zindiyî heya. Lê em dikarin vê jî werênina ser ziman, wê têngîna hazê, wê bi xwe re wê bi rehetî û dilşahîyê re wê têngîneka jîyanê wê bi xwe re wê bide nîşandin. Mirov, çawa dixwezê ku bijî, wê hinekî jî di çerçoveya lêgerîna vê pîrsê de wê xwedîyê wateyekê bê. Tiştê ku kir, w bi xweşî û dilşa bike, ji wê kêfxweş, dilşa û rehet bê. Bi vê rengê, bi gotineka din jî hinekî jî di çerçoveya ego'yê de wê ajo jî di temenê wê de bê. Ber vê yekê ya ku wê kes, keseyetîya xwe bike navenda wê têngîna wê de. Têkiliya vê xweşîyê bi hîs û hêsta wê ya bi aqil re çî ya? An jî, mirov wê xweşîyê, weke hêst û hîsekê dervî aqil, em wê bi ajoyê re werênina ser ziman? Ajo, wê weke hastûyê nav goşt a di laş de bê. Wê pîrr qayim û zexm bê. Di dema birçîbûnê de wê ew bi mirov tiştê bide kirin. Di xwesteka mirov de jî wê weke ku ew ajo hebe. Ber ku ew jî, wê bi heman rengî wê bi mirov bide hîskirin û piştê wê bide kirin.

Hîskirina mirov a ji jîyanê, wê hinekî jî hebûna têngîna mirov a jîyanê wê di temenê wê de wê hebe. Mirov çi dijî, wê fêr dike. Ew ji mirov re wê weke ezmûnekê bê. ew ezmûn jî wê ji mirov re wê temenê fahmkirina jîyanê bê.

Mirov, fahmkirina mirov a jîyanê, mirov çendî û çiqasî dikarê wê weke fahmkirina jîyanê bênê ser ziman? Di aslê xwe de her tişta ku mirov me weke ku ew fahmkiriya, wê ji vê aliyê ve wê were dîtin û fahmkirin û wê weke ku wê di nava wê de hinekî 'ne fahmkirin' jî wê hebe. Yanî bi gotineka din, wê weke ku çawa ku wê tiştek û gelek tiştk wê bi hevdu re di nava hevdu de wê hebin, wê ew jî wusa bê. Em dema ku tiştekî di hildina li dest, ew çendî tenê tiştek a? Darek, em dibêjin darek. Dema ku em dibêjin darek, li gorî rêzimanîya ziman, wê weke tenê darekê wê destnîşan kirin bê. Lê di aslê xwe de di wê gotinkirinê de wê ne tenê darek hebe. Dema ku mirov dibêjê 'dar' wê gelek dar wê ji aliyekî din ve wê werina dîtin. Di jîyanê de tenê darek nîn a. Dema ku miriov dibêjê 'mirov', weke ku mirov bahse mirovekî dikê. Mirov, bi wê re hem bahse mirovekî jî dike û hem jî bahse gelek mirovan jî dike. Li vir, ya ku em di serê xwe de dihezirin, wê li gorî wê hizra me ya di serê me de wê ew 'bahse mirovekê' û ankû 'gelek mirovan' wê bi wê gotinê re wê were kirin. Lê gotin, weke gotineka di jîyanê de ku ew dikarê weke navê gelek tiştan bê. Wê di jîyanê de wê tenê mirovek wê neji. Wê gelek mirov wê bijîn. Her mirov, wê xwediyê navê xwe jî bê. Navê mirov ê ku ew bi weke mirovekî ku ew bi wê tê ser ziman, wê ew nav, wê weke bahse mirovekî tê kirin, wê ew wê hizrê û têgînê wê bide me. Li vir, divê ku mirov vê yekê, werênê ser ziman, 'yek' û 'pîrr' ku wê di nava hevdu de bê, wê her wusa, weke ku me hinekî li jor bi têgîna hebûnê re hanî ser ziman, wê bi hûrgilkirina hebûnê re jî wê ew were pîrranî kirin. Minaq, mirov, hebûna wî, ji tovekê û ankû tozekê destpêkirîya û heta wê asta xwe mazin bûya û hatîya. Her wusa, di vê çerçoveyê de destpêka mirov, wê ji tovekê destpê bike. Ew tov, dema ku heya, ew ne mirov a. Heta ku ew weke zindî jî nayê hasibandin. Ew tenê weke xaleka piçûk heya. Wê piştê wê hin bi hin bi girtinê wê li wê zêde bibê. Wê xwe xwedî bike û mazin bibê. Her tişta ku ew were xwedîkirin, wê bi wê re temenê jîyanê û ankû jîyan bixwe wê bi wê re wê hebe. Xwedîbûna wê, wê bi armanca pêşxistina wê jîyane xwe bê. Her wusa, ev rewş, wê di rewşa tovekê de jî wê wusa bê. Ew jî di jîyanê de xwedî dibê, û mazin dibê. Piştê jî ew bi wê re wê weke heyîneka zindî wê pêşbikeve.

Pêşketina wê tovê, wê bi wê re wê pêşketina jîyanê de bê, wê hin bi hin wê pêşbikeve. Di jîyanê de ji destpêka wê hebûnê ku bûna ku ew zindî bin û ne zindî bin, wê gelek bibin. Wê di demê de wê werin û herin.

Di jîyanê de wê helek hebûn wê pêşbikevin. Di jîyanê de ti carî tenê hebûnek nîn a. Jîyan, ne tenê bi hebûnekê ya. Di serî de divê ku mirov vê yekê pêşî bibînê û fahm bike. Di vê çerçoveyê de mirov vê jî bibêjê ku wê ew gelek hebûn, wê bi rewş û hebûna xwe re wê bijîn û ankû wê li jîyanê wê hebin. Her hebûn, wê li gorî destûra xwe ya jîyanî wê hebê. Wê bi wê re wê destûra jîyanê bi xwezayê re wê di çerçoveyek xwezayî de wê bi hevdu re di ahengekê de wê hebê û wê pêşbikeve.

Hebûn, wê weke rastîyekê li jîyanê wê hebe. Di vê çerçoveyê de wê hebûn, wê weke rastîyek heyînî a jîyanî wê xwediyê rastîya xwe bê. Rastî, dema ku em bahse wê dikin, li vir, wê weke ku ji vê gotina me jî tê fahmkirin, wê bi wê hebûnê û heyîna wê ya heyî re wê xwe bide hanîn li ser ziman. Yanî, rastî, wê weke darêjkek heyî wê hebe. Mirov di vê çerçoveyê de dikarê bahse wê bike. Rastî, gelek caran weke rastîyekê hatîya redkirin û ankû înkarkirin. Carna jî, dema ku hatîya ser ziman, weke ku ew nîn a û ankû ne rast a, wê bahse wê bihê kirin. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê rastî, weke tiştê ku ew hebê bê. Ji aliyekî din ve jî, em dema ku ji aliyê heyîn, zindîyîti û derkkirina mirov ve wê hilde li dest, wê weke derkkirina bi rêya sehên mirov wê were hanîn li ser ziman. Tiştê ku mirov dît, bihîst, destlêda, têj ji wê girt û hwd, wê weke ya rastî ku ew heyî wê hebe.

Em dibînin ku wê li ser têngîna rastîyê wê gelek aqil ji wê were meşandin. Wê gelek filosof, wê bînin ser ziman ku "xwe *gihandîna rastîyê*, bi mirov ne bi derfet a." Her wusa, 'rastî' weke tiştê ku mirov nikarê xwe bigihênîyê de hanîna ser ziman. Ewên ku ew gotin bi vê rengê bo gotina rastîyê wan hanîya ser ziman, ew bixwe jî wê weke rastîyekê li jîyanê hebin.

Bêgûman, li vir, divê ku mirov hinekî vê têngîna rastîyê baş fahm bike. Rastî, weke tiştê heyî, mirov dikarê wê şîrove bike û wê werênê ser ziman. Li vir, pirsgirêka derkkirina wê ji aliyê sehên me ve wê, her wusa, wê di temenê fahmkirina wê rastîyê de jî bê. Derkkirina wê ji ji aliyê sehn me ve wê çawa rastî were dîtin? Dema ku mirov bi çavê xwe dibînê, mirov dikarê bibêjê ku mirov hemû rastîyê dibînê? Bêgûman, ku tenê tepsîyeka du alî ku em minaq bidin ku em aliyekî wê di wê dema dîtinê de bibînin jî wê aliyê wê yê li piştê ê ne li berçav, wê newê dîtin. Di vê çerçoveyê de wê di dîtina me de jî wê ne tememî wê hebe. Tiştê ku mirov dibînê, ya ku mirov dikarê wê bibînê ya.

Li vir, rewşa sehên me, wê çaxê, wê ji aliyekî ve fahmkirina wan wê giring bê. Argûmana vê hizrê jî ew a ku 'li gorî tiştê ku mirov dibînê wê hişê mirov jî wê pêşbikeve. Mirov dikarê bibêjê ku sehên me dema ku ew hatina gûhartin, wê gûharîn di aqilê mirov de jî wê bibê. Her wusa, sehên me weke çav, guh, ziman, bêhvil û hwd, wê hebin. Bi rêya van sehên me, mirov derk dike dunya derve.

Li vir, em weke ezmûnekê werênina ser ziman ku çendî ku weke mirov, hemû mirov jî sehn weke hevdû bin jî, lê wê bi jîyankirina wan re pêvajoyên cuda ên ku ew di bûhûrênin, wê ji aliyekî din ve wê temenê hizrên wan ên cuda jî bê. Mirov nikarê tenê, bêjê ku ji ber girtina bi sehan re mirov dikarê cuda bihizirê. Du mirov, ku ew herdu bi hevdû re di heman rengê de hatibibîna dunyê, û her yekê li deverê ew mazin bibê. Heta dema jîyane xwe ya pîrbûnê ku wan hevdû ne dîtibê, wê temenê cuda hizirîna wan bê. Her wusa, wê hizrên cuda wê di serê wan de wê werina ser ziman. Ber ku wan her yekê ji aliyê xwe ve pêvajoyîna jîyanî ên cuda derbas kirina. Lê li vir, wê çendî ku wê cuda hebê jî, wê ji aliyekî ve wê weke hevdû bûn jî, wê weke kirdeyek vêşarî wê xwe bi

nerîna wan re wê bide dîyarkirin. Ber ku hinek aliyên wan hevbeş hena. Herdû jî mirov in. Dihizirin. Mejiyê wan bi xêv a û digirê. Dibinin. Hiş dikin, û hwd. Bi vê rengê, wê ji gelek aliyên ve wê hevbeşiyên wan wê hebin. Ya ku wê wan ji vê aliyê ve wan bigihênê hevdû, wê ev alî bin. Ji aliyekî din ve jî, wê weke ancamakê, herdû mirov jî wê xwediyê têgîna mirovî bin. Ber ku ew mirov in. Minaq, rewşek ku wê wijdanê mirov bike dewrê de û bi mirov bide lêpîrsîn de wê herdû mirov jî di heman hizrê de bigihîna hevdû. Minaq, dema ku bi awayekî ne rast û ne bîmaf ku ew ew herdû bibînin ku wê mirovekî din ê sêyem, wê mafê wî yê jîyanê ji destê wî tê girtin û ew ne rast a, dema ku ew herdû mirovên pêşî wê bizanibin, wê di rewşa bîmaf dîtina wî mirovê ku mafê wî ji dest hatîya girtin de wê weke hevdû wê bihizirin. Ev rewş, wê weke rewşek ku wê li ser têgîna mirovî re bê. Ber ku herdû jî mirov in, wê ji wê hizra mirovî wê ne dûr bin.

Rastîya mirov çî bê, wê ew weke hizrekê û ankû têgînekê jî wê xwe bi mirov re wê bide nîşandin. Ev jî, wê weke rastîyeka li ser zindîtiya mirov re bê. Mirov dikarê vê bi têgîne sedemê re jî werênê ser ziman. Mirov, bi çî sedemê tevdiğerihê? Wê ew xwe bi wan re bide nîşandin. Minaq, di jîyanê de mirov weke zayendî ku jin bê û ankû mîr bê, bav bê û ankû dê bê, karmend bê û ankû ne karmend bê, wê ev di rewşên afirîna sedemê de wê weke rewşna dîyarker bin. Rewşên nîrxî ên bi vê rengê wê xwe weke têgînên temenê sedemê wê xwe bidîna dîyarkirin. Bi wê re jî wê mirov ber ku ew xwediyê keseyetîyê ya, wê bi heman rengî wê karibê bi wê keseyetîya xwe re wê temenê keseyetîyê çê bike. Wê van jî li ser têgîna rastîyên xwe re wê bike.

Mirov, di jîyanekê de dijî. Di wê jîyanê de wê gelek rewşên ku ew dibîne û rastî wan tê wê bibê. Di hemû rewşan de jî wê sedemên zindîyî wê bi wê re hebin. Sedemên zindîyî çî na? Sedemên zindîyî, weke sedemên ku mirov pêşî zindîyeka bi wê tevgerihê ya. Aliyê din jî, ew a ku mirov bîaqil a, li ser aqil re wê sedemê kifş dike û wê dihênê ser ziman. Sedem, wê li ser rewşa afirandina gotinan weke babatan û hwd re wê xwe bîafirênê. Gotin, wê ji wateyên gotinî wê bê. Wate, aliyekî wê yê gotinî ku em nikarin ti carî ji wê cuda werênina ser ziman, wê hebe. Teybetmendiya wateyê, wê ji aliyekî ve jî wê ev bê. Her wusa, wê bi gotinê re wê di rewşekê de wê were dîtîn. Ber ku ew bi gotinê re dihê ser ziman.

Wate, li vir, em dema ku di dewama mijarê de wê hildîna li dest, wê bi xwe re wê gelek têgînên din wê bide dîyarkirin. Wate, wê weke aqilekê wê nav û salixkirîna bi fahmkirin bê. Lê wate, wê bi gotinî bê. Di vê çerçoveyê de wê bi berfireh kirîna wateyê, wê li ser hevokê re wê bibê. Dema ku hevok hat avakirin, wê gelek wate bi gotinên cuda re wê di wê de wê werîna cem hevdû û wê bi hevdû re wê weke ku werîna halandin. Hevok, wê weke çerçoveyeka wateyî bê. Dema ku mirov wê dahûr bike, mirov wê ji wê gelek fêr, ezmûn û

kirdeyan bi wateyê re kifş bike. Lê hemû jî, weke têngînên bi hiş ên ku hatina pêşxistin in.

Wate, weke tiştê ku mirov bi hiş dibînê ya. Her wusa, kevir hebûneka. Lê ji aliyekî din ve jî wateyek jî ya. Lê bi wê re têngîna wateyê, wê xwediyê rewşeka ku ji wê zêdetir jî bê. Tiştê bi aqilbûyî, wê bi wate bê. Di vê çerçoveyê de wate, weke tiştê ku mirov bi aqilê dibînê ya. Bi wate, hinekî jî li ser xoslet û teybetîyan re wê xwe bi ate bike. Minaq, kevir, weke hebûnekê heya. Lê ew kevir, kêrî çi tê, wê li ser wê kêrbûnê re wê xwe werênê ser ziman. Bi watekirin, wê hinekî jî kifşkirina wan xoslet û teybetîyên kevir jî bê. Di vê çerçoveyê de têngîna bi watekirinê, di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê werênê ser ziman. Li vir, firehkirina wateyê, hinekî di aslê xwe de wê li ser wan xoslet û teybetîyan re bê. Bi afirandin û ankû kifşkirina xoslet û teybetîyên kevir re wê li ser kêrbûna wê re wê were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de çendî ku xoslet û teybet hatina pêşxistin, wê bi wê re di wateyê de firehbûn, wê bibê. Êdî wê berfirehbûna wateyê wê pêşbikeve.

Di jîyanê de wê her xoslet û teybetîyên ku mirov wan kifş dike berfirehîya wateyî re wê kifşkirinê nû wê li ser wê wateyê re wê bi aqil bide çêkirin. Wate, wê li vir, di wê kifşkirinê de wê bi wateya teybet a bi navê wê kevir re wê temenê wê bixwe re wê biafirênê. Ji wê wateyê destpêkirin, wê êdî wê wateyê bike, weke destpêk. Destpêk, weke ya ku mirov ji wê destpêbike bê. Ya ku mirov ji wê destpêkirin, wê hertimî wê weke ya pêşî a pêşek bê. Pêşek, wê rêgez bê. Pêşek, wê weke xale destpêkî a ku wê hem ji wê were destpêkirin û hem jî wê weke rêgez ku wê were esas hildan bê. Di vê çerçoveyê de wê ew pêşek, wê xwediyê destpêkekê bê di jîyanê de. Her pêşek, ku ew hizrek pêşî bê, wateyek pêşî bê, tiştê ku ew pêşî hatibê dîtî bê, tiştê ku ew pêşî hatibê çêkirin bê, wê weke pêşek bê. Wê ew, di dewama pêşketina wê pêşekê de wê bide diyarkirin. Çendî ku ew pêşek, piştî wê re pêşketin bû û pê de wê, di dewama wê de wê, pêşketin wê di jîyanê de wê bibê. Ev jî, wê di dewama wê de bê. Lê hemû pêşketin û pêşveçûna ku wê di dewama wê de bibê, wê destpeka wê ji wê pêşekê bê.

Rewşa pêşekê, wê bi kifşkirinê re wê xwe bide diyarkirin. Li vir, em dema ku pêşekê bikin ku fahm bikin, divê ku em ji xale ku em wê didina destpêkirin, wê esas hildin û wê bidina destpêkirin. Ji wê xalê, wê pêşek, bibê. Xale destpêkê, wê weke rewşa pêşî a heyî ku ew hatî kifşkirin jî bê.

Mirov, dema ku di jîyanê de dike ku werênê ser ziman, ji kû dide destpêkirin? Ev wê weke xalek destpêkî bê. Berê, weke destpêka hebûna jîyanê, wê av, ax, hewa û agir, wê were hanîn li ser ziman. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê ew weke temenê afirîn xwezayê û jîyanê jî wê werina hanîn li ser ziman. Ev her çar tişt, wê di jîyanê de wê weke heyîna ku wê mirov bi wan re bijî û jîyane xwe bide domandin. Di xwezayê de mirov, weke zindiyekê heta ku hewayê dikişênê kezebê xwe û avê dixwezê dikarê bijî. Ax, weke heyîna û hebûnaka ku ew dema

ku t kiliya w  bi av   heway  re dib , w   inahiy  b f r n . Her wusa, w  bi w  re w  ti t n ku w  werina xwarin w  ji w  derkevin. Di v     ovey  de w  rew ku mirov div  ku li ser w  hinek  bihizir , w  li vir b fir . Dema ku av   hewa t kiliy  bi ax  re did n , ew  han  ji k dera w  ax  derdikeve. Destp ka w  ya p   , di av  de ya, di heway  de ya   ank  di ax  de ya? Li vir, ew tevli hevb na bi wan re w  temenî w  af r n     bike. Bi gotinaka din, w  hers  j  w  p w st ya wan, di w  afîrîna xwezayî de w  hebe. Hewa, w  temenî j yankirin  b . Av, wî di w  jîyanî de w  temenî bûyîna hebûnî b . Ax, w  temenî afirandina w  hebûnî b . Ax, wî di nava xwe de çendî elementan wî bi haw n . Her wusa, ew element n nava w , dema ku ew digih  wan   bi hevd  re  il dibin   w  t kiliy  bi hevd  re did nin, w  weke ku w  ji aliyek  ve w  temen  w  af r n  w  b f r n . Di asl  xwe de w  ev rew , w  v  j  weke rastiyek  w  bide diyarkirin ku her ti ta ku mirov dib n , w  di nava w  de w  bi hey n n ku ew heya, w  ne ten  ew ti ta ku mirov w  dib n  b . Mirov, ji derve, ten  ax dib n . L  di nava h rgil n ax  de w  weke element, w  hinek ti t n din  n ku w  bi v  reng  dema ku ax ket nav  de ku w  t kiliy  bi hevd  re d nin   w     bikin   ank  b f r nin, w  di w  de w  hebe.

Di v     oveya t g na afirandin  de w , her wusa, t g na ku w  bi mirov re w     bib , w  ew b  ku w  ji ax  b f r . Ev j , w  li ser v  t g na afirandin  re w  bi me bide t gi  tin ku w  her ti ta ku w  ji w  b f r , w  di    oveyek dar jk  de w  b f r . Ji w  rew   her afirandin, w  bi    oveyek dar jk  w  b f r . Minaq, ji nava ax , hesin weke xwel y  ya. Yan  ax a. L  dema ku ew ji w  hat derhan n   bhevd  re hat halandin, w  ji w  hesin ten  weke elementek  w  derkeve li hol . Ev elementa hesin, w     w  weke hesin w  xwe bide diyarkirin. Ew   b na hesin   derhan na w , w  weke afirandinaka ji w  ku ew hat ya   kirin a. Ew dema ku ew hesin hat derhan n bi hevd  re hat halandin   hat kirin, weke yek , w  ew b  bi darêjk kirin. Di v     ovey  de w  b  weke yeke ten . L  ew ya ten , w  di nava xwe de w  gelek ti t n ku ew ber  hebin   più bi più w  di w  de hebin. Ew    ne gelek ti t  a. Ew ti tek a. Di v     ovey  de w  ew weke hesin heb . Rew a kif kirina hesin, w  weke   kirina darêjkekê j  b . Ank  kif kirina w  j  b .

Li vir, div  ku mirov v  j  di dewama w  de w  werênê ser ziman. Di nava ax  de w  bi zindiy  w  gelek zind  w  b f rin. Ew j , weke darêjkna zind y  mirov dikarê wan bi nav bike   werênê ser ziman. L  mirov nikarê wan ten  ji ax   rove bike   werênê ser ziman. Dib  ku temenê w    ew rew a af r na w , di nava w  ax  de b b . L  w  bi t kiliya av    hewayê re b . Her zind , bi zindit t ya xwe, w  weke ku di were kif kirin, w  p r niya w  ji av  b .   ku av neb  j , w  nikaribê j yane xwe bidom n . Ku ev k jan zindiy  ku ew bi zind  af r ya j  b . Her zind , w  di v     ovey  de w  bi zindit t ya xwe re w  di xwezay  de w  bi  ert   merc n ku ew bi w    ji w  af r ya ve w  gir day  b . Rew a heb na rew a zind , w  weke rew ek teybet b . Her zind , di v 

çerçoveyê de ew dema ku ew di afirê û dibê, ew weke ku wê di wan elementên ku ew bi wan afirîya weke axê û hwd, wê di wan de jî wê zêdebûnekê wê çê bike. Ev jî, wê piştî wê temenê zindiyên nû ên ku wê jî wê biafirin, wê di wê de wê çê bike û pêş bixe. Rewşa zindîyî, wê wek rewşek teybet bê. Em li vir, dema ku wê heyîna wê, ku em li dihizirin, ya ku wê bi mirov re weke hizrekê dibînin wê biafirênê wê ew heyîn bê.

Her heyîn, wê weke hebûnê wê biteşe xwe re xwediye cewherê xwe ya. Cewher, wê weke aliyekî ku wê rastîyê jî werênê ser ziman. Cewher, wê xwe bikesetîyê re wê bide dîyarkirin. Her cewher, wê rêya xwe hanîna ser ziman a wê, wê keseyet û xosletên keseyetiyê bê.

Di serdemên berê de wê gelek mirov li ser cewherê wê bihizirin. Her wusa hewldana fahmkirina cewherê, wê weke mijaraka giring a aqilê mirov ba. Di kurdî de wê gelek filosofên kurd, wê bi gotina 'rastî û 'rasteqînîyê' re wê bikin ku wê bînin ser ziman. Lê piştî weke ku wê filosofên weke feqîyê teyran wê bînin ser ziman, wê bîjin ku "cewhera cewherê jî heya." Di vê çerçoveyê de wê cewherê, hertimî bi cewhereka nava wê, wê werênina ser ziman. Tiştê ku ew bûya, wê bivê rengê, wê weke ku ew xwediye xala navendî bê. Ev jî, wê weke cewherê wê bê.

Tişt û ankû hebûn, mirov dikarê bêjê ku ew bi cewherê xwe re tê heman wateyê? Rewşa tiştê û ankû hebûnê û hebûnê, li vir, mirov dikarê hinekî li ser wê bisekinê. Minaq, em bîjin ku "Arif cizrewî û dengbêjî yek in." Dengbêjî, weke keseyeta Arif Cizrewî bûya. Dema ku Arif cizrewî tê bîra mirov, wê dengbêjî werê bîra me. Ev wê weke dû rewşên ku wê bi hevdu ve girdayî bin. Bi wê re mirov vê jî bibêjê ku arif cizrewî mirov a. Wê çaxê dengbêjî karê mirov a. Di dewama wê de mirov, bêjê ku arif Cizrewî dijî. Ev jî, wê ji vê aliyê ve wê were ser ziman ku dengbêjvan, mirovekî ku ew dijî ya. Bi rengê wê yê din jî rast a. Arif cizrewî mirovekî ku ew dijî ya.

Wê li vir, bi rewşê ve girêdayî wê were ser ziman ku 'wê rewşa arif cizrewî û dengbêjvanîya wî, wê bi hevdu ve girêdayî bê. Bo ku dengbêjvanî were kirin, divê ku Arif Cizrewî bijî. Ji aliye din ve ku mirov bibêjê, arif cizrewî dijî û ew dengbêjvanîyê dike.

Ev rewş, mirov dikarê ji aliyekî din ve jî bibêjê. Mirov, xwediye dest û ling a. Bi dest kar û barên xwe dike. Li ser lingan dîmeşê. Dema ku lingên wî nebin, wê nikaribê bîmeşê. Demek kî, bo ku ew bîmeşê, wê ling ji wî re wê lazim bin. Bo ku ew kar û barên xwe bike, wê dest ji wî re lazim bin. Ev wê weke beşna laş wê hebin û wê hevdu temem bikin. Lê wê her yekê bi serê xwe jî weke ku ew hatîya bi gotinkirin, wê were bi navkirin. Dest heya. Ling heya. Mirov heya. Dest û ling, bi mirov ve na. Ew bi wan dijî. Yanî, mirov bi dest û ling a. Mirov bi dest û ling dijî.

Du tişt û ankû salixkirin ku ew karibin werina ji hevdu beşkirin û ku ew ji hevdu newina cudakirin, ew li gorî tîgîna ji hevdu bûnê na. Tiştên ku piçûk û

mazin û hwd jî wê wusa bê. Li vir, di serî de ku mirov li cewherê wê tiştê dinerê, wê her wusa wê di dimenekî de wê rewşekê ne ji hev beşbûnê wê bide dîyarkirin. Beşbûn, wê çawa pêşbikeve. Li vir, tiştê ku ew bi darêjka xwe re wê ew şewayê were li ser dimenkirinê re wê beşbûna wê, xwe bide dîyarkirin. Minaq, dema ku em hemû zayendên sawalan li wan bihizirin, ew dema ku ew ji hevdû newina beşkirin, wê weke beşeka ku ew beşnebê wê xwe bide dîyarkirin li berçav. Di nava hemû nebeşbûna sawalan de ew beşbûnên ku wê li ser zayendên cuda û hwd re wê bibin, wê bi wekehevdûbûn û ankû yekgirtîya sawalan wê xwe bide nîşandin. Ew wê, bi têngîneka wekehevdûbûnê de wê yekîtiyeka hevgirtî wê bide dîyarkirin. Dema ku em di vê çerçoveyê de hebûna hebûnê weke 'yekê dihênina ser ziman, ew tiştê yek ku ew heya, tiştê din ku ew a û bi wê re ew jî tiştê din a. Yek, wê li vir, wê weke rêgezê wê bi hebûna hebûnê re wê xwe bide dîyarkirin. Lê wê bi xwe re wê yekê pêşek a rêgezî, wê weke 'ya pêşî' bê. Ev rewş, wê di rewşa zayendê de jî wusa bê. Her zayend, weke heyîna xwe wê bi rewşa zayenda din jî wê xwediyê wê rewşa salix bike. Ankû wê zayenda din, wê li ser têngîna xwe ya zayendî re wê bîrê ser ziman. Di ancamê de wê ya ku wê derkeve li holê, wê yekîtiyê zayendî bê. Tiştê pirr, wê bi wê re wê di xwe de wê têngîna yekê li ser wê rewşa heyîniya hebûnê a yekê re wê di xwe de bihawênê. Em divê ku vê jî bi wê re werênênina ser ziman, wê tiştê ku wê weke yek a, wê di xwe de wê pirr bê. Weke ku çawa mirov yek a. Lê gelek mirov hena. Hemû jî mirov in. Di vê çerçoveyê de wê ya ku wê derkeve li pêş wê 'mirov' bê. Mirov, wê weke hebûnekê wê hebe. Ew hebûna mirov, wê bo hemû mirovên din jî wê hebe. Lê di cewherê wê de mirov heya û bi wê re hem yek a û hem jî gelek a. Ji hevdû beşbûna wê re wê li gorî têngîna ji hevdûbûnê wê xwediyê wateyê bê. Hevbeşîya hevdûyî, ew a ku mirov heya. Lê mirov, gelek heya. Lê weke zayendek zindî ew yek a. Lê di nava xwe de weke mirov gelek a.

Li vir, her tişt bi cewherê xwe ve wê bi hevdû re girêdayî bê. Minaq, dema ku mirov bibêjê ku wê Arif cizrewî wê helbestê çêkê, em tîkiliya wî ya bi wê tiştê ku wê were çêkirin re didênin. Ew karê wî ew a ku wê çê bike. "Arif cizrewî dengbêj a", "arif cizrewî rast a", "Arif cizrewî digerihe" û hwd, wê hemû jî wê rewşên ku wê girêdayî ên ku ew hatina ser ziman bin. Ev li ser gotinê re wê weke hebûnekê hem 'dana nîşandinê' û hem jî salixkirinê wê bi xwe re bide nîşandin. Li ser gotinê re ew çendî ku ew rast in jî, wê jî aliyê wateyê ve wê rewşa wan xwe bi şewayekî din wê bide dîyarkirin. Ku weke derpêşekê bibêjin "arif Cizrewî dengbêj a", ew ew rast bê. Bi wê re rewşa ku ew hayî weke derpêşekê ew hatîya hanîn ser ziman.

'Hebûn' û 'ya ku ew heya', wê di derpêşa hebûnê de wê çendî wê hebûna hebûnê wê bi nêrînî bike û bîrê ser ziman jî, wê weke derpêşeka ku wê hem wê hebûnê salix bike û hem jî wê weke derpêşeka ku ew bi tememî nayê zanîn jî wê bimênê. Derpêş wê hebûn bê. Lê ev têngîna hebûnê, çendî ku wê hebûna

hebûnê wê bi xwe re wê salix bike jî, wê rewşa 'kîjan hebûn'ê wê weke pîrsa ku wê li dûv wê salixkirinê wê xwe bide dîyarkirin bê. Li dûv wê jî wê were ser ziman ku 'hebûn mirov' a. Hebûn tiştê ku ew heya. Hebûn, ew darêjka ku ew heya ya. Wê bi wê re wê ev derpêşa ku wê têngîna hebûnê ji xwe re weke navend wê bîrê ser ziman, wê hemû hebûnan wê di nava xwe de wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê bi wê re wê tiştê ku wê ji wê zêdetir ku wê bi zindîyî û ne bi zindîyî heya, wê bi wê re wê xwe werênê ser ziman. Hebûn, li vir, wê bi rastîya wê re wê were salixkirin. Di wê rewşê de wê gelek cûda, bûjen û cewher wê hebîn.

Cewher û keseyet, wê weke aliyekî giring ku em dikarin li vir bi hevdu re werênin. Her wusa, ev ji aliyê hebûna mirov ve wê wusa bê. keseyetê, dema ku mirov wê werênê ser ziman, mirov wê çawa wê werênê ser ziman. Teşeya mirov, wê weke rûyê wê yê ku ew xwe bide nîşandin bê. Keseyet, wê ji aliyekî ve wê teşeya mirov, wê weke ku wê weke gomlekekê li xwe kiribê, wê hebe. Li ser keseyetîya hanîna li ser ziman, wê tenê rengê bê. Li vir, rewşa wê, bi rengê wê re wê xwe bide dîyarkirin. Rengê keseyetîyê, wê xwe li vir, biawayekî wê re wê xwe bide dîyarkirin. Rewşa dîyarkirina xwe bi keseyetîyê re wê hinekî jî wê li ser xwe hanîna li ser ziman bê.

Rewşa keseyetîyê, wê bi rengê ku ew bi rengê ku ew di nava civakê de dihe dîtî. Mirov, bi wê re wê xwe dide dîyarkirin. Pêşîyan kurdan digotin ku "mîrov bi kirina xwe re keseyetîya xwe jî dide dîyarkirin." Em dema ku li ser vê gotinê re bihizirin, wê weke rengê heyîna hebûnê wê xwe bide dîyarkirin. Keseyet, weke ku mirov dikarê werênê ser ziman, wê bi wasif û ankû kirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Bi wê re jî wê keseyet xwe bide dîyarkirin.

Keseyet, dema ku mirov hinekî din li ser wê bisekinê, mirov dikarê wê weke rastiyekekê werênê ser ziman. Her tiştê ku mirov weke rastiyekekê werênê ser ziman, mirov dikarê bahse xwezaya wê jî bike. Lê divê ku mirov jî bibêjê ku wê gotina xwezaya tiştê jî, wê weke gotineka dîtbar bê. Ber ku her tişt, ji berhevdû difelişê heta piçka xwe ya piçûk a weke tozekê li wê werê. Ji hevdu felîşandin, wê bi her tiştî re wê hebe. Di demên berê de bahse ji hevdu beşbûn û ankû felîşîna 'atomê' dihat kirin. Hîzrên ku wê li ser wê werîna ser ziman, wê di hinekan de wê biheta gotin ku wê werê felîşandin. Têgîna bi gotina 'bûjene herî piçûk a tiştê ku ew nayê beşkirin' wê bahse wê bi heta kirin. Bi vê rengê, wê her tişt, bihevdu re weke ku ew ji hevdu nafelişê wê biheta felîşandin.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku bi wê re wê li ser tiştê ku bû û piştê 'razî' jî wê biheta hizirîn. Gelo tiştê ku ew razî, wê ji ber çî sedemê wê ew bi razîyana. Di hundurê wê tiştê û ankû piçkên wê yên piçûk de wê ne weke hevdu bûn wê hebe. Li vir, dema ku mîrov di çerçoveya bi hevdu re di ahengekê de li wê bihizirê, wê hebûna tiştê wê were li holê. Ew weke hebûneka ku ew bi hevdu re di ahengê de ya. Lê dema ku ew bidest razînê kir û pê de, di wê de ew ahenge wê xira dibê. Di wê de bûjenên dijber ku wê biwê re

di nakokîyên de bin, wê hebin. Du tiştên ku ew vajî hevdû na, wê nakokîyên hevdû jî bin. Wê bi wan re weke dualî wê hebe. Lê her aliyek, wê weke li gorî wê wê hebe. Mirov dikarê herdû aliyên, her yekê bi başî û ankû ne başî bide nîşandin. Nakokî, wê di nava xwe de wê hem ya baş û hem ne baş wê bi hawênê. Ya ku wê temenê wê nakokîyê bi afirênê jî wê ev bê. Nakokî bi aliyekî ve ne lêkirin û ankû levkirina jî. Bi wê re ew bi hevdû re di nava ne levkirinê de ya. Levkirin, wê di temen xwe de wekhevdûnê û têkiliyeka bi hevdû bi têngîna vacî wê bibînê. Tiştê vajî hevdû, wê yek ya dij bê. Yek jî ya ne li dij bê. Lê ew ya ne li dij, wê li gorî ya din a dij jî wê weke yeke li dijî wê hebe. Wê ew jî wusa wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, dema ku mirov li her herdû aliyên li vajî hevdû bihizirê, ya ku mirov wê bibînê ku wê bi têngîna 'dij' hevdû wê xwe bidina dîyarkirin. Têngîna 'ya ne li dij' wê weke têngînek ditbar wê bimênê. Ber ku ew jî bihebûna xwe re bi ya din a vajî re li dijî wê ya.

Li vir, ew ya vajîbûn, wê weke aliyekî ku wê xwe bi wê re bide dîyarkirin bê. Lê wê ew tişt, wê bi wê re wê ji gelek aliyên din ve jî wê were lêpîrsîn. Minaq, ew rast a û ankû ne rast a. Li vir, di aslê xwe ya ya ku wê yekê bike vajî ya dijber û yekê bi 'ne dijber' jî wê ev bê. Ya ku weke 'ya rastî' hat pejirendin, wê ew weke ya ne vajî, wê were dîtin. Wê ew bi têngîneka 'vajî' û ankû 'dijber' wê newê dîtin û wê li wê newê nerîn. Li ya li hemberî wê, wê wusa were nerîn. Ya li hemberî wê, wê ya vajî wê a bi wê re nakok ya dijber bê.

Dema ku mirov li er ya têngîna 'rast' re herê, wê çaxê, wê ya rast, ya li hemberî xwe wê weke ya ne rast wê bide nîşandin, Her wusa, wê êdî wê weke ya rast 'ya vajî wê 'ne rast' bê. Li vir, ya rast û ne rast, wê weke du heyînen vajî hevdû wê xwe bidina dîyarkirin. Lê herdû jî wê weke heebûnekê bi heyîni wê hebin. Wê çaxê, wê dema ku ya rast, çendî weke hebûneka hebê û ew weke 'ya rast' were dîtin û hildan li dest jî bê, wê ew bi tememî ne bi tememî rast bê. Weke ku wê çawa ya li vajî wê ku ew bi tememî weke 'ne rast' ku mirov bi tememî nikarê wê hilde li dest. Ya ku wê, vê bide nîşandin jî, wê ew rastîya wê ya hebûnî a biheyîni bê. Ew, ya li dijî hevdû, dide nîşandin.

Her tiştê ku heya û bi hebûna, wê di pêvajoya gûharînê de bê. Ev destûra gûharînê wê tiştê heyî ku weke rast a, wê karibê, wê bigûharînê. Bi wê re wê ya vajî wê jî wê bi gûharînê. Li vir, ew gûharîna wan, bi demê re wê dikarê wê nakokîya wan a bi vajî hevdû re ku ew heya, wê hin bi hin wê ji holê rabike. Bi vê re jî, wê têngîna nakokîyê, wê li ser hebûnê re wê li ser rewşa demkî a hebûnê re wê biwate bê. Her tiştê ku ew bû û hebû û ankû heya, wê dinava xwe de wê herdû aliyên vajî hevdû wê bihawênê. Bo vê yekê, mirov nikarê bahse tiştêkî safî û zelal bike. Di nava wan herdû aliyên de di çerçoveya wê tiştê wê weke ku wê ahengek hebê ku wê li ser lingan digirê bê. Piştî ku ew tişt bidest jîyane hebûna xwe kir û pê de wê bi wê re wê gûharîn bibê. Wê ji aliyekî wê bi demê re aliyên wê zêdetir bibê. Yanî wê aliyek wê hin bi hin wê derkeve li pêş wê di çerçoveya wê darêjka wê tiştê û ankû hebûnê re wê ahengê li leyha ya din wê

xira bike. Piştire jî, wê bi wê re wê rewşek din û rengê din ê darêjkî wê derkeve li holê weke reng û darêjka wê tiştê û ankû hebûnê.

Hebûn ber ku ew heya, wê gûharîn bi wê re wê hebe. Di temenê hebûna gûharînê de wê hebûn hebe. Hebûn wê bi demê re wê hebe. Di pêvajoyek demê de wê hebe. Bi wê re wê ew hebûn, wê xwe bigûharênê. Wê ji rewşa hebûnê, wê biber ya windabûna wê ya bbi rewşa darêjkî ve wê herê.

Rewşa hebûnê û darêjka wê, wê her wusa wê weke rewşa ku wê hevdû temem bikin, wê xwe bidina dîyarkirin. Ew rewşa hebûnê û ankû tiştê ku ew bi bûjenî heya, wê ew heyîna wê bi wê dema wê re wê hebe. Li vir, wê darêjk, wê weke cewherê hebûnê wê xwe bide dîyarkirin. Cewher, wê rengê hebûnê û rastîya wê bide dîyarkirin. Em li vir, dikarin li vir, vê rewşê bi têngîna bi hevdû re ne bi nakokîbûna cewher û hebûna wê ya teşeyî(rûbar) re werênina ser ziman. Weke destûrekê wê ne bi nakokîbûn û ne di rewşek dijberî de bûna cewher û hebûn, wê xwe bide dîyarkirin. Wê hebûna tiştê wê bi wê rewşa darêjk û heyîn ku ew bi hevdû re ne di nakokîyê de na wê xwe werênê li holê bide dîyarkirin. Têngîna bi hevdû re di anegekê de ku ew wê were dîtîn, wê di vê temenê de wê ew wê bide nîşandin. Minaq, li gorî vê têngîn(destûr)a bi hevdû re 'ne binakokîbûnê' re wê rewşa hebûnê, weke ku wê di ahenge wê ya heyînî de wê xwe bide dîyarkirin. Destûra 'ne bi hevdû re ne bi nakokîbûnê' wê weke destûreka ku wê rengê xwe ji aliyê hebûna hebûnê ve wê bide dîyarkirin bê. Wê di her tiştê ku ew heya, ew di asta dawî de bi hevdû re di ahengekê de ew were dîtîn. Her wusa, di vê çerçoveyê de ku ew weke aliyekê hevdû temem bike. Hevdû temem kirin, wê weke aliyekî din ê têngîna hebûnî bê. Tambûna wê wê bi rewşa wê ya heyî re wê xwe bide dîyarkirin. Lê wê bi hemû çerçoveya wê ya darêjkî û rewşî re wê ew xwe bide dîyarkirin. Rewşa têngîna hebûna a tam, wê li ser wê rewşa wê ya heyî re wê xwe bide dîyarkirin. Tambûna wê, wê rewşa wê ya ne beşbûyî wê werênê li holê û wê bide dîyarkirin. Her hebûn, wê bi hebûna xwe re wê di rewşek tam de wê xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewş û çerçoveyeka ku mirov bi wê re wê fahm bike bê.

Hebûn, tiştên ku di navaroka wê de wê dihênina li holê, wê ji hevdû li tiştên din beş nebin di çerçoveya heyîna wê hebûnê de. Wê di vê çerçoveyê de wê hebûna wê biafirênê. Têngîna ne beşbûnê, wê hebûnê wê weke rewşa wê ya heyî a dawî wê herê bike. Di vê çerçoveyê de minaq, dema ku mirov gotina 'hebûnê' wê weke hilde li dest. Ji aliyê gotinî ve ku mirov wê beş bike, wê bi qatbûnên wê re wê weke qatên gotina hebûnê bin. Wê bi wê re wê hebûn. Lê bi wê re wê ji aliyekî din ve jî weke ku em di kurdî de wê kifş dikin, wê her qat, weke gotinka din a piçûk wê hebe. Lê ew herdû qat dema ku b hevdû re na, wê gotina 'hebûnê' wê werina li holê. Gotina hebûnê, wê bahse hebûna hebûnê bi tememîya wê bike. Di vê têngînê de wê qatbûn nebê. Wê weke tişteki tam û bi çerçoveyî û bi darêjkî wê bide dîyarkirin. Dema ku gotina hebûnê hat qatkirin, wê darêjka wê ya ku ew hebûna gotinê bi xwe re wê bi awayekî salixkirî dide

dîyarkirin, wê ew êdî ji holê rabê. Yanî, li vir, ev tê dîtîn ku ew rewşa bi hevdû re weke qatekê bûna gotina hebûnê, wê darêjka hebûnê di xwe de di çerçoveya wê têngîna tamîya wê de diparêzê.

Têgîna hebûnê bi xwezaya wê re wê di çerçoveya têngîna xwezayê de wê di pêşketin, pêşveçûn û mazinbûnê de bê. Her wusa, ji aliyê heyîniya fîzîkî ve wê her tişt di vê pêvajoya pêşketin, pêşveçûn û mazinbûnê de bê. Ev rewşa bi jîyane xwezayê û hebûnê re a bi pêşketin, pêşveçûn û mazinbê re wê, li gorî tiştê û xosletên wê yên ku ew hena, wê cudahîyê di nava xwe de wê bide dîyarkirin. Her tişt, weke hevdû najî. Her wusa bi wê re mirov dikarê, vê jî bibêjê ku wê her tiştê ne xwediyê heman tiştê û hevgirtinê bê. Wê di rewşa wan ya hevgirtinê a hebûnê de wê hertimî wê cuda wê hebe. Kevirê hebûnek a. Mirovekî jî hebûnek a. Rewşa hebûna kevîr bi hişkeyî û her wusa jîyankirina wê re wê cuda bê. Bi heman rengê wê rewşa mirov û jîyane mirov wê cûa bê. Kevîr, tenê heya. Mirov, hem heya û hem dijî.

Bi wê rewşa pêşketin, pêşveçûn û mazinbûnê re wê xweza di firehbûn û kûrbûnê de bê. Wê hebûna ku ew heya, wê bi wê re wê pêşbikeve.

Li vir, li ser rengê bikarhanîna gotina 'xwezayê' ez dixwezî tiştêkî din bibêjin. Her wusa gotina xwezayê, weke gotineka ku ew hertimî weke têngîneka heyînî a hîmî hatîya hanîn li ser ziman. Minaq, her cewherê ku ew heya, weke 'xwezayê' jî ew hatîya hanîn li ser ziman. Cewher, wê weke ku ew bi têngînê berê jî hatîya hanîn li ser ziman, wê li dora wê hebûn xwe bide pêşxistin. Lê ew hebûn bixwe, wê cewherê wê bi wê re wê hebe. Dema ku ew nebê, wê cewherê wê jî nebê. Berî wê tiştê û ankû hebûnê, mirov nikarê bahse cewherê wê bike. Her tişt, wê bi xwe re wê hebe. Wê bi xwe re wê bijî.

Her tişt ku ew heya, wê jî gelek alîyan ve wê xwediyê destûrên jîyanî bê. Destûrekî din a jîyanê w destûra pêwîstîyê a li gorî wê jîyankirinê bê. Destûra pêwîstîyê, wê di çerçoveya ahengek hebûna hebûnê de wê xwe bide dîyarkirin. Minaq, weke ku ew hebûn, xwe bide dîyarkirin, pêwîstîyên wê yên jîyanî ku ew hena ku ew werina li cih. Mirov, weke zindiyekî dijî. Bo ku ew bijî, pêwîstîya wî, bi xwarin û vexwarinê heya. Ev weke pêwîstîyeka jîyane mirov a dayimî ya. Dema ku ew pêwîstîyê newê hanîn li cih, wê jîyane mirov bi hebûna xwe re wê nikaribê hebûna xwe bide domandin. Wê bi demmê re wê neji. Li gorî vê rastiyê, heta ku mirov bi jîyane xwe re pêwîstî û pêdivîyên xwe yên jîyanî dîtîn, wê karibê ew hebûna jîyane xwe bide domandin. Li vir, jîyane mirov û domandina wê, wê bi bicihhanîna pêwîstî û pêdivîyên wê ve girêdayî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê bibêjê ku wê hertişt jîyanî wê xwediyê rewşa xwe ya pêwîstîyê a ku ew bi wê dijî bê. Wê di vê çerçoveyê de wê jîyan li gorî hinek rêzikna bê. Mirov, wê bi fîzîkîya xwe ve jî wê bi wê rengê wê bijî. Minaq, em î ro ku bi rengê fîzîkîya xwe re dijîn, ew fîzîkîya me mirov wê xwediyê darêjkekê bê. Dernekeve dervî wê. Her wusa, minaq, mirov nikarê rûyê bizîvîrênê piştî sûkra xwe. Mirov, li ser lingên xwe dimeşê. Mirov, destên

xwe bikardi hênê bo kirina kar û barên xwe yên pêwîstî. Bo ku ew di zindîyîya xwe de bê wê demekê rojê wê razihê. Axlebê wê bi şevê wê razihê. Piştî roja din sibeh wê rabê. Wê dema ku ew rabû ser xwe de wê weke zindiyekî zindî wê rabê ser xwe. Ev pêwîstîyên jîyane mirov ên ku ew bi mecbûrî ku ew divê ku wan bijî bê. Wê ev kirin, wê hinekî jî weke pêwîstîyên jîyanî ên bo domandina wê bin.

Li vir, di çerçoveya van pêwîstîyên jîyanî ên mirov de mirov, dikarê werênê ser ziman ku wê mirov, nikaribê, bijartinekê di nava van kirina bi kirin û nekirina wan de bike. Li vir, ev mafê mirov nîn a ku wê hilbijêrê. Mecbûrî wê ew van bike. Ev tê çi wateyê? Ev tê wê wateyê ku wê bo domandina jîyanê, wê bi mecbûrî wê mirov van kirinan bike. Heka ew hilbijêrê ku ew bikê, wê çaxê, wê ew bijartina mirov wê bê bijartinek di nava jîyanê û ne jîyanê de.

Hebûna jîyanê, mirov dikarê wê hilbijêrê? Li vir, ev rewş, wê weke rewşek tekanê a yek bê. Lê bi wê re di nava wê de mirov dikarê vê bibêjê ku her hebûna ku bi cudahîya ew di çerçoveya têgîna vajî hevdûbûnê de ku ew ji hevdû dicuda dibin û bi wê heya, ew weke wê ji hevdû vaqatîyên jîyanî bin. Minaq, di vê çerçoveyê de rewşa jin û mêr ku ew herdû jî mirov in, mirov dikarê wê werênê ser ziman. Hevbeşîya herdûyan ew a ku ew mirov in. Teybetîya wan ew a ku yek jin û yek mêr a. Lê çendî ku herdû jî mirov in, ew ji hevdû bi cudabûnekê vaqatîyana. Di çerçoveya mirovtiyê de wê li ser rewşên xwe yên zayendî re wê hevbeşî û yekîtîyekê bi hevdû re biafirênin. Bi vê rengê jin û mêr, dibina cudahîyên di nava gotina mirov de. Wê gotina mirov, wê weke rastîya wan ya giştî wê bêtê ser ziman. Minaq, ku em di çerçoveya gotina haywanan de bihizirin, wê hasp, ga, şêr û hwd, wê di çerçoveyê de wê bi çerçoveya gotina haywan re wê hevdû temem bikin. Lê li vir jî mirov, divê ku vê rastîyê kifş dike, ku wê her zindî wê di nava xwe de wê weke di rewşek dubeşî a ji hevdû vaqatîyayî a hevdû temem dike de bê. Ev wê bi xwe re wê têgînekê wê bide me. Ew jî ew a ku wê her salixkirin, wê di nava xwe de wê di çerçoveyek ku ew hevdû temem bikin de wê beşbûna di nava wan de wê çê bibê. Beşbûna pêşî, a li ser rewşa zayendîtîyê a weke 'nêr' û 'mê' de ya. Rewşa duyem, di çerçoveya zêdebûnê û ankû xwe domandinê de ya. Lê di vê beşbûnê de jî wê ya ku wê were parastin wê cewherê wê hebûnê bi rastîya wê ya ku ew bi wê heya bê. Minaq, dema ku mirov zêde dibê û ankû li jîn û mêrî beş dibê, ew ji mirovatiya dernekeve û li şûna wê nabê zindiyekî din. Ji mirov şêr, ga û ankû çêlek dernekeve. Vajî wê jî rast a. Wê jî şêr, çêlek û ga û hwd, wê mirov dernekeve. Her wusa, di vê çerçoveya rewşa wan a darêjkî de wê destûrek jîyanî a zindîyî wê bi xwezayî wê hebe. Wê li gorî wê, wê her kok û ankû zayend wê hebûna xwe wê bide domandin. Li vir, ev rewşa ji hevdû cudakirinê wê li gorî vê rewşa xwezayîya zindîyî bê. Di wê beşbûna zayendî de wê, her tişt bi wê bûna xwe re wê hebe. Minaq, dema ku mirov li ser zindîyan re bihizirê, ku mirov her hebûna bi jîyan weke zindî bihasibênin, wê her tişt a ku ew bi jîyane wê bikeve hundûrê

vê gotinê de. Ev mirov jî bê û sawalek jî û ajelek jî bê. Lê her zindî, wê teybetîya xwe re wê wê cudabûn û beşbûnê wê bi hebûna xwe re wê di wê rewşê de wê bide kirin.

Beşbûn, li ser bûjenî, rewş, wasifî û nirxîyê re wê bibê. Her tişt, wê bi nirx û rewşa xwe ya hebûnê re wê hebe. Di vê çerçoveyê de wê ew hebûn, weke rewşek hebûnê wê di jîyanê de wê xwediyê heyînek hebûnê bê. Di vê çerçoveyê de em dema ku bahse têgîna hebûnê dikin, em bahse gelek rêgez, zayend, rewş, darêjk û bûyînên zindî û nezindî dikin. Ev jî, wê bi rewşa xwe re wê hebûnê werênina li holê û wê bidina salixkirin. Heyînen zindî, wê weke hebûnên zindî wê hebin. Bi wê re wê xwediyê rengê hebûnê bin.

Hebûn, wê di pêvajoyên xwe yên pêşveçûnê de wê pêde herê. Hebûn, dema ku ev tevger bê, wê bi bûyîna wê re wê xwe bide dîyarkirin. Her tevger, di dema xwe de dibê. Her tevger, ne berî ya berî xwe û ne piştîya ku piştî wê bûya dibê. Tevera ku piştî wê bûya, wê weke tevera ku ew ya piştî wê bê. Bi demê re minaq, gûtî berî hûrîyan bûna desthilatdar li demê. Hûrî berî mîtannîyan bûna. Mîtannî jî berî medan bûna. Ew di dema xwe de bûna. Li gorî ku ew di demê de bûna, em nikarin bêjin ku gûtîyî berî medan bûna. Ber ku ew berî wan bûna. Tiştê ku hatî jînkirin, êdî ew hatîya jînkirin. Ew di demê de heya. Mirov, nikarê wê bi zorê jî bigûharênê.

Her tişt di nava xwe de bi awayekî digûharê. Lê ew tişt, bi awayekî din ê duyem jî wê dema ku bi mudahaleyê lê bû, wê bi zorê zûtirîn wê gûharîna xwe bide jîyankirin. Bi wê re jî wê ew di demê de wê weke rewşa ku ew dijî wê bibê. Tişt, li berçav, wê bi dîtîna wê weke ku wê ew 'serbixwe' bê. Lê her tişt, bi têkilî û rewşên demkî û heyînî ên ku ew bandûrê li wê dikin, wê bi wan re wê ew hebûna xwe bijî. Weke ku çawa mirov jî bi dîtîna xwe re ji derveyîya xwe ew bi bandûr dike. Ji wê fêr, ezmûn û têgihê digirê. Bi wê re bi xwe re bi hiş çê dike. Têkiliya di nava hebûn û bandûrê de wê bi vê rengê wê di çerçoveya zindîyîya heyînî de wê weke ku wê dayimî bê.

Bandûr, wê bi awayê hêrênî û ne hêrênî wê li ser hebûnê wê xwe bide dîyarkirin. Hebûn, dema ku ew bi bandûra wê tişt û ankû bandûrê lê dike, ku ew gûharîna di xwe de bijî, wê çaxê ew tişt û ankû hebûna ku wê bandûrê li wê dike, dibê ku ew ji wê bihêztir bê. Mirov, ji rohnîya rojê ji ya stêran zêdetir bi bandûr dibê. Ber ku ew rohnîya rojê, zêdetir bi hêz a.

Hin caran wê hebûn, wê bandûra li ser xwe wê di derbarê wê de wê bi hiş bê û carna jî wê weke ku ew ne bi hiş bê. Lê wê bandûr xwe bide nîşandin. Hebûn, wê di wê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Weke ku carna mirov ku dema ku ew rûniştî bê, ber ku ew ne rûniştîna wî jî bi derfet a. Ev rewşa ku yekîtiya dijên li hevdu re ku mirov dikarê wê werênê ser ziman, wê ev bi xwe re wê bi me bide têgihiştin ku wê her tiştê ku ew heya wê bi wê rengê bûyîna wê re wê ya vajî wê jî, wê bi derfet bê ku mirov li wê bihizirê û ankû wê tefkîr bike.

Tabî, li vir, em dema ku bahse bûjeniyê hebûnê dîkin, em li vir di wê têngihîştine de na ku em bi wê re bahse wasîfîyekê jî dîkin. Yanî bi gotineka din, em bi wê re bahse nîrxê jî dîkin. Nîrx, wê beremberî wê, wê bûjen û ankû qenderî wê hebe. Ya bûjen, ya weke ku mirov dikarê wê bi hebûnê wê kifş bike, bi dest bigrê û wê pêşnûmaya wê ya darêjkî wê bibînê ya. Ev hebûna bûjen a. Her wusa, hijmartin jî wê bikeve vê rewşê de. Mirov dikarê weke qaşula wê jî werênê ser ziman. Ya ku wê di hundurê wê qaşûlê de bê wê dendik bê, ew jî wê weke cewher û ankû wasîf bê. Ya ku mirov wê nikarê wê bi dest bigirê, wê ev bê. Her wusa, rewşa kifşkirina bi wê re wê, wê beremberî ya bûjeniyê bê. Weke qaşûl û dendika hevdû, wê bûjen û wasîf wê hebin. Ya ku mirov wê bi aqil bihiş dike û wê dibînê ya. Ev jî, wê weke biriqîna wê tişt û ankû hebûna li jîyanê ku ew heya bê. Minaq, kirdeya gotinê, wê weke hişê di wê de û ankû rengê wê bixwe jî bê. Lê ew kirde, wê di çerçoveyek ahengî de wê wateyê ji rewşên bûjenî ên ku ew dijîn wê bi xwe re wê bigirê. Minaq, dema ku mirov qadehekê hilde li dest û wê diavêjê hêt û qadeh wê bi çelqînîyekê wê deng derxe û wê bişikênê. Her wusa ew dengê ku ew hat derxistin, wê weke dengêkî ku ew hatîya girtin bê. Li vir, hebûna qadehê û ya hêt, wê ji wê zêdetir, wê ew dengê ku di dema ew qadeh şikeşt de ku wê derxist, wê ew weke dengêkî ku wê rengê aqilê şûbje ê ku ew bi dest nayê girtin lê ku ew weke heyînekê heya jî, wê bi xwe re wê salix bike. Li vir, ew rewşa wasîfîyê, wê bi me bide nîşandin ku wê ya giring wê wate bê. Wate, li vir, wê bi wasîfîyê re wê derkeve li pêş. Her wusa, li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku fêr, ezmûnên ku em wan digirin, wê ew jî weke wasîfna me yên ku me ew bi hiş û zanînê re ku ew bidest xistina na. Wate, wê bi heman rengî wê ji aliyekî ve wê wate bê. Minaq, dema ku mirov du mirovên ku weke jin û mêr ku ew bi hevdû re dijîn, wê ew rewşa jîyane wan ya bi hevdû re ku ew dijîn, wê di vê çerçoveyê de bi wateya wê re wê wasîfîya wê hebe. Li vir, ne mêr ku weke hebûnek bûjen û ne jin ku ew jî weke hebûnek bûjen, em bahse wê dîkin. Em bahse wê têtîliya wan ya nava wan ku ew bi wê dijîn, ew wê li vir wê were dîtin. Bi gotinaka din, ew dibê aqilê kirinî jî. Mirov, dema ku dijî, wê her wusa ew jîyane mirov, wê di vê çerçoveyê de wê xwedîyê wateyekê bê. Lê her kirin, wê bi xwe re wê di demê de wê weke kirineka ku ew heya wê hebe. Ev jî, wê bi rengê ku ew dihê salixkirin re wê temenê pêşketina aqilê me jî bê. Aqil, ancama kirina me ya ku ew hatî kirin a.

Aqil, ahlaq û metafîzîk

Bêgûman, dema ku mirov hewl bide ku rewşeka ahlaqî werênê ser ziman, divê ku mirov li ser aqil re wê bihizirê. Rewşa ahlaqê, dema ku mirov wê dike ku fahm bike, di serî de wê bi aqilê kirinê re wê xwe li ser kirinên mirov ên jîyanî re wê bide dîyarkirin. Gelek caran, dema ku mirov kirinên xwe şîrove dike, weke ku di temenê wê de ya, mirov aqil bi ahlaqê re dihênê ser ziman. Ji aliyekî pêşnûmeya aqilê mirov ve rewşa aqilê mirov wê xwe weke rewşek teybet wê bide nîşandin. Lê ku mirov ji kûve binerê, ya ku mirov wê bibînê ku

wê aqil, weke encamaka kirinî a bi aqilê kirinî ku ew pêşdikeve wê xwe bide dîyarkirin bê.

Rewşa fahmkirina aqil, her wusa, bi dîtin, dîmen, bergeh û hwd, wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Rewşa fahmkirina bi aqilê kirinî re wê her wusa, xwe weke rewşek dîtbarî a bi dîtinî bê. Her mirov ew xwediyê keseyetîyekê ya. Em ji vir, gotinekê bibêjin û bidomênin. Ya ku wê hinekî di destpêkê de wê bi ku bi aqil re têngîna metafîzîkê û ahlaqê wê li ser wê re wê aqilekê bi me re çê bike, wê ev bê. Li vir, di serî de em divê ku li ser aqil re meşîn. Ev jî, wê weke aliyekî din ê giring ku em divê ku wê li vir werênina ser ziman bê.

Aqil, bi rewşa wê ya kirinî re wê di rewşek pêşnûmeyî de wê xwe bi dîtbarî wê bide dîyarkirin. Bi wê re wê xwediyê rewşa fahmkirina ji kirinên mirov ên ku ew dihên kirin û dayîn nîşandin re bê. Dizaynkirina jîyanê, di aslê xwe de wê hertimî di navende hemû hizrên ku wê werina hanîn li ser ziman bê. Armanc jî, wê ew bê ku wê çawa ya baştir wê bide çêkirin û derxe li holê. Li vir, ew ya baş û ankû çêtir, gihiştina wê, wê li vir, wê xwe li ser aqilê mirov re wê bide dîyarkirin. Aqil, bi keseyetîyê re wê weke rewşek têngîna a ku mirov bi wê re dibînê bê. Li ser kirinên mirov re wê gihiştina têngîna aqilê baş û ankû çêtir wê bibê. Her kirina mirov, wê di aslê xwe de wê weke cerbekê, fêrek û ezmûneka ceribandî jî bê. Meşandina darazê û ankû muhakemê di mejî de wê, di vê çerçoveyê de wê aqilê ku wê di ancama wê de wê pêşbikeve, wê weke aqilê ku wê bi ezmûn bê. Wê ev aqil, wê ji gelek kirin, ezmûn û nêzîkatîyê re wê derbas bibê û wê werê ser ziman.

Aqilê mirov, hertimî di xwezê ku ew hinekî din bi pêşde herê ji wê nûqteya ku ew li wê heya. Cihê ku aqil di xwezê ku xwe bigihênîyê de wê hertimî weke gavekê li pêşîya wê bê. Ev jî, wê metafîzîk bê. Aqil, ew nepenîya ku ew bi wê re weke ku di nava tekoşîna zelal kirinê de ya, wê bi wê re wê di kifşkirinê de bê. Li vir, mirov dikarê vê pirsê jî bike. Ew qada ku aqilê mirov ku ew berê xwe didiyê û dike ku wê kifş bike û werênê ser ziman, wê di derbarê wê de wê xwediyê çendî zanînê bê? Ya ku mirov li vir, weke têgihekê di mejiyê xwe de têgihê, ew a ku aqil weke ku ew wê yekê nizanê. Di nava nezanîyekê de wê bi wê qada nepenî ve wê herê. Bi vê re ev jî weke aliyekî bi pirs xwe dide dîyarkirin ku aqil, ya ku aqil berê xwe dide qadaka ku ew hîç di derbarê de ne xwediyê zanînê ya û ankû wê zanîna mirov a biaqil re ku ew heya, wê ji keviya wê ya nayê zanîn ve bi wê nepenîyê ve girê dide, bi wê re dixwezê çi bike? Li vir, ankû dixwezê me bigihênê çi? Di vê rengê de mirov bi hizirkirina xwe re digihê gelek rewşên ku ew ne kifşin û aqil berê xwe dide wan, dibînê.

Lê bi wê re aqilê mirov, li gorî şert û mercên ku ew bi wê heya, bi şewayekî cerbî, wê bike ku wê rewşa bi çerçoveya wê re fahm bike. Gihiştina zanîna bûjenan, wê bi wê re di derbarê têgiha tiştan de wê zanînê zêde nede me. Aqil, di derbarê têgihiştina xwezayê û destûrên wê de wê aqilekî bide me. Mirov wê bi wê re wê xwezayê û ankû hebûnê nas bike. Lê ew jî wê di asta duyemin de

wê bandûrê li rengê pêdeçûyîna destûrên xweyê nekê. Wê li gorî wê jîyane wê û pêwîstîniyên wê, wê êdî wê bê jîyankirin. Li vir, ew rewşa destpêkê a bi aqil kifşkirinê ku mirov hinekî wê di destpêkê de bi azadî dike, wê piştê wê di wê de wê gûharîn çê bibê. Wê êdî li şûna wê rewşê wê destûrên xwezayî wê hikmê xwe serdest bikin. Sehan li gorî destûrên xwe yê dide rastkirin. Di rewşeka nêvî bi nêvî azad û neazad de wê bi serdestîya destûrên xweyê re wê pêdeçûyîn wê bibê. Li vir, li ser aqilê kirinê re fahmkirina xwezayê, wê di vê çerçoveyê de wê rastîyekê bide dîyarkirin.

Aqil, di çerçoveya wê de kirinên mirov, wê rewşa pêwîstîniya destûrên xwe de wê bê meşîn. Ev jî, bi rewşa di çerçoveya dîtbariya aqil û her wusa rewşa wê ya lêgerîna ku ew li gorî aqil a, bi wê re ev dihê li holê.

Aqil, weke rewşek teybet a li dunyê ku ew xwe bi rengê pêşketina xwe re dide dîyarkirin a. Her wusa, di temenê pêşketina aqil de wê fêr û ezmûnên mirovî ên bi aqilê kirinê re wê hebin. Em dema ku hewl bidin ku ahlaqê, û ankû beşên din ên teorîkî ên weke fahm bikin, li vir, em divê li ser aqilê kirinê re bimeşîn û wê werênina ser ziman. Gotinên aqil, wê li ser ezmûnên me re wê awa bide aqilê me yê ku em wê bidest dixin. Di vê rewşê de sazûmana aqilî, ku bi hevdû ve girêdayî wê têkilyekê dênê. Bi aqil, ya ku em wê bi labitîna wê re dibînin, wê dihildin. Her wusa sehên me, dema ku çadehek ket û şikest, we wê dengê şikeştinê wê hilde. Lê ew rewşa têkiliya tiştên bûjen a bi hevdû re demkî bê. Ew jî, wê bi aqil bibê û wê were dîtin. Li vir, bi wê rewşa aqil re divê ku mirov wê gûharîna nava tiştê û ya li derveyîya wê ku wê bihevdû re di ahengekê de bibin, ji bîr nekin. Di vê çerçoveyê de ahengê de wê aqil, xwediyê kifşkarîyekê bê.

Em li vir, dema ku li ser aqil û rengê aqil re bimeşîn û wê bikin ku wê werênina ser ziman, emê bi wê re vê jî bibînin ku wê di çerçoveya rewşek vacî de wê bi kifşkirina li ser nixîya wê re wê xwe bide dîyarkirin. Minaq, dema ku mirov got «Arif cizrewî ne nemir a.» Wê bi wê re we gotina 'mirinê' wê weke ku wê bal werê kişandin li ser wê. Bi wê re dema ku mirov got ku "Hinek ne nemir mirov in", wê ev weke derpeşek ku wê 'nemiribûnê' bo mirov newênê ser ziman bê. Li vir, mirin, bo mirov dihê ser ziman. Yan jî ku mirov bibêjê 'hemû mirovên zane wê bimirin', wê 'mirinê' bo 'zaneyan' wê werênê ser ziman. Li vir, di dewama wê de mirov dikarê vê rewşê li ser têgîna 'sedemê' re wê werênê ser ziman. "Di çerçoveya têgîna aqilê vacî de ku mirov bihizirê, mirov wê bibêjê ku 'her tişt sedema wê heya.' Wê çaxê, mirov wê bibêjê ku "serdema me digûharê." Bi wê re wê encama ku wê derkeve li holê, wê ew bê ku "wê çaxê, sedema gûharîna serdema me heya." Di vê çerçoveyê de wê êdî wê aqil li ser wê re wê bide hizirînê wê bike.

Di dema wê de bi aqilê vacî re ku mirov dihizirê, wê di vê çerçoveyê de di çerçoveya dewamtiyê de wê xwe bide dîyarkirin. Ku mirov bibêjê "arif Cizrewî mirov a", "wê çaxê, arif cizrewî, ne nemir a." Wê lêkera wê li têgîna hevokê a

pêşî wê were kirin. A pêşî jî wê bê Arif cirewî. Yanî, wê 'mirin' bo arif cizrewî bê.

Li vir, aqil, wê bi rewşa xwe re wê di vê çerçoveyê de wê li ser temenekî ku ew rûniştî wê bi çerçoveyeka ku ew bi hevdu re di ahengê de wê bike ku werênê ser ziman. Lê aqil, dema ku weke ku ew bi dem û fezeyê re dihizirê, wê gelek derpêşên ku wê di fahmkirina wan de wê bikeve zorê de jî wê kifş bike. Lê aqil, li vir, li şûna li ser wateyê re wê li ser aqilê kirinê re wê bike ku wê kifş bike. Aqilê, kirinê ê me, bi me dide fahmkirin ku 'feze, dervî derka me heya.' Bi wê re her tiştên ku ew di fezeyê de hena, wê ew di temenê fahmkirina aqilê me de bin. Wê her tişt ku ew di demê de dibê û dibûhûrê, wê ew rewşa bûyîna wê ya bi demê re wê temenê fahmkirina me ya bi aqil a bi aqilê kirinê re bê. Di dema kirinê de mirov, bi hey dibê. Ew heybûna mirov, wê ji aliyekî ve temenê fahmkirina mirov bê. Lê ew heybûna mirov, di aslê xwe de wê hişkirina mirov bê. Bi wê re ku wê di wê kêlîka wê de ku ew bûya de wê xwe bide dîyarkirin. Ew kêlik, wê kêlika girtina bi aqilê me bê. Aqil, wê bi şêwayekê, wê li ser rewşeka pirsîn û lêgerînê a di nava xwe de wê pêde herê. Bi wê re wê rewş û pirsên ku ew bi ezmûnê û cerbê bersiva wan ne hatîya dayîn, wê bike ku ew bide wan. Di vê çerçoveyê de ez divê ku vê jî bibêjim ku wê metafîzîk, weke rêyeka zanînê a kifşkirinê a bi aqil bê. Rêbazekî lêpîrsîndar, wê weke zimanê cerb û ezmûnê wê xwe bi aqil û vê lêgerîna bîaqil a bi metafîzîkê re kifş kirinê bê. Metafizîk, wê hertimê weke qadaka nepenî a li pêşîya aqil û hizirkirina me ya ku em dikin bê. Bi wê re jî bi fizîka ku metafîzîk berî wê lê dikolê, wê weke rewşekê wê xwe hanîn li ser ziman. Fizîk zanistek siruştî ye, ku zagonên bîngêhînen xwezayî, her tiştên ku xweza bi wan ve ava bûye û bandûrgewrînen wan li ser hev lêdikole. Fizîk hem bi gewşîn û helwestên bûjen û zeviyan ve, di dem û cîh de, û hem jî bi avahiya dem û cîh ve dikeve. Fizîk xwezayê bi awayê hijmarî, bi modelên siruştzanistî, ankû teorîyan şîrove dike. Herweha dikare texmînan li ser gewşînen pergaleên tînemaşekirin, bi dest bike. Bo vê yekê zimanê matematîkê jî bikardihêne.

Lê weke rêbazeka ku ew dikeve dewşa pêşketina felsefeyê di serdema me de bê. Rêbazaka hizirkirina felsefîkî a serdemên kevnera, weke ku nav û cih gûharandîya, bi tîgîna metafîzîkê re. Di roja me de farq, ev a ku zanîn û ankû zanist pîrr zêde pêşketîya. Li ser vê zanîn û zanistê re wê metafîzîk, weke felsefeya aqilê zanistê û rêbazeka zanistî a lêgerîna bi aqilê zelal bê. Di aslê xwe de metafîzîk, wê tenê tiştêkî bide nîşandin. Ew jî ew a ku mirov êdî di jîyane xwe de li ser aqil re dimeşe, kifş dike û dijî ya. Bi encamên aqil re dijî. Serdemek ku ew bi encamên aqil re dijî, wê metafîzîk, wê rêya wê ya zanistê a bi aqil kifşkirin û pêşdeçûyîne jî bê. Di vê çerçoveyê de têkiliyek giring a aqil, hêza wê ya afirandinê û xwe bi tîgîna metafîzîkê re dide dîyarkirin. Ev jî nîşanaka serdemeka ku wê aqil weke nirxek serdest û serwer ku wê pêşbikeve bê.

Aqil, her wusa, wê çawa werênê ser ziman? Di jîyanê de wê kifşkirina rastîya heyî a ku ew hatîya jînkirin, temenê pêşveçûna wê bê. Rastî, weke heyîna ku ew heya bê. D zanîne de têtîna rastbûnê, wê weke aliyekî wê ya birastî ku wê werênê ser ziman. Di têtîna zanîne de wê têtîna rastbûnê wê li gorî zanebûna wê ya di wê de wê were ser ziman. Her zanîn, wê ne rast bê. Li vir, wateya têtîna rasttîyê bi heyîn û ya ku ew weke 'rastî' ku ew hatîya herêkirin bê. Di têtîna rasttîyê de pejirendin, hebûn û dîtîn, wê weke aliyna ku wê gotina rastîyê bi xwe re wê bi wate bikin bin. Zanîn, weke navê hebûna têtîhiştina ku ew heya ya. Lê li vir, gotina zanîne, wê li vir, bi navaroka xwe re wê bi fahmkirina têtîna rasttîyê re wê ya rast bike ku ew werênê ser ziman. Zanîna rast, weke ku wê çawa ew hebe, wê bi heman rengî wê zanîna ne rast jî wê hebe. Ew hiş û ankû têtîha ku ew hatî kirin, wê zanîn li gorî rewşa ku ew di wê de dijî û ankû ew heya, wê di xwe de bi wateya rastbûnê werênê ser ziman. Zanîna ku ew weke zanîna rast ku ew werê ser ziman, ew zanîna ku ew di wê de wê bi wateya têtîna rasttîyê ku ew hatibê pêşxistin bê. Têtîna zanîna rast, wê li ser temenê gotina şenberîyê, hebûn û rasttîya ku ew heya bê. Ya ku ew ne li gorî rewşê nîn a û vajî ya, wê ew weke zanîna ne rast bê. Her wusa, li vir, di zanebûna zanîne de wê ew aliyê têtîna 'zanîna nerast' wê weke ya ku ew beremberê wê li jîyanê tûna jî ya, wê were ser ziman. Li vir, ev zanîn, wê bi vê rengê weke zanîna ne rast bê. Li vir, em divê ku vê jî bi wê re werênina ser ziman ku wê li ser têtîna 'rastbûn' û ankû 'ne rastbûnê' re wê zanîn wê were pejirendin. Heta roja me, pejirendina zanîne, wê di wê de weke ast û pîvana herêkirinê, wê rastbûn bê. Di têtîna dadî de jî wê li rastbûnê were lêgerîn. Dad, bi têtîna rastîyê re wê di heman wateyê de bê. Zanîna dadî, wê di wê de wê li 'rastbûnê' wê were lêgerîn. Li vir, em vê jî bibêjim ku em nikarin gotina zanîne, di gotina rastîyê de di heman wateyê de bikarbênin. Ber ku wê di wê de ew zanîna wê ya ku ew di wê de dihê li holê, wê têtîna rasttîyê wê weke têtîneka ku wê rengê wê bide dîyarkirin bê. Rastî, weke têtîneka nîrxî û darazî ya. Bi fahmkirina wê re wê hebûn, heyîn, bûjen, dîtîn û hwd hebê. Weke têtînekê 'rastî', wê weke têtîneka dagirtî bê. Gotina aqil jî mirov dikarê weke gotineka bi têtîna wê re bêalî wê şîrove bike. Her wusa, wê ew aqilê di hundûrê gotina aqilê de wê bi têtînen weke 'rast' û ankû 'ne rast', 'baş' û ankû 'ne baş' û hwd, wê were bi nerîn kirin. Aqil, xwe weke nerîneka ji jîyanê û piştî li jîyanê jî dide nîşandin. Di aslê xwe de wê ew derka ji jîyanê wê bi hebûna wê ya şenber re wê têtîna rastbûnê wê piştrast bike bi heyîna wê re. Weke gotina aqil, wê gotina '**zanîne**' jî wê bi zanebûna xwe re wê bêalî bê. Her wusa, wê zanebûna wê, ku wê bi reng bike, wê rastbûn û ankû ne rastbûna wê **bê**. Ji v aliyê ve ku ew weke ku şîrove dikin li ser gotina zanîne re bi gotînen weke rastbûn, ne rastbûn û hwd re wê ji aliyekî ve wê temenê pêşxistina têtîhiştinê jî wê were afirandin. Baş dîtîn û ankû ne baş dîtîn, xirab û ankû ne xirab û hwd, wê ew gotînen bi vê rengê ên nîrxî, wê bi wê têtîna dualiteyê re wê temenekî zanebûnê

û pêşxistina wê jî bin. Bi wê re wê zanîn, bi rengkirina wê li ser hebûnê re wê were dîyarkirin. Ji aliyê têgîna zanînê a bi hebûna rastîyê ve wê aqil û zanebûna rast a ku ew bi ezmûn û fêr wê were dîtin. Ji aliyekî ve ev rengê zanînê, weke zanîna rast a li ser hebûn re a ku ew hatî cerbkin jî ya. Lê zanîna ne rast, weke zanîna ku ew bi hebûnekê re ne hatîya salixkirin û ankû bi wasîfkirin a. Ev zanîn, wê li gorî zanîna din a rast wê mihtacê piştrastkirineka bi fêr, ezmûn û cerbê re bê. Zanîna ku ew wê were ceribandin jî wê ev zanebûn bê. Minaq, hanîna ser ziman zanîna 'kişîneardê' wê weke zanîna ku ew ne rast û ne jî rast bê. Wê ew were ceribandin û wê kişîneardê wê were kifşkirin. Piştî ku ew hat kifşkirin û pê de wê 'zanîna kişîne ardê, wê weke zanîneka rast wê êdî wê bê piştrastkirin. Lê heta ku ew zanîna kişîneardê ne hatibê piştrastkirin bi kifşkirinê wê weke zanîneka ne rast wê hebe. Li vir, em vê jî bibêjin ku wê zanîn, bê ku ew rast bê û ankû ne rast bê, wê weke zanînê wê hebe. Ya ku wê, bi reng bike, wê darazên me, hebûn û hwd bê. Em zanînê weke ku em wê li gorî darazên xwe, weke ku ew rast a û ankû nerast a wê dipejirênin û dihildin. Li vir, derka hebûnê li derve wê, aqil wan di nava xwe de wê bigrê. Wê li ser wan re wê aqil, xwe kifş dike. Her tişta ku ew di jîyanê de biheyînê heya, wê wê heyîna wê, weke aqilekî kirinî wê kifş dike. Minaq, dema ku mirov dibêji "berf dihalê", wê li vir derpêşa wê ya bûjenî wê 'berf' bê. Berf, wê wek rastîyeka ku ew encama derka mejiyê me ya? Ku berf, weke bûjenîyek neba, me yê bi rastî jî nikaribî wê di vê cerba fahmkirina wê û 'barîna' wê de fahm bike.

Di xwezayê de têkiliyên weke yên encamê û sedemê ku ew bi hevdu re hena, wê ne tenê enacama aqilê me bin. Her wusa wê encama wê heyîna fîzyolojîkî a bûjenî ku ew heya jî bin. Di xwezayê de her tiştê ku ew heya, wê bi hevdu re di çerçoveya wê rewşa heyîna di nava jîyane xwezayî de wê bi hevdu re di nava têkiliyekê de bê. Wê aqil, wê vê bi rengê pêşketina wê re wê kifş dike. Aqil, ne afrînerê wê têkiliya sedem û encamê ya. Lê hişê wê ya ku ew ji wê ya.

Di xwezayê de het tişta ku ew heya, wê weke rewşek heyînî wê xwediyê rewşa xwe ya heyînî bê. Her tişta heyî, wê xwediyê destûrên xwezayî ên ku ew bi wê re ew hena re bê. Destûrên xwezayî ên weke pêwîstînî, dîtbarî, wasîf û bûjenîtî, wê rewşna ku wê di nava xwe de beş bi beş wê xwediyê malikên qatagorîkî ên binî bê. Bi wê re wê were dîtin. Lê li vir, ev rewşên weke wasîfiya xwezayî, wê weke kifşkirineka bi aqilê mirov re jî bê. Ew rewş weke wasîfiyekê kifşkirina wê, wê ji aliyê têgînê ve wê bi heyîna xwezayê ve wê bi temen bê. Minaq, darek, ji tovek piçûk destpê bi xwe dike. Ew, piştî wê mazin bibê. Wê av bê dayîn. Wê ji axê sûdwergirê. Ev rewş, wê di ahengekê de wê hebûna xwe de bide domandin. Ji destpêka darê û heta dema wê ya dawî, ew dema ku ew di wê de bûya û mazin bûya, wê di xatekê de wê xwe bide domandin. Ev, wê dar, rewşa mirov nikaribê derxe dervî wê xate wê ya ku ew bi wê re bi demê re heya. Dema ku dar, ku ew hê hinekî mazinbûya, ku ew were birrîn, wê dar êdî wê tûna bê. Bo ku dar karibê xwe bide domandin, ew divê ku newê birrîn û bijî,

heta ku ew karibê xwe bide domandin. Ev, wê weke destûrek pêwîstî nî a heyînî bê.

Çendî ku dar di rewşa xwe ya jîyanî de bi çandîniya xwe re ew jîyane xwe bide domandin jî wê ew hebe. Şertê hebûna wê darê, wê ew domandina wê hebûna wê bê. Ew wê weke rastîyeka wê bê. Rewşa darê, wê heta ku ew rewş hebe, wê bidomê. Lê kengî ku ew hat birrîn, wê ew destûra wê ya jîyanî, wê weke ku ew destlêderdan(mudahele) li wê hatibê kirin bê û wê ew êdî ji holê hatibê rakirin.

Li vir, em vê jî werênina ser ziman ku heta ku ew bûjenîya wê ya heyînî a li jîyanê hebe, wê mejiyê me jî ew hebûn wê bide hizirandin. Di vê çerçoveyê de wê weke ku ew heyîn, wê xwediyê rewşek hoyandî a li dana hizirkirinê bê bi hebûna xwe re. Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê aqilê me, bi têgihiştina me re wê hem di nava xwe de wê wê xwediyê aliyekî kifşkarî ê ku ew dide kifşkirin bi hizirkirinê bê û hem jî ji aliyekî ve wê hewl bide ku ew fahm bike. Li vir, hewldana fahmkirinê wê pêşî were. Miirov, bi aqil, çendî ku fahmkir û pê de wê li ser wê re wê serdestîya mirov bi serwerî wê bi aqil pêşbikeve. Ev jî, wê hêza awa(şekil)kirinê a bi rengê dizaynkirina darêjkê û hwd, wê bi xwe re wê bide afirandin. Aqil, wê her wusa, wê weke rewşek dîtbar a tiştê bê. Di vê çerçoveyê de wê aqil, bi heyîna xwe re wê xwediyê rastîyeka darazî jî bê. Her gotina ku me hanî ser ziman, wê ji aliyekî ve wê weke darazekê jî bê. Daraz û rewşên qatagorîkî divê ku mirov ji hevdu vaqatênê. Daraz, li ser têngîna şûbje re wê nixîtîyê re wê bide diyarkirin. Qatagorî jî wê weke beşkirinên dahûrî ên jîyanî wê hebin û xwe bidina jîyandin.

Bi aqil, tişt a ku mirov wê dibînê wê wek dîtînê wê hebe. Dîtîna derve ya girtina bi sehan re wê xwe di vê çerçoveyê de wê weke rewşekê bide diyarkirin. Aqil, li vir, wê rêyên sehê ên girtînê wê li ser wan bi ezmûn û cerb wê bike. Wê hildê. Minaq, em dema ku li fezeyê û demê dihizirin, em ji aliyekî ve wê dikin ku wê kifş bikin û fahm bikin. Her hizirkirinên me yên li ser fezeyê û demê wê hinekî darazên me bin. Lê di aslê xwe de em ji wê bi êmin di wê bawerî û zanînê de na ku wê feze hebe. Ev têngîna 'feze heya' wê di temenê wê aqilê fezeyê û hizirkirina wê de bê. Mirov, pêşî, hizirkirinên xwe yên ku ew dike li ser fezeyê, wê weke aqilê darazî ê şûbjeyî bê. Lê piştî wê re her kifşkirin û ankû weke piştrastkirin, wê ew wê şîrove û ankû aqilê şûbjeyî ji wê weke aqilekî dahûrî wê rast bike û wê bide nîşandin. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê vê yekê jî werênê ser ziman ku wê aqilê fezeyê, di vê çerçoveyê de wê xwe bîne ser ziman. Tişt a ku hertimî di wê de nezanîn û ankû nepenî hebe, wê li ser wê re wê aqilê darazî û ankû nepenî wê xwe bide hanîn li ser ziman. Ew aqilê şûbjeyî ê nixî wê bike ku wê fahm bike. Di rewşên zelal û ne bi nepenî na de wê aqilê dahûrî wê bi heyîna xwe re wê ji rewşa bûjenî a ku ew dihê têgihiştin wê encamê bigirê û wê li pêş bê.

Rewşa hizirkirina li fezeyê wê hinekî li vir, wê weke rêwîtiyeka ku mirov di nava nepenîyekê de dike bê. Ew rewşa fezeyê wê di vê çerçoveyê de wê bi aqilê şûbjeyî wê bi meşandina aqil re wê, hewldana fahmkirinê wê bê kirin. Lê em li vir, divê ku vê yekê jî li vir werênina ser ziman ku wê her şîrove wê di temenê wê de wê ezmûnên mirovî ên bi aqil wê hebin. Minaq, ji dema sûmerîyan ve mirov bi aqilê xwe re li azmana li fezeyê digerihe. Stêr, heyv û hinek dunyayên din ku mirov karîya bi çavê rût bibîne, ew kifşkirina û ji wan gavavêtiya û kifşkirinên din bi aqilê xwe yê şûbjeyî kirîya. Ji deverên ku zanîna, ji wan gavavêtiya û bi ber aliyê nayê zanîn ve çûya bi aqilê xwe re. Ev rewş, wê bi demê re wê têgînek bi çerçoveyî a gerdûnê wê di mejiyê mirov de wê bi heyîn fezeyê re wê werênê ser ziman. Minaq, di kosmolojîya zerdeştîyê de wê heyîna fezeyê, wê bi têgîneka destpêkê ku ew bi wê re heya û bi wê re jî ku ew bêbinî ya û ankû sermed a, wê li ser w bihizirê û wê bike ku wê werênê ser ziman.

Aqilê, fezeyê ê kosmogonîkî ku wê hewl dide ku ew fezeyê fahm bike, wê di vê çerçoveyê de wê ji rewşên ku ew dizanê wê bi dahûriyên ku ew dike re wê li ser wê re biber aliyên nayên zanîn re wê şîroveyên şûbjeyî wê bike. Piştî jî wê di dewama wê ya hayî û tê zanîn de wê bike ku wê piştrast bike. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê jî bibêjê ku wê ezmûn û cerb, wê bi fêrî wê li ser şîroveyên me yên şûbjeyî ku ew ji destpêkek tê zanîn dihên destpêkirin û ku ew bi ber dewamiyek ku ew nayê zanîn ku ve ku ew diçe ve dihên kirin. Rewşa fezeyê, ew awayê nadê, ew digirê. Di vê çerçoveyê de wê di rewşekê de wê xwediyê rewş û rastîyek heyînî bê. Lê ev awayê ku ew digirê, wê ne bi aqilê me re bê. Aqilê me ku ew karibê wê ew wê kifş bike. Di vê çerçoveyê de wê bi awayek wê xwediyê rastîyekê bê. Aqil, di çerçoveya hebûna fezeyê de ne ew hêza zindî a serdest a ku ew hebûna fezeyê bi awa bike. Lê hebûna fezeyê bi dema xwe ya ku wê bûhûrandîya ew bi heyînî mazin û serdest a. Ew dikarê wê rengdayîna li aqilê me bi xwe re bi vê re bide dîyarkirin. Her çendî ku ew heyîna fezeyê bi pêşketina xwe re weke *'tevlîheviyekê'* ku ew ne bi *'sazûman'* jî were hanîn li ser ziman jî, lê di çerçoveya rastîya wê de dîmenekî di ahengekê de ew bi xwe re dide dîyarkirin. Her wusa, lê ev rewşa wê jî wê bi rengekî *'jixwrebûnê'* re wê dîmenekî wê bide dîyarkirin. Dema ku kevîrek ku ew weke jî fezeyê bikeve, wê ne kifş bê ku ew wê li kû bikeve, ku ew were dunya me. Bi heman rengî rewş û bûyînên ku ew di nava fezeyê de ku ew bi rojê û bahozen wê re ku dibê jî mirov dikarê heman tiştê bi wê re werênê ser ziman. Em ya ku em dihizirin, ew ji aliyê me ve ya. Ê ya bi hizirkirina ji aliyê me ve jî wê di wê de fektora hiş wê hebe. Ev jî, wê weke aliyekî teybet ku wê nerîna mirov bide dîyarkirin bê. Feze, hebûnîya wê bûjenî ya. Lê hizirkirina wê razber a û navaroka wê valaya. Têgîna razber a fezeyê, hinekî bi teybet divê ku mirov li wê bihizirê. Ev razberîyeka ku ew bi têgîna fezeyê a heyînî re ku ew weke ku ew bi têgîna demê re hatiya dorpêçkirin a. Di vê çerçoveyê de hebûna fezeyê wê weke têgîneka ku ew ji kifşkirinê re wê vekirî bê.

Rewşa fahmkirina têgîna fezeyê, wê weke têgîneka stêrzanî wê bi pêşveçûnên aqilî ên serdemên kevnera re jî bê. Wê bi wê re wê bi têgîneka gerdûnî wê bêhizirîn. Di aslê xwe de têgîna aqilê dervî dunyê wê, mirov derxê dervî dunyê. Ev yek, wê weke xosleteka aqilê mirov jî bê. Mirov, weke ku bi aqilê xwe re û bi wê hizirkirina xwe re dibê xwedîyê wê xosletê ku ew derkeve dervî sînorên ku ew dibînê ya. Tişta ku mirov dibînê bi aqilê xwe, wê weke sînorê ku wê mirov bi aqilê li piştî wê jî bihizirê bê. Ya ku bi aqil hatîya dîtin jî wusa ya.

Di ser dema me de zanist, wê piştî serdemên kevnera ên felsefîk û piştî ên serdemên navîn wê bidest pêşketna xwe bike. Zanist, wê weke rewşa aqilê mirov bi fêr, ezmûn û derb ku ew lêkolîn dike û dike ku ew xwe bigihênê rastîyê. Li vir, di aslê xwe de aqilê metafîzîkê derdikeve dervî vê. Ber ku ya ku ew hatîya kifşkirin bi fêr, ezmûn û cerb, ya ku ew êdî heya. Piştî ya ku ew heya, wê li wê bihizirê. Ez li vir, di vê çerçoveyê de dihezirim ku li pêşîya gotina zanistê û ankû sînorê wê yê ku ew bi pêşketina xwe re afirîya metafîzîkê dênim. Metafîzîk, wê xwe weke têgîneka ku ew bi ya ku ew nayê zanîn û ankû nepenîya re wê bike ku ew li wê bihizirê bê. Di vê çerçoveyê de wê weke rêwîtiya bi ber wê ve jî bê.

Têgîna zanist û ya metafîzîkê, mirov dikarê wê weke li dijî hevdû wê hilde li dest û fahm bike? Di aslê xwe de wê ev rewş, wê weke rewşeka ku wê hinekî tevlihev bê. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku zanist, di nava xwe de ew di rewşeka kifşkirinê û fahmkirinê de ya. Di vê çerçoveyê de wê zanist, xwedîyê rêbazekî li berçav ê tê zanîn bê. Fêr, ezmûn cerb, wê weke rê û rêbazên wê bin. Li vir, em rewşa zanistê, ji aliyekî ve divê ku bi gotina metafîzîkê ve bi têkilîyê re dênin. Her wusa aliyê wê yê lêgerînî û dike ku ew fahm bike û bigihê rastîyên ‘ne dîyar’, wê hinekî di vê çerçoveyê de wê metafîzîkê bibîra mirov bixê. Zanist, çendî dikarê ku ew xwe bigihênê her tiştê û fahmkirina wan? Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman û bibêjê ku wê sînorê zanistê bi fêr, ezmûnên me yên dîrokî re bi sînor bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê werênê ser ziman. Kifş û pêşveçûnên zanistî ên ku ew piştî serdemên navîn bûn, çima berî serdemên kevnera ên ‘antik’ û ankû di wan serdeman de nebûn? An jî çima di serdemên navîn de nebûn? Ber ku di vê çerçoveyê de divê ku mirov bibêjê ku aqilê mirov ew ne xwedîyê wê tîrîtiyê bû. Piştî ku ew gihişt wê tîrîtiyê, êdî ew pêşveçûn bi xwe re dana kirin. Pêşveçûn û kifşkirin ku wê aqilê sad, dusad, sêsad, çarsad û ankû pêncsed sal piştî bike, çima em di roja me de wan, nakin. Ev jî, wê bi heman rengî weke ku me berî vê hanî li ser ziman, wê bi rewşa aqilê me û fêr û ezmûnên wê yên fêrbûyî re wê têkildar bê. Di vê çerçoveyê de wê rewşek xwe bi aqilê me re wê bide dîyarkirin. Rewşeka pêşveçûnê a di jîyanê de ku ew li ser aqil re dimeşê, wê di vê çerçoveyê de wê fêr û ezmûnan ji xwe re bike bingeh û li ser wan re cerban bi zanistî bike. Bi wê re wê weke ku ew jî bi wan cerban, wê li ser fêr û

ezmûnên me yê zanînî re wê berê xwe bide bi rêyek ne dîyar ve û wê bike ku wê kifş bike. Di vê çerçoveyê de di dîmenekî de ev rastîya kifşkar a têngîna zanistê, wê têngîna metafîzîkê, wê bibîra me bixê. Li vir, em divê ku wê yekê jî werênina ser ziman ku me weke ku li jor hanî ser ziman, wê metafîzîk, wê li ser aqilê şûbje ê nîrxî re wê bihizirê û wê bike ku wê kifş bike. Farqe aqilê zanistî ew a ku ew bi têngîna aqilê dahûrî re ew di rê de dimeşê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov wê yekê jî werênê ser ziman ku wê mirov hem bo bikarhanîna wan kifşên xwe û hem jî li rex wê bi awayekî nîrxî hizirkirinê wê weke ku ji aliyekî ve wê pêwîstîya wî bi rewîstekê û têngîneka metafîzîkî bi hevdû re jî wê hebe. Her wusa, li vir, zanstê, em nikarin tenê weke têngînaka dahûrî a mekanîkî wê hildina li dest. Em divê ku derkevina dervî wê. Bi wê re jî em divê ku wê rastîya kifşkirina bi aqil re di vê çerçoveyê de weke têngîna rastîyekê wê hildina li dest û wê baş fahm bikin. Em li vir, dema ku wê bikin, divê ku em pîrr zêde li wê jî heyîder bin, ku mirov rêya xwe di wê fêrbûna binîrxî a li ser têngînên weke metafîzîkê re ku wê li er ya zanistê re ku mirov keve rê ya dogmatîsmê de. Li vir, wê hertimî xatek zîrev a tenik wê hebe. Ew xat, wê her timî wê bibîra mirov bike. Ku mirov weke têngînek tang ku wê tenê bi hewldana fahmkirina 'hebûnê' ve wê hilde li dest, wê ji bo vê têngînê wê ne vegotinbar bê. Zanîna hebûnê, wê zanîna me ya di derbarê wê de bê. Ev wê zanîna me bê. Lê ya ku wê li ser wê re zanîna me zêde bike jî wê, wê ji aliyên wê yê nû ve wê bi kifşkirin û fahmkirina li ser xoslet û teybetîyên wê yê cuda re bê. Em di vê çerçoveyê de divê ku werênina ser ziman, fahmkirina rastîya hebûnê, wê di vê çerçoveyê de wê ew tenê zanîna me, sînore wê berfireh nekê. Lê bi fahmkirina xoslet, teybetmendî, pêvajoyên wê yê hena re wê, ew zanîna me bi wê re wê zêde bibê.

Fahmkirina hebûna hebûnê, wê ji vê aliyê ve wê weke mijaraka ku wê hertimî wê aqilê me xwe li ser wê re bide mijulkirin û hanîna li ser ziman bê. Lê em divê ku wê yekê werênina ser ziman, ku wê hebûn, wê weke ku ew di jîyanê de bi gelek aliyên xwe re ew heya, wê bi wan alî û xoslet û teybetîyên wê re wê ew xwediyê sînore zanînaka heyînî û zindî a berfireh bê.

Hebûn, weke tiştek heyînî û ankû bi gotinek roja me 'fîzîkî' jî ya. Ev jî, wê di jîyanê de wê bi aliyê xwe yê ku ew dihê dîtin re wê xwediyê rastîyeka ku ew li ser fêr, ezmûn û cerban re were fahm kirin bê. Tiştê ew heyî, wê ew mijara lêkolînê cerbî bê. Di vê çerçoveyê de wê mijara têngîna zanistê jî bin. Lê metafîzîk, ew ji ber ku ew hê ne di wê rewşê de ya, wê ew destûrên fîzîkî wê bo wê ne bûhûrîner bin. Lê wê weke ku wê ji ya nayê zanîn, wê bi ber ya tê zanîn ve wê di rewşekî de bê. Li vir, em divê ku wê rewşê jî fahm bikin. Dema ku em dibêjin ku 'wê ji ya ku ew nayê zanîn' wê bi ber ya ku tê zanîn ve bê, ev weke rewşeka ku em di farqê de bin û ne di farqê de bin, weke ku em bahse tiştekî ku ew heya û nayê zanîn dikin. Bêgûman, em nikarin bêjin ku em mirov, zanîna me ya ku me bi sehên xwe girtîya, wê bi çerçoveya wê re ji hemû rewş û hebûna

jîyanî re têr bê û vegotinbar bê. Biqasî ku sehên me derfetê dide, mirov digirê û fêr dibê. Di vê çerçoveye de mirov dikarê bahse ya dervî sehên me dimênê jî bike. Hinekî jî li vir, ya ku nayê zanîn ku em bahse wê dikin, wê ev jî bi wê re weke kirdeyekê wê were ser ziman.

Zanîna me, weke ku em ji pêvajoyên pêşketina jîyane mirov a bi demê re ku ew dibê ku mirov ji wê fahm dike, wê fêr û ezmûnên mirovî ên jîyanî bin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê ev fêrên me, wê ew bin zanîna me ya ku ew heya. Li vir, ew jî wê bi demê re wê bi pêşveçûnên mirovî re wê xwe zêde bike. Çendî ku mirov dijî, dibînê û dibihîzê, mirov wê di zanîna xwe de jî wê pêşve herê. Ev bi hevdû ve girêdayî ya.

Rewşa fahmkirinê a ji jîyanê, di vê çerçoveyê de wê weke ku mirov dibînê di felsefeya serdema kevnera de wê pêşî bi kifşkirina xweza û destûrên wê re wê bibê. Her wusa, bi wê re wê hin bi hin ew zanîna me, wê sînore wê berfireh bibê. Bi demê re wê ew zanîna me ku me weke fêr û ezmûn girt, wê li ser rastî û ne rastîya wê, wê di nava felsefeyê de wê nîqaş bibin. Nîqaşên felsefîkî, wê di çerçoveya ya li gorî mirov rast a û ankû ne rast a, wê bibin. Her wusa, wê bi wê re jî wê hanîna li ser ziman bibê. Bi gotinaka din, wê aqilê mirov wê şîroveyan wê pêşbixe. Bi demê re wê zanîna tiştê û ya şîroveyî wê ji hevdû cuda bibê. Wê fahmkirina hebûnê, wê li ser wê re wê nîqaş bibin. Nîqaşên ku ew li ser hewldana fahmkirina 'hebûnê' re ku ew bûna, wê bi demê re wê weke ku wê navaroکا nîqaşên me yê felsefîkî jî wê biafirênin.

Felsefe, wê bi aqilê wê re wê hertimî bike ku wê ew sînore xwe derbas bike. Di vê çerçoveyê de ew sînore me yê ku ew heyî, wê hertimî hewldana derbaskirina wê wê hebe. Hewldana bi têgîna 'hertimî xwestina fêrbûna tiştên nû' wê hinekî jî vê rastiyê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Wê di şewayekî de wê li ser xwestek û mêtîlên mirov re wê ev were ser ziman. Mirov, wê bi demê re wê fêr bibê. Piştre jî wê ew van fêrbûnên xwe wê tecrûbe bike. Wê bi wê re wê bi wan tecrûbe û aqilê me re wê mejiyê mirov wê hewl bide ku wan bûjenên dervî me wan bi hebûna wan ya ku ew dihên dîtin re wan kifş bike û fahm bike. Li vir, wê aqilê mirov wê bi tecrûbeyên me re wê xwe di rewşek têr û fahmker de wê bibînê. Li vir, aqilê me û tecrûbeyên me, wê di çerçoveyekê de fahmkirinê de wê bi hevdû re bin. Tiştê ku tecrûbeyê me, têrê nekê ku mirov wê fahm bike, wê aqilê mirov wê karibê wê fahm bike û xwe bigihênê rastîya wê? Dema ku tecrûbeyên me, bi fêr û ezmûnên me re têrê nekê ku wê aqilê me fahm bike, wê çaxê, wê ew ji aqilê me re wê weke ne fahmkirinekê û ankû rewşeka ne hatî fahmkirin a nepenî wê bimênê. Ya ku wê li ser tecrûbe û aqilê me re wê metafîzîk bike ku xwe bigihênê fahmkirina wan jî wê di rastiyê de wê ev ne fahmkirin bin. Li vir, metafîzîk, wê di çerçoveyeka ku ew dervî sînore tecrûbe, fêr û ezmûnên me de wê xwediyê hewldanaka fahmkirinê de bê.

Tecrûbe û ezmûn, wê weke afirînna zêhnî ên ku wê bi pêşketina serdemên berê a di temenê felsefeya wê de jî bin. Felsefeya serdema kevnera, wê weke

felsefeyeka xwezayî wê hewl bide ku ew tişt û hebûnên ku ew di jîyanê de dibînê wan kifş bike û wan fahm bike. Li ser vê re wê weke pêvajoyek fahmkirinê bê. Bi wê re wê, weke b têgîn û pergale aqilê mîtolojikî û hwd re dihê dîtin, wê bi aqil afirandin wê bê pêşxistin. Pêşxistina bi aqil, wê weke pêvajoyek ku ew diafirênê bê. Her wusa, fahmkirin û afirandin, wê bi felsefeya serdemên kevnera re wê di nava hevdû de wê bimeşênê.

Bi wê re jî wê hewldana fahmkirina gîyanê wê bi têgînî wê xwe bide nîşandin. Nîqaş û hizrên ku bi wê nîqaşê re li ser gîyanê re ku ew ên hanîn li ser ziman, wê di vê warê de wê giring bin. Bi wê re wê gîyan û weke heyînek hebûnî wê li wê were hizirîn. Her wusa wê gîyan, di temenê têgîna wê de wê hizir û ezmûna laşê mirovî ê fîzyolojikî û hwd wê hebe. Mirov wê, bi wê wê li jîyanê bihizirê. Gîyan, wê weke dîmen û ankû kopîyeyek ji wê laşê wê li wê were hizirîn. Bi wê re jî, wê ew têgîna nemirîyê wê li wê were kirin. Bi gotinek din, wê nemirîtî wê li wê were baxşkirin. Hewldana fahmkirina gîyanê, wê di aslê xwe de wê temenê nîqaşên ku wê bi aqil re wê mirov û mejiyê mirov wê bina berî afirîna heyîna hebûnî jî. Di vê çerçoveyê de wê bi demê re wê temenê têgîna metafîzîkê jî wê were avêtin. Metafîzîka serdemên kevnera û heta ku mirov di dewama wê de serdemên navîn jî bihasibênê, wê metafîzîka van dem û serdeman a bîaqil, wê weke têgîhiştinaka ku wê bi wê li sedem û destpêka bûyînê ku wê were li wan lêgerîn. Wê bi gotinaka din, wê mîjara meîtafîzîka van serdeman wê ew bê ku wê tenê xwediyê mijulbûn û ponijbûnê li ser hebûna gîyanê û ankû hebûnê bixwe bê. Di vê çerçoveyê de wê di dewama têgîneka îdealîstîkî de wê ew were hanîn li ser ziman. Ber çi wê ev bibê? Û ankû wê ev were kirin? Ber ku ew têgîna metafîzîkê jî wê ne weke têgînek şenber bê. Wê razber û weke têgîna berî ya fîzîkî bê. Ji vê yekê, wê fîzîk û ankû hebûn, wê bi wê re wê newê salixkirin û ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bi hizir bê.

Di vê çerçoveyê de wê weke mijar û têgîneka ku fahmkirina wê hebûna wê jî wê zor bê. Heta ku wê di vê çerçoveyê de wê gotinên wê weke gotinên 'vala' û ankû 'derew' wê werina hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê di serdemên zanistê de wê bi têgîna spûkulasyonê û hwd, wê werina hanîn li ser ziman. Metafîzîk, lê ew hertimî bi ya aliyê hebûnê a ku ew nayê zanîn re wê xwe weke kirdeyek vêşarî wê bihêlê û bide domandin. Ji aliyekî ve mirov dikarê wê 'bi berê aliyê aqilê me ve' mirov dikarê werênê ser ziman. Aqilê me, wê hertimî wê berê wê li ya ku ew nayê zanînê bê. Wê ew mereqa bi aqilê me re ku ew dixwezê ku fêr bibê û ankû ew ya ku nayê zanîn ku ew dixwezê ku bizanibê, wê weke têgîna wê ya hoyandî a ku wê dide kirin bê. Di serdemên kevnera de wê bi giranî wê ev rewşa metafîzîkê, wê di nava rewşek olzenîyê de wê xwe bijî û bide hanîn li ser ziman. Her wusa, mejiyê mirov wê bi wê re wê li ser 'gîyane pîroz' re wê bihizirê û wê bi kifşkirina xoslet û teybetîyên wê re wê çerçoveya wê bi zanebûna wê re wê berfîreh bike û serdestîya wê li jîyanê pêşbixe. Di vê

dema serdemên navîn de wê weke sedema hertiştî ew gîyane pîroz ku ew diafirênê bê. Bo vê yekê xwe gihandina wê û ankû fahmkirina wê, wê temenê lêkolînên bi armanca fahmkirina wê jî bin. Piştî serdemên navîn wê serdemên nû de jî wê çendî ku wê têngîna metafîzîkê wê rastî rexneyan wê were jî, lê hizir û têngînên ku wê di dewama wê de wê werina ser ziman wê di pêşketina zanyariya demê de jî wê weynek kifşkar bileyizin. Minaq, bi filosofên weke kopernîk, newton, gelileî, spînoza û destcartes, wê bi rexneyên ku ew li metafîzîka Artîstoteles dikin, wê temenê têngîna metamatîkê û bi wê ve girêdayî metamatîka xwezayê biavêjin. Ev rewş, wê bi demê re wê temenê pêşxistina hizrên nû jî bin.

Ev jî wê bê temenê wê ku wê bi demê re ku wê armanca wê ne tenê lêkolînkirin û fahmkirina gîyane pîroz bê, wê bi wê re têngînên metafîzîkî ku wê bi tememî ji olzenîyê serbixwe û ankû hinekî ji kêlekên xwe ve bi wê re di tîkiliyên enîşkî de na, wê pêşbikevin. Wê bi hijmaran û ankû metamatîkê re wê pêvajoyek nû a fahmkirinê wê di çerçoveya fahmkirinê de wê xwe bide nîşandin. Ev rewş, wê heta ku wê di hewldana fahmkirina fezeyê de jî wê xwe li ser pêşxistina pergala weke yên gaometre û algorîtmê re wê xwe bide pêşxistin. Filosofên weke descartes, wê di têngîna xwe ya metafîzîkê de wê di tîkiliya enîşkî a bi olzenîyê re bin. Descartes, wê hewl bide ku ew tîkiliya xwûdê û zêhn ku ew bi hevdu re çawa ya, wê dênê û bide fahmkirin. Wê ev di serdemên nû n zanistê de wê weke destpêkekê jî bê di fahmkirina metafîzîka aqil weke rêbazekê fahmkirinê.

Destpêka têngîna metafîzîka hemdem, wê weke ku em kifş dikin, wê bi Manî re wê destpê bike. Manî wê bi tîkiliya di nava xwûdê, zêhn û bûjenê de re wê werênê ser ziman. Piştî wê ev rengê hanîna li ser ziman a Manî, wê ji Spînoza û piştî ji Descartes re jî wê bê peyxam. Ew jî, wê di reng û çerçoveyek bi vî rengî de wê bikin ku ew werênina ser ziman.

Bi wê re wê di rengê vekirina wê hizrê de wê werê hanîn li ser ziman, wê di çerçoveya van hersê heyînan de bê. Bi wê re wê her tiştê ku ew heya, wê weke kopîyeke wan ya serbixwe ya ku ew diafirê bê. Wê bi wê re wê bê hanîn li ser ziman ku wê her aqil wê weke yek û yek her bûjenîn fîzîkî ên ku ew hena, wê weke ku ew rastîya wan û ankû kopîya wan bin. Li gorî vê, wê ya ku ew tenê heya jî weke hebûn, wê tenê 'xwûdê' bê. Di vê çerçoveyê de wê metafîzîka destpêka serdema nû, wê li dora xwûdê, wê xwe bidest hanîna li ser ziman bike. Lê wê piştî têngînên metafîzîkî ên ku wê derkevin, wê derkevina dervî vê çerçoveyê de wê di çerçoveya aqil de wê bi awayekî serbixwe wê bidest hanîna li ser ziman bikin. Di vê çerçoveyê de wê di vê destpêka serdema nû de wê têngîna metafîzîkê, wê ji aliyên weke Bacon, Hume û hwd de, wê rexne li wê werina girtin. Her wusa, ev filosofên ku van rexneyan dikin, ew bixwe jî, wê xwediyê rengê hizirkirîna a ku ew li ser aqil û gîyanê re dihê hanîn li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de li rex wê rengê hizirkirina xwe wê, vê pirr 'bêwate' wê

bibînin. Ber ku ew di mejiyê xwe de wê rengê hizirkirina xwe ya li ser gîyanê û ankû hizra li dijî bûjenê re wê weke di rengekî hizrî a li şûna wê, wê ew bihizirin.

Kant, wê weke filosofê vê demê bê ku wê ew wê hinekî ji yên berî xwe ku ew jî di çerçoveya rexneyekê de wê baştirîn wê metafîzîkê wê bi têngîna wê re wê werênê ser ziman. Metafîzîkvanên berê wê li ser darêjka cewherî, tovîk û ankû tozikan û hwd de wê werênina ser ziman.

Metafîzîk, wê di nava hemû rengê hizirkirina me mirovan û gavavêtinên me de jî wê hebe. Her wusa, em li vir, nikarin tenê bi têngîna ya 'nayê zanîn'ê re wê bi tenê werênina ser ziman. Ji wê zêdetirî, divê ku mirov wê têngîna şûbjeiyê a lêkolînkirinê, hewldana fahmkirinê û derxistina rastîyê li têngîhiştinê û hwd re mirov dikarê wê hilde li dest. Di serdema nû de wê zanist, wê li ser fêr, ezmûn û cerban re wê pêşbikeve. Her wusa, ev jî, wê rê û rêbazên fahmkirinê bin.

Em li vir, divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ew kirinên me ew sedemên ku em weke sedemên wan kirinan dihênina ser ziman, ji wê zêdetirî divê ku mirov hinekî jî wê bi têngînek cewherî re wê werênê ser ziman. Ya ku mirov û berê mirov dide kifşkirinê, tenê ew sedem a ku ew bi wê dihê kirin a? Ji wê zêdetir ti tiştek din tûna ya? Di hîsa xwe de mirov, wusa hîs dike ku wê weke ku ew ji wê zêdetir jî wê hebe. Di çerçoveyekê de ew kirina me ya ku em wê dikin, wê gelek fektorên ku wê di kirina wê kirinê de wê xwedî weyn bin, wê weke ku wê bi bandûra xwe re wê hebin. Dibê ku gelek ji wan fektoran em bi hişê xwe re ne di farqe wan de bin. Lê ew hena. Kirin, wê weke rewşek me ya jîyanî bê. Piştî ku mirov mir, wê em nikaribin êdî wê bikin. Ankû emê nikaribin kirinekê û ankû tevgerê bikin û bidina nîşandin. Ev jî, wê bide nîşandin ku ew her kirin û tevger, wê bi hebûnê wê li ser rewşa jîyanî a me ya ku ew heya bê. Wê temenê wê li ser wê re wê ava bê. Me bi felsefeyê re heta roja me, li ser rewşên hebûnên ne zindî re me kir ku ew rewşa ku ew heya wê fahm bikin. Ji wê giştîya rastîyê fahm bikin. Ankû bigihijina qanaatekê di derbarê heyîn, hebûn û jîyanê de. Tişta nezindî, wê bi rewşa xwe re wê çendî karibê fahmkirineka tekûz a baş wê di derbarê rewşa zindîyîya ku ew heya de wê bide me?

Em dikarin, tişta ku ew heya, wê bi fêr, ezmûn û cerb bikin. Lê metafîzîk, wê tevî ku ew li ser fêr û ezmûna me re jî bê, wê ew ji wan cuda wê bi awayekî temenê xwe de li ser têngîna felsefîkî û vace wê, wê ava bike. Li ser wê re meşandina aqil û kirina wê re wê bike ku wê bike.

Metafîzîk, di şêwayekê di rengê pêşketina felsefeya serdemên kevnera de xwe di serdemên nû de bi pêşketina aqil re dide nîşandin. Ev jî, dem bi dem bûya sedem ku were fahmkirin ku 'metafîzîkê, cihê felsefeyê girtîya û pirranîya mijarên wê di nava xwe de wan dihênê ser ziman.' Li vir, di serdemek zanistî de wê mijarên ku wê metafîzîk, wê hilde li dest wê cuda bê. Di serî de wê weke têngîneka ku wê di temenê tevgerînên mirov ên jîyanî de jî bê. Em li vir, divê ku

vê yekê jî werênina ser ziman ku aqil, pêşketina wê, wê bi serdestîya wê ya li jîyanê re wê di vê çerçoveyê de wê di nava xwe pêşketina bi kifşkirin xwe re ew bide çêkirin. Pêşveçûnên weke bi ahlaqê re wê di rengê zêhnî de wê xwe di çerçoveyeka bi kifşkirina diyanê re de wê xwe bide diyarkirin.

Pirsgirêka fahmkirina ahlaqê, wê ji aliyekî ve li wir, wê hinek têgînna wê bide me. Em li vir, hinekî rewşa ahlaqê wê di jîyanê de wê fahm bikin. Bi nerîneka giştî wê ahlaq, wê weke sazûmana civakî a ku wê di nava wê de mirov li gorî rêgezên ku ew hatina kifşkirin ku wê bijî bê. Wê ahlaq, ji du aliyên ve mirov dikarê wê werênê ser ziman. Aliyekî wê yê gelemper a. Aliyên din jî ê bikeseyetîyê re. Lê hevdû alî jî dinava hevdû de na û dem bi dem dikarin cih jî ji hevdû re bihêlin. Dîtbarîya li ser rêgezan re ku ew xwe dide nîşandin, wê di temenê fahmkirina vê rewşê de bê.

Em li vir, divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku rewşa ahlaqê, wê di çerçoveya bi têgîneka şûbjeyî li kirin û çerçoveya jîyanê nerînê wê bi xwe re wê bide nîşandin. Di aslê xwe de mirov dikarê têgîna ahlaqê û hwd, weke şêwayekê serdestîya aqil jî werênê ser ziman. Bi wê re jî wê xwe di jîyanê de wê werênê ser ziman. Wê dinava jîyanê de wê birêgezên hevbeş ku wê pirranîya girseyan wê li gorî wê jîyane xwe bidina domandin, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bê.

Ahlaq, weke ku berê carna kurdan dihanî ser ziman, digotin ku ew weke 'mîrê ku ew di jîyanê de dide kifşkirin a.' Bi vê gotinê re bandûra hebûna ahlaqê dihat hanîn li ser ziman. Bi şêwayekî din jî dihat gotin ku 'rengê jîyane mirov a.' Li ser vê gotinê re wê bahse kirinên xwe bikiran. Wê li ser wan re wê bahse 'baş kirinê' wê bikiran. 'Baş kirin' wê hem weke encamaka wê pêşketina ahlaqî w biheta hanîn li ser ziman û hem jî wê weke serdema wê, bi heta hanîn li ser ziman. 'Gotinên ku weke 'ku mirov bo ku di kirinên xwe de şaşîyan nekê' û her wusa bi wê dîsa dihat gotin ku 'mîrov, bo ku rast bê' û ankû 'mîrov, di xwe de rast bê.' Wê di vê çerçoveyê de wê li ser şêwayekî têgînî wê ew gotina 'başîyê' û ankû 'baş kirinê' wê biheta ser ziman. Kirina baş, wê weke kirinek hêrênî a ku wê ji aliyê herkesekê ku ew wê dibînê ve wê baş, rast û hêrênî(pozitiv) wê bi heta pêşwazî kirin. Ji vê jî mirov, dikarê kirina baş, weke têgîn û argumanaka giring a di çerçoveya vê têgîna ahlaqî a ku ew di jîyanê de xwe weke bi 'fermanîdarî' bide nîşandin jî werênê ser ziman. Li vir, wê di vê çerçoveyê de wê li ser rewşa jîyane giştî a civakî ve wê rewşa têgîna ahlaqê wê xwe di vê çerçoveyê de wê bide hanîn li ser ziman. Di nava civakekê de wê weke rengê wê 'xwe dana herê kirinê bi hêrênî' wê tenê aliyekî wê bê, lê wê nede nîşandin ku navaro ka wê kirinê rast a û ankû ne rast a. Ev jî, wê ji aliyekî din ve li ser wê re mirov dikarê bi kirinîyên jîyanî re wê şîrove û dahûr bike. Her pejirendin, wê ne rast û baş bê. Li vir, em nikarin vê weke pîvanê hildin li dest. Em li vir, divê ku hinekî din jî serî li gotinên kevneşopîkî ên civake kurd ên kevn bixe. Di aslê xwe de wê li vir, wê di derbarê têgîna ahlaqê, 'kirina baş',

‘pejirendin’, rastîya navaroka wê’, ‘başî’ û hwd wan fahm bike. Têgîna ahlaqê, wê weke têgîneka nîrxî bê. Di vê çerçoveyê de wê weke têgîneka sentetîk a nerînî bê. Ev jî, wê weke şêwayekê nerîna li jîyanê bê. Têgîna sentetîk, ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê bike ku wê bi çend gotinan fahm bike, wê bi wê re wê ev wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Dema ku mirov bahse mirov bi serborîya wî re wê hilde li dest bibêjê ku ‘mîrov, hatîya li jîyanê’, wê ev weke nerîneka ku wê bi dahûrî wê têgînekê wê bide me. Li vir, tenê dahûrîkirina rewşê, bi wê gotinê re wê were dîtin. Daraz, di wê de wê zêde newê dîtin. Şîroveyên dahûrî, ji têgîna darazê dûr rewşî na. Lê şîroveyên ahlaqî, mirov dikarê weke şîroveyna darazî jî werênê ser ziman. Em dema ku wê heman gotinê weke bi şêwayekî darazî wê ji nû ve cardin binivîsênin, em bibêjin ku ‘hatina li jîyanê baş a.’ Li vir, weke têgîna darazî wê ya ku wê derkeve li pêş, wê ew bê ku wê bi ‘baş’bûnê re wê xwe bide nîşandin. Di gotina pêşî a bi rengê ‘mîrov hatîya li jîyanê’ de wê tenê dahûrîkirina rewşa mirov, wê bi têgîna bûyîna wê rewşê re wê xwe bîne ser ziman. Di heman gotina me ya pêşî de wê gotina ‘mîrov’ wê weke gotinaka destnîşan bê. Lê gotina wê ya ‘jîyanê’ê wê weke gotinaka ku em dikarin ji wê bigihijina têgînek darazî jî ya. Ev daraza li vir, başbûn û ankû ne başbûna wê bi têgînî di wê de nayê ser ziman. Baş nîşandin û ankû xirab nîşandin, wê hingî wê rengê daraza wê bide nîşandin. Minaq, ‘jîyan baş a.’ Li vir, hem gotina ‘jîyanê’ jî û ya ‘baş’îyê jî wê weke gotinna darazî bin. Wê gotina pêşî a ‘jîyanê’ê wê darazek bêalî bê ku wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Lê bi gotina ‘baş’bûnê re ew bêaliya wê dihê ji holê rakirin. Li vir, em vê jî werênina ser ziman ku gotina ‘jîyanê’ wê navê hebûna li jîyanê a jîyankirinê bê. Li vir, wateya wê ya jîyankirina li jîyanê wê, weke wateyek xweza a gotinê bê. Lê dema ku me li jor di çerçoveya têgîna darazê de ew hanî ser ziman, li ser vê wateyê re weke kirdeyek duyem li wê bi têgîna başîyê re wate lê hat kirin. Di vê çerçoveyê de me ew daraza bi gotina ‘jîyanê’ re ew bi şêwayekî nîrxand.

Têgîna başbûnê, wê li vir, di aslê xwe de ku ew temenê wê li ser heyîna hebûnê re bê, wê weke argumanaka giring a vê têgîna gotina ahlaqê jî bê. Wê di dewama wê de têgîna xwestinê ku wê weke ‘xwestina jîyanê’ wê bi xwe re wê werênê. Mîrov dikarê ku ew bijî’ Ya ku mirov dixwezê jîyankirin a. Di vê çerçoveyê de wê li vir, ‘lêkera xwestinê’ wê xwe bi têgîna jîyanê re di ahengekê de wê werênê ser ziman. Her zindî dixwezê ku ew jîyane xwe bide domandin. Ev jî, wê weke xwestekê zindiyî bê.

Wî jîyanê de ‘baş’ jîyankirin, wê her wusa wê weke ‘xwestina’ bi wê jîyanê re bê. Wê di vê çerçoveyê de xwestin, bi têgîna ‘baş jîyankirinê’ re wê xwe weke lêkerekê li ser wateya wê û ankû bi watekirina wê re wê bide nîşandin. Jîyan, di aslê xwe de ew bixwe jî, weke heyîneka ku mirov nikarê wê bidest bigirê û bike kefemista destê xwe de ya. Mîrov dikarê rajihê kevîrekî bike destê xwe de. Mîrov dikarê rastê tiştekî heyî û bide destê xwe de. Li vir, dema ku em

vê rewşa jîyanê li berçav bigirin, wê çaxê, têgîna hebûnê a tiştê û bidest girtinê, wê tenê weke têgîneka tang ku ew nikarê bi tememî fahmkirinê bi xwe re bêne bê. Mirov, divê ku tiştê li çar beşan beş bike. Tiştê zindî û nezindî. Bi wê re jî tiştê zindî a bidest tê girtin û ya bidest nayê girtin. Bi wê re jî, mirov dikarê vê jî bibêjê ku tiştê ne zindî a ku ew bidest tê girtin û tiştê nezindî a ku ew bidest nayê girtin. Dema ku weseyîtek ku ew deng derdixe, mirov nikarê dengê wê bidest bigirê. Lê mirov dikarê wê bidest bigirê û ankû destê xwe li wê bigirê. Heman tişt, tiştên hebûnê ên zindî jî wusa na. Mirov hebûna wan dikarê destlêbide. Lê ew rewşa wan ya jîyanî mirov nikarê wê destlêbide.

Têgîna tiştê a destlêdan, bidest girtin, û hwd, wê tenê aliyekî wê tiştê wê bide nîşandin. Minaq, dema ku mirov xwediyê qadehekê bê. Em dirajihina wê qadehê bidest. Lê ew qadeh, dema ku ew şikeşt û ankû ew xindirî û wê qadehê bi şikeştin û ankû xindirîna xwe ew dengê ku wê derxistin, emê tenê wê dengê bi seha xwe ya bihîstinê wê bigrin. Lê emê nikarin, wî dengî bidest zant bikin. Ev rewş, wê bi xwe re wê têgîna tiştê heyî a dîtbar wê bide dîyarkirin. Têgîna tiştê, mirov, bi wê û dîtina wê re wê dike. Rewşa têgîna jîyanê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Bi gotinakê, mirov dikarê werênê ser ziman ku mirov tiştê ku ew dijî ku ew zindiyek bê, mirov dikarê dest li wê hebûna wê bide. Lê mirov wê rewşa wê ya jîyanî tenê dibînê ku ew dijî. Piştî ku ew jîyane wê dawî li wê hat, wê ew zindî, êdî wê tenê bi hebûna xwe re wê bimênê. Ya ku wê hebûna wê ya heyînî dide domandin jî wê hebûna wê ya zindî a jîyanî bê. Dema ku ew mir wê laşê wê zindiyê jî wê darêjk bigûharênê û wê ji holê rabê.

Em çî dikin em di hundurê wê jîyanê de dikin. Her wusa, em dema ku bahse kirinek baş dikin, em di wê de dikin. Bi heman rengê, dema ku mirov bahse darazekê dike, mirov di wê de weke ku bahse hişekî dike. Li vir, dema ku mirov vê rewşê bi vê rengê kifş dike, mirov êdî wê rewşa zerdeşt a bi rengê ku wî aqil li rex laş û gîyanê weke beşek sêyem didît û bi jîyanê re dikir wê werênê ser ziman jî, mirov wê baştirîn fahm dike.

Xwestek, wê têgîneka keseyîyê bê. Ew jî wê li gorî rewşa ku ew di wê de dijî wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de bo ku mirov van rewşan hemûyan fahm dike, li ser aqil kirinî(piretikî) re şîroveyek bi çerçoveyeyî wê pêwîst bê. Ji xwe ev jî, wê weke têgîneka aqilê kirinî ê piretîkî bê. Xwestek, hêskirin, dûrûstî, rastbûn, wijdan û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke têgîna ku wê xwe bide nîşandin bin. Rewşa têgîna aqilê mirov, wê li vir, wê xwediyê têgînekê bê. Mirov, bi keseyîya xwe re wê bi aqilekî ku ew bi xwe re bi hiş pêş dixê re wê pêşbixê. Minaq wijdan, wê di temenê xwe de bi keseyîya wê aqilekî ku mirov xwediyê wê re û bi wê xwediyê têgînen xwe yê bi pîvanî û hwd a, wê li ser wê re xwe bide nîşandin. Mirov, tiştê ku ew li gorî wan pîvanên xwe de dibînê û ankû dike, wê weke ku wijdanê wî rehet bê. Wê bi wê re wê hîs û hêsta xwe xirab hêskirinê wê bi mirov re çênêbê. Lê dema ku mirov, di kirinê de ew kirinê ku wî kir ku ew ne li gorî wan pîvanên mirov bin, wê xwe xirab

hîs bike ji aliyê wijdanî ve. Ew pîvan, ku em bahse wan dikin, wê bi rengê jîyanê û nirxên wê re em gotina 'rasttîyê' di temenê wê de bicih dikin. Yanî bi gotinaka din, ya ku wê ji aliyê têngîna wijdanî ve ku mirov xwe bi wê baş hîs bike, wê ya 'rast' bê. Ya vajî wê a 'nerast' jî wê wusa bê. Ev jî, wê bi xwe re wê ji aliyê hêstî ve wê xwe bide dîyarkirin.

Têgîna nerasttîyê ku mirov wê li vir kifş dike ku wê bê temenê êşbûna wijdanî wê bi xwe re wê di ancama kirineka ku ew em bi kirin û ankû bi gotinaka xwe ji wê re bûbûbûna sedem ku ew hatibê serê yekî din ê li berçavê me û ku em bibînin ku ew êşê dikişênê, wê hingî xwe bi awayekî wê bide dîyarkirin. Li vir, em divê ku em vê jî bibêjin ku bo ku ev têngîna weke wijdan û hwd ku ew hebin, divê ku pêşî bi rêgez û pîvanên wê re têngîna ahlaqê ew jî bi hizir û hêstên xwe re ew hebe. Têgîna ahlaqê, wê hinekî jî li vir, weke têngîneka ku ew di kifşkirina ya xwestinê, ne xwestinê, bidil û nebidil û hwd, di kirin, hanîna wan li cih de jî wê weke têngîneka kifşkar bê. Li ser têngîna ahlaqê re tiştî ku mirov wê 'divê ku wê bike', wê weke sipartekekê wê li ber mirov wê xwe bide dîyarkirin. Bi wê re jî, ya ku mirov 'divê' ku mirov li gorî wê bijî bê. Di serdema me de wê destûr hebin ku wê bê xwestin ku herkesek li gorî wan tevbigirihê. Her wusa, dema ku ew têngîna destûrî a bingihîn ku ew rast bê, wê bi daraza wê re wê hingî mirov dema ku ew hanîn li cih mirov wê pirsgrîkê ji aliyê ahlaqî û wijdanî ve nejî. Di roja me de 'destûrên bingihîn' weke rastîya tevgerên ku wê bînin dayîn nîşandin ên 'meşrû' û 'rastbûna wan' wê, weke ku wê bi xwe re wê bînin ser ziman. Li vir, ew destûr, çendî rast in. Dema ku mirov bêjê rast a, ne wê ew rast bibê û ne jî wê ne rast bibê. Li vir, li ser kirinên tevgerî û kirinî ên ku ew li ser wê re dihên dayîn nîşandin mirov dikarê wê fahm bike. Li ser wê re mirov dikarê vê weke darazekê wê bike berlêpîrsînê de ku ew rast a û ankû ne rast a. Dema ku mirovekî tiştêkî 'xirab' a weke bînpêkirina mafê mirovekî din nekiribê û qastî jîyane wî nekiribê û ew bê girtin û ji wî re bê gotin 'te ev mafê vê mirovê bînpêkirîya û te qastî jîyane wê kirîya' ku ew ne rast bê û ku ew bê gotin û ew bi wê were darizandin, wê hingî ew mirov, çendî ku yê ku wê dibêjin ku ew bi wê bilêvkirina xwe bi bawer jî bin û bêjin wî mirovî te ew bînpêkirina mafê û qaste jîyanê kirîya jî, wê ew mirovê ku mihatabê van gotinan bê û ku ew were gûnehbarkirin, wê di wijdanê xwe de wê rehet bê. Wê dema ku ew bêjê min ew nekirîya û ez bêgûhenim, ku ew çendî yê li hemberî wî ji wî bawer nekin jî wê ew rast bêjê û wê ew di xwe de wê rehet bê. Lê vajî wê, dema ku ew mirovê ku ew mihatabê van gotinan bê ku ew ji wî re werina gotin ku wî ew sûc û gûneh kiribin, wê çaxê, dema ku ew bêjê 'min nekirîya' jî, wê di wijdanê xwe de wê ne rehet bê. Ya rastî li vir, ew a ku mirovekî ku ew di zanebûna xwe de têgihîştî û serdest bê, wê ew dîrûst bê û wê ya rastî çî bê wê bêjê. Ku kiribê wê bêjê min kirîya û ku wî nekiribê wê bêjê min nekirîya. Ev hinekî jî bi fêrbûna wî mirovî a bi ahlaqê wî ve girêdayî ya. Bi wê re jî bi

zanebûna wî ya ahlaqî û ya keseyetî a di temenê de ku ew xwediyê wê ya, ew di wê de ku ew pêşketîya ya.

Mirov, carna jî, çendî ku ew di dilê xwe de ew bi bawer bê ku wî ew sûc kirîya û gûnehbar a jî, lê ji ber sedema cezayê ku wê hilde, wê kirina xwe ya ku wî kirî înkâr dike. Li vir, ev rewş, wê weke rewşek teybet bê. Mirov, dikarê vê ji aliyê rewşa têgîna ahlaqî ve wê weke kêmbûna hebûna zanîna pîvan û zanebûna ahlaqî a bi wî re. Bêgûman, mirov nikarê tenê bi wê re wê werênê ser ziman.

Têgîna ahlaqî, weke têgîneka hêstî a nîrxî li vir, divê ku mirov vê yekê bi wî re werênê ser ziman. Li vir, têgîna ahlaqê wê bi şêwayê xwe re wê xwediyê keseyetîya xwe bê. Wê bi wê re wê rêngê tevger, kirin, gavavêtin a wê, wê hebe. Wê li ser wê re wê xwe werênê ser ziman. Minaq, têgîna 'rêzê' wê weke têgîneka ahlaqî bê. Lê ji wê zdetirî jî weke têgîneka hizrî a nîrxî jî ya. Ku mirov rêzê, tenê weke hêstekê ahlaqî werênê ser ziman, wê kêmbimênê. Mirov dikarê vê jî bibêjê ku rêz, weke têgîneka ku hêsta ahlaqî di temenê wê û kirina wê ya ku ew bi tevgerên keseyetîyê re dihê dayîn nîşandin a.

Bi wê re divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku mirov, dema ku têgîna ahlaqê şîrove bike û wê bike ku wê werênê ser ziman, divê ku mirov bi wê re têgîna ezbûnîya keseyetîyê jî wê bi zanebûna wê ya keseyetî re wê werênê ser ziman. Hinekî jî, wê hemû kirinên ahlaqî ên weke danîşana hêskirinê rêz û û hwd, wê bi wê re wê xwe bînina ser ziman. Mirov, bi wê re dikarê vê jî kifş bike ku mirov ku ew di farqê de bê û ne di farqê de bê, têgînek di derbarê wê ezbûnîya wî û keseyetîya wî de wê bi wî re biafirê. Wê pîvanên wê ezbûnîyê wê biafirin. Wê li ser wan re wê bînerê. Her wusa, wê ew jî, wê weke pîvanna ahlaqî ên keseyetîyê bin. Mirov li vir, divê ku vê yekê jî werênê ser ziman, wê her keseyet, wê xwediyê pîvanên xwe bê. Carna mirov dema ku bi hevalekî xwe re diafirênê û ankû di nava civatekê de diaxifê û di serê gotina xwe de dibêjê 'li gorî min û hizra min', wê hingê destpêka axiftina li gorî pîvanên xwe yên keseyetî ên ku ew bi wan têgîhiştî ya, wê axiftinekê wê bike.

Mirov, di keseyetîya xwe de bi xwe re di nava 'aramiyekê' de ew weke ku dijî. Her wusa, dema ku ew li gorî xwe bê, wê di wê aramiyê de bê. Lê dema ku ew bi dîtina xwe û ankû kirina xwe re bûbê şahidê kirineka ku ew rast nabîne û ku ew wê di xwe de dihêlê û ji ti kesekî re nayênê ser ziman, wê hingê ew ne rehet bê. Wê ew weke rewşeka ku ew pîvanên keseyetîya wî hatina binpêkirin bin. Lê vajî wê jî wê şa bê û bişahî bê. Çendî ku keseyet, di nava xwe de ne xwediyê nakokî û ne di nava rewşna ku ew wî ne rehet dîkin de bê, wê ew rehet bê û şa û dilşa bê.

Şabûn, her mirovê xwedî aqil, wê xwesteka wan bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikar şabûnê weke rewşeka ku ew li gorî xwestekê û ajoyê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Hinekî li vir, dema ku em mijara ahlaqê bi têgîna wê re dîkin ku wê werênina ser ziman, di nava wê de hanîna ser ziman a şabûnê,

wê hinekî weke mijaraka ku wê zêde bi wê re levnekê bê. Ber ku şabûn, rewşek ku wê ancama aqilê mirov û kirina aqilê pîretîkî a di jîyanê de bê. Ev dibêt ku rewşek ahlaqî jî bê û rewşek ku ew ne ahlaqî jî bê. Şabûn, wê bi têngîna xwestekê re wê bibê. Li vir, jîyane wê, mirov dikarê şîroveyek nîrxî a ahlaqî bi wê re bike. Lê ji wê zêdetirî wê hertimî şabûn, wê xwediyê wateyekê bê. Li vir, ku mirov li ser keseyetîyê re wê hilde li dest, di aslê xwe de ya ku wê di vê çerçoveya fahmkirina têngîna şabûnê de wê kifşkar bê, wê ne şabûn bixwe bê, wê pîvanên aqilî û destûrî ên ku mirov li gorî wan jîyane xwe dike û dide domandin bê. Şabûn, wê weke têngîneka encamî bê. Minaq, dema ku mirov serkevtinek bidest xist, dewlemendîyek bidest xist, tiştêkî ku ew xwest û hanî li cih û hwd, wê di encama wê de wê xwe bide nîşandin. Li vir, wê di asta dawî de wê di temenê wê de wê aramîya di hundûr de a ji hizirkirinê wê di temenê wê de wê weynek giring û mazin wê di afirîna wê de wê bileyîzê. Her wusa, bi wê re mirov dikarê wê jî werênê ser ziman ku mirov dikarê di encama hanîna li cih a siperteyeka xwe ya ahlaqî de wê şabûnê bi şêwayekî bide çêkirin. Lê şabûn, ne pîvanek, rêgezêk û siperteke ahlaqî û hwd a. Şabûnê, di vê çerçoveyê de mirov dikarê bi rewşa jîyane xwe re wê werênê ser ziman. Bi aqilê xwe re wê werênê ser ziman. Ahlaq, wê ne weke têngîneka ku ew ku wê me şa bike bê. Lê ahlaq, weke têngîneka ku wê bide nîşandin û bîrê ser ziman ku mirov çendî hêja ya û şabûnê ma dibê jî bê. Di kirinê bi vî rengî de wê ya ku wê rengê xwestekê, şabûnê û hwd wê bide nîşandin, wê ne ew xwestek û şabûn û hwd bin, wê aqilê mirov bixwe bê.

Mirov, weke zindiyekê hertimî wê xwestina jîyanê wê bi wê re bafirê. Xwestina jîyanê, wê weke rastîyeka bi jîyanê re w xweza bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê xwestina jîyanê, di çerçoveya têngî û hewldana domandina jîyane xwe ya ku ew heyî re mirov wê werênê ser ziman.

Mirov, çawa bijî? Ev pirs, wê berî xwe wê pîrsek din bi me bide kirin. Ew jî ew a ku 'mîrov, çawa dijî' ya. Li vir, ji ya ku mirov wê 'bijî' wê temenek li ser ya 'dijî' wê hebe. Ev jî, vace wê, ew a ku mirov, li ser rastîyekê re dijî ya. Jîyane mirov, wê piştî ku ew pêşket bi aqil, wê êdî li ser aqil re wê bidest pêşketina xwe bike. Destûra aqil, wê weke destûrek ku wê di temenê kifşkirin û rengê pêşketina jîyane mirov de bê. Wê destûra ahlaqî jî wê her wusa bi heman rengî wê xwediyê wateyekê bê. Di nava jîyane de em li vir hinekî Zerdest û têngîna wî ya weke ku ew bi dualîteya 'başî' û 'ne başîyê' re dihênê ser ziman, wê bibîr bixin. Ev dualîte, wê weke têngîneka ku ew di nava jîyanê de ew bê jîyîn bê. Mirov bi wê jîyankirina xwe re wê têngîna 'baş' û ya 'nebaş' wê pêş dixê. Her wusa, ew jî wê weke darazna nîrxî ên ku mirov wan bê rengê aqilê xwe re kifş dike bê. Başî jî û nebaşî jî wê ne li dervî çerçoveya têngîna ahlaqî bin. Wê di navaroka wê de wê xwe bidina dîyarkirin.

Ji xwe, em divê ku vê yekê di dewama wê de werênina ser ziman ku wê ya ku ew tê zanîn weke 'ya baş' û 'ya nebaş' wê bi têngî û destûra ahlaqî wê werê

zanîn. Dervî têngîna ahlaqî wê ew zanîna me, wê nebê. Di nava têngîna ahlaqî de çendî ku têngîna ahlaqî 'ya baş' û 'ya nebaş' da dîyarkirin, wê her wusa, temenê pêşketina bi wê re wê jî wê xwe bide domandin. Ber ku wê di nava wê dualiteyê de wê weke çerçoveyekê de wê ji herdû aliyan jî wê werênê ser ziman û wê bi wê re wê herdû aliyan jî wê bide dîyarkirin. Wê herdû alî, wê bi dîtina wan ya li ber hevdû re wê salixkirina wan ya ji hevdû û li dijî hevdû jî wê bê kirin. Li vir, em vê jî werênina ser ziman ku mirov dema ku başiyê bibînê û wê salix bike, mirov wê bi wê re fahm bike ku ya 'nebaş' çi ya û wê çi bibê.

Li vir, ahlaq, weke têngînekê dema ku bi ew bi çerçoveya xwe re ew serdest bê, wê hingî weke têngîneka ku ew çalakî û kirina mirov a ku ew hatî kirin bi şîrovekirina wê re wê pîvana wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lê dema ku li çerçoveya başî û ne başiyê ku weke ku çerçoveya ahlaqî bi têngîna wê re serdestîya xwe winda kir, wê hingî weke têngîneka 'serdest' ku bi 'mecbûrî û pêwîstî' ku mirov li gorî wê bijî bê. Wê çawa wê ahlaq, ji aliyê zêhnê xwe yê ku ew bi wê dunyê dibînê ve wê weke mirovekî kor û bêçav û ankû ku çavê wê nabînê wê lê were.

Têngîna ahlaqê, wê xwe bi rê û şewayê ku ew dihênê li serçav, wê weke pergalek têngînî a ku wê di hundurê wê de 'li gorî rêgezna wê were jîyankirin' weke ku ew xwe dide nîşandin. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku ji vê rewşê hertimî weke ku 'pirsgirêkek weke pirsgerêka azadîyê xwe di mejiyê mirov de daya dîyarkirin. Mirov, hizirîya ku ew kengî derket dervî wê têngîna ahlaqî wê azad bibê. Di rastîyê de wê wusa bê? Em li vir, divê ku vê yekê werênina li ser ziman ku têngîna ahlaqî, wê li ser aqilê me yê kirinî ê pîretîkî re wê weke çerçoveyek keseyetî a bi pîvane di jîyanê de jî bê. Di vê çerçoveyê de wê ew xwe weke rastîyekê de wê bide dîyarkirin. Têngîna azadîyê a ku mirov dervî wê çerçoveya têngînî a destûra aqil wê ku wê werênê ser ziman, wê şewayekî hizirkirinê ê bi jîyanê re bê. Lê wê ev şêwa, wê xwe biawayekî derxistina dervî wê sazûmana têngînî jî. Li vir, di dewama wê de mirov divê ku vê yekê werênê ser ziman ku wê di nava jîyane wê de têngînên kevneşopî û ankû destûrî ên ku wê bi wê re û wê li gorî wê were jîyankirin wê bibê. Li vir, wê ew jî, wê weke aliyekî rengê dîyarkirina bi têngînî a li ser wê aqilê kirinî re bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku têngîna ahlaqê, wê di vê çerçoveyê de wê weke sazûmanak civakî jî wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava wê têngîna ahlaqî û sazûmana wê de ya ku wê sedema çalakî û kirinên mirov wê bide dîyarkirin, wê ew ew sedema wê kirina ku ew hatî kirin bê. Her wusa, ew jî, wê xwe di vê çerçoveyê de wê bike ku wê bi wate bike. Sedema ku mirov birçîya, mirov divê ku xwarinê bibînê û bixwe. Mirovê biaqil, wê her tişt bi têngîna sedemê ve girêdayî wê pêk were. Mirovê ku ew dikarê vegotinê ji kirinên xwe re bînin, wê sedemê jî ji kirinên xwe re wê bibînê. Dema ku mirov tîya avê vexwe û hwd. Di vê çerçoveyê de rewşa di nava sedemê û rewşa sazûmana kirinê de ku ew xwe dide dîyarkirin, wê rengê wê sazûmana

kirinê jî bide dîyarkirin. Têgîna sazûmana kirinê û çerçoveya wê, wê di vê çerçoveyê de wê bi aqilekî pêşdîtî wê xwe bide kirin. Di kirina xwe de mirov çendî azad a? Kirina mirov, wê di vê çerçoveyê de wê dema ku mirov weke têngîna 'pêşdîtî' ku wê bi sazûmana ahlaqî re wê bide dîyarkirin jî bê, wê çaxê divê ku mirov vê yekê bibêjê ku mirov wê nikaribê bi tememî bahse azadîyê û hebûna wê bike. Li vir, wusa tê dîtin û fahm kirin ku wê di nava wê sazûmana çerçoveya têngîna ahlaqî de wê dema ku têngîna ahlaqê me danî li pêşîya kirinê, wê çaxê, wê hingê ew azadî nebê. Lê dema ku me weke têngîneka piştî kirinê re ku me bi wê re kirinên xwe şîrovekir û bi wê re kir ku wê fahm bike, wê hingê rewşek azadîyê a ku mirov bahse wê bike wê hebe. Li vir, ya giring ew a ku li şûna ku wê têngîna ahlaqî wê kirinê wê bide dîyarkirin, kirin û ankû çalakî ku ew bi bûyîna xwe re wê bide dîyarkirin û navaroka wê bi reng û şamal bike. Li vir, serbestî û azadîya bi tevger, kirin û çalakîyên mirov re wê xwediyê afrînerîyeka bi têngîna ahlaqê re jî bê. Di kirin, tevger û çalakîya mirov de wê sedem ne têngîna ahlaqî bê. Di kirin, tevger û çalakîyên mirovî de wê têngîna ahlaqî weke renekî şîroveyî ê ku mirov wê bike û bidest bixe bê. Di vê çerçoveyê de wê hingê kirin û çalakî, wê bi têngîna ahlaqê re wê hevdû re wê rê bigirin û bi hevdû re wê herin.

Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku têngîna ahlaqî, wê çerçoveyeka şîroveyî a têngînî ku em karibin wê li ser aqilê kirinî ê pîretîkî re wê bi wê re wê kifş bikin û werênina ser ziman.

Li vir, ez divê ku serî li rengê têngînîya ahlaqî a di nava civakê de ê di nava civake kurd de bixin. Bi dîrokê re wê xwediyê gelek pêvajoyê û serdemên demdirêj bê. Di nava civakên kurdan de dema ku bahse ahlaqê û bi ahlaqî jîyankirinê hatîya kirin, ji aliyekî ve weke kirdeyek vêşarî ku wan di mejiyê xwe de li vê gotinê dikir, wê weke 'mîrovê bi aqil û mîrovê ku ew bi aqil tevdiqirihê' ba. Di vê çerçoveyê de ji aliyekî ve wê bi ahlaqî bûn, wê weke bi aqil bûn ba. Yanî bi gotinaka din, wê aqil û ahlaq, wê bi hevdû re wê di çerçoveyekê de wê bi heta fahmkirin. Di vê nêzîkatîya li ahlaqê a ku wan dikir de mirov nikarê ahlaqê bê aqil û pêşketina aqil fahm bikira. Wê pêşketina aqil, wê danîban li temenê pêşketina têngîna ahlaqê. Wê bi wê re wê ew bi heta fahmkirin. Wê bi heta hildan li dest. Di vê çerçoveyê de wê ew bi heta hanîn li ser ziman. Em dema ku em ji vê çerçoveya ahlaqî a ku kurdan di nava xwe de bi civakî dijîya ku em bikin ku wê fahm bikin, em divê ku şîroveyek baş giştî û berfireh û kûr bi çerçoveya ahlaq û aqil re bi hevdû re bikin.

Di rastîyê de ahlaq û aqil, wê bi hevdû re wê pêşbikevin. Em dikarin, li ser têngîna aqilê kirinî pîretîkî re têngîna ahlaqê weke renekî şîroveyî ê bi pêşketina aqil re jî wê werênina ser ziman.

Çerçoveya aqilê kirinî, wê bi kirin, tevger û çalakîyên mirov re bê. Her wusa, mirov dikarê bi levkirina bi gotinê a hanîna xwe ya li ser ziman jî wê, di nava vê de werênina ser ziman. Aqil û ahlaq, wê bi hevdû re wê xwediyê pêşketina bi

hevdû ve girêdayî bin. Wê têngîna ahlaqê ji têngîna metafîzîka aqil wê sûdbigirê û wê xwe bi wê re wê werênê ser ziman. Ber vê yekê ya ku wê bê têngî û çerçoveya gotina aqil, mirov nikarê bi têngîna metafîzîkê re li ser ahlaqê re zêde pêde herê. Weke ku çawa ji pêvajoya serdema felsefeya kevnera a xwezayê bi ber felsefeya zanistê ve pêşveçûn dibê û bi wê re wê ji têngî û *felsefeya ahlaqê* wê hizirkirin bibê û wê bi ber têngîna aqil û *metafîzîka ahlaqê* ve wê pêşketinek bi aqil bibê, wê bi heman rengî wê li ser aqilê kirinê û hişmendîya wê re wê têngîna ahlaqê wê têngîna xwe ya metafîzîkê wê hin bi hin wê bi xwe re wê bike ku pêşbixê û werênê ser ziman. Ya ku mirov bi wê re pêde diçê jî, wê di şewayekî de wê mirov bi aqil wê bi xwe re wê bibê. Aqil û ahlaq, wê weke mijarek ku wê hevdû ji hevdû bi afirênin bin. Em, weke ku çawa ku em nikarin têngînen weke 'başî' û 'nebaşî'ê dervî çerçoveya têngîna ahlaqê wan hildina li dest, her wusa bi wê re jî mirov nikarê dervî çerçoveya aqil ya ahlaqê hilde li dest. Di vê çerçoveyê de wê weke wê aqil xwe di temen de wê werênê ser ziman. Wê aqil, weke çerçoveyek bi hiş a ku ew li ser rengê dîtinê re wê dike ku bide fahm kirin bê.

Mirov, weke zindiyekî wê xwediyê pêşketina aqil a bi xwe re bê. Ya ku wê mirov wê ji zindiyên din ên nava xwezayê wê ji wan cuda bike, wê ev bê. Mirov, di vê çerçoveyê de wê bi aqilê xwe re wê bibînê, daraz bike, şîrove bike û bigihênê encamê. Mirov, di vê çerçoveyê de wê bi aqilê xwe re wê xwe bigihênê rewşek li ser xwezayê re.

Li vir, em divê ku vê rastîya mirov bi vê rengê werênina ser ziman ku ya ku wê mirov di nava wê rewşa xwezayê de wê wî bike weke nirxekê, wê ew nêzikatiya wî ya baş û aqilê wî yê ku ew bi wê dibînê û daraz dikê bê. Tiştê bi aqil, wê hebûna wê, tenê bi destûrên xwezayî wê newina kifşkirin. Lê wê ne dûrî darêjk û têngîneka ku ew ji wê zêde dûr jî bê. Li vir, têngîna gîyanê a ku ew xwe 'li ser xwezayê re' re dibînê, wê hinekî jî wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê jî bê. Ya ku wê mirov, wê ji zindiyên din ên xwezayê wê cuda bike, wê *keseyet* bê. Keseyet, wê weke rastîyek heyînî ku wê ew li ser aqil re wê bibê û pêşbikeve bê. Di vê çerçoveyê de wê çawa ku hebûna mirov a fîzîkî a xwezayê de bê, wê keseyet jî wê ya aqil bê. Di vê çerçoveyê de wê mirov xwe re wê xwezayê û bi keseyetîya xwe re wê werênê ser ziman. Li vir, keseyet, wê di temenê aqil de wê, weke armançeka ku wê were pêşxistin bê. Ev jî, wê bi şewayekê wê li ser têngîna ahlaqê re wê xwe wê bide dîyarkirin. Ahlaq, wê ji xwe re wê weke qada fêr, ezmûn û cerbê wê keseyetê wê bikabênê û wê bi wê re wê xwediyê aqilê kirinê bê. Di aslê xwe de wê weke ku wê keseyet bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê weke xêva wê pêşketina aqil û pêvajoyên wê yên ku ew pêşketina jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov vê yekê di dewama wê de werênina ser ziman ku wê aqil wê bi keseyetîyê re wê di hebûna mirov a fîzîkî de wê bijî. Ev jî, wê di şewayekî de ku mirov bi aqil di xwezayê de dijî, wê xwe biawayekî wê bide dîyarkirin.

Têgîna keseyetîyê wê her wusa wê weke têgîna ku em bi wê re li pêşketina aqil bihizirin bê. Keseyet, wê weke aliyê mirov ê zindî ê ku ew ji xwezayê qûtbûya jî bê. Wê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê bikeseyet û hebûna xwe ya fîzîkî re wê bi dualiteyekê re wê were dîtîn. Di vê dualiteyê de wê mirov, ji aliyê fîzyolojikîya xwe ve wê bi xwezayê ve wê girêdayî bê. Wê bi wê re bijî. Wê ji wê xwe xwedî bike û jîyane xwe bidomênê. Çendî ku ew domand jî, wê hem keseyetîya xwe pêşbixe û hem jî wê karibê wê bidomênê.

Di çerçoveya keseyetîyê de ku mirov dihezirê, her wusa divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku weke ku çawa ku wê mirov ji aliyê fîzîkîya xwe ve wê bi rewşa xwedîkirina xwe ve wê xwezayê ve wê girêdayî bê, bi heman rengî wê li ser tevger, kirin û çalakîyên xwe re wê keseyet jî wê xwediyê pîvanna ku ew li gorî wan bi pêwîstînî bijî bê. Wê rewşa ku wê ew weke bi aqil a ku wê bide dîyarkirin jî wê di aslê xwe de wê ev bê. Mirov, ya ku wî hêja dike jî wê ew derkkirin, girtina wî ya bi xêvî û jîyankirina wî ya bi keseyetîya wî re bê. Bi wê re wê mirov, bi wê bi aqil re derkkirinê re wê hem kirinên xwe bi encamên wan re wê bibînê û hem jî wê ya yê li hemberî xwe. Di vê çerçoveyê de wê karibê wateyê bide kirinên xwe û yên li hemberî xwe. Bi wê re nîrxên weke rûmetê, hêjabûn û hwd, wê bi xwe re wê bibînê. Di vê çerçoveyê de wê ew destûr û pîvana ku wî li pêşîya xwe danîya, wê di wê de wê kifş bike. Di rewşa keseyetîyê de wê têgîna ahlaqê wê weke têgîneka bi hiş a şîyar û li pêş bê. Wê her kirin, tevger û çalakîyên li xwe wê rastarast li rêz, hûrmet û keseyetîya xwe bibînê. Ji xwe gotinên weke rêz û hûrmetê, wê gotinên ahlaqî bin. Gotina keseyetê, wê weke têgîneka ku ew di wê de têgîna ahlaqê hebe bê. Zanîna mirovî, wê di vê çerçoveyê de wê ji aliyê keseyetîyê ve wê bi awayekî nîrxî wê xwe li ser têgîna felsefîkî a ahlaqê re wê werênê ser ziman. Bi wê re jî, mirov weke zindiyekî, wê vê rewşa zindîtiya xwe wê bi keseyetîya xwe re jî wê bide dîyarkirin. Ew jî, wê weke di rewşek zindî de bê. Di vê çerçoveyê de bi keseyetîyê re bi pêşketina mirov a bi aqil re wê têgîna mirovî a ahlaqî wê di çerçoveyek pêşdîtîniya wê de wê bide dîyarkirin.

Têgîna ahlaqî wê di keseyetîyê û serdestîya wê de wê di kirinê de wê di rewşeka bijartîni a bi kirinê re de wê xwe bide nîşandin. Her wusa, li vir, wê keseyet, çendî ku ew bi aqilê xwe re têrbû, wê di vê çerçoveyê de wê bi pêşve herê. Li vir, wê ew ezûbûniya keseyetîyê, wê di rewşekê de wê xwediyê kifşkirinê bê. Li vir, ezûbûnî di wê kifşkirinê de bi xwestek û bijartinên xwe re wê kifşkar bê. Ev ya ku mirov ji aliyê keseyetîyê ve dibînê ya. Lê em dema ku ji aliyê têgîna ahlaqî ve jî dinerê, têgînên weke kevneşopî û hwd, bi rêgezên xwe re wê ew jî di wê dîyarkirinê de wê xwediyê rewşeka ku ew didina kifşkirin bin. Li vir, wê di nava wê têgîna kifşkirinê a ji aliyê keseyetîyê û ya ji aliyê têgîna ahlaqî û hwd ve wê xîzek tenik hebe. Lê hin bi hin keseyet, bi nerîna xwe re wê derkeve li pêş. Ev jî, wê di aslê xwe de wê weke têgîneka bi serdestîya biaqil bê.

Serdestîya bi aqil, wê weke serdemek nû a mirovatîyê bê. Wê aqil, wê weke destpêka pêşketina mirov a bi mejiyê mirov bê. Pêşketina mejiyê mirov û keseyetîya mirov, wê bi hevdû re di ahnegekê de wê bibê. Di aslê xwe de wê ji aliyekî ve wê keseyet hem wê cihê kirin û ankû pîretîzebûna aqilê mejî bê û hem jî wê weke laşê wê yê ku ew êdî pêş dikeve bê. Keseyet, wê hinekî jî, ji aliyekî ve weke bi laşbûna aqilê mirov di laşê mirov de jî bê. Di vê çerçoveyê de wê weke destpêkek giring a bi aqil bê.

Em dema ku hewl didin ku pêvajoyên pêşketina aqil fahm bikin, bi wê re wê tiştê ku wê hin bi hin wê derdikeve li holê, wê bi fahmkirinê re wê afirîna keseyetîyê bê. Bi keseyetîyê re wê her wusa, xûy, tevger, nêzîkatîyên weke yên rêzê, hûrmetê û hwd wê pêşbikevin. Di nava mirovan de wê 'hêrs' û ankû 'hêrsbûn' wê pêşbikeve. Hêrsbûn, wê weke têgîneka ku wê xwe weke ji aliyekî ve wê bi keseyetîyê re wê werênê ser ziman. Ji aliyê zanînê ve wê hêrsbûn wê weke têgîna ku ew di temenê wê de serdestbûna tûrayên sînîrên laşê mirov jî wê hebe. Lê hêrsbûn, weke nêzîkatîyeka dijber, wê xwe bide dîyarkirin. Ew bertekek a.

Mirov, bi aqilê xwe re wê hin bi hin wê bidest dîtîne bike. Bi dîtîna xwe re wê aqilê mirov, wê pêşbikeve. Wê li hewîrdora wê serdest bibê. Mirov wê bi aqilê xwe wê hewîrdora xwe wê werênê ser ziman. Wê dîtîna bi xwezayê re wê weke dîmenekê û ezmûnekê wê di temenê aqil û hanîna wê ya li ser ziman de bê. Piştî ku mirov aqilê mirov pêşket û pê de wê, bidest lêpîrsînê bike. Wê pîrsan bipîrsê. Her pîrs pîrsîn, wê weke lêpîrsîneka di mejî de bê. Wê bi demê re wê li ser sedemê û encamê re wê pîrs bîr pîrsîn. Minaq, pîrsên weke 'mîrov ji kû hatîya?' 'Ber çi mîrov bûya?' û ankû 'ber çi mîrov heya?' 'Sedema hebûnê çi ya?', 'Jîyan çi ya?', 'ber çi jîyan heya?', 'Ji kû jîyanê destpêkir?', 'Wê heta kengî wê jîyan hebê û xwe bidomênê?', 'Aqil, ji ber çi ya?', 'Armanca jîyanê çi ya?' û hwd, wê bi vê rengê wê li dîw hevdû wê pîrs li ser pîrsê wê werîna pîrsîn. Her pîrs, wê weke pêşxistina aqilekî jî bê. Pîrs pîrsîn, wê weke afrînerîyeka aqilê me jî bê. Mirov dikarê di vê çerçoveyê de di serî de wê werênê ser ziman.

Mejiyê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê bi aqilê mirov re wê bidest kifşkirinê wê bike. Mirov, dema ku wê bi aqilê xwe bidest dîtîne bike, wê weke ku ew ji nû ve were dunyê û çavê xwe li dunyê vekê wê lê were. Ev jî, wê ji aliyekî ve wê weke rastîyeka mirov a bi jîyanê re bê. Aqil, ji aliyekî ve wê xwediyê teybetîyek gerdûnî bê. Xosletên aqil, wê di vê çerçoveyê de wê bi hanîna wê ya li ser ziman re wê xwe bide dîyarkirin. Aqil, wê weke 'rêya fahmkirinê' bê. Lê mirov wê bi aqilê xwe re wê hertimî wê vê yekê bike berlêpîrsînê de. Ber ku mirov, di aqilê xwe de wusa hîs dike ku ew ne têr a ku ew fahm bike. Ku weke ku me li jor hanî ser ziman ku wê ezmûn di temenê pêşketina aqilê me de bê, wê çaxê, divê ku em vê jî bibêjin ku wê her serdema ku wê piştîre wê were, wê ji ya berî xwe ku wê bûhûrandîya û li şûn xwe hiştîya wê zêdetir xwediyê zanîn û aqil bê. Wê hêza wê ya bi zanînê re wê zêdetir bê.

Wê aqil kifşkirin, çareserkirina bi aqil, wê maztir û zêdetir bê. Her wusa, wê bi wê re wê asta kifşkirinên ku wê bike jî wê zêdetir û bilindtir bê. Em ku li asta pêşketina serdemên demên pêşarojê dihizirin, hizrek di mejiyê me de çê dibe ku ev serdem, wê weke serdemek ku ew jî nû ve bi aqil pêş dikeve a kevn li berçav dimênê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê têgînekê wê bi xwe re wê bide me.

Hêsta pêşarojê, wê weke hêsteka ku wê mirov bi ber xwe ve wê bide kişandin bê. berê hizirkirina mirov jî bi xwe ve dide kişandin. Mirov, bi wê hêstê re weke ku xwe di rewşek hoyandî de dibînê. Ev rewşa hoyandî li hêsta pêşarojê, wê weke rengêkî hîssî ku mirov dikarê di şêwayê aqilê xwe de jî wê kifş bike. Pêşaroj, ya ku ew ne hatîya jînkirin a. Wê ew hê ne hatîya bi pêşnûme kirin a. Ya ku wê bi jînkirinê re wê bi pêşnûma bike, wê jîyane me ya bi ber pêşarojê ve bê.

Di vê çerçoveyê de em divê ku vê yekê jî bi awayekî vekirî werênina ser ziman, em dema ku li pêşarojê dihizirin bi wê hêsta wê re wê giringîya aqil û pêşxistin û pêşketina wê, bi awayekî vekirî dibînin. Her wusa, pêşaroj, wê weke devera ku wê berê me bi wê ve bê. Lê em nizanin ku em di wê rêwîtiya xwe ya bi wê ve de emê rastî çî werin. Di zanîna me de ew nezanîn, wê berê me jî wê nekê. Vajî wê, wê zêdetir bi mereqên ku wê bi me re çê bike, wê zêdetir me bi mejiyê me re li wê bihoyê ku em wê fahm bikin, Ev, wê weke xosletekê xwe di aqilê me de jî wê bide dîyarkirin. Aqilê me, hertimî di xwe de weke ku ew berê wê bi ya nayê zanîn ve ya. Weke ku ew bi awayekî li wê hoyandî ya.

Pirsgirêka fahmkirinê, wê hertimî wê hebe. Heta ku jîyan hebe, wê ew jî wê hebe. Di vê çerçoveyê de wê ew mereq û hewldana zanîna wê ew jî bi wê re wê her hebê. Jîyan, di nava xwe de wê dem bi dem wê bi hebûnê re wê hebe. Bi wê re wê ew hebûn jî wê di jîyanê de wê xwe bide domandin. Hebûn, bi rengê ku ew xwe bi me dide dîyarkirin, weke di rengê vejeneka ku ew dem bi dem di rengna darêjkî de xwe dide afirandin û piştî re demê re cardin wê darêjkê bigûharîna di nava wê herîkîna jîyanê a di hundûrê demê de.

Jîyankirina me û hebûna hebûnê, wê têgîna demê wê bi me re wê hêsta wê bi têgîna wê re wê bide dîyarkirin. Her çend ku wê dervî sehên me wê ew hebe jî lê wê, xwe bi derka me re wê weke ku wê bi me bide nasîn. Rewşa pêşketinê di jîyanê de ku ew dibin, wê bi darêjkê re bin. Ev bo darêjkên jîyanî ên zindî jî wusa ya û bo darêjkên ne zindî ên jîyanî jî wusa ya.

Di jîyanê de mirov wê bi dîtîna û temaşa xwe re wê bibînê. Di kurdî de gotina 'temaşa' wê weke gotinaka kevn bê. Her wusa, ev gotin, wê bi xwe re wê têgîneka di çerçoveya nerînê de ku ew hatî salixkirin wê bi me. Bo vê yekê, em li vir di çerçoveya hizirkirina li wê nerînê de em li wî dihizirin. Mirov, dema ku ew li tîyatroyekê temaşa dike, wê gelek bûyînên ku wê li berçav bibîn, wê bibînê. Ew bûyîn hemû jî, wê têgînekê wê di mejiyê mirov de wê bidina mirov. Lê li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ew nerîn û dîtîna ku bi temaşa kirina wê tîyatroyê re mirov wê dike, wê bi xwe re wê ezmûnên mirov

ên ku mirov ew berê gi xwe de girtina, wê ji wan jî sûd bigirê. Bi wê re wê renekê fahmkirinê wê derxe li holê. Ew fahmkirin, wê ji aliyekî ve wê, weke dîtineka bi temaşakirina ji wê tîyatroyê bê û ji aliyê din ve jî wê ji aliyê xêva mirov ve wê di temenê wê de wê ezmûnên mirovî wê hebin. Em li vir divê ku vê yekê werênina ser ziman, wê di temen û bingihê hemû girtinên me yên mejî de wê ezmûn wê hebe. D temenê hizirkirin û pêşketina aqil de wê ezmûn, cihekî giring ê ku em nikarin wê înkâr bikin wê bigirê.

Di serdemên berê de wê di nava gûtîyan de jî, di nava hûrî û mîtannîyan de jî û piştî wê di nava medîyayîyan de jî wê dîtina xewnê, wê weke dîtineka ku mirov ji wê dikarê hinek peyamna ji pêşarojê ji wê derxe wê şîrove bikiran. Heta ku wê pêşaroja xwe jî wê li gorî wê rast bikiran. Xewn, weke rewşek teybet a mejiyê mirov a. Wê di temenê wê de wê beşna mejiyê me ên xêva me re wê di temenê wê û pêşxistina wê de bin. Ev jî, wê li ser ezmûnên me re wê xwediyê wateyê bê. Xewn, wê bi xwe re wê weke darêjkna ku ew ne bi ermancî ku ew hatina afirandin in. Mirov, dema ku wan(xewnan) dibîne, mirov pêşî wê hizir nakê û kifş nakê ku wê bibîne. Bi wê re wê ne xwediyê hinek pêşdîtin û ankû pêş kifşkirinên pêşî ên ku mirov ew di mejiyê xwe de ew dana çekirin bin. Mejiyê mirov, wê wan xewnan weke hinek rewşna wê biafirîne. Her wusa, di wê de jî wê ezmûn wê hebin. Di vê çerçoveyê de wê xewn û dîtina wê, di aslê xwe de wê rewşek giring a bo fahmkirinê bê. Mirov dikarê xewnê weke rewşek ku mirov bi wê rastîya ezmûngerîya bi mejî û aqil re jî fahm bike. Bi wê re jî wê têgînek baş di derbarê metafîzîka aqil de jî wê bi me re wê bide çekirin. Di çerçoveya tîgîna mefîzîka aqil de mirov divê ku hinekî li ser wê bisekinê.

Xewn, ji aliyekî ve weke tîgîneka ku ew dervî tîgîna fîzîkî wehe tiştêk difirê a zindî, bitevger û ji deng û dîmenan diafirê. Hemû dîmen, deng, reng, tevger û hwd, wê ji xêvê ku bi awayekî dervî vîna mirov wê xwe bide nîşandin. Çendî ku weke ku di asta dawî de weke ku ew dervî vîna keseyetîya mirov jî bê, lê mirov divê ku di bûyîna wê de weke sedem hinek kirin, tevger û ankû dîtînen ku me di wê dema girtin û ankû kirina wan de ku ew bi hiş nekirîya, lê ew ku bi me re bûna û hatina û pêşketina wê di wê de jî wê weyn bileyizin. Di roja me de weke mijaraka ku ew bi tîgîna derûnîyê re dihê hildan li dest, lê di aslê xwe de wê di vê çerçoveyê de jî wê weke rewşek tîgînî a xêvî jî wê ji aliyna din ve jî wê xwe bide diyarkirin.

Xewn, wê hertimî wê weke rewşek nepenî û ankû weke rewşek bi nepenî wê xwediyê heyîn û rastiyeke bê. Kurdên berê wê ji dema gûtî, hûrî, mîtannîyan û heta Medan jî wê 'rêmildarên' wan ku ew ji aliyekê ve wê weke bawermend wê xwedî wasif bin, lê wê karê wan tenê ew bê ku wê xewnan şîrova bikin û wê 'peyam'a di wê de ku ew weke ku wê kifş dikin, wê bikin ku wê werênina ser ziman. Bi sayaserê van rêmildaran, wê weke ku wê her tiştê di jîyanê de wê bi şêwayekê wê were bi wate kirin. Ber ku her tiştê ku mirov wê di xewnê de dibîne ku ew tê çî wateyê ku ew karibin wê şîrove bikin û wateyê ji wê derxin.

Bi awayekî, tirs, şabûn, xwestek, hêrsbûn û hwd, wê bi wê re wê werina ser ziman. Wê ji aliyekî ve wê weke ku rêmidar wê şîrove dikin û wê weke têrbûn û dîtina xwestekê û hatina ser ziman a wê jî wê bê hanîn li ser ziman. Bêgûman, ku em ji vê aliyê ve li wan binerîn, wê her rêmidarên kurdên berê, wê her yekê ji wan wê weke derûnvanek ba. Wan, keseyet, bi tevgerên wê re wê ji her aliyê ve wê dahûr bikiran. Ji aliyê vaca mirov a bihişkirî ve dibê ku wê ew rewş û dîtina xewnan weke dervî vacê wê were dîtîn. Lê ji aliyê fîzyolojikîya mirovî ve wê ew di ahengekê de wê di çerçoveye heyîna wê, girtin û têgînên wê yên ku ew hena û hwd ve wê, di çerçoveyekê de wê bibê. Ji vê aliyê ve wê weke rewşek giring bê.

Xewn, wê hinek hev girtinên xêvî bin. Wê di encama fêr û ezmûnên mirovî ên ku ew jînkirina de wê ew bîn û bibin. Bi vê re mirov dikarê wê weke şîroveyekê bi wê re bike ku wê her tişt ku wê bibûna wê ya razber re wê li holê tenê wê weke kirdeya teqez wê li holê bimênê. Wê dinava wê xewnê de wê weke qatkên piçûk, wê çendî ku mirov pêde herê wê piçûk bibê û heta tozîkên piçûk wê herê, wê hev girtinên wê hebin. Di dahûrkirina wê de wê, ew hemû rewş wê xwe bidina nîşandin. Weke ku çawa ku em weke bi dûmenî ku em çendî bi dîtina xwezayê re dibînin, wê rewşa darêjkî a heyî û afirî wê were dîtîn. Her tişt, wê bi dîtîna me re wê bi têkilî û dîtîna wê re wê bê. Tiştên ku em wê weke tiştên li berçav dibînin jî wê ew bi demê re wê di demekê de wê hebe. Piştî wê ew wîndî bibê. Ya ku wê, êdî wê heyîna wê bi xwe re wê weke ku ew bûyî wê bide salixkirin û mayînda kirin wê têgîna demê bê. Derkkirina têgîhiştî ku mirov wê bike ku ew bûba wê li ser gotinan re wê bûba. Li vir, gotinên ku em bi wan dibînin, wê ew tenê hinek hişên me yên ku ew pêşketina bin. Li vir, wê têgîna gîyanê bixwe jî weke hizreka kirdeyî a ku wê ezbûnîya me bê. Ya ku wê bi vê rengê wê hizra me bi xwe re weke aqil wê bar bike, wê gîyane me jî wê ew wê bar bike. Têgîna gîyanê, wê çendî ku ew bi wê hizra me re wê weke ku wê hebe, ew aqilê me yê ku ew bi hizra me re ew bi ezmûn û cerb fêr dibê, wê di fahmkirina gîyane me de wê ew pirr razber bimênê. Her wusa, gîyan, bi cerbê ne ya ku wê were fahmkirin bê. Lê bi têgîna ezmûnê û fêrên ezmûnê em î ro wê fahm dikin bi keseyetîya xwe re. Em li vir divê ku wê yekê jî li vir bi vir ve girêdayî divê ku wê werênina ser ziman ku wê bi hizirkirinê dikarin gîyanê bihizirin û wê kifş bikin a. Piştî mirina mirov, wê ew êdî wê nebê. Lê ji aliyekî din ve li ser wê hizirkirinê û têgîna teorîkî a ku ew bi wê afirîya û bûya re wê gîyan weke aqilekî kirinî wê xwe di nava têgîna aqil de wê bide domandin. Têgîna gîyanê, wê weke têgîneka gerdûnî bê. Ber ku ew bi hemû mirovên ku ew dihizirin û xwedî aqil in re wê hem bi heyînî û hem jî weke têgînekê wê hebe. Ev wê ji aliyekî ve wê weke aliyekî hevbeş ê aqilê mirovî jî bê. Em nikarin ji keseyetîya ku ew bi aqil di afirê dûr li wê bihizirin.

Mijare 'hebûna xwûdê', destûra gûharînê û rewşa aqilê kirinî

Hebûna 'xwûdê', wê hertimî weke mijaraka ku wê bi aqilê me re wê li ser wê were hizirîn bê. 'xwûdê' heya û ankû nîn a, wê rengê wê nîqaşa li ser navê xwûde wê re bide dîyarkirin. Têgîna metafîzîkê a serdemên kevnera, wê weke weke têgîneka ku wê xwe li dora vê têgînê bipêçê û wê bike ku wê fahm bike û werênê ser ziman. Her wusa, wê di serdemên kevnera de wê têgîna 'xwûdê', wê di hanîna li ser ziman û hizirkirinê de wê weke têgîneka pirr zêde afrîner û kifşkar bê.

Her wusa, li ser têgîna menewîyetê re wê bi şêwayê aqilê kirinî û ankû pîretîkî re wê bi wê re wê were hizirkirin. Arîsto, wê van nîqaşên li ser xwûdê, wê di çerçoveya têgîna hebûnê de wê li ser 'darêjkê' re wê bike ku ew werênê ser ziman. Berî wê **Zerdeşt**, wê bi şêwayekî hizirkî wê desstpêka vê rengê nîqaşkirina hanîna li ser darêjkê re wê bide destpêkirin. Bineterên nivîskî ên ku wê Zerdeşt bi navê 'avêsta', wê di vê warê de wê weke destpêkna giring bin. Wê mirov bidina hizirkirin bin. Piştî jî, wê ev hizirkirin, wê li ser wê re wê bê dayîn domandin.

Hizrên Zerdeşt, wê têgîna 'xwûdê' wê bi gotin bike. Ev bi gotinkirin, wê di aslê xwe de wê destpêke rengêkî hizirkirinê ê di nava têgînên felsefîkî de bê. Her wusa, di vê warê de weke destpêkek hizirkirina bi felsefîkî a hemdem em dikarin ji Mîtra bidina destpêkirin. Hizrên Mîtra ên li ser 'yazdan' re wê bi yên zerdeşt re wê çerçoveyek giring û dîrokî wê bi xwe re biafirênin. Ew temenê wê ew biavêjê, wê li ser wê re wê piştî felsefe, pêşbikeve. Piştî wê pêşketinê re wê pêvajoyek pêşketina felsefeyê wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de wê gotina 'xwûdê' wê navik û navaroka wê hizirkirina bifelsefîkî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Em li vir, divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê navê 'xwûdê' wê piştî wê were pêşxistin. Bi sifatkirin weke ku di kurdî de mirov li ser ola êzdayîyê û hwd re dibînin wê bi navên teybet ên weke 'yazdan' re wê navê yazdan wê were hanîn li ser ziman. Li dora wê jî wê felsefeyek were pêşxistin.

Felsefeya 'xwûdê' wê bi wê re wê bi têgîna olzenî re wê hin bi hin wê pêşbikeve. Piştî wê di serdema kevnera de wê felsefe bixwe jî wê di şêwayekî felsefeya olzenîyê de bê. Wê li dora gotina 'xwûdê' û hewldan fahmkirina wê, wê pêşbikeve.

Piştî ku felsefe, hat wê asta ku wê hebûnê li ser darêjkê re bi têgîhiştin bike û fahm bike, wê di ev weke destpêkek nû a felsefeyê bê. Ev rengê felsefeyê, wê fêr, ezmûn û piştî cerbê wê di temenê xwe de wê pêşbixe. Di dewama wê rengê pêşketina felsefeyê wê heta roja me, wê felsefeya zanînê û hwd, wê pêşbikeve.

Her wusa, piştî Zerdeşt, wê Manî, di vê warê de wê bi şêwayekî ji serdema Zerdeşt û heta roja wî, wê hemû nîqaş û rengê pêşketina aqil jî wê li berçav bigirê û wê bi şêwayekî wê li ser 'yazdan' re wê bi têgînek felsefîkî wê 'hebûnê' bi têgîna darêjkê wê temenê fahmkirina wê pêşbixe. Hizrên wî ku wî û şagirtên wî hanîna ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê li herêmê, wê destpêkekê bi demê re wê bidina destpêkirin. Ev rewş, wê piştî wî re wê weke rewşek girig a ku mirov divê ku wê hilde li dest bê.

Gotina 'xwûdê' wê li ser wê re wê şîrove û hizrên nû û cuda wê werina pêşxistin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê weke 'hizirkirina xwûdê' wê hizrên ku wê bi navê wî werina ser ziman.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman, wê ev dem, wê hin bi hin wê têgîna darêjka hebûnê û ya gîyanê ku wê bi navê 'xwûdê' re wê werê ser ziman, wê li 'rex hevdû' wê were hanîn li ser ziman. Ev jî, wê gelek hebûn û hebûnek ku ew bi hevdû re wê çawa were fahm kirin. Gelek hebûn(tîşt) û ankû hebûnek ku ew weke navika hemûkan a, wê were ser ziman.

Hizra xwûdê, wê bi xwe re wê weke têgîneka kirdeyî a ku ew afirîya wê were dîtîn. Hizra 'xwûdê' wê di nava felsefeyê de wê têgînên felsefîkî ên nû wê bi xwe re wê pêşbixe. Her wusa, têgîna li sr bûjenîya hebûnê re a pêzawerî, wê li hebûnê binerê û darêjkê fahm bike. Her wusa têgîna mengiwerî jî wê li ser hiş re wê ew wê werênê ser ziman. Pirsgirêka fahmkirina hebûna xwûdê, wê weke pirsgirêkek pirranîya têgînên felsefîkî bê.

'Hizra xwûdê' wê weke hizreka ku wê ji wê wê hewl bê dayîn ku ew rastîya 'heyîna xwûdê' were fahmkirin. Weke hizra pêşî ku wê weke 'birhan' jî wê heyîna xwûdê re wê dayîn nîşandin jî wê ew bê ku "ez dihezirim ku xwûdê heya. Bi wê re ew çêbûna hizra bi min re wê birhana hebûna wî bê. Bi ghiştina hizra xwûdê re û weke 'birhana heyîna hebûna wî' nîşandina wê, wê weke hizreka temenê wan nîqaşên di derbarê de jî bê. Ya din jî, wê weke birhan, 'mirov ji kûve hatîya' û 'ber çî hatîya û bûya' û an jî kû 'kê mirov afirandîya' û hwd, wê weke hizirna ku wê di vê çerçoveyê de wê bên kirin weke pirs û wê werina lêpîrsîn. Descartes, wê weke 'afrîner' wê werênê ser ziman di têgîna xwe ya felsefîkî û metafîzîkî de. Wê bi wê re wê bêjê ku 'Dibê ku dêûbavên min, ez çêkiribim. Lê kê ew afirandîya?' û hwd re wê, balê bikişênê li ser destpêka bûyînê. Bi wê em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ev pîrsa hebûna xwûdê ku ew hertimî wê weke nepenîyekê bê, wê bi wê rewşa afsûnîya xwe re wê hertimî balê bikişênê li ser xwe. Ya ku wê hinekî jî hebûna balê li wê(gotina navê xwûdê) biparêzê, wê ew nepenîya weke perdeyekê li ser wê re bê. Têgîna 'gîyanê' di vê çerçoveyê de wê weke têgîna ku wê van nîqaşan hem kûrtir bike û hem jî wê zêdetir temenê dana hizirkirinê a di vê çerçoveyê de bê. Têgîna 'gîyanê' li vir, salixkirina wê, wê hinekî jî wê cudatir bê. Her wusa, wê 'xwûdê, weke gîyanekê' wê were ser ziman. Lê bi wê re jî wê her mirov, wê weke ku ew xwediyê gîyanekê bê. Ev rewş, wê çawa wê bê şîrove kirin? Li ser

wê re wê têngîna nemiriyîna giyanê wê weke têngîneka ku wê xwe bide parastin bê. Li ser wê rewşê de wê êdî wê nîqaşên piştî mirinê ku wê 'jîyankirin hebe' wê li ser giyanê re wê were pêşxistin. Her wusa, têngîna ku wê mirov bi laşê xwe yê fizîkî re wê bimirê û wê gîyan hebûna xwe bide domandin, wê di vê çerçoveyê de wê were ser ziman. Di aslê xwe de ev nîqaş, wê tiştêkî din jî wê balê bikişênê li ser wê. Ew jî wê ew bê ku wê darêjka hebûnê a fîzyolojîkî wê, bê kirin weke qalik û male ku wê di wê de gîyan bijî li ser hebûna laşê fîzyolojîkî re.

Ji bûyîna 'hizra xwûdê' a bi mirov re wî ev weke 'nîşanayaka ku xwûdê heya' wê were şîrove kirin. Li ser vê re jî wê pirsê ku wê were pirsîn, wê ew bê 'ku xwûdê neba, wê hizra wî bi min re wê çênebûba. Ku hizra xwûdê bi min re çêbûbê, ev jî nîşanaka wê ya ku ew ew heya.' Di vê çerçoveyê de wê hewldana bi birhankirina hebûna xwûdê û heyîna wî, wê were hanîn li ser ziman. Bi wê re jî, weke aliyekî din ê ku wê di vê çerçoveyê de wê weke 'nîşanaka hebûna xwûdê' wê, hebûnên bûjenî ên ku ew hena bin. Ew 'çawa bûna, 'çawa hena', ber çî hena' 'ermanca hebûna wan çî ya', ' ew hebûna wan tiştan, bi hebûna xwe re hebûna salix dike ku ew heya' û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê re wê bê hizirîn.

Hebûn, wê bi xwe re û bi heyîna xwe re wê weke nîşanaka hebûna xwûdê wê ew were dîtîn û şîrovekirin. Di vê çerçoveyê de wê tiştê ku ew li jîyanê heya, wê di vê çerçoveyê de wê bê hizirîn ku 'ew afrînerîyekê wê heya.' Ev jî, wê ji hizra ku 'wê her tişt, afrînerîyekê wê heya wê bê derhanîn.

Têngîna hebûna xwûdê, wê her wusa, wê weke têngîneka 'dêûbav' wê bandûrê li derûnîya mirov wê bike. Mirovê ku ew hê bi zanîn û aqilê xwe ne zêde bi bandûr û xort a, wê ev hizra 'xwûdê' bi şêwayê ku 'xwûdê li cem a' wê, bike ku mirov ji aliyekî ve bi derûnî xwe bi tenê hîs nekê û wê zayîfîya xwe bi ser wê ve werê. Di vê çerçoveyê de wê bandûra gotina xwûdê, wê ji gelek alîyan ve wê biqasî aliyên ku wê weynek xirab, bileyizê, bi bûna têngîneka di destê desthilarîyan de wê bi heman rengî ji aliyekî din ve wê di nava asayîya jîyanê de wê weynek rast û baş jî wê bileyizê. Di vê çerçoveyê de wê têngîna xwûdê, wê weyn û rolek giring a bi derûnvanî wê bi bandûra xwe ya li ser mirov re wê bileyizê. Di aslê xwe de ev gotin, wê di mejîyê mirov de wê hertimî temenê lêpîrsînê jî bê. Çendî ku mirov wê gotinê weke gotineka ku ew 'nayê lêpîrsîn' û di vê çerçoveyê de wê li ser zêhnê mirov re wê gelek bergir jî bo wê werina girtin jî, lê wê mirov wê hem ji binî bi hêstan û hem jî ji serî ve bi aqilê xwe wê lêpîrsînê bi têngîn, destpêk, hebûn, dawîya jîyanê re wê bi wê re bike. Li vir, em divê ku vê yekê werênina ser ziman, nepenîya van gotinan, wê bi têngîneka metafîzîkî a xort re wê xwe di mejî de wê bike temenê têngînek aqil a lêpîrsînîdar de.

Li vir, di aslê xwe de gûharîna di jîyanê de a ku ew bi demê re her dayîmî heya û dibê, wê di vê çerçoveyê de wê wê weke aliyekî ku wê weke birhana

hebûna xwûdê jî wê were hanîn li ser ziman bê. Bûyîn, jinûvebûyîn û heyîna ku ew bi darêjkî hertimî di gûharînê de ya, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya bi hewldana hanîna vegotinekê ji vê re wê bike ku wê fahm kirinê bi wê re çê bike. Rastîya xwûdê, di vê çerçoveyê de wê bi ya ku ew dayimî di gûharê re wê weke ku çawa ku wê di serdema felsefeyê a destpêkê de ku wê li ser hewldana kifşkirina tiştêkî mayînda re ku wê werênina ser ziman, wê bibê. Di vê çerçoveyê de wê çerçoveya vê aqilê wê bi têngîna metafîzîkê re wê weke ku berfirehtir jî bibê. Lê li vir, tiştêkî din jî heya. Ew jî ew a ku hebûn û ankû her tiştê ku ew li jîyanê heya, wê bi hebûna xwe re wê di vê çerçoveyê de wê wê bikeve çerçoveya lêpîrsinekê de. Metafîzîk, dervî heyîna tiştê û ankû hebûna heyî, wê bi ya ku ew neyî û ankû 'weke têngînekê heya' û ew bixwe weke ku ew bi bûjenî nîn a' wê li ser wê re wê hewl bide ku wê werênê ser ziman. Li vir, her hebûn wê xwediyê destpêkek bi bûn û afirandina wê re bê. Di vê çerçoveyê de wê her tişt, di nava xwe de weke hebûnekê wê bi gelek heyîn jî bê. Di vê çerçoveyê de kêr û zêde, hindik û gelek, hebûn û nebûn û hwd, wê weke ku di nava hevdu de wê hebe û bijî. Her tiştê ku ew heya, wê heyîna tiştê ya vajî xwe jî wê bixwe re weke têngînekê wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê heyîn, neyînê jî werênê ser ziman.

Aqilê mirov, wê li vir, weke aqilê ezmûnê ê cerbî û aqilê kirinî, bi hevdu aliyên xwe re wê pêşketinê bi xwe re wê bide çêkirin. Hebûna tiştê û ankû bûjenê a li jîyanê, wê di vê çerçoveyê de wê weke 'ancama wê aqilê xwûdê' wê were hanîn li ser ziman. Li gorî têngîna kosmolojîkî a melekê tawis, 'wê her tişt, pêşî wê wek av bê. Piştê wê weke ku bê meyendin, wê tîr bibê û wê bibê.' Piştê jî wê ji ard û şînahîya wê biafirê. Ev rengê hizirkirina têngîna melekê tawisiyê, wê ji aliyê felsefîkî ve wê wê hizrê û têngînê wê bide me ku 'wê, ji aqil bi ber bûjenîyê ve wê afirandin wê bibê.'

Di şêwayekî din de wê piştê wê ji aliyê Zerdeşt ve wê werê hanîn li ser ziman ku wê tişt bi bûjenîya xwe re wê di fiilîyetê de wê hebê. Hebûna tiştê wê encama hizra xwûdê bê. Wê ew tiştê ku ew bûya, wê ji rastteqînîya xwûdê bê.' Her wusa, ev rengê hizirkirina li ser navê xwûdê re wê piştê bi Manî re wê xwe bide domandin. Piştê wê, bandûra wê li filosofên serdema navîn û piştî serdema navîn ku wê werin jî wê bibê.

Di serdema nû de wê bi wê têngîna xwûdayî re wê li rex wê wê têngîna hebûna tiştê û ankû a bûjenê jî wê were herê kirin. Lê piştê wê li ser têngîliya wê tiştê ku ew di fiilîyetê de di jîyanê de heya, wê aqil were meşandin ku ew çawa diafirê. Ew jî, wê wê bi hebûn û tiştayî û bûjenîya wê re wê weke heyîna ku wê hebûna xwûdê piştrast bike, wê hewl bê dayîn ku wê were fahm kirin.

Li vir, di serdema nû de wê li rex aqilê kirdeyî wê aqilê kirinî û ankû pîretîkî wê pêşbieve. Her wusa, pêşketina aqilê kirinî, wê pîrsgirêka navaroka aqilê kirdeyî ê ku ew bi têngîna xwûdê re ew xwed dihênê ser ziman, wê xwe bide

dîyarkirin. Li vir, di aslê xwe de ya ku wê dawîyê li serdema navîn werênê û wê serdema nû a zanînê wê bidest destpêkirin jî wê ev bê.

Li vir, aqilê kirinî, wê her wusa wê bûjenîyê wê red nekê. Wê li ser wê re jî wê rengê hizratîya xwe wê bi aqilê re wê werênê ser ziman. Bûjen weke tiştê ku ew heyî, wê li ser hebûn û tiştê ku ew di jîyanê de heya re wê li jîyanê bînerê. Di vê çerçoveyê de wê aqilekî bûjenî wê pêşbikeve û wê hanîn li ser ziman.

Fahmkirina rastîya bûjenê, wê bi xwe re wê çendî ku aqil pêş dikeve re wê zortir bibê. Her wusa, wê çawa ew bûjenîya wê were fahmkirin, wê li ser wê were sekin in. Bûjen, weke tiştêkê, ew ji çi bûya. Çawa bûya, ji ber çi ew bûya û heya û hwd, wê li ser van pirsên bi vî rengî wê li ser wê werê hizirîn. Piştê wê bi têngîna "qatkirina atomê" re wê bi têngînenê weke 'kuantûmê' re wê her wusa, têngî û felsefeya 'qatkan' wê bi afirênê. Ev jî, wê wusa bê ku wê her tişt, wê ji qatkan bê. Di vê çerçoveyê de wê bê hanîn li ser ziman ku her tiştê ku em wê 'weke tiştêkê' dibînin, ew weke tiştêkî nîn a. Ew weke darêjkek çerçoveyî a bi rewşekê re ya. Ew jî ne mayînda ya. Wê bi demê re wê hebê. Li ser vê rewşê de salixkirina tiştê, wê li ser wê re wê dû û ankû dûmanê razberîyê wê weke mijekê wê xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de ew têngîna her tiştê ku ew heya, di aslê xwe de ew bi wê hebûnê re nîn a jî wê bîrê bîra mirov.

Rewşa fahmkirina bûjenê a bi tiştayîya wê re wê bi qatkirina atomê re wê razberîyekê jî bi xwe re wê êdî wê bide domandin. Di aslê xwe de wê ev rewş, wê rewşa têngîna bûjena 'mayînda' û ankû bûjena teqez wê ji holê ra bike. Ev jî, wê ji nû ve wê bûjenê wê bixwezê ji mirov ku mirov wê şîrove bike. Şîroveya bûjenê a hemdem, wê di vê çerçoveyê de wê weke şîroveyek ku wê bikeve temenê bi awa û rengkirina darêjka bûjenê de jî bê. Her wusa, heta roja me di asta dawî de bi wê kifşkirina genetîkê û hwd re wê asta bi afirandina di çerçoveya bûjenê de re wê bide dîyarkirin.

Şîroveya bûjenê, wê di vê çerçoveyê de wê hebûna hebûnê a bi tiştayî ku ew di jîyanê de heya, wê weke têngînekê û ankû 'weke aqilekî' û an jî kû 'weke çerçoveyek darêjkî' wê bide nîşandin. Di vê çerçoveyê de qadrê aqilê kirinî ê pîretîkî û her wusa têngîna metafîzîkê di pêşde birina aqil û fahmkirina wê ya bi zanîstî û hwd de wê zêdetir xwe bide dîyarkirin. Bûjen, ew bi darêjkî heya. Mirov, bi sehên xwe wê kifş dike. Ew dervî sehên me bi wê rewşa xwe ya bûjenî a hebûnî ku ew heya, wê hebe. Rewşên weke reng, bêhn, hişkbûn, têt û ankû tahm, giranî û hwd, wê xoslet û teybetna wê rewşa bûjenê bin. Bûjen, wê hebe. Her wusa, rewşên bi hebûna xosletên bûjenê re hena, wê di derbarê rastîya wê de wê agahîyê bide me. Tişt, ne tenê bi bûjenîya xwe re heya. Her wusa tişt, bi rastîya xwe ya ku ew bi wê re weke bi erke, wê bi wê re jî wê hebe. Her tişt, wê li ser wê rewşa xwe ya bûjenî re wê bi hevdû ve di nava têtîkîyêk hiyererşîkî de bê. Wê bi wê re jî, wê ev rewş, di derbarê bikarhanîna tiştê de jî wê wusa bê. Rewş, li dûv hevdû, wê şert û mercê tiştê wê biafirênin. Minaq, weke çêbûna, awran, ji awran bûyîna baranê, ketina ardê ew ava baranê, ji wê bi hildanê re

bûyîna şîhanîyê li ser rûyê ardê, piştî xwarina wê şînahîyê minaq weke çêlekan, ji çêlekan hildan şîr, kirina wî şîrî mast û yan jî panîr û hwd. Bi vê rengê li dûv hevdû, wê xwe bide domandin. Rewş, wê temenê pêşxistina rewşê jî bê. Ev rewş jî, mirov dikarê wan weke rewşên bûjen bi nav bike.

Em di nava xwezayek ku ew di wê de her tişt digûharê. Gûharîn, wê li gorî leze xwe wê serdestîyê wê bide çêkirin. Hişkbûna hesin jî û nermbûna pambû jî, wê di nava wê leze gûharînê de wê di rewşa wan de wê gûharîn bibê. Bi heman rengî wê di rewşa ya giran û sivik de jî wê rewş wusa bê. Rewşa gûharînê, bi me di de têgihiştin ku em divê ku gûharîn dûalî wê hildina li dest û fahm bikin. Dema ku mirovek, bi leze xwe ya herî bilez dibazê, wê tenê ew bi aliyê bi wê ve bazdide ve wê ew neçê, wê bi wê re wê ew aliyê ku ew bi wê ve bazdidê jî wê bi ber wî ve werê. Çendî ku ew di meşîn û ankû bazîna xwe de dilezê û diçê bi pêş de, wê bi heman rengê wê pêşîya wî bi ber paş ve wê heman wê leze wî, wê bi çê. Ya ku em ji wê di bûhûrîn, ew ne tenê bûhûrîn a, Bi wê re jî wê ya ku ji wê hatî bûhûrîn, wê ew ji me derbas bûbê. Ew bi hevdû re wê bibin. Ew rewş, wê weke rewşa ku em cismê A û yê B em di mejîyê xwe de bihizirin û wan tefkîr bikin, emê herdûyan bi hevdû re bihizirin. Lê dema ku em cismê A ji cem cismê B dûr bikin, wê cismê B jî wê dûrkeve. Ev rewş wê beremberî hevdû bê. Rewşa cisma A, wê rewşa cisma A bi dûrbûna wê re wê bi dûrketina cismê B re wê bide diyarkirin û nîşandin.

Em dema ku li rewşa tişî avê bûna sevîlê avê dinerin, em ku ew tişî av a, em dibînin ku ew 'tişî' ya. Lê dema ku ew vala ya, em dibêjin ku ew 'vala ya.' Lê di aslê xwe de ku em hebûna hewayê weke elementekê wê şîrove bikin û herê bikin, em divê ku bêjin ku ew di sevîl nebê jî wê hewa hebe. Yanî, wê sevîl, di wê dema ku ew di wê de nebê û em dibêjin ku ew 'vala ya' wê sevîl ne vala bê, wê tişî hewa bê.

Di rewşa tevgerê de wê dema ku mirov ket tevgerê de wê ew tevger bi tevgera wê cihê ku ew weke 'bêtevger' a, wê bi wê re di heman rewşê de wê xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê ti tişt, wê bê tevger wê nebê. Em tevger û gûharînê, bi hevdû re di ahengekê de wan divê ku hildina li dest û wan fahm bikin. Ya ku digûharê, wê bike tevgerê de jî. Leze ya ku digûharê ku ew dike tevgerê de wê leze ya dikeve tevgerê de wê li gorî xwe bide diyarkirin. Di vê rewşê de wê tevger, bi xwe re wê bandûrê li gûharînê wê li gorî rewşa xwe ya tevgerîyê wê bike. Ev jî wê, weke rewşek xwezayî a destûrî bê.

Tevger, dema ku ew di rastîya xwe de ew gûharînê dike, wê ne xwehrûmehro bê. Ew xwehrûmehrobûn, wê dema ku ew rastî tişteki din hat wê bibê. Dema ku cismek di tevgerê de bê ku ew cismê di tevgerê de ya ku di wê dema ku ew di tevgerê de ya ku ew rastî cismekî din ku ew ji wê bi tevgertira rastî wê were, wê ew leze xwe ne gûharê, lê wê di nava wê ahenge tevgera ya ji wê bileztir de wê di rewşeka lezê a wê leze zêdetir, wê bi wê re wê xwe di rewşek de wê bide diyarkirin. Bi heman rengî dema ku cismenê bilez rastî

cismekî ku ew leze wê ji ya wê kêmtira ku rastî wê were, wê li wir, wê li şûna cismê wê hêze lezê a zêde wê bandûra xwe wê zêdetir wê bide hîskirin. Cismê ku ew pirr bi lez di zivîrê, wê dema ku ew rewşa tevgera cismê hêdîka ku ew ne bi lez a, wê di asta giranîya rewşa cismê bi lez de ku ew bi hêze tevgerê dide nîşandin de wê hêze bide nîşandin.

Li vir, ji vê rewşê derdikeve li holê ku ew rewşa tevger, wê bi gûharînê û hwd re wê di rewşek bûjenî de wê heyînê wê bide nîşandin. Ev jî, wê xwe di rewşê de wê rewşê bide nîşandin. Rewşên ku wê bi tevgerên gûharînî re karibin xwe bidina nîşandin, weke giranî, sivîkî, lez û hêdikayî bin. Li vir, hêza tevgerê, wê têtîna kişînê wê bi xwe re wê karibê bide dîyarkirin. Rewşa tevgerê, wê rewşek teybet bê. Wê li gorî rewşa lezê wê xwe bide nîşandin. Cism, wê di dema tevgerê de wê bi wê asta tevgerê û leza wê re wê di rewşek ku ew dike ku ahengekê bi lezê re çê bike bi xwe re wê di rewşekê de bê. Her wusa rewşa tevgerê û hebûna cismê, wê karibin heman bûjenîyê wê bi xwe û rewşa xwe re wê bidina nîşandin. Tevgera gûharînê wê li gorî xosletên xwe bê. Mînaq, gûharîna bi ji çandina darekê û heta dawîya jîyane wê, wê ne weke ya demsalên wê yên ku ew şîn dibê û cardin zûwa dibê di hundurê salekê de. Herdûr rewşên tevgerê, çendî ku mirov dikarê di rewşa hebûna darê de bi hevdu re hilde li dest jî, lê mirov dikarê wan ji hevdu cuda jî wwan hilde li dest.

Ev rewş hemû, wê ji aliyê bûjenîya heyînî a hebûnî ve wê hebin. Lê di rastîya fahmkirina van tevger, gûharîn û rewşên weke lezê û hwd de, wê têtînekê di çerçoveya weke pêwîstîyeka dewrûdayimtiyê de wê bide me. Di rewşa xwe domandinê de wê bide me. Her wusa, rewşa hewayê, bi elementên xwe re wê wê di rewşek bandûrker de bê. Heyîna tevger û gûharînê, wê bi rastîya wê re bo ku ew hebe, wê afirînek bûjenî wê pêwîstî bi wê hebe. Bûjen, newê wê ew jî nebê. Di rewşa hebûna tevger û gûharînê de rewşa bûjenê, bi heman rengî wê di rengê rewşa bûjenê de wê rewşa gûharîn û tevgerîyê jî wê bi xwe re wê bide nîşandin. Li vir, rewşa bûjenê, wê bi rewşa tevgera gûharînî re bê. Di aslê xwe de wê ew tevger û gûharîn, wê weke aliyekî wê bûjenê a heyînî bê. Wê weke ku wê çawa bûjen temenê heyîna tevger û gûharînê wê bi heyîna xwe re wê bi afirînekê, wê bi heman rengê wê rewşa gûharînê wê di rewşa wê de wê rewşa wê bide dîyarkirin.

Ti tişt ne mayînda ya. Her tişt, di hundurê demekê de heya û di hundurê demê de ew nîn a. Bi wê re wê ew tişt, wê ne mayîndayîya xwe wê bi rewşa gûharîn û tevgerê re wê biafirînekê.

Bûjen, tevger û gûharîn, wê bi hevdu re wê hebin. Wê rastîya wan, wê rastîya hevdu bê. Em nikarin bê bûjenê li tevger û gûharînê û bê tevger û gûharînê li bûjenê bi hizirin. Ew rewşa wan, hevdu temem dike. Di vê çerçoveyê de wê rewşek heyînî bin. Rastîya bûjenê, di vê çerçoveyê de ew heya. Her bûjen, ne tenê xwe ya, di wê rewşa tevger û gûharînê de wê bi sê awayan wê gûharînê çê bike bi xwe re. Awayê pêşî wê tevgerê re bê. Rewşa duyem wê bi elementên ku

ew wê di afirênin û hevdû digirin re bê. Rewşa sêyem wê bi windabûna elementên wê bûjenê bê. Ev rewşa windabûna elementên wê, wê hertimî wê rewşa darêjka bûjenê wê bi xwe re wê bide gûharandin. Wê her windabûn, wê di rewşa wê ya çerçoveyî a darêjkî de wê xwe di gûharîna wê ya çerçoveyî de wê bide dîyarkirin. Têgîna 'tambûnê' wê hertimî bi wê gûharînê re wê weke ne tambûnê wê xwe bi rewşê re wê bide dîyarkirin. Ber ku wê dayimî gûharînek hebe. Ew jî, wê hertimî, weke ku mirov di rewşa ku ew di lêgerîna xweşikatiyê de bê û hertimî ew gavekê li pêşîya mirov bê, wê di rewşekê de wê xwe bi destûrî wê bide dîyarkirin.

Di rastîyê de wê ti tişt, wê ne weke xwe bê. Her tişt a ku mirov ew salix kir bi rewşa wê re wê, ew rewşa wê ya ku me ew salix kir, wê tenê ew salixkirina me ya li ser gotinê û ankû aqil re wê bi tenê wê bimênê. Rewşa aqil, di vê çerçoveyê de wê li hemberî vê rewşa bûjenê û gûharîna wê, wê tenê weke rewşek di rengê 'mayînda' bûnê de wê xwe bide dîyarkirin bê.

Em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku bûjen, wê rewşa wê bi dîtina wê re wê bi wê destûra gûharînê re wê hertimî gûharînê bi xwe re bide çêkirin. Bo vê yekê, wê ti tişt weke xwe nemênê bi bûjenê re. Ev jî, wê weke rewşeka wê ya teybet a heyînî bê. Di vê çerçoveyê de wê rewşa ku wê were li berçav, wê ew bê ku bûjen nîn a, tenê weke têgîneka temenê a bûjen ku ew heyîna tevger û gûharînê dihênê li holê û dide dîyarkirin a. Ya esas, wê weke ku ew gûharîn û tevger bê. Gûharîn, rengê wê ew rewşa bûjenî ya. Bûjen jî, weke ava ku ew di coka xwe de di herîkê bê. Di rewşa jîyanê de mirov, weke ku ew wê di wê rewşa herîkînê de ew wê weke ku ew wê leze wî li hemberî ya wê leze herîkînê wî hatiya kêmkirin bê. Bi wê re ew wê tişt a ku ew digûharê, wê mirov li ber wê weke ku wê di rewşa filmekî ku ew hadîka hatî kirin de bê. Çendî ku ew hêdîka ya, wê leze herîkîna avê di cemê de wê zêdetir bibê û wê rengê bûjenê ê demkî wê kifş nekê. Lê dema ku ew rewş, vajî wê were salixkirin ku mirov di rewş û nerîna xwe de ew pirr bi lez bê û av di rewşek pirr hêdîka de ew diharîkê li ber wî, wê ew di wê pêvajoya herîkînê de wê her rewşa ku ew digirê di dema herîkînê de wê bibînê. Rewşa dîtina mirov a bûjenê, wê di vê rengê de xwediyê dîmenekê bê. Her rewş, weke dîmenekî wê têgîneka bûjenê jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê vê jî bibêjê ku wê her rewşa bûjenê, wê rewşek cemidendî a di demê de bê. Lê ew cemidîn, dîsa herîkîn a. Bo vê yekê, wê ew bûjen, wê bi herîkê. Di rewşek weke vê ya ku ew her tişt vejen a, ew xwe dide dîyarkirin li berçav. Bi demê re wê rewş, di rewşa herîkîna bi têgîna gûharînê re de ew awa û reng digirê. Em, di her salixkirinê de wê bûjenê salix nekin, em tenê rewşekê salix dikin weke rewşa bûjenê ku ew dibê.

Di xwezayê de wê her tişt, wê di sazûnanakê de wê heyîn û hebûna xwe bi hevdû re wê bide domandin. Di xwezayê de wê di wê rewşa gûharînê de wê pirr dîmenîtî wê xwe bi awayekî wê bide dîyarkirin. Her wusa, em divê ku vê yekê jî wek rewşek teybet werênina ser ziman.

Rewşa hewldana me ya fahmkirina rastîya pêşveçûyîna jîyanê û xwezaya wê de wê, mirov li vir di mejiyê xwe de wê bi wê hewldana fahmkirina rewşa gûharîn û hwd wê mirov wê bi têgînekê wê li sedema wê bigerihê di mejiyê xwe de. Wê jîyan bi kûve wê herê û wê biherikê? Ev pirs, wê di mejiyê mirov de wê, bi afirê. Ku dawîyek hebe, wê destpêka wê jî wê hebe. Ew destpêk, ji kû û çawa û ber çi bûya? Ermanc û sedema wê çi ya? Di vê çerçoveyê de mirov wê dipirsê. Li vir, em divê ku vê yekê werênina ser ziman, di rewşa her tiştê ku ew di jîyanê de ew heya, wê weke ku her tişt di nava tevgerîyek ku ew bi hevdû re di ahengê de bê. Mirov divê ku vê yekê di serî de wê kifş bikê.

Di jîyanê de wê bi vê rewşa tevger û gûharînê re wê ew zindîtîya ku ew heya bi mirov û hwd re wê ew weke rewşeka wê bûjenê wê bibê. Li vir, em divê ku vê yekê jî bibêjin ku rewşa zindîtîya mirovî û zindiyên di xwezayê de wê beşek ji wê rewşa ku ew heya bê. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê jî weke beşek ji wê bihsibênê.

Dema ku her tişt bi sedemekê bibê, wê çaxê, li vir sedema jîyanê çi ya? Dema ku mirov bi têgîna hewldana fahmkirina sedema jîyanê re dihizirin, her wusa weke ku mirov di hundûrê gerdûneka ku ew di wê de ew bi wê destpêka bi xwe re di wê de ew hatîya bi cihkirina, wê bigihê têgînekê. Lê em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman, ew rewşa vejenî ku weke destpêk ji wê ya, ew jî biqasî rewşa bûjenî a ku em wê bi rewşên wê yên ku ew diafirin re ku em dikin ku wê fahm bikin, wê bi wê re di nava rewşekê de bê. Hebûna bûjenî ku em di rewşekê de weke rewşek şenber wê dibînin, wê ew tenê weke rewşek razber ku ew ne salixkirî, wê li ber mirov wê bimênê. Lê dema ku em rewşa heyînê salix dikin, wê çaxê, ew heyîna wê ya ku ew heya, ew weke rewşek ku ew ne hatî salixkirin, wê têgihek bi mirov re wê çê bibê.

Di jîyanê de em divê ku vê jî werênina ser ziman ku hebûna bûjenê, bi rewşa wê ya ku ew dibê de em divê ku herê bikin. Bi wê re em divê ku vê jî werênina ser ziman ku em divê ku rewşa bûjenê, bi darêjekê re û demkî wê herê bikin. Ti rewşên bûjenî, wê bi heyînî bê xwe wê hebin. Her tişt bi xwe re wê hebê. Rewşa bûjenê, wê di vê çerçoveyê de wê ew hebe. Bûjen, wê weke rewşa heyîna di valahîya fezeyê de bê. Rewşa bûjena heyî, wê bi rewşa tîrbûna vejenê û elementên wê re wê biafirê. Lê wê ew wê di nava xwe de ku ew piştî ku ew afirî jî wê bi tevger û gûharînê bê. Di vê çerçoveyê de ew rewşa tevger û gûharînê, di aslê xwe de ew hertîştî dike rewşeka razber a ne şenber de. Gûharîn, di vê çerçoveyê de rengê rastîya wê razber a. Bûjena mayînda, wê şenber bê. Ew rewşa ku em wê weke 'rewşa bûjenê a şenber' wê dibînin, weke dîmenek wê gûharînê ê weke ku ew di demê de hatî cemidandin bê. Em li vir, rewşa bûjen bi gûharîna wê re bişibihênina ava ku ew di çem de diherikê. Em dikin ku kêlîkeka wê avê bibînin û salix bikin. Lê ew av hertimî di herikê. Ew kêlîk, wê bibê û wê bi ser ve wê kêlîkên din wê werin. Bo vê yekê, ew salixkirina wê, wê tenê weke salixkirineka di hizirkirina me de a bi aqilê me re

bê. Li vir, rewşa aqil, di çerçoveya rewşa xwe de wê weke rewşek mayînda wê awayekî wê bide dîyarkirin. Lê ew salixkirina bi nivîskî û hwd, ew jî weke rewşekê bi serê xwe dimênê. Piştî wê re wê ew rewşa wê bûjena ku ew ji wê hatiya kirin, wê ew rewş li holê nemênê. Bo vê yekê, wê ew nivîsandin, wê tenê weke têgînekê û rewşek kirinî a bûjen, wê di destê me de wê bimênê. Rewşên weke rewşa nivîsandinê, mirov dikarê di nava wê rewşa gûharîna bûjenê de wê weke yekanê rewşa bûjen a mayînda wê bibînê. ' Ev rewş, nayê wê wateyê ku em wê rewşa bûjenê a ku ew dibê û bi gûharînê re ji holê diçê wê înkâr dikin. Vajî wê, ya ku ew wê salix dike, wê ev bê. Di rewşa fahmkirina bûjenê de wê rewşabûjenî a ku ew dibê, wê weke aliyekî afîrîna jîyanê jî bê. Ev hemû du hundûrê demê de dibin. Ew bûyîn, wê bi rewş û bûyînên xwe re wê di hundûrê demê de wê bibin. Dem, wan di xwe de qayd dike.

Em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ew zanîna me ya ku em wê bidest dixin jî wê rewşa bûjenê, ew bixwe, di aslê xwe de weke ku ew minaqe wê nîn a di jîyanê de. Rewşa bi vî rengî wê xwe li ser wê gûharînê re wê bide dîyarkirin. Em li vir, divê ku hebûna demê û ya gûharînê bi hevdu re hildina li dest. Gûharîn û dem, wê di rewşa bûjenê û afîrîna wê de wê xwediyê hikme xwe bin.

Mirov, weke zindiyekê, bi sehên xwe dibînê, dibihîzê û hîs dike. Em di wê rewşê de wê rewşa bûjenê li ser dîtin, bihîstin û hîskirinê re wê kifş dikin û dibînin. Hîskirin, wê di nava dîtinê de wê karibê, di cih de hizra me di mejiyê me de li ser bûjenê bide gûharîn. Ev wê bixwe re wê nîşanaka çi bê? Tiştê ku mirov wê dibînê, ew bûya.

Em li vir, divê ku vê yekê jî bi wê re werênina ser ziman ku wê aqilê me, bi wê têgîna bûjenê re wê hertimî wê mirov li ya li pêş û şûn xwe wê bide hizirîn. Ewder, wek deverêk reş û nayê zanîn a. Mirov nizanê ku wê çawa fahm bike. Hebûna xwûdê, wê weke têgînekê wê ew wê bike ku rohnî bike. Lê ew jî nekê ku mirov wê fahm bike. Hebûn xwûdê, rewşa berî destpêka hebûnê jî nikaribê bi me bide ravakirin ku em wê fahm bikin. Ev jî, wê di derbarê wê têgîna berî bûnê de wê hizrekê bi me re wê bide çêkirin.

Herî hebûnê, wê çi hebe? Yan jî, em vê rewşê bi gotin bikin û wê bikin têgînekê di derbarê wê de çê bikin. Ku feze bixwe jî weke 'valahîyekê' ew hebe, wê çaxê ew valahî jî mirov nikarê bêjê ku ew nîn a. Valahî, wê weke 'hebûnekê' wê hebe. Rewşa valahîyê, weke 'hebûnekê' derkkirina wê, wê bi têgînek sermed wê fezeyê jî bi me bide têgîhiştin. Li vir, di aslê xwe de têgîna 'sermediyê' jî û ya 'ne sermediyê' jî wê bi rewşa têgîna gûharîna bûjenê re wê di bin perdeya gûmanê de wê bijîn.

Têgîna sermediyê û ya nesermendiyê, wê bi pêşketina fezeyê re wê xwediyê têgînê bin. Em î ro dikarin li fezeyê bihizirin ku ew heya û ew valahîyekê' bêbinî ya. Weke têgînekê, wê di nava kurdan de wê bê gotin ku 'sînorê gerdûnê nîn a.' Ev gotin, wê dema ku ew dihat hanîn li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de mejiyê

mirov, li wê jî wê bihizirê ku jîyankirina ti hundûrê rewşek û ankû heyînek bêsînor de çawa bê? Mirov, wê çawa karibê wê bijî? Ankû ya giring jî wê ew bê ku mirov wê çawa karibê wê fahm bike. Yan jî, fahmkirina wê biderfet a?

Feze, wê di nava têgînên kurdîstanî ên weke zerdeştîyê û êzdayîyê de jî wê bi rengê valahîyek bêsînor de wê were hanîn li ser ziman. Di nava êzdayîyê de dihê gotin ku «feze, wusa bêbinî ya, ku tayrekî herî bileze ku ew bi hezaran salan bifirê û hîç navberê nedê wê firîna xwe, wê negihê binê wê. ´ Di vê rengê de ew weke şêwayekê ew hatîya hanîn li ser ziman. Ev rengê hanîna li ser ziman, wê weke rengê ku wê di çerçoveya têgîna ´sermedîyê´ de ku wê li wê were hizirîn bê.

Em li fezeyê dihizirin, em li wê dihizirin ku ew bêsînor û sermed a. Ankû ku em li wê dihizirin ku ew xwedîyê destpêkekê ya. Ev hizirkirina me, dikarê bibê weke birhana wê hebûna wê ya ku ew heya. An jî, dema ku hizra sermendîyê û ankû bêsînoriyê ku bi me re çê bibê, em dikarin bê weke birhane wê bihasibênin ku feze heya û bêsînor a û ankû feze heya û sermed a? Em divê ku vê jî bi wê re werênina ser ziman ku wê di çerçoveya fahmkirina gîyane xwûdê de wê, bê hizirîn ku ´ber ku ew heya, ew hizra wî bi mirov re çêbûya. ´ Yan jî, wê bi hebûna mirov re wê ew were ser ziman. Bi wê re wê were gotin ku ´ber ku ez heme, ez dikarim bawer bikin ku ew heya. ´. Di dewama wê de dihê hanîn li ser ziman ku ´yê ku em afirandina ew a.´ Lê yê ku ew afirandîya kî ya? Afirandin ku ew ji hevdû bê, wê çaxê, di vê çerçoveyê de wê ev hizra, wê bi têgîna metafîzîkî wê li piştî wê gîyane bi navê xwûdê jî wê bide hizrandin.

Hebûna bûjenî a fîzîkî ku em bi derkkirina xwe re wê dikarin fahm bikin, wê li vir, wê weke hebûna di nava demê de a ku ew bijî bê. Bi wê re wê hebûna bûjenî, weke heyîna ku mirov ji wê rewşa bûyîna bûjenê ku mirov dikarê bi wê re fahm bike bê. Ev hebûn, wê weke heyîna fîzîkî a ku ew heya bê. Mirov, wê bi hebûna xwe re wê fîzîkî bê. Ev hebûna me ya fîzîkî, wê bi hizra me re ne wê hebe û ne jî wê nebê. Li vir, ya ku wê hebûna wê bide dîyarkirin, wê ew hebûna wê bixwe bê. Lê hebûna zêhnî, ew a ku mirov dikarê wê bi aqilê xwe re wê tasawûr bike û tefkîr bike ku ew heya. Ev hehebûna ku em li wê dihizirin, ew dikarê hebe jî û nebê jî. Lê bigîştayî, wê tenê di zêhnê me re wê bijî. Mirov xiyal dike, minaq, weke afrînerîyn mîtolojîkî jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Ev, ji aliyekî ve weke nîşanaka bi hêzbûna aqilê mirov û hêza wê ya afrînerîyê jî bi xwe re dide nîşandin bê. Ev hebûna zêhnî, mirov dikarê, wê bi têgîna metafîzîkî jî wê werênê ser ziman. Her wusa, bi wê re jî, bi têgîna hebûna ku ew ji bûnê ve heya jî mirov dikarê bi wê re bahse wê bike. Minaq, bahse têgîn û navê *gîyane xwûdê* mirov dikarê bahsê bike. Gotina *gîyane xwûdê*, wê ji aliyekî ve jî wê di çerçoveya têgîna *gîyane gîyanê* de jî wê têgînekê biaqil wê bide me. Ev wê li ser têgînê re wê weke kirdeya kirdeyê, aqilê aqil, cewhera cewherê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê têgîn û aqilekî bide mirov. Li vir, her tişta ku ew bi aqil û ankû têgînî û ankû bi fîzîkî û hwd bû, wê hizra di derbarê

xwe de jî weke hişê xwe wê bide afirandin bi mirov re. Hizir piştî ku hat hizirîn û aqil piştî bû û pê de, wê xwe jî bihiş bike. Li vir, aqil, weke heyînek ku em bi aqilê kirinî bi têngîna bûjenîya kirdeyî re wê werênina ser ziman bê. Lê aqil weke ku em bi gotinan re dikarin wê kifş bikin, wê weke zanîna tiştê a ku ew ji wê hatiya girtin bê. Tişt bi hebûnîya xwe re wê weke rewşek afirîna di demê de a ku ew bû û piştî wînda bû bê. Di vê çerçoveyê de mirov di dîmenekî de wê rewşa bûyîna tiştê bi hebûna wê re weke aqilekî di demê de wê dibînin. Bi gûharînê, ji holê windabûn û bi çûna wê re wê ew tûna bibê. Ya ku wê li şûnê bimênê wê ew aqilê wê bê. Her wusa, rewşa mayîda bûyîna wê, wê weke ku wê xwe bi aqil re wê bide çêkirin û diyarkirin. Ew rewşa hizirkirina bi navê xwûdê re jî wê weke hizrek ku hilm û bêhna xwe ji wan afrînerîyên ku ew bûna wê bigirê bê. Bi wê re wê weke hizreka metafîzîkî bê.

Li vir, em divê ku van herdû alîyan jî ji hevdu cuda bikin. Rengê hizirkirina weke bi navê 'xwûdê' re wê weke regekê hizirkirinê a li tiştêkî ku ew ji bûnê ve heya bê. Yanî, ew heya û mirov divê ku wê kifş bike, weke 'hebûna xwûdê.' Li gorî têngîna hizirkirina vê rewşa gîyanê, ev gîyan, ne rewşeka ku ew bi zêhnê me re heya û diafirê. Ew ji berê ve heya ya. Di vê çerçoveyê de em, dema ku li wê dihizirin, em dikin ku wê fahm bikin. Hewldana fahmkirina wê, wê ne weke hewldanaka bi hizirkirinê a afirandinê bê. Yanî, weke hizrekê û ankû 'hebûnek' ku 'ew ji xwe heya' bê. Lê em divê ku vê jî bibêjin ku ev hizirkirina li ser wê 'hizra (xwûdê) û ankû hebûna (xwûdê), wê weke hizrek û ankû aqilek afrîner wê xwe bide diyarkirin. Ew hizra ku mirov di encama wê hizirkirinê de wê bi xwe re wê têngî û hizra çêkerîyê û afirandinê wê bi xwe re wê biafirênê.

Tabî, rewşa fahmkirina wê hizra gîyane 'xwûdê' wê bi xwe re wê ew wê hêstê wê bide çêkirin ku wê her tiştê ku mirov bi wê hizirkirinê re ku mirov ew kifşkir û pêşxist, wê weke gavekê din bi ber wê gîyanê ve çûyîne bê. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku wê hizra li wê 'hebûna razber', wê di rewşek afirandinê de wê bide domandin. Di vê çerçoveyê de pêvajoya afirandina zêhnî a bi aqil, wê li pêşîya wê pêvajoyek hizrî a giştî ku em weke ku bi wê gîyane xwûdê re wê kifş dikin û ew bi hîs û hêsta ku ew 'heya' re ew xwe bi mirov re dide hîskirin bê. Rewşa pêvajoya ji wê hizra pêşî a ku ew weke ku ew heya û heta ya ku ew bi zêhnê me ku ew bi hizirkirinê re ew di aqil de diafirê, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide nîşandin. Ew hizra ku ew bi navê xwûdê re bê û ankû weke 'destpêka pêşî' û an jî kû weke 'wê nûqteya destpêkê' ku ew bûya, wê di dewama wê de wê piştî wê êdî wê ew pêvajoyên hizirkirinê wê werin. Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku ew hizra ku ew weke hîs û hêstekê ew heya bi têngîna weke 'destpêka pêşî' û an jî kû weke 'wê nûqteya destpêkê' ku ew heya, wê weke 'destpêka hizra me ya di aqil de jî bê. Ber çî mirov, dema ku di destpêka hizirkirina xwe de di destpêka pêş de gihiştîya hizra 'xwûdê'? Ber çî pêşî ew kifş kirî ya? Mirov dikarê, vê tenê bi têngîna 'tîrsê' re wê hilde li dest û fahm bike? Li vir, em divê ku vê yekê werênê

ser ziman ku wê mirov bi aqilê xwe re wê hertimî li pêş û paşîya xwe wê bihizirê. Wê bixwezê ku fahm bike ku ew li pêşîya wî çi heya û li paşîya wî çi heya.

Minaq, rêmildarên kurd ên medî, wê ji aliyekî ve wê weke mirovna ku wê hewl bidin ku ew pêşarojê fahm bikin. Wan bawer kirîya ku wê hertişt weke 'baxt' w hatibê nivîsandin. Ya ku li mirov dikeve jî, ew a ku mirov tenê wê kifş bike. Mirov wê bibînê ya. Bi wê re jî bawer kirina ku wê gelege nîşanakên ku mirov ji wan karibê wê fahm bike wê hebe. Her wusa, dîtina xewnê, wusa şîrovekirina û hanîna ser ziman. Her wusa, xewn, weke rewşek ne di bin destûra vîna mirovî a keseyetîyê de ya. Dema ku mirov razaha, mirov wê ji wê kontrola xwe ya keseyetî dîrkeve. Ew wê nebê. Wê di mejiyê mirov de jî wê her tişt wê serbest bi serê xwe bê. Wê bi wê serbestiyê, wê êdî wê ew jî werê ser ziman. Li ser hizir jî wan ew jî hanîya ser ziman ku 'mîrov ku carekê hizirî, êdî wê ew wînda nebê. Digotin ku wê piştî mirina mirov jî wê ew hizirkirinên mirov, wê di valahîya fezeyê de wê cihê xwe bigrin weke 'hin hebûna. 'valahîya fezeyê, wê bi wê re wê hertimî wê her tişt ku wê bibê, wê di xwe de wê bigirê. Bi wê re ew tîgîn bi kurdên berê re hebû ku xêva fezeyê heya. Li gorî wan ya ku wê di temenê bûyîn û wê girtina wê de jî bê wê ev bê. Rewşa fahmkirina fezeyê, wê di vê çerçoveyê de wê weke mijaraka sereka a ku wê wan li ser wê sekinî ba. Dizaynkirina stêrkan, hebûna heyv û dunyayên din û hwd, wê hemû jî, wê di rewşeka li gorî wê ba. Dema ku van rastîyan hemûyan bi rewşa jîyanê re hilde li dest û fahm bike, wê di çerçoveyekê de wê aqilekî bide me. Ew aqil jî wê, rastîyê di xwe de wê werênê ser ziman. Ji vê hizirê wê gav bê avêtin û wê bê gotin ku 'wê toz, wê cewherê wê yê bi wasif wê hebe. Ya gîyan jî wê hizirkirin bê. Her tiştên bi cism jî wê dirêjbûn, firehbûn, girbûn, hişkbûn û hwd, ku ew ji wan pêktê, wê bi xwe re wê bîrê ser ziman. Ev jî wusata wê ya.

Rewşa bûjne, wê di vê çerçoveyê de ku mirov li wê dihzirê, mirov dikarê vê bîrê ku cewherên bûjenî, wê cewherê wan wê heyîna wan a bi cism bê. Cewherên bêbûjen jî aqilê kirinî bê. Berê, ev weke 'gîyanê' dihat hanîn li ser ziman. Ev cewherên ku ew bêbûjen, mirov dikarê di rengê rewşa ne hatî bi darêjkkirin jî wê werênê ser ziman. Lê ew çendî ku ew hat kifşkirin û ew hat bi darêjkkirin, wê rewşa xwe bide diyarkirin. Ew jî, wê li ser tevgeran re wê xwe bide diyarkirin. Her tevger, wekî din jî wê weke heyînek bûyî a bêbûjen jî bê. Dengê, wê cewherek bûjenî bê. Lê wê ne bi cism û hacm bê. Minaq, şana mîşa hingiv, dema ku ew mirov wê dike nava êgir de wê xosletên xwe wê wînda bike. Lê ew dîsa şan ya. Lê li vir, gûharîya û bi hebûna xwe ya bûjenî re rewşek din standîya. Rewşa dema ku ew ne hatî xistin nava êgir de wê xosletên wê yên ku ew hena, wê ji ya dema ku ew hatîya xistin nava êgir de wê ji wê cudatir bê. Lê piştî ku şima ji êgir hat derxistin û cemidî, wê rewşeka weke ya wê deme ku ew berî ku ew ne hatî xistin nava êgir de wê weke wê reng wê bişênê.

Em li vir, dema ku gîyane tenê bi mirov re bihasibênin û bênin ser ziman û zindiyên din ên ku ew di xwezayê de ew hena, em wan weke ku ew ne xwediyê gîyanê na wan bînin ser ziman, em li vir gîyanê weke cewherekî bi aqil re wê dihênina ser ziman. Mirov, bi aqil a. Mirov bi aqilê xwe re xwedîyê wê têgîn û aqilê gîyanê ya. Li vir, weke encamake ku wê bi vê rengê hizirkirinê ku ew re wê gîyan were ser ziman. Em dema ku xwedîyê aqil bin û bi aqilê xwe re xwedîyê aqilê gîyanê bin, wê karibê têrê bikê ku em xwedîyê gîyanê na? Her wusa em ji aliyê vajî wê ve li mijarê binerîn û vê pirsê bikin, ew zindiyên di xwezayê de ku ew dijîn û zindî na, ew jî xwedî mejî na. Lê aqil, weke ku bi me mirovan re pêşketîya, bi wan re pêşneketîya. Ev dikarê bibê sedema ku mirov xwedî gîyan û ew ne xwedî gîyan in? Li vir, hebûna gîyanê dema ku mirov li ser hebûna zindîtiyê re wê hildina li dest, wê her zindî wê xwedîyê rewşek gîyanî bê. Lê dema ku mirov li ser aqil re wê hilde li dest, wê weke ku tenê yê bi aqil, minaq weke mirov, wê tenê xwedîyê gîyanê bin. Ev jî, wê rewşa gîyanê bi hebûna aqil û ya aqil jî bi hebûna gîyanê re wê werênê ser ziman. Nerînek ku ew di xwe de gîyanê weke têgînekê kifş dike, di vê çerçoveyê de ku ew tenê bi aqil re bînin ser ziman, wê ew tenê weke aqilekî bê ji wê re. Wê çaxê, bi awayekî xweza, ew di farqê de bê û ne di farqê de jî bê, ew dihizirê ku ew gîyan tenê aqilek a, li şûna wê aqil heya û ku aqil nebê wê ew jî nebê.

Têgîna ‘şanê’, jevbûn, weke hevdûbûn, hevyekebûn û hebûn

Li ser têgîna hebûnê re mirov dema ku dihizirê, her wusa wê bi wê re wê were dîtîn ku wê hebûn, wê ew heyîna wî ya li jîyanê wê weke asta wê ya afirî a dawî a li jîyanê bê. Hebûn, di jîyanê de weke tişt, bûjen û hwd wê hebê. Hebûn, di asta xwe ya dawî a ku ew di wê de heya de wê weke tiştêkê bûjenî wê hebe. Yanî, ew li jîyanê heya û wê dest lê wê were dayîn, pêlandina wê were kirin û wê li berçavên mirov wê hebê.

Hebûna tiştê, dema ku mirov wê di hilde li dest û dihênê ser ziman, weke ku bi gotina me re jî dihê dîtîn ku mirov bi rengê ‘tiştê’ hanî ser ziman, weke tiştêkî mirov wê dihênê ser ziman. Yanî, hebûnek a. Tiştê ew hebûnek a. Hebûnek jî tiştê a. Ev rewş bo wê jî dibûhûrê. Lê her tişt wê çendî ku ew li berçavê me, weke gelek tiştan jî were dîtîn, wê di nava xwe de wê gelek tişt bê. Yanî, tiştê di nava xwe de gelek tişt a. Mirov divê ku vê yekê bi teybetî binxat bike û werênê ser ziman ku wê tişt, di vê çerçoveyê de wê bi xwe re hem yek bê û hem jî di nava xwe de wê gelek bê. Ti tişt, nîn a ku ew di nava xwe de nebê gelek. Minaq, dema ku mirov darekê, dihilde li dest, ew weke ‘darekê’ ya. Lê di aslê xwe de ew bi qûrm, pel, çiqil û hwd, wê bi gelek aliyên xwe yên din re wê gelek bê. Ev weke rengekî gelekêbûna bi darê re ya. Lê weke rengekî din jî mirov dikarê werênê ser ziman ku ew dar di nava xwe de ew ji gelek şanê’yan pêk tê. Her şane, di nava xwe de weke ku mirov bi zindiyekî dibînê, wê di xwe de wê bi gelek beşan bê. Weke ku ew bi hebûna xwe re zindî bê, wê rewşekê bide dîyarkirin.

Rewşa hebûna şaneyê, wê bi hatina wan ya li cem hevdû û bi rastkirina wan ya bi hevdû re û girêdana wan ya bi benên weke yên genan û hwd re wê ew dar çerçoveya wê, wê hin bi hin wê bibê û wê biafirê. Her wusa divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku ew bi hevdû re wê weke rewşekê wê hebin. Rewşa bi hevdû re bûnê, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek teybet a zindiyî bê. Di vê çerçoveyê de ku ew dar bi hebûna wê ya darî re li wê dihê nerîn, ya ku ew dihê dîtîn ew a ku ew darek bi tenê ya. Lê dema ku ew dihê hûrgilkin li ser rewşa pel, çiqil û qûrmê wê û hwd re wê bi şêawayekê wê gelek bê. Lê bvi awayekî din jî, ew dar, bihemû qûrm, çiqil, pel û hwd re ew çawa û ji çî pêk tê, ew jî, dema ku ew dihê dahûrkirin bi şêwayê biolojîkî û ankî fîzîkî wê ew were dîtîn. Rewşa darê, di vê çerçoveyê de wê weke yek tenê a ku ew di xwe de bi çerçoveyî ku ew hatîy aû afirîya ya.

Rewşa afirîna darê, di vê çerçoveyê de wê bi şaneyê û xwe ji hevdû beşkirin û zabûna wê re wê bibê. Bi wê re wê bi wê zêdebûna wê ya fizîkî re wê ew bibê û wê xwe bide diyarkirin. Li vir, ew hebûnên şaneyî ku ew hebûna darê, minaq bihevdû re diafirênin û dihênina li holê, wê weke aliyekî giring ê ku mirov divê ku wê bi teybetî wê hilde li dest a. Her wusa rewşa şaneyê, wê çendî ku wê hebûna darê bi hevdû re bi wê rewşa 'pîrr-şaneyan' a bihevdû re wê bi afirênê. Her wusa ew bihevdû re bûna wan jî, wê temen û bingihê jîyanbûna wan û xwe domandina wan bê. Wê di vê çerçoveya darê de ku ew di nivîsandina wê ya genetîkî de xwedî wateya, wê bi wê re wê zêdebûn û beş bûn, wê bi wê re wê bibê.

Li vir, em divê ku vê yekê weke aliyekî giring werênina ser ziman ku wê hebûna şaneyê, wê di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî giring ê temenê wê tiştê bê. Ev rewş, wê weke rewşa darê, wê bo rewşa mirov bixwe jî weke zindiyekî wê bûhûrîner bê. Tenê, wê di nava şert û mercên xwe yên ku ew bi wan bijî û hwd re w ji hevdû cuda bin. Em dikarin, vê cudabûnê jî li ser xoslet û teybetîmendîyan re werênina ser ziman.

Rewşa hebûna tiştê, di vê çerçoveyê de ew xwe weke rewşek heyînî a yektişt ku ew ji gelektişt'an pêş tê bê. Her wusa rewşa yektişt û ya gelek tişt, wê weke rewşek ku ew bi hevdû re bin bê. Em li vir, divê ku wan bi hevdû re hildina li dest. Lê ew rewşa yektişt û gelektişt ku ew bihevdû re dihildina li dest, her wusa tişteki din jî dide diyarkirin. Dema ku ew gelek tişt di hebûna yektiştê de ew nebê, wê yektişt bi hebûnê wê hebe. Minaq, ew rewşa element û menên bingihînê en darê ku bi rewşa gelektiştîya xwe re nebê, wê ew yektiştîya darê jî wê bi xwe re wê nebê. Mirov wê nikaribê wê werênê ser ziman. Yanî, weke destûrekê mirov dikarê werênê ser ziman ku ew gelektişt, w hebûna yektiştê bi hebûnê wê biafirênê. Wê gelektişt, wê ku ew nebê, wê yektişt jî wê nebê. Her wusa, dema ku ew bêtîna yektişt tûna ya, wê çaxê, ew dikarin bi awayekî xwezayî bêtîna ku wê rewşa gelektişt jî wê nebê. Ji xwe, dema ku ew dibêtîna yektişt, bi rewşa xwe ya hebûnê re tûna ya, wê çaxê, ew bi awayekî xwezayî dibêtîna ew rewşa gelektişt a bihevdû re ku ew wê diafirênê wê nebê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê rewşa wê bi wê re werênê ser ziman.

Rewşa heyîna yektiştê, wê weke tiştê ku ew bi hebûnê di jîyanê de ew bi yekaniya xwe re ku ew heya ya. Minaq, darek, yektişt a. Mirovek, dikarê bi wê têtîna yek tiştê re wê werênê ser ziman. Her yektişt, wê xwediyê rewşek çerçoveyê a bi pêşnûma bê. Wê ew bi wê re hebê. Di wê çerçoveyê de ew rewşên ku bi wê re hena, wê hevdû temem bikin. Minaq, ew dema ku bahse mirovekî dikin, ber ku ew mirov dîtîya û ankû ew mirov in, wê ji wê dîtîne wê were aqil û bîr û berçavê me ku wê mirovekî, wê bi serî, dest, gûh, ling, pî, ziman, ur, pişt, qun, telî, çav, bêhvil, dev, dinan û hwd bê. Mirov dema ku bihizirê, mirov wê weke van tiştan di çerçoveya hebûna mirov de hem di derveyîya wî de û hem di hundûreyîya wî de wê bibîne û kifş bike. Ew hemû, wê

bi erkekê bin. Di hundurû de mahde, kezeb, dil, rovî, û hwd, wê hebin. Wê yekê, di çerçoveya têgîna mirov de wê xwediyê wateyekê bin. Dest bo girtinê û destlêdanê ya. Çav bo dîtînê. Dil, bo rastkirina sazûmana laş a bi şandina xwûnê a li beşên din ên laş a. Kezeb, bo hildana hewayê û paqijkirina wê ya. Dinan, bo hûrkirin û cûtina xwarinê û piştire qûrpandina wê ya. Ziman, bi têjgirtin û bi rengê din bo derxistina deng û bi rengkirina wan ya weke gotinan a. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê her tişt, wê xwediyê erkek zindî a bo domandina wê jîyane zindî bê. Rewşa jîyane mirov a ku ew heya, di vê çerçoveyê de mirov dikarê bahse wan bike. Beşek, ji van beşên laşê mirov nebin, wê hingê mirov weke 'saqat' wê bê dîtîn û hanîn li ser ziman. Wê nikaribê karna xwe bikê. Dema ku dev nebê, wê nikaribê bixwe û vexwe. Wê ew jî sedema ne mirin û ankû ne jînkirina mirov bê. Ev rewş wê weke rewşna zindîyî wê bo hemû zindîyan wê derbasdar bê. Rewşa destûrî a heyînê a bi *gelektiştî* û *yektiştî* ku ew di vê çerçoveya hebûnê de ew hevdû temem dîkin, wê weke rewşek ku wê bi wê re wê jîyan jî wê bê dayîn domandin. Rewşa jîyanê, di vê çerçoveyê de mirov dikarê rewşa wê hilde li dest û fahm bike. Her wusa rewşa hebûna tiştê, di vê çerçoveyê de wê xwediyê têgîneka destûrî a bi rewşa gelektiştî û yektiştî re bê. Lê ew ev rewşa gelektişt û ya yektiştî wê wê hevdû temem bikin.

Di vê çerçoveyê de mirov dikarê li ser rewşa gelektişt û yektişt'ê re werênê ser ziman ku wê di jîyanê de wê hertişt bi komî wê hebe. Dema ku mirov bahse 'mirov' dike û navê 'mirov' dihilde, weke ku em bahse 'mirovekê' dîkin. Lê di aslê xwe de ev rewş, wê bixwe re wê ne tenê rewşek yektiştî bê, wê bi wê re wê rewşek gelektiştî bê. Minaq, di nava zindiyên ku ew di xwezayê de dijîn, wê gelek mirov wê hebin. Hemû em ji wan re 'mirov' dibêjin. Di nava xwe de gotina mirov, wê yek bi yek, wê navê mirov wê hebe. Minaq, weke 'zelal', rûbaran', 'jînda', 'zînê' û hwd. Ev di nava qatagorîya zindîtiyê a bi navê mirov re wê weke navên teybet ên mirov bin.

Her wusa, her navek, wê bi wê rengê wê qatagorîyekê, wê ew werê ser ziman. Minaq jî, weke mîr navê qatagorîyekê ya di hundurê gotina mirov de. Bi heman rengî zarok, navê komek qatagorîyan a bin a. Ew qatagorîyên bin jî wê navê keçzaroyan re û kûrzaroyan re wê hebe. Rewşa qatagorîkirinê, wê di nava jîyanê de wê weke teybetîyaka bi jîyanê re bê.

Rewşa qatagorîyan, wê têgîna gelektişt û ya yektiştê wê bi hevdû re di ahengekê de ku wê xwediyê rewş, têkilî û awayekî çawa ê bi hevdû re hoyandî bê, wê bînê ser ziman. Rewşa qatagorîyan, wê weke rewşek giring a ku mirov divê ku wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest bê. Rewşa qatagorîyan, wê weke rewşek jîyanî a hebûnî bê. Di jîyanê de wê her tişt bi hebûna xwe re ku ew zindî bê û nezindî bê, wê wusa were dîtîn.

Em li vir, divê ku em di dewama wê de têgîna *hevyekeyê* bi wê re werênina ser ziman. Her hevyekeyê mirov bi rengê şibendina hevdû wê dikarê wê bînê ser ziman. Ev jî, wê weke destûreka heyînî a bi hebûnê re bê. Minaq, Zînê jî a.

Zelal jî jin a. Herdû hevyekeyek in. Bi heman rengê li ser rewşa çawa jîyankirinê re mirov dikarê werênê ser ziman. Arif Cizrewî dengbêj a. Li vir, dengbêjî, weke beşek ji Arif Cizîrewî bi rengê keseyetîya wî re ew dihê ser ziman. Her wusa, di vê çerçoveyê de di çerçoveya têgîna hevyekeyê de mirov dikarê vê jî bibêjê ku 'wê çaxê, arif cizrewî û dengî hevyekeyek in.

Rewşa ku em li vir, wê dikarin di serî de fahm bikin, wê ew bê ku rewşa cewher û dîmenê dîtîne ê serrû ê li berçav, wê di vê çerçoveyê de wê li gorî vê têgînê wê hevyekeyek bin. Cewher, wê bi zanîne re wê xwe bi keseyetîyê re wê werênê ser ziman. Cewher û serrûyîti, wê bi awayekê wê weke hevdû ji hevdû bi biriqênin. Wê li gorî cewherê wê serrûyîtiya mirov wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê ew bi rewşa dîtina serrûyîtiyê re wê cewher wê xwe werênê ser ziman. Cewher bi rengê mirov û keseyetîya mirov re a ku ew xwe dihênê ser ziman a. Weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman, rewşa arif cizrewî dengbêj a, wê çaxê arif Cizîrewî û dengbêjî hevyekeyek in, wê di vê çerçoveyê de wê weke têgîneka ku wê xwe hanîn li ser ziman bê. Di serdema Zerdeşt de wê Zerdeşt, serrûyîtiya mirov, wê weke çermê gîyanê wê bê hanîn li ser ziman. Di şewayekî de hanîya ser ziman ku wê laş di xizmeta gîyanê de bê. Ew rewş, wê têgîna gîyan û laş wê bi dûalîteyekê wê bike bernîqaşan de. Her wusa rewşa gîyanê wê di vê çerçoveyê de wê hertimî wê mijara nîqaşan bê. Di nava gîyan û laş de wê çi farq wê hebe? Ev ji hevdû cuda bi dûalîteyekê hanîna li ser ziman a gîyan û laşê, wê bi xwe re wê hinek nîqaşan jî wê bide kirin ku çendî laş û gîyan ji hevdû cuda ya. Her wusa, wê li ser wê re wê têgîna gîyanê 'nemir' û laşê 'bimir' wê were hanîn li ser ziman. Bi pêşketina aqilê felsefeyê re wê li ahenga di nava gîyan û laş de wê li wê were lêgerîn. Her wusa wê rewşa gîyanê, wê pirr zêde wê were nîqaşkirin. Gîyan, wê piştî wê bi cewherê mirov re wê were hanîn li ser ziman. Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê gîyan, wê weke têgîneka ku ew xwedî wasîf, ew rewşa cewherî a bi keseyetê re wê di cewherê de jî wê weke navarokê wê hebê. Li vir, ez divê ku bi vir ve girêdayî vê jî werênina ser ziman ku her hizra ku min hizir kir, wê hizra wê, bi têgîna 'hizra hizrê' wê xwe bide bibîrkirin. Ev jî, wê weke rewşeke hizirkirinê a teybet bê. Piştî wê gîyanê mirov wê li ser kirinên mirov re wê xwe werênê ser ziman. Mirov, di jîyane xwe de dibê çî, wê ew li vir wê weke rewşa dana serrû a cewherê jî wê xwe werênê ser ziman. Weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman di têgîna *arif cizrewî dengbêj a, wê çaxê arif Cizîrewî û dengbêjî hevyekeyek in*, wê weke rewşeka têgînî ku wê ew rewş bi wê re dihê hanîn li ser ziman. Têgîna hevyekeyê, wê weke têgîneka ku mirov di vê çerçoveyê de wê bi kirinên mirov re jî werênê ser ziman. Li gorî vê têgînê kirinên mirov, wê di rengê wê cewherê mirov wê hanîna ser ziman bin û bidina nîşandin bin. Cewher, rastîya mirov wê têgînî jî di vê çerçoveyê de bê.

Minaq Seydayê Cizîrî dihizirê ku wê *'her tişt, wê rastîya wê hebe. Ev jî, rastîya wê ya. Her tişt, rastîya wê ji hebûna wê cuda heya. Ya ku mirov bi dest*

xistîya û ya ku hatîya fahmkirin heya.’ Li vir, rewşa fahmkirinê, wê weke ‘rastîyek’ cuda wê werênê ser ziman. Ev jî, wê weke têngîneka ku ew hebûna tiştê û aqilê wê bi hevdû re cuda dihilde li dest a.

Fahmkirina cewherê, wê li ser wê zêde were hizirîn. Cewher û serrû, wê çawa bi hevdû re di têtikiliyekê de bin, ew wê hewl bê dayîn ku ew were fahmkirin. Fahmkirina serrûyê, wê çendî karibê, cewherê bixwe re bide fahmkirin? Ev jî, wê weke mijaraka ku wê pirr zêde wê serî li ser wê were westandin.

Têtikiliya di nava cewherê û serrû de wê di felsefeya zerdeşt de wê weke rastîyekê ku mirov divê ku xwe bigihênîyê de wê were hildan li dest. Minaq, Zerdeşt, wê têngîna gûharînê, wê pirr zêde wê werênê ser ziman. Dema ku mirov mir, wê laşê mirov wê herê axê, bêhn wê herê hewayê. Gîyan, wê herê rastîya xwe. Di vê çerçoveyê de wê rastîyeka ku wê li wê were vegerîn wê hebe di felsefeya zerdest a têngîna hebûnîyê de.

Bi wê re jî divê ku mirov vê yekê baş fahm bike û werênê ser ziman ku wê gîyan û laş têtikiliya wan, wê weke têtikiliyek demî bê. Bi wê re jî em dibînin ku wê Zerdeşt, têngîneka giyanî a ku ew dihizirê, wê werênê ser ziman. Bi wê re wê werênê ser ziman, ku wê tenê gîyan, wê li cewherê xwe vegerihê. Di vê çerçoveyê de bi rengê û şewayekê mirov rengê ‘hizra hizrê’ û ankû ‘aqilê aqil’ û hwd, mirov bi wî re dibîne. Li vir, em divê ku vê yekê jî dûbare bi gotinekê werênê ser ziman ku wê di felsefeya zerdeşt de wê rengê hizirkirinê ê li ser gîyanê û kifşkirina wê re wê hebe. Her wusa, wê gîyan xwedî hiş bê. Her wusa bi wê re ev hî hatîya nîqaş kirin ku dema ku mirov mir û gîyan û laş ji hevdû cuda bûn, wê gîyan karibê wê jîyane ku wê jîyankirî wê bibîr bike. Piştî mirina laş re wê gîyan bijî. Her wusa, wê bersive Zerdeşt a di felsefeya wî de wê ew bê ku wê gîyan bi wê zanebûnê bê.

Rewşa gîyanê, wê di dema felsefeyê de wê hewl bê dayîn ku ew bi aqil were gihandin li rastîya wê. Mirov wê hewl bide ku ew bi aqil rastîya gîyanê fahm bike. Hizrên filosofên serdema kevnera wê, di vê çerçoveyê de bê. Her wusa, ‘aqil bû fahmkirin û xwe gihandina têngihîştinê’ wê di nava kurdan de wê bi vê rengê wê hertimî were herê kirin. Ev têngî, wê weke têngînekê piştî di nava felsefeya zerdeşt de jî wê were dîtin û ser ziman.

Rewşa têngîna gûharînê a bi demê re wê ew were dîtin. Wê li ser wê re wê hizir wê werina hanîn li ser ziman. Rastîya cewherê, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya hewldana fahmkirinê de wê mijaraka ku wê mirov pirr zêde serî li ser wê biwastenê. Rewşa bûyîna mirov li jîyanê, wê pirr zêde li ser ‘sedema’ wê wê serî were westandin. Her wusa bi wê re wê li ser wê were sekin in. Têngîna sedemê wê weke rastîyeka ku wê bi hebûna fîzîkî a jîyanî re wê her hebê. Mirov bo ku bijî, wê bixwe û vexwe. Çav bo dîtinê na. Gûh bo bihîstinê na. Ling bo meşînê na. Di vê çerçoveyê de wê bi têngîna ku wê her tişt bi heyîna xwe ya fîzîkî re wê bi sedema xwe re wê hebe. Dema ku mirov li wê hebûna wê binerê û li ser wê bîponijê, mirov wê êdî wê kifş bike. Tabî di vê çerçoveyê de wê bi

sedemê re wê rewş û bûyîn û bûyar ku ew di qawimin, wê bi hevdû re têkiliya wan li ser wê sedemê re wê hebe. Her rewş û bûyar, bi têkiliyên rastîya bûjenîkî bi hevdû re xwediyê têkiliyek ku ew girêdayî ya. Di nava pêşketina felsefeyê de wê sedem weke rêgezêkê wê hem di nava felsefeyê û hem jî di nava têgîna fahmkirinê û hwd de wê weke gotineka hîmî bê. Ji aliyê zanistî ve sedem, wê weke rastîyeka ku wê bide ragihandin ku dunyaya ku mirov di wê de dijî ku ew dikarê were zanîn û gûharandin. Ji bûyerekê gihiştina zanîna sedem û encamê wê li ser rewşa têgîna wê bûyîna wê ya bi sedem û encamê re bê. Di bûyerekê de dema ku sedem were gûharandin, wê encam bi wê re wê bigûharê. Li vir, dema ku mirov di çavik û nerîna sedemê de mirov binerê, mirov wê fahm bike ku wê her tiştê ku ew li jîyanê heya wê ermanca wê hebe.

Rewşa fahmkirinê, wê di vê çerçoveyê de wê li ser sedemê re wê rengê fahmkirinê bi xwe re wê bike ku ew bide nîşandin. Her wusa, li vir, hebûn û sedem, wê weke dû aliyên ku wê bi hevdû ve girêdayî wê werina ser ziman bin. Dema ku hebûn nebê, wê sedem jî nebê. Sedem, hinekî jî wê temenê wê li ser hebûna hebûnê bê. Bê hebûn, mirov nikarê li sedemê bihizirê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê hebûn, wê bi bûnîya xwe re wê sedemê jî weke ku wê bide nîşandin.

Di jîyanê tiştêkî bê sedem wê nebê. Lê li vir, mirov çawa sedem fahm bike? Mirov wê bi vîna azad wê herê bike û an jî wê bi vîna pêwîstînê wê fahm bike. Li vir, em dema ku em li vê rewşê dihizirin, em dibînin ku wê bi demê re wê hizrên ji hevdû cuda wê werina ser ziman. Tabî rewşa vîna ku ew li vir were ser ziman, wê vîn, wê weke rewşa ku mirov wê bi xwestekê wê bike bê. Mirov, di jîyanê de projeyan pêş dixê. Mirov bîrbara dide ku mirov tiştêkî bike û ankû ji deverêkê herê deverêk din. Ev jî, wê weke rewşek ku mirov wê bi azad dike ya. Vîn, wê weke rewşek ku wê xwe dervî hêstên mirov bide nîşandin bê. Em li vir, dikarin vê rewşê bi vê rengê wê ji aliyekî ve wê werênina ser ziman. Lê li vir, vîn, dema ku ew bibê mijara gotinê, wê ji me şîroveyek dualî wê bixwezê. Ev aliyê pêşî ku em wê bînin ser ziman bê.

Ji aliyê din ve jî dema ku mirov wê hilde li dest, wê weke aliyekî ku mirov ne azad bê wê xwe bide dîyarkirin. Xwesteka mirov, divê ku mirov wê werênê li cih. Bi vê re wê kirina bi pêwîstînê û her wusa berpirsîyarî, wê xwe bide dîyarkirin. Dema ku em bi tememî vîna bi gotina azadîyê re wê werênina ser ziman, wê rewşa ku wê xwe bide dîyarkirin weke ku mirov xwe ji hemû rewşên weke berpirsîyarîyê û hwd rizgar bike û wan hêstan bi xwe re wan esas negirê û li gorî wan tevnegerihê. Ev jî, wê di şêwayekê de wê ji aliyekî ve wê mirov ji têgîna sedemê jî wê dûr bike.

Mirov weke zindiyekî ku ew dihizirê, wê bi wê hizirkirina wî re wê têgîna sedemê weke têgînek bingihînê wê xwe bide dîyarkirin. Têgîna sedemê wê weke têgîneka kifşkar bê. Mirov, bi têgîna sedemê û ya vîna re divê ku mirov li têgîna berpirsîyarîyê bihizirê. Mirov, heta ku geza nên ku avêt devê xwe ku mirov wê

necûyê wê nikaribê biqûrtênê. Mirov, bo ku ji deverekê herê deverek din, mecbûra ku ew rabê ji wir bimeşê û herê wê devera ku wê heriyê de. Her wusa, wê bi hevdû re wê girêdayî bin. Devera ku mirov divê ku bi meşê heriyê de mirov, ku wê navberê nemeşê û neçê wir, mirov wê neçê wir. Li vir, meşîna wê navberê, wê weke rewşa pêwîstîni wê derkeve ber mirov.

Li vir, ev tê dîtîn, wê di nava têngîna azadîyê de wê rewşa azadîyê û ya berpirsîyarîyê û hwd wê bi hevdû re wê hebin. Mirov, dema ku birçî ya, heta ku mirov bi tahba xwe ji xwe re xwarinê çenekê û ankû ji deverekê nebînê, mirov wê nikaribê wê bixwê û wê birçîbûna xwe derbas bike. Rewşa serbestîyê, wê di nava rewşa azadîyê de wê bi şert wê hebe. Ew şert jî wê ew bê ku mirov berpirsîyarîyên xwe yên ku mirov wan bike bê. Li vir, dîsa di aslê xwe de mirov digihijê encama têngîna sedemê û encamê. Li vir, di vê çerçoveyê de mirov vê rastîyê kifş dike ku heta ku mirov wê rewşa birçîbûna xwe derbas nekê, mirov wê her birçî bê. Sedema birçîbûna me, ne xwarin a. Piştî ku me xwarin xwar û pê de mirov wê êdî wê ne birçî bê. Lê sedema li xwarinê lêgerîn û ankû çêkirina xwarinê jî wê dîsa birçîbûna me bê. mirov, ber çî avê di vexwe? Ber ku ew tî ya. Her wusa di vê çerçoveyê de wê jîyan wê li ser hebûnê re wê di nava têkiliya hebûn û sedemê de wê wê pêşve herê. Hebûn û ankû tişt, wê sedema xwe di nava xwe de wê bihawênê. Ji aliyekî ve wê, sedem di çerçoveya darêjka heyînê de wê xwedî wate bê. Pêşxistina rewşekê, çêkirina tiştêkî û ankû çûyîna deverekê, wê ne belesebep bê. Mirov, divê ku wan bi sedemên wan re wan hilde li dest. Li vir, sedem, wê ji aliyekî ve wê xwediyê rewşek afrîner jî bê. Mirov dema ku ew birçî ya, mecbûra bo ku ew bijî xwarinê peyda bike. Her wusa, wê ev jî mirov bike nava lêgerînê de. Bi wê re wê mirov wê bi wê sedemê re wê rewşan pêşbixe. Wê geran bike. Wê herê deveran. Wê bigerihê. Wê gelek kirinan li hevdû wê bike. Wê bi wê re wê ew kirin, hemû jî wê weke kirinna ku wê rewşa jîyanê bi xwe re bi tevger dîkin bin. Ew çûnûhatina mirov a di jîyanê de wê, wê rewşek ku mirov wê li ser sedemê re wê hilde li dest bê.

Sedem, wê weke têngîneka ku wê bi aqil re wê xwe di temen de wê bicih bike û wê bide hanîn li ser ziman. Sedem, wê ji hebûnê re bê. Her tişt, kirin û tevger w bi sedemekê bê. Lê têngîna sedemê, ew jî hinekî jî bi aqilê mirov re ew heya. Mirov, bi aqilê xwe re wê kifş dike û wê dike ku wê werênê ser ziman.

Em wê çaxê, vê pîrsê bikin, dema ku aqil nebê û mirov ne xwediyê hizirkirinê û aqil bê weke zindiyên din ên di xwezayê de. Wê çaxê, wê li vir ew têngîna sedemê, wê ne di temenê kirina mirov de bê. Wê kirinên bi aqil, wê nekê. Her wusa, mirov li ser têngîna sedemê re mirov di derbarê kirin û rewşan de bi têngîhiştin dibê. Minaq, di nava xwe de mirov, digihijê wê têngîni di derbarê û rewş û tiştan ku wê ew bo jîyane mirov wê xatera bin û ankû na. Dema ku mirov têngîhişt ku ew xaterîyê bo jîyane mirov çê dike, wê hingê ew bibê sedema ku mirov rewşa xwe ya parastinê pêşbixe. Wê piştî jî wê bidest xwe parastinê bike.

Di nava jîyanê de her tiştê ku ew heya, wê du alî bê. Her wusa, mirov, dema ku li pêş bînerê, mirov wê di wê heman dema ku mirov li pêş dinerê de mirov wê paş jî nebînê. Ew wê nebê. Rewşa heyîna dû aliya tiştê wê ji hebûna wê ya bi hacm û cism bê.

Li vir, li ser tiştê re em vê jî bibêjin ku wê her tişt, di nava xwe de xwe di nava xwe de wê hem di rewşek ahengê a bi nakokbûn û ne bi nakokbûn bê. Wê di vê çerçoveyê de wê hem hevdû bigirê û hem jî wê hevdû negirê. Di ahengekê hevîrtina tiştê wê di ahenge wê hebûna wê ya ku ew bi wê heya re de bê. Her wusa têgîna nakokîyê, li ser rewşa li dijî hevdû bûnê xwedîyê wateyê ya. du tişt ku ew dijî hevdû bin, wê bi hevdû re di nava nakokîyê de bin. Her du tiştên ku ew bi hevdû re di nava nakokîyê de na, wê levkirin di nava wan de wê nebê.

Lê di çerçoveya têgîna gûharînê de mirov dikarê vê jî bibêjê ku her tiştên ku wê vajî hevdû na, wê di pêvajoya gûharînê de bin. Wê ji rewşa xwe ya ku ew bi wê hena, wê gûharînê bidina çêkirin. Di nava jîyane ku em wê di jîn de wê gelekî tişt wê hebin. Her wusa, mirov nikarê wan bi yekî tiştê wan bînerê ser ziman. Ew gelek tişt, wê her yekê wê bi xoslet û teybetîyên xwe re wê hebe. Li vir, mînaq, dema ku hîdrojena atomê ji hev hat qatkirin, wê êdî wê bahse wê newê kirin. Ya ku wê tişt, bahse wê dihe kirin, wê bi xosletên wê re bê. Tişt û ankû bûjen, dema ku em bahse wê dikin, ew rengê wê yê ku ew bi wê heya, bi aqil ew hatîya hişkirin a. Dema ku mirov bahse bûjenê kir, wê hingê ew rewşa wê bi wê re wê hebe. Ew bûjen, wê bi awayekî wê ew di mejîyê me de wê hebe. Mînaq, dema ku mirov xwe gihand tiştê û min got ”meyîzênin va ew li vir a, gihiştimê, rast a, bile herkes wê bibînê û bile bibînê ku rast a”, wê bi w re wê bahse wê bûjena kirdeyî a di mejîyê mirov de ku mirov ew ji heyînê bi hişkirîya bê bikê.

Her tişt, wê di rewşa xwe û bi rengê darêjka xwe wê hebe. Ya ku wê hebûn weke heyînekê dide nîşandin û wê bi awa û şekil dike jî wê ev bê. Ew darêjk, wê bi xoslet û teybetîyên xwe re wê hebe. Dema ku ew darêjk, xosletên wê gûharîn, wê ew gûharîn wê bandûra xwe li hebûna wê hebûnê bike. Wê ew hebûn, ji rastîya xwe ya ku ew bi wê darêjkê, xoslet û teybetîyên wê re hebe, wê bide gûharîn. Zanîna me ya ku em weke bûjenî bi tiştî wê dihe nîna ser ziman ew salixkirina wê bi gotinê re ya. Ya ku wê bûjenê weke wê bi dager bike û bide nîşandin, wê ew gotin bê. Têkiliya wê gotinê û salixkirina wê, wê li ser wê rewşa dîtinawê bûjena hebûnê re bê. Ya ku wê bûjenekê bike bûjen, wê ew bê ku ew bûjen wê weke bûjenek kirdeyî wê xwe bide dîyarkirin. Wê bi wê re wê ew bûjen, wê bê zanîn. Wê li er têgîn, gotin û dîtinê re wê ew hebe. Wê dema ku ew bûn, xoslet û teybetîyên wê ku ew hatina gûharandin, wê hingê ew hin bi hin bigûharê. Wê gûharînê bi xwe re wê bide çêkirin.

Dema ku mirov gûharînê bike, wê gûharîn, bi fîzîkî bê. Ew gûharîna fîzîkî, wê bi xwe re wê bi xwe re wê darêjkê wê bidina gûharîn. Darêjk, wê bi wê gûharînê re wê rengên nû wê biştênê. Zanîna bûjenê, wê weke bûjena kirdeyê

wê xwe biawayekê wê bide dîyarkirin. Lê bi aqil re wê kirdeya bûjenê wê xwe weke hişê wê jî wê werênê ser ziman. Li vir, rewşa fahmkirina bûjena kirdeyê, wê di fahmkirina fizîkê de wê gavekê me bi pêşde bibê. Wê, li vir, ew rewş weke aqilekî kirinê wê tiştê ku ew li berçav a û tê dîtîn, wê ew wê weke têtînekê wê bi dîtîne û gotîne re wê bide hanîn li holê.

Nakokî wê li ser têtîna bûjena kirdeyê re wê xwe bi têtîna 'hebûna heyî' a li berçav re wê bide hanîn li ser ziman. Lê li vir, em divê ku vê yekê werênina ser ziman ku her gûharîn, wê bûjenê ji rewşa wê ya tiştî û hebûnê wê bide gûharandin li rewş û tişteyê din. Em li vir, divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê rastîya bûjenê, wê di aslê xwe de wê bi aqilê me re wê weke bûjeneka kirde a hişê wê hebe.

Nakokî, li ser bûjenê re wê bi rewşa wê re wê li ser xoslet û teybetîyên tiştê re bê. Minaq, du aliyên miqnatisê wê vajî hevdû wê hevdû ji hevdû bi tahtênin. Ew du aliyên bi hevdû re bi nakok bin. Bo ku ew ne li dijî hevdû bin, divê ku ew aliyên wan ên hevdû dikişên bê dayîn ber hevdû. Wê hingê ew nakokî wê jî holê rabê. Nakokî, li ser rewşa bûjene kirdeyê re ew heya. Her wusa bi wê re mirov dikare wê weke rewşeka vajî hevdû wê werênê ser ziman.

Ya ku ew dihe dîtîn û li mirov makûl û hêrênê tê, weke ya ku ew were herê kirin a. Ev jî, wê weke aliyê ku ew dihe pejirendin a. Di nava têtîna nakokîyê de wê têtîneka pejirendina aliyekî û ya nepejirendina aliyê din a li dijî wê, wê hebe. Aliyê ku ew ew hatî herêkirin, wê weke 'saw(tez)'ekê jî bê. Tiştê ku ew heya, wê ew ya ku weke sawekê jî bê. Mirov dikare wê sawê, weke bûjena tiştî a ku ew di jîyanê e heya jî wê werênê ser ziman. Li vir, ew rewş, wê xwe weke ya ku ew heya, wê bide nîşandin. Tiştê ku ew heya, weke ya ku ew hatiya herêkirin ku ew heya jî. Di vê çerçoveyê de jî mirov dikare wê bahse wê bike. Her wusa, di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku têtîna sawê, wê weke rastîya heyînê bê. Li hemberî wê tiştê û hebûna wê tiştê ku wê were weke ya li dijî, wê ya vajî wê bê. Ya vajî, wê weke ku mirov ji gotina 'vajî' fahm dike û dixwêne, ew jî bi xwe re û di xwe de xwedîyê wê têtîna ku ew 'weke tişteyê heya' li dijî ya din a ku ew heya û hatiya dîtîn û herêkirin a. Ya li dijî wê mirov dikare weke ya dij-saw û ankû weke 'antî-tez' jî wê werênê ser ziman. Ev herdu têtînan, wê vajî hevdû bin. Her wusa, wê bi hevdû re di nakokîyê de bin. Wê hebûna wan, bi xosletên wan re wê vajî hevdû bê. Minaq, gîyane baş û gîyane nebaş, şev û roj, tarî û rohnî, jin û mêr, jîyan û mirin û hwd. Ev weke rewşna ku ew vajî hevdû na. Lê ji aliyekî ve jî weke ku ew bi hevdû re hena. Jîyan û mirin, wê bi hevdû re wê hebe. Her tiştê ku wê bijî, wê bimirê jî. Her roj, wê piştê bê şev jî. Ev rewşna ku mirov wan di jîyane xwe de dijî. Têtîna 'başî û nebaşî' wê weke têtîna ku ew vajî hevdû ên şûbjeyî ên nîrxî na. Wê ew bi têtîna aqilê mirov re wê hebin. Her wusa, wê weke 'reng'na aqil jî bin. Weke têtînek aqil a nîrxî mirov dikare wê werênê ser ziman. Tiştê

baş û ne baş, ew bi aqilê mirov re wê hebe. Mirov wê bi aqilê re wê diafirênê di dihênê ser ziman.

Her tişta ku ew heya wê weke sawekê wê hebe. Her tişta ku wê vajî wê li dij wê hebe, wê ew jî weke dij-saw bê. Wê ew ya vajî wê bê. Bi wê re jî, wê ev bi hevdû re wê hebin. Di wê rewşa wê saw û dijsawê a bi hevdû re ku ew biafirênin wê weke *hemsaw(hevqirtin)* û ankû sentez bê. Her wusa, di herîkîna kehrebeyê de wê du xatên vajî hevdû ku ya 'ard' û ya din jî 'kehrebê' ya, wê hebe. Di ev herdû wê weke saw û dijsaw bin. Lê wê weke hemsawîya wan û ankû senteza wan wê dana rohnîyê bê.

Weke têgînekê li vir, di dewama wê de em bibêjin ku wê her tişta ku ew bi darêjkî heya, wê di pêvajoya gûharînê de bê. Wê bi xosletên xwe re wê gûharînê wê bide çêkirin. Her tişta vajî hevdû bi gûharînê re dikarê ji wê rewşa vajîbûnê derkeve. Vajîbûn, wê weke têgînekê bûjenî wê hebe. Çandina tovekê wê weke sawekê bê. Ard û rewşa wê ya ku ew weke dijsawê wê bê. şînbûn û mazinbûna wê, wê weke hemsaw û ankû senteze wê bê. Her wusa di vê çerçoveyê de wê xwediyê wê rastiye bê. Her saw, dikarê weke dijsaw jî bibe xwediyê sawekê. Ev jî, rewşa salixkirina sawê, wê weke rewşek bi aqil bê. Her wusa, wê ew salixkirina wê ya aliyan a ku ew heya, wê bi aqilê me re bê. Mirov dikarê wê tenê bi aqilê me re wê werênê ser ziman. Rewşa heyîna dijsawê, wê weke rewşeka ku ew dîtbar bê. Di vê çerçoveyê de di dewama wê de mirov divê ku vê jî bibêje ku wê hertişt wê bi têkiliyekê re wê bi hevdû re girêdayî bê. Ti tişt ne bi xwe ya. Tov, heta ku ew nekeve ardê, wê şîn nebê. Ev jî, tê wateyê, tov girêdayî ardê ya, heta ku ew şîn bibê. Wê her tişt, wê bi hevdû re di nava têkiliyê de bê. Wê ew têkilî, wê temenê afirîna tiştê jî bê.

Her tişt, di nava xwe de ew xwediyê ya vajî xwe jî ya. Hesinek jî, ew di dema ku ew hatî çêkirin, ew pirr bizexm û baş a. Lê piştî ew ê bi deme re wê bi razê û wê hêza xwe winda bike. Wê piştî wê weke ku wê wê ji wê rastîya xwe wê bihalihê wê lê werê û wê derkeve. Ev dide nîşandin ku wê nakokî bi tiştê re û wê di nava hebûna wê ya heyînê de wê hebe. Her tişta ku ew heya, wê bi vê rengê wê bi vê rewşê re wê hebe. Pêvajoya bûyîn, mazin bûn û piştî mirin a zindiyan, hatina rojê û bûna rohnî a rojê û piştî hin bi hin hatina şevê û bûna tarîbûnê û hwd, wê bi vê rengê, wê bide nîşandin ku wê her tişt wê di dewama hevdû de wê bi hevdû re wê bi heyînê hebe. Ev dide nîşandin ku wê her tişt, wê hem di nava hevdû de û hem jî di dewama hevdû de wê bijî.

Rewşa di dewama hevdû de jîyankirinê wê weke bi roj û şevê û hwd wê bijî. Ev rewşên xwezayî, wê di rewşa afirîna zindiyan û xwezayê de wê rewşekê wê bi afirênin. Bi hevdû re tarî û rohnî, wê çawa karibê bandûrê li mejiyê zindiyan bike? Her wusa, tarî ku sawek bê, wê rohnî dij-sawê wê bê. Bi wê pêşketina bi encama dewrûdayimîya wan jî wê weke encama wan ya hemsawî û ankû sentez bê.

Rewşa di nava hevdû de jîyankirinê jî mirov dikarê bi rewşa weke rewşa hesin ku me hanî ser ziman werênê ser ziman. Hesin, rewşek a. Lê ew ne rewşek mayînda ya. Wê piştî wê bi hesin re wê rewşên weke zingargirtin û razîbûn wê pêşbikeve. Wê ev rewş, wê weke kûrmê ku ew ketî qûrmê darekê de ku ew hin bi hin wê di qawêrê û wê vala dike û wê tenê wê qalik bihêlê, wê rewşa zingar(zincar)girtinê û razînê jî wê bi şewayekî di rengê wê de wê hesin bi razênê. Ev jî, wê bi demê re wê rewşa hesin bigûharênê. Wê pêşî ji rewşekê derxê û bibê û bike rewşek din de. Piştî jî wê bi tememî wê birazênê û tûna bike. Ev pêvajoyê, ku ew di rewş û halê xwe de ew were hiştin, wê bê dîtî ku ew rewş wê heta wê dema ku bi tememî hesin ji holê winda bibê wê bidomê. Ev rewş wê bo hemû tiştên bûjen ê ku ew bihebûnî hena wê derbas bibê û bûhûrîner bê. Ev jî wê bide nîşandin û bide fahmkirin ku wê ti tişt weke wê ya ku em dizanîn wê nebê. Her tişt, biqasî ku ew tişt, wê wilqasî jî tiştêkî din jî bê. Her wusa, wê ew tiştê din, ku ew hê nîn a, wê di pêvajoya gûharîna wê tişt ku ew heya de wê, ew hin bi hin wê xwe bide dîyarkirin. Ew rewşa ku ew berê nîn a û darêjka wê nîn a, piştî di wê pêvajoya gûharîna tiştê de ku wê xwe bide dîyarkirin, wê di nava têngîna wê tiştê de ew xwedî wateye? Her wusa, her tişt, wê pêvajoyeka wê ya bûhûrîner a ji bûyîn û heta nebûnê. Di vê çerçoveyê de wê tişt xwe bi heyînî û rewşa gûharînîya xwe re wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê vê jî werênê ser ziman ku wê ti tişt, wê di aslê xwe de wê di cewherê xwe de wê ne weke xwe bê. Rewşa dîtina tiştê, wê ew weke rewşek nemayînda a di demek demê de bê. Ew wê, piştî wê ji holê rabê bi rewşa tiştê re. Têngîna heyîna tiştê, di vê çerçoveyê de mirov bi wê re dibînê ku ew weke ku ew li hemberî hikmê demê ne mayîndadar a. Ew rewşbar a. Tişt, rewşbar, ku ew tişt jî bê, wê di şewayek razber de wê xwe bide têngîhiştin kirin. Li vir, weke ku em çawa wê dema wê hebûna tiştê li wê dihezirin û wê dikin ku fahm bikin û wê bihezir dihezin ser ziman di nava aqilê xwe de wê ew xwe bi wê rewşbarîyê re wê bide dîyarkirin. Ew aqilê me yê ku me ji wê dem û rewşa demê girtî, wê piştî ku ew rewş bi wê rewşa xwe re ji holê winda bû û çû, wê êdî ew tenê wê weke têngînek bûjenî a razber wê bi navê wê tiştê û rewşa wê ya wê dema ku ew ji wê hatî girtin a bi aqil wê hebê.

Di dewama wê de mirov divê ku wê jî werênê ser ziman ku wê her tişt, wê bi pêwîstîyê heyînê wê hebê. Her tişt, wê bi wê pêwîstîyê wê xwediyê erk, rewş û berpirsîyarî ya xwe ya domandina jîyane xwe bê. Li vir, têngîna pêwîstîyê û ya serbestîyê wê bi hevdû re wê bijî. Di vê çerçoveyê de minaqe ku mirov bide wê ew bo ku mirov serbest a ku ew çawa bijî. Lê mirov pêwîsta ku ew bo ku ew bijî, xwarin û vexwarinê bo jîyankirina xwe peyda bike ji xwe re. Mirov, serbesta ku ew çawa bijî. Lê mirov wê xwediyê rêgezîna ku ew li gorî wê bijî bê. Minaq, di jîyane xwe de ew divê ku li gorî pêwîstîyê ya xwe ya ahlaqî ew bijî. Ahlaq, wê ji aliyekî ve wê weke têngîneka rêgezî a bi pêwîstîyê jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Têgîna pêwîstîniyê, wê mirov di jîyane mirov de wê weke ku mirov çawa ku divê ku ew li gorî rewşek bijî û ankû tiştina ew nekê, wê bijî. Bi vê re li ser vê rewşa jîyane mirov, wê pirr nîqaş li ser gotîna 'baxtawerîyê' û têgîna wê ya weke 'hikim' re ku ew serdestî jîyane mirov re wê bê kirin. Minaq, wê bê gotin ku "mirov, baxtê wî hatîya nivîsandin, ew nikarê derkeve dervî wê." Mirov, li gorî ya ku ew bo wî û jîyane wî hatîya kifşkirin, wê ew wê bijî. Wê kengî çi bike, çi bê serê wî û wê çawa bimirê, ew kifş a di baxtê wî yê ku ew hatî nivîsandin de.

Pêwîstîni, wê her wusa, wê di kirinên mirov de wê hebe. Minaq, mirov, bi rewşekê û şewayekê heya. Mirov, nikarê derkeve dervî wê. Mirov, rûyê wî li pêşîya wî ya, di wê dema ku ew li pêşîya dinerê de ew nikarê di heman demê de li paşîya xwe jî binerê. Nikarê serê xwe bizivîrênê û rûyê xwe bi piştî sûkra xwe. Nikarê li şûna destê xwe lingên xwe û li şûna lingên xwe destê xwe bicih bike û ew bi wê re bijî. Nikarê bê ku ew bixwe û vexwe bijî. Nikarê, ku ew tewelete xwe nekê bijî. Nikarê bê çavê xwe dunya derve bibî. Her wusa, wê bi vê rengê wê gelek rewş wê derkevina ber mirov. Tiştên ku mirov dikarê wan bike û yên ku mirov nikarê wan bike, wê di vê çerçoveyê de wê hebin. Tiştên ku mirov dikarê wan bike, ew tiştên ku mirov wan bi *serbestî* dikarê bike na. Lê tiştên ku mirov nikarê wan bike, wê ew bi *pêwîstîni* bê.

Mirov, di jîyane xwe de wê xwediyê rêgezna ku mirov li gorî wan bijî. Ew jî, wê weke destûrên jîyanî ên ku mirov li gorî wan bijî. Tiştî ku weke rêgez, hat kifşkirin bo ku mirov li gorî wê bijî, wê ew weke rêgezekê wê li ber mirov wê hebe. Her tiştî ku ew weke rêgeza jî wê di jîyane mirov wê hem *weke destpêkekê* bê û hem jî wê ew *bixwe destpêkekê* bê. Wê weke destpêkekê bê ber ku ew pêşî hatîya kifşkirin û wê ew weke gotîna pêşî a ku ew bi wê têgîna destpêkê hatîya gotin a. Her gotîna, pêşî, wê di vê warê de wê xwediyê wateyekê bê. Ew jî, wê di vê çerçoveyê de wê di jîyane mirov de wê kifşkar bê. Mirov, dema ku li hewirdora xwe dinerê, mirov bi wê re wê bi xwezayê re wê şewayekê sazûmana xwezayê a bi ahengî wê biçavên xwe wê bibî. Wê mirov, wê di nava wê sazûmana xwezayê de bê. Ew jî, wê di nava wê de wê xwediyê rêgezna bê. Wê di jîyane xwe de wê rêgezna ku ew weke destûrî ji xwe re kifş dike û bi wan diji, wê wan bî. Her wusa, her tiştî ku ew weke rêgezekê kifşkar bê, wê weke destûrekê jî bê di jîyane mirov de. Di welatekî de wê, destûrên ku wê mirov li gorî wê jîyane xwe bijî, wê hebin. Ew jî, wê weke rêgezên ku ew li gorî wan bî jî bin. Rêgez, wê ji du aliyan ve wê biwate bikin. Wê hem ji aliyê dahûrî ve û wê hem jî ji aliyê nirxî ê sentetîkî ve jî wê xwedî wate bê. Wê encamên wê di jîyane mirov a civakî de wê hebin. Rêgez, wê weke destûr jî bin. Ber ku ew xalên ku mirov wan di jîyane xwe de weke pîvane rastî û ne rastîyê wan esas digirê na.

Rêgez, bi vê rengê wê bi demê re wê bîna pîvanna ku mirov li gorî wan bijî bê. Wê di jîyane mirov de wê kifşkar bin. Di temenê rengê fahmkirina mirov de

bi tēgînên weke 'rastî' û 'nerastî, 'başî' û 'nebaşî' û hwd wê kifşkar bin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê ji aliyekî ve wê di zêhnê mirov ve wê xwediye regekê pêşketinê jî bin. Wê bandûra wan bi rengê tēgînî ê weke başî û ne başî, rastî û ne rastî û hwd, wê di jîyane mirov de wê hebê. Ya ku mirov ew 'rast' dît, wê ew rast bê ku mirov wê bike. Lê ya ku mirov ew rast nedît ku ew were kirin, wê mirov wê êdî wê nekê.

Ya ku tiştê bi mirov dide kirin û nadê kirin, wê tēgîna mirov a bi aqilê mirov re bê. Her wusa, mirov li ser aqilê xwe re wê kifş dike ku mirov wê bike û ankû nekê. Di vê çerçoveyê de wê aqil, weke rêyeka wê kifşkirinê bê. Di wê dema kifşkirinê de jî mirov wê li ser wê bihizirê û bipîvê ku ka ew rast a û ankû na. Mirov çawa bike wê rast bê. Her tiştê ku mirov weke nebaş kifşkir û encamên wê nebaş derketina li holê, wê ew ne baş bê. Lê gelek tiştên ku mirov biaqilê xwe wan baş jî bide nişandin û encamên wê ku ew ji aliyekî ve ne baş bin, ew ne baş a. Başbûn û nebaşbûn, wê weke regekî şîrove yî a nixî a li ser kirinên mirov re bê.

Wê her tişt, wê bi demê re wê xwediye rastîyeka dîtbarî bê. Wê bi wê re wê di demê de wê di demekê de wê hebe û di demekê de wê ew nebê. Di dema ku ew heya de mirov dikarê wê bihasibênê ku ew tişt di wê demê de ew heya. Tiştê ku ew heya, bo aqilê me û pêvajoyên aqil me, dibê weke pêvajoyîna pêşketinê jî. Mirov, wê tiştê ku mirov wê dibînê, wê di mejiyê xwe de wê dibînê û bihiş dike. Piştê ku ew tişt, windabû û çû jî, wê ew hişê me, wê di rewşekê wê xwe bide domandin. Yanî, ji aliyekî ve wê aqil, weke rastîya ku ew hebûnê bi tiştayîya wê re salix dike ya.

Salixkirina tiştê, wê weke rastîyeka fahmkirinê a bi demê re bê. Li vir, tēkiliya demê û aqilê me, wê li ser jîyankirina tiştê re bê. Tişt, wê weke hişekê di mejiyê me de wê hebe. Mirov, wê dema ku ew diafirê, wê derk dike. Li vir, tēkiliya di nava aqil û tiştê de wê di pvajoyên hevdu afirandinê de bin. Weke destûrek aqilî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku ew dema ku aqil zayif bû û hê nû diafirî, wê tişt bi dîtîna û heyîna xwe re wê xort bê. Lê piştî ku aqil bi hêz dibê, wê êdî wê aqil di nava xwe de wê bidest pêşxistina rewş, tevger û kirinan wê bike. Di asta dawî weke ya roja me de wê bidest afirandina tiştan bike. Her wusa, wê di roja me de wê aqil, di afirandinê de wê rewşek temen bê, weke ku çawa ku di rojên berê de tişt bi dîtîna xwe re wê di pêşxistina aqil de wê bihiş wê kifşkar bê.

Rewşa fahmkirina tiştê, her wusa, wê li vir, wê bi demê re wê xwediye di çerçoveyek tevlihev a hem di nava xwe de û hem jî dervî xwe de bê. Mirov, wê tiştê ku ew fahmkirîya, wê piştê di asta dawî de wê ew tenê weke hişekî ku mirov ew bidest xistîya wê li holê bimênê. Wê ew tiştê ku ew fahmkirin jî wê hatîya girtin wê ji holê herê û tenê ew fahmkirin wê bimênê. Êdî ew fahmkirin, wê weke fahmkirineka aqilî a bûyî wê bibê. Tēkiliya tiştê û ya fahmkirinê, wê weke tēkiliyek jîyanî a giştî bê. Mirov dikarê bi vê tēgîna tēkiliyî werênê ser

ziman ku wê her tişt bi hevdu ve girêdayî bê. Wê ti tişt wê ne serbixwe û biserê xwe bê. Serbixwebûn, di çerçoveya wê hebûna wê tiştê û hebûna wê de demkî ya. Ew wê weke rewşeka ku ew wê di temenê wê de dîsa ew rewşa têkiliya hevgirtinî a tiştê wê hebe.

Tişt, weke rewşek heyînî ya. Ew dema ku ew di wê de ew heya, mirov nikarê bêjê ku ew nîn a. Ew di wê de heya. Piştî wê jî, mirov wê bibêjê ku ew hebû û piştîre tûna bû. Li vir, tişt ku ew hîç nebûya ew nîn a. Mirov wê bi gotina 'nîn a' re wê dihênê ser ziman. Lê tişt ku ew bû û piştîre ji holê çû, ew wê bi gotina 'tûna bû' re mirov wê êdî wê werênê ser ziman. Li vir, têgîna bi gotina 'nîn a' re wê weke tişteki ku ew hîç nebûyî bê. Lê di hundûrê gotina 'tûne bû' de wê bahse tişteku ew bi hebûnê hebû û piştîre ji holê çû wê bike. Yanî, bi gotina tûnabûnê re wê bahse tişt ku di demekê hebû û piştîre di demekê de nîn a, wê bike. Têgîna heyîn û neyînê, wê li ser bûjene tiştê re wê bi têgîna hebûn û nebûnê re wê xwe werênê ser ziman. Ti tişt, wê ne mayînda bê. Wê her tişt demdar û bûhûrîner bê. Wê di demekê de hebê û di demek piştîre de wê nebê. Aqilê me yê ku em î ro xwedî na, wê weke aqilê tiştê a dema ku ew bûya bê. Yanî, bi gotinaka din, aqilê me, ji hebûnê bûya. Aqil, ne ji nebûnê ya. Dema ku hebûn nebê, wê aqil jî nebê. Her wusa bi hevdu ve girêdayî na. Lê bi wê re aqil, wê çendî ku wê ji hebûna bûjenî a tiştê wê bibê jî, wê bi demê re wê weke bûjene kirdeyî wê xwe bi rengê aqilê kirinî wê bide dîyarkirin. Her wusa, li vir, aqil, wê di rewşa xwe ya kirinîyê de wê weke rewşa tişt bûyî bê. Kirin, bi heyînî heya. Lê bi hebûnê nîn a. Ber ku ew ne bi hacm a. Tişt ku ew bi tiştayî ew heya, wê ew xwediyê hacmekê û giranîyekê bê. Lê kirin, tenê weke kirinekê ya. Ew tenê bi wê rewşa kirinî re ew heya.

Aqilê kirinî, wê her wusa, wê di şewayê aqilê şenber ê li ser kirin, tevger û dîtînê re bê. Dema ku dengê hat, mirov nikarê wê dengê bidest bigirê û zant bike. Mirov nikarê wele tişteki hilde li dest. Lê mirov dikarê wê bi bihîzê. Deng, rewşa aqilê kirinî wê bi xwe re wê baş bide ravakirin. Kirin û rewşa ku ew hat dîtîn û dengkirin û ankû bihîstin, wê ew weke aqilekî jî bê. Her wusa, wê bê bi gotinkirin. Gotin, wê rengê wê kirin û rewşê bi xwe re salix bike. Wê werênê li holê û bide dîyarkirin. Gotin, dîtbar a. Mirov nikarê wê bidest bigirê. Mirov nikarê rajihîyê de. Her wusa, lê pirtûka ku ew tişt gotin a, mirov dikarê rajihîyê de. Mirov, ne zindî ya. Lê ew bixwe jî, weke tişteki hebûnî a ku ew hafî afirandin a weke encama aqil bixwe jî ya. Mirov dikarê vê yekê jî bi wê re di serî de werênê ser ziman. Pirtûk, bi rengê xwe re, bi rûpelên xwe re û her wusa nivîsandina hundûrê re wê, wê aqil bê.

Rewşa aqilê kirinî, hinekî jî dide nîşandin ku aqil weke ku ew bi serê xwe çendî ew bihîz bûya û ew dikarê biafirênê jî dide nîşandin. Rewşa aqilê kirinî di vê çerçoveyê de mirov dikarê weke astek aqil û pêvajoyek wê ya ku ew weke *aqilê zelal* heya jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Aqilê kirinî, wê her wusa wê kirinên mirov wê ji her aliyê ve wê kifş bike. Bi wê re jî wê weke têgîneka

encama wê kirinîya mirov bê. Em dema ku bahse aqilê kirinî bikin, li vir, têngîna rastîya bûjenê weke pêwîstînyekê dikarê xwe bide dîyarkirin. Pêwîstînî, hinekî wê li ser sedemê re wê xwe ji aliyekî ve wê bide dîyarkirin. Tiştê ku me nekir, ber çî me nekir? Sedema wê çî bû? Wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Aqil, ku em aqilê kirinî wê li ser rengên wê yên weke rewş, tevger, kirin, ahlaq û hwd re wê werênina ser ziman, wê di şewayekê de wê ji aliyekî ve wê weke aqilê teorîkî jî wê xwe bide nîşandin. Lê li vir, aqilê kirinî wê rewşek aqilê teorîkî jî bê. Lê li vir, farqe wê ew a ku ew xwe bi awayekî şênber bi kirin, tevger, rewş û hwd re ew bi wan re di ahengekê de xwe dide hanîn li ser ziman.

Em li ser rewşa aqil re bidomênin û werênina wer ziman. Rewşa fahmkirinê bi aqil, bêgûman, wê hinekî tevlihev bê. Weke rêyên derkkirin û fahmkirinê wê sehên me hebin. Lê hinekî jî wê darazên me hebin. Di heman rengê de wê di cerbckirinê de jî wê şewa bi heman rengê bê. Rastîya fahmkirinê, ku mirov wê dihilde li dest, wê ji gelek aliyan ve wê fêrên mirov, wê bide nîşandin ku wê sehên me, wê bi ceribendinê wê bike ku zanîn were bidest xistin. Li vir, em divê ku hemû rêyên zanînê li vir li berçav bigirin. Minaq ceribendin, dikarê me bigihênê, hemû tiştî. Her wusa, li vir, ev pirs, wê bike ku mirov di gelek aliyan de wê lêpîrsînê bike. Sedem hena ku mirov wê lêpîrsînê bike. Minaq, metamatik, di beşkirinê de wê heta cihê ku wê biçê wê herê. Ji wê jî wê gaometrî, weke derpêşên kirinî(pîretîkî) wê xwediyê rehêd(boyut)ên wê yên ku wê hebin bê. Di wê çerçoveya wê de bê gotin ku wê tişt were kirin û ku xwestina kirina wê hat da nîşandin, wê ev jî wê têngîna xwestina kirina wê sawe û pê de wê ti wateyek din wê di wê de nebê. Ev jî, wê weke derpêşên gaometrîyê ên ku ew bi ya ku ew heya re ku ew alaquadar dibê bin. Matematîk, wê bi sehên me re wê derkên me yên zanînê ên ku ew bi darazî hena, wê wan jî bikarbênê. Yanî, bi gotinaka din, wê hinekî jî daraz jî bê.

Lê li vir, dema ku mirov têngîna aqilê kirinî wê bikin ku wê fahm bikin, ku rewşên weke xwestek, sedem û hwd, wê weke rewşna gotinî ê giring ên ku wê derkevina ber me bin. Her wusa têngîna kirdeya bûjenîyê li vir, divê ku mirov wê bibîr bixe. Ew jî, wê weke rewşek teybet a wê bê. Rewşa ku mirov, dike ku aqilê werênê ser ziman, ji xwestek û sedeman bigira, wê gelek rewşên ku weke daraz in, wê di hanîna wê ya li ser ziman de wê kifşkar bin. Di nava me kurdan de mirovên pîr û kal, pîr zêde rêz û hûrmetek ji wan re dihê dayîn nîşandin. Dema ku mirov ji mirovekî pîr û kal bixwezê ku ew xwediyê tevgerna rast bê û ya rast bide nîşandin û hwd, wê ev weke xwestek *rast* û kirinî bê. Lê bi heman rengî wê ew li gor xwestekê û bi sedemekê wê hatibê hanîn li ser ziman û wê ew jî wî mirovê kal wê hatibê xwestin. Ya ku mirov, weke zindiyekî bi aqil ji yên din cua dike, wê ne tenê ew bi aqilî hizirkirî bê her wusa li ser aqilê me re rewşa bûjenî a bûhûrîner jî bê. Ya ku wê di rewşa danîşana xwestek û nîşandina sedeman de jî wê weke dîyarker wê ev bê. Xwestek, wê her wusa, wê di

rengêkê têngîneka ku ew rewşa dîyarkirina bûjenî jî wê bixwe re wê bide dîyarkirin bê. Ya ku wê dide dîyarkirin, wê hebûna bûjenî a tiştî û rewşa wê ya kirdeyî a bi têkiliya wê re bê. Her wusa, ew têkilî wê ji aliyekî ve wê bi rewşa kirdeyê re wê bi xwestekê re wê dîyarker bê. Tiştê ku ew li xoşa mirov diçe, mirov wê dike. Dixwezê ku wê bike. Ev jî, wê weke darazekê wê di vê rewşê de wê rengê xwestekê wê bide dîyarkirin. Li xoşê çûnê, mirov dikarê bi têkiliya kirdeyê re wê hilde li dest û werênê ser ziman.

Li vir hinekî li ser rewşa kirdeyê dikarê bisekinê. Kirde, wê bi serê xwe weke rêgezêkê wê kengî ku ew gihişt pêşnûmeyerê wê karibê bide nîşandin. Bi wê re jî, wê rewşek aqilê kirinî wê bide nîşandin. Aqilê, kirinî, dema ku mirov wê şîrove bike, divê ku mirov bigirani li ser rewşa têngîna aqilê nixî re wê bîrê ser ziman. Her wusa, xwestek, dîlşahî û hwd, wê weke rewşek ku mirov dikarê wan bi têngînek aqilî a bi pêşnûmeyî re wê werênê ser ziman. Mirov, ji tiştêkî dixweş û dîlşê bê, wê ew mirov bi hez jî bike. Hez, wê weke danîşana wê dîlşahî bê. Tiştê ku mirov ji wê hez dike, wê weke têngîneka bi pêşnûmeyî bê.

Rewşa xwestekê, dîlşahîyê, hezgirtinê û hwd, wê weke rastîyaka ku wê di hîmê wan de wê pêşnemeyerê têngîna a hişî ku ew hatî hizirkirin wê hebe. Mirov, ji çi dîlxweş a û hez digirê, ew kifş a. Ji vê yekê, mirov dikarê werênê ser ziman, hezgirtin, wê nîşanaka ahenge hizirkirina mirov a bi darêjk û ankû pêşnûmeya xwestekê re jî bê. Her wusa, li vir, xwestek, dîlxweşî, dîlşahî û hezgirtin û hwd, wê bidina nîşandin ku wê pêşnûmeyerê bi aqil wê hebe. Tîyatroyek, wê ji destpêka wê û heta dawîya wê, wê weke çerçoveyê bi pêşnûmeyî a ku ew hatî hizirkirin bê. Tiştê ku mirov wê hizir dike, wê di wê de wê xwestek, weke armanca wê, êdî wê hebe. Minaq, dema ku mirov herê tîyatroyekê, divê ku mirov wê bixwezê. Piştî ku ew xwestek bû û zelal bû, wê êdî ew weke heya bê. Mirov, wê bixwezê ku wê xwesteka xwe werênê li cih. Bo vê yekê, dema ku mirov çû ber cihê ku mirov ji wê biletê bikirê û herê hundûr jî, ku ew pereyên mirov têrê nekê û mirov nikaribê herê hundûr jî wê, ew xwesteka hebûna wê bidomê. Li vir, aqilê kirinî, ku mirov bi şewayekê nikarê ji aqil teorîkî jî dûr bihizirê, wê bi zelalbûna ku ew bi têrbûna xwe re bi xwe re çê dike, wê weke ku wê xwediyê kifşkariyêkê bê. Ev kifşkari, wê di xwe de wê bi gelek rewşan wê karibê xwe bide nîşandin. Rewşa çekirina zagonekê, destûrekê, rêgezêkê rewîstî û hwd, jî di nav de wê di afirîn û kifşkariya wê de wê kifşkar bê. Ev rewşa aqil, wê weke ast û pîvanaka aqil jî bê. Li vir, di serî de mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku têngîna aqil, wê di kirinîya xwe de wê di vê çerçoveyê de wê li ser darêjkê û piştê bi çerçoveyî bi pêşnûmekirinê û hwd re wê vê rewşê bi xwe re û ankû di nava xwe de wê pêşbixe.

Weke têngînekê, mirov divê ku werênê ser ziman ku rêgeze ew têngîna xwestekî ku ew di hundûrê de ew dihe dîtin, wê ew bûjene xwestekê jî bê. Ew, wê xwestekê ku ew navaroka wê rêgezê dide dîyarkirin ku ew ji hundûrê wê were derxistin û ankû dîrkin, wê ew rêgez, wê weke serrûyekî vala wê

bimênê. Ev rewş, wê bi xwe re wê vê jî wê werênê li holê û bide dîyarkirin, ku wê xwestek, weke têtînek bi pêşnûmeyî wê hebe. Li vir, em di dewama wê de hebûna 'xwestekê' jî divê ku wê fahm bikin û werênina ser ziman ku wê ne weke hevdû bê. Xwestek, hinekî weke ku mirov bi keseyetê re wê kifş dike, wê li gorî keseyetê û xwestekên wê bin. Çendî ku xwestek, weke gotinek giştî xwediyê heyînê jî ya, navaroka wê, bi têtîna bûjenî a ku ew heyîna kirdeya xwestekê bi xwe re diafirênê di hundûrê wê gotinê de wê cudahî bi wê re wê hebe. Her mirov, tiştê ku ew bixwezê wê jî hevdû cuda bê. Mirov, nikarê wê weke hevdû şîrove bike. Ber ku her mirov, xwediyê pêvajoyên xwe yên teybet ên bi pêşketina xwe û ya mejiyê xwe re na. Tabî, li vir, em divê ku vê yekê jî werênina ser ziman ku wê di hundûrê pêşketina mirovî a bi demê re wê hûrgilên jîyane mirov jî wê xwe bi wê re wê di temenê wê de wê bidina dîyarkirin. Ya ku xwestekê dide dîyarkirin, di vê çerçoveyê de wê hinekî jî fêr û ezmûna mirov a ku ew bi mirov re pêşketîya bê. Keseyetîya mirov û ankû ezbûnîya mirov, wê di dîyarkirinê de wê xwedî weyn bê. Her mirovê bi aqil û ku ew dikarê bihizirê, wê ew xwediyê w keseyet û ezbûnîyê bê. Mirov, ji dûr ve ku mirov li vê rewşê dinerê, ya ku mirov dibînê, ew a ku weke ku her mirovê bi aqil û ku ew dihizirê, wê xwediyê wê ezbûnî û keseyetîyê bê. Lê tevî ku ev bi hemû mirovên ku ew dihizirin û xwedî ezbûnî de bi wê re wê, dîsa ew xwesteka wan wê cudahî wê di wê de wê hebe. Çendî ku dem bi dem, levkirina xwestekên mirovan li hevdû bê jî, lê wê ev nede nîşandin ku wê hemû mirov wê xwediyê heman xwestekê bin. Ya ku wê mêylên mirov dide dîyarkirin wê xwestekên mirov bin. Lê wê ti carî mêyl wê heman xwestekê bi xwe re wê neafirênin.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku w xwestek, wê bi aqil wê çerçove û rengê wê xwe bide dîyarkirin. Di navaroka wê de wê xwestek, wê di şewayekê ku ew bi jîyane zindîyî ve girêdayî, wê xwediyê wateyê bê. Mirov, dikarê xwestekan pêşbixe bi têtînî. Lê ew xwestek, wê çendî ew xwestekên ku wê dilê mirov rehet bikin û wê dilşxwe bikin û wê hezê bidin, ew jî, wê li gorî ahenge navaroka wê ya bi têtîna xwestekê a weke sedem ve girêdayî bê. Navaroka têtîna aqilê xwestekê, kirdeyek bûjenî wê bide dîyarkirin. Ew jî wê bi fêr û cerbî wê xwedîy temen û hîmê xwe yê ku ew hatîya ceribandin bê. Xwestek, têtîna wê, bi navaroka wê re wê encama ezmûn û fêrên me yên ku ew bi kirinî hatina bidest xistin bin.

Mirov, li vir, di dewama wê de divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê navaroka xwestek, wê weke ya ku mêyla mirov li wê ya bê. Mêyl jî wê di hîmê wê yê ku ew wê dide dîyarkirin de wê hez(haz)kirin wê hebe. Ya ku mirov jî wê hezê digirê, ew wê li vir, weke ya ku mirov wê dixwezê bê. Wê di rewşekê de wê bi xwestekê re wê ew bûjene kirdeyî a xwestekê wê di reng dîyarkirinê de wê ew wê bide dîyarkirin, wê xwediyê kifşkarîyekê bê. Xwestek, di rengê xwe de wê weke rêgezek ahlaqî wê xwe bide nîşandin. Dema ku bi vê rengê têtîha wê pêşket, êdî wê li ser wê re têtîna başî û nebaşîyê wê pêşbikeve. Ahlaq, ne

weke rewşek ku mirov wê bi sehên wê derkk dike ya. Ahlaq, wê bi rengê daraza mirov a mejiyê mirov û aqilê mirov bê. Di vê çerçoveyê de wê ahlaq, weke rewş û têgînek teybet, wê xwediyê rewşek rêgezî a ku ew xwe nîşandin bê.

Weke ku çawa ku mirov li vir, bi aqilê re rewşa ne li ser sehan re wê derk dikin û wê fahm dikin, wê bi heman rengî rewşa azadîyê jî wê wusa bê. Azadî, wê ji dîtî û dîmenê derveyîyê zêdetir, wê bi destûra xwezayê, cewher û aqil re wê xwe bide nîşandin. Bi xwe bixwe karîna dana kifşkirin û pêşxistina rêgezan weke zagon, destûr û hwd, wê nîşanaka azadîyê bê. Têgîna 'mîrov, di xwe de azad a', wê hinekî jî wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wate û rastiye bê. Di vê dîmenê dîtbar ê weke bûjenekê ku ew xwe dide dîyarkirin de wê cewherê wê ye bi kirdeyî ku mirov wê fahm bike, wê weke rewşe dîyar a ku ew bide fahmkirin bê. Minaq, dema ku mirovek di demek jîyane xwe de ew hat û li ber tiştê ku dixwest û derfeta wê sekinî, wê dilper bibê. Wê di xwe de wê mêyl û xwestekên wî bi hemû rengên hêstên wî re wê xwe bide dîyarkirin. Wê hez(haz)e wî ya ku ew xwe dide nîşandin wê serdest bibê û wê mirov nikaribê ew li ber wê bisekinê. Yan jî, wê bi zorekê wê li ber wê bisekinê. Di wê demê de wê mirov, bixwestekê ku wê heze xwe tahm bike. Heta ku ew wê tahmê(têjê) nekê, wê ew hez wê rehetîyê nedîyê de. Hez, wê hinekî jî wê rengê wê bi hêskirinê bê. Minaq, mirove bi jîyankirina xwe re wê heze ku ew ji jîyanê û ankû jîyankirinê digirê, wê karibê wê bişikênê? Hez û hêsa jîyanê wê bi heyîna wê ya ku ew xwe didomênê re wê di ahengekê de bê.

Bi aqilê xwe re mirov dema ku biryarê bide ku mirov tiştêkî bike û wê bike û ankû xwe mecbûr hîs bike ku wê bike, wê ew wê şewayekî rengê aqilê mirov jî bê. Li gorî vê, ya ku ew dihê dîtî, wê di wê rengê û şewayê de bê ku wê têgînên aqilî ên kirinî wê weke encama xwestekên me yên ku ew *divê ku ew werênina hanîn li cih bin*. Rengê kirinê wê weke ku ew ne bi sedemê wê xwe bide dîyarkirin li ber mirov. Lê navaroka wê, weke xwestekê û hwd, wê ew hinekî ji wê cudatir wê bi sedemê û têgîna xwezayê a rasthatinê re bê. Em, vê yekê jî werênina ser ziman ku ew têgîna aqilê kirinî wê di çerçoveyek aqilê zelal ku ew bi tememî tenê aqilê saf a, wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Mirov, dikarê xwestekê ji aqilê ceribendî cuda bihizirê? Li vir, ku mirov karibê ji wê cuda bihizirê jî, lê mirov nikarê ji ezmûna bi aqil re ku ew bûya cuda bihizirê.

Aqil, wê weke rewşek teybet bê. Mirov dema ku li wê dihizirê, her wusa, di çerçoveya têgîna kirde û tiştayî a camîdî de wê xwediyê heyînekê bê. Ev rewşa têgînên aqilî ên weke kirde û rewşa tiştayî a camîdî wê xwe di rengê wê de weke rewşna hevling wê xwe bidina dîyarkirin. Lê ev rewş, dema ku mirov bi aqilê saf ê zelal re li wê dihizirê, her wusa wê weke ku ew aqil bi kirdeyî li ser rewşên weke rêgezî û hwd re wê xwediyê kifşkarîyê bê. Rewşa rêgezekê û ankû destûrekê, bi kirdeyî ku ew hatîya afirandin, wê mirov nikarê bi rewşa kirinî a heyî û şert û mercên wê yên camîdî re wê werênê ser ziman. Li vir, weke aqilekî

kirinî wê ew rêgez, wê xwe bide dîyarkirin. Mirov dikarê weke têngînek aqil jî
wê kirdeyê werênê ser ziman.

Abdusamet yigit, kurdistan, Cizîra bota,

,,